DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Matmazel Ayşe

Anne Soprani

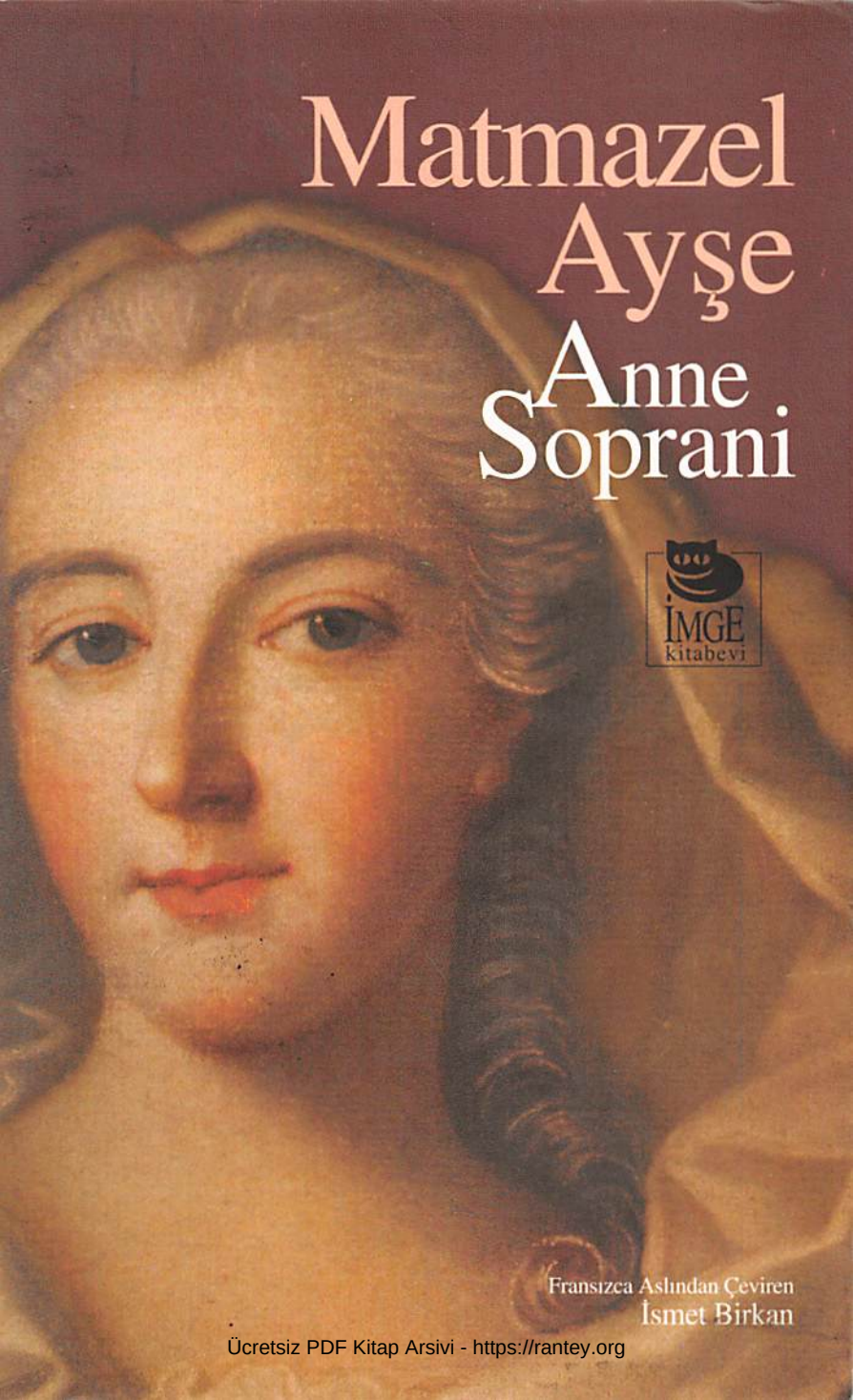

İMGE kitabevi

Fransızca Aslından Çeviren
İsmet Birkan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İMGE
kitabevi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İmge Dağıtım

Ankara
Konur Sokak No: 43/A Kızılay
Tel: (312) 417 50 95-96 / 418 28 65
Faks: (312) 425 65 32
E-Posta: dagitim@imge.com.tr

İstanbul
Mühürdar Cad. No: 80 Kadıköy
Tel: (216) 348 60 58
Faks: (216) 418 26 10
E-Posta: kadikoy@imge.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Anne Soprani

Matmazel Ayşe

Fransızca Aslından Çeviren
İsmet Birkan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Tabakçı

ISBN 975-533-503-X

Özgün Adı
Mademoiselle Aissé, 1991

© Librairie Arthème Fayard, 1991
© İmge Kitabevi Yayınları, 2007

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Ocak 2007

Kapak
Murat Özkoyuncu

Düzelti
Alaattin Topçu

Dizgi
Yalçın Ateş

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Mithatpaşa Cad. No: 62/4 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 418 70 93-94 • Faks: 418 10 46
www.pelinofset.com.tr

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10-11 • Faks: (312) 425 29 87
Internet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

A Jérôme et à Maréva

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Sevgili meleğim, Matmazel Ayşe'nin, Cenevreli Mme Calandrin diye birine yazılmış bir cilt mektubunu okudum. Bu Çerkezyalı kız bir Champagnelı kız kadar saf ve temiz yürekliymiş. Mektuplarında hoşuma giden şey, sizi sevilmeye layık olduğunuz gibi sevdiğini öğrenmek oldu. Sık sık sizden bahsediyor, benim bahsettiğim gibi ve benim düşündüğüm gibi."

Voltaire'den D'Argental'e
12 Mart 1758

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İçindekiler

Teşekkürler 11

Birinci Bölüm
ÉLISABETH-CHARLOTTE-HAÏDÉ

BİRİNCİ BAŞLIK
"İstanbul'da, güzel kız çocukları..." 15
İKİNCİ BAŞLIK
"Küçük Hanım, ayaklarınız görünüyor!" 39
ÜÇÜNCÜ BAŞLIK
"Çocukluk ne kadar sürer? Ne kadar da
ihtiyar çocuk varmış!" 65
DÖRDÜNCÜ BAŞLIK
"Çapkın kibarlığıyla onurlanıyorlar" 91

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İkinci Bölüm
ÇERKEZ ELLERİNDEN GELEN PERİ KIZI

BEŞİNCİ BAŞLIK
"Sahte saygınlıklar" 121
ALTINCI BAŞLIK
"Kendim olmaya cüret etmeye başladım" 153
YEDİNCİ BAŞLIK
"Rica ederim, benim annem olun" 181
SEKİZİNCİ BAŞLIK
"Saray, şehir, kadınlar yok, erkekler yok..." 211

Üçüncü Bölüm
MATMAZEL AYŞE

DOKUZUNCU BAŞLIK
"Ölüm bundan daha kötü değildir" 253
ONUNCU BAŞLIK
"Kendimle birlikte olamıyordum" 303

Sondeyiş 333
Kaynakça 341

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Teşekkürler

Benden yardımlarını esirgemeyen, bana belge ve bilgi sağlayan ve zamanlarını veren Bayan Eva Boka, Bayan Elisabeth Le Creff, Sayın l'abbé Jacques Leviste ve Bay Grégoire Schlemmer, Bay Michel Carassou, Bay Jean-Daniel Candaux ve Bay André Magnan'a minnettarlığımı ifade etmeyi görev biliyorum.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ BÖLÜM

Élisabeth-Charlotte-Haïdé

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

BİRİNCİ BAŞLIK

"İstanbul'da, güzel kız çocukları..."

"Senyör de Ferriol'ün kralın emriyle Türkiye'ye sık sık yaptığı yolculuklar ve oradaki ikametleri, kendisine bu devletin halihazır durumuna, yönetim tarzına ve bir elçinin orada dinin iyiliği ve Haşmetmeap'ın hizmeti uğrunda neler yapması gerektiğine dair o kadar yetkin bir bilgi kazandırmıştır ki, Haşmetmeap emirlerini Babıâli nezdinde yerine getirmeye ondan daha yetenekli kimse bulunmadığı hükmüne varmıştır; bu nedenle Senyör de Castagnères'i on yıllık bir elçilikten sonra oradan geri çağırmaya karar vermekle birlikte, ona halef olmak üzere Senyör de Ferriol'ü [bu makama] atamıştır..."

5 Ocak 1700 tarihinde, Kont Charles de Ferriol, maiyetindeki on iki asilzadenin arasında, Sultan II. Mustafa'nın huzuruna kabul edilmek üzere, Fransa Sarayı'ndan[1] çıkıyordu.

---

[1] Fransa Sefareti. Önemli elçilik binaları hâlâ "Fransa Evi" (*Maison de France*) veya "Fransa Sarayı" (*Palais de France*) diye adlandırılır (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tüm Millet,[2] tam yürüyüş düzeninde, elçinin önü sıra gidiyordu. Bu "Millet", elçiliğin kançılarya görevlileri ve kâtiplerinden, tercümanlardan, dil oğlanlarından,[3] üniformalı uşaklardan, [elçilikte eğitim gören] asilzade gençlerden, tüccarlardan, ve son olarak, oldukça kalabalık Fransız gezginlerden (bilim adamları, bitki toplayıcılar, hekimler, coğrafyacılar) oluşuyordu; bunlar İstanbul'a meslekleri gereği çağrılmış olabilecekleri gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğindeki geniş ülkelerde, kalelerin ve berkitilmiş yerlerin konum ve savunma durumlarını özenle inceleyip rapor etmek amacıyla keşifler yapmak üzere XIV. Louis'nin hükümeti tarafından gönderilmiş de olabilirlerdi.

Tophane iskelesinde Millet'e, otuz bahriyeli muhafız subayı ve yeni elçiyle kalabalık maiyetini dört ayı aşan bir deniz yolculuğuyla Toulon'dan İstanbul'a getirmiş olan *Assuré* ve *Bizarre* gemilerinin kumandanları MM. Bidaut ve Bagneux de katıldı. Tophane'de M. de Ferriol'le kalabalık maiyeti Boğaz'ın[4] karşı yakasına geçmek üzere kayıklara bindiler. Fransız gemileri limanda demirliydiler. Kumandanlar bayrak ve flamaları çektirmiş, gemilerdeki denizci ve askerleri güvertelere dizdirtmişlerdi. İnce uzun Şark tekneleri Boğaz'dan geçerken kraliyet gemileri kırk iki pare top atışıyla [elçiyi] selamladı, ticaret gemilerinin topları da aynı şekilde karşılık verdi. Kont de Ferriol, belleğini ne kadar zorlarsa zorlasın, hayatında bu kadar heyecanlandığını hatırlamıyordu.

---

2 Osmanlı'nın insanları dinlerine göre ayırıp sınıflayan "millet" sistemine uygun olarak, Türkiye'deki bütün Fransızlar da "Frenk milletini" oluşturuyorlardı (ç.n.).

3 *"Enfants de langue"*: Tanzimat'a kadar, Babıâli'yle ilişkilerde tercüman olarak kullanılmak üzere Fransa Elçiliği'nde özel olarak dil (Türkçe, Arapça, Farsça) öğretilen gençler. *"Jeunes de langue"* da deniyordu (ç.n.).

4 *"détroit"*, biraz aşağıda da *"Bosphore"*; anlaşılan, yazar Haliç ile Boğaz'ı karıştırıyor (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İstanbul'un öbür kıyısında elçiyi, saray kapıcılarının reisi *çavuş başı* ile Sultan'ın[5] has ahırlarından atlara binmiş altmış muhafız karşıladı; bunlara, alınlıklarında birer bakır hilalle süslü tören kıyafetlerini giymiş oldukça kalabalık bir yeniçeri birliği eşlik ediyordu. Atlılar, Elçi Hazretleri'ne pek zengin ve göz alıcı takımlarla eyerlenmiş güzel bir at takdim ettiler. Saraya gitmek üzere sıraya geçmekte olan atlı kafile, bu unutulmaz günün akşamında kontun kralına yollayacağı rapordaki deyimlerle, "güzel ve kalabalıktı; önünde benim sekiz yeniçerim, altı oda uşağım ve benim üniformamı taşıyan kırk ayak uşağı yürüyordu".

Fakat elçi ev sahiplerinin sinirlerini bozmakta gecikmedi: Yola çıkılacağı sırada çavuş başının kendi sağında yer aldığını görünce, sertçe hemen soluna geçmesini emretti. Çavuş başı aynı şekilde üst perdeden karşılık verdi ve kortejin önünden gitmeyi yeğledi. Fransızların da, Türklerin de gözünden kaçmayan bu olay, M. de Ferriol'ün geçen 11 Aralık'ta İstanbul'a gelişinden beri [Türklerle ilişkilerinde] koyduğu uzun önkoşullar dizisinin sonuncusuydu.

I. François Babıâli'yle diplomatik ilişki kuran ilk Hıristiyan hükümdar olmuştu. O uzak geçmişten beri, Sultan'la ittifak yapmaktan kaçınmayan[6] ülkeye bir tür saygı gösterisi olarak, Fransa'nın İstanbul'a gönderdiği elçi öteki hükümdarların elçilerine göre belli bir üstünlük ve öncelikten yararlanmış ve saraydaki prestiji de açıkça daha yüksek olmuştu. Ancak, yıllar onar onar geçtikçe diplomatik etkin-

---

5 *"Grand Seigneur"*: Tanzimat öncesinde Osmanlı sultanları için Batı'da genellikle kullanılan unvan (ç.n.).

6 On altıncı yüzyılda, Habsburg İmparatorluğu'yla savaşmakta olan Fransa Kralı I. François'nın Kanuni ile ittifak yapması Avrupa'da adeta skandal yaratmış, kral "şeytanla anlaşmakla" suçlanmış, Fransa'nın koyu Katolik kamuoyundaki saygınlığı oldukça yıpranmıştı (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

likler de gelişip karmaşıklaşmış ve daha iyi örgütlenmiş, öteki Avrupa sarayları da İstanbul'a kendi elçilerini göndermiş, başka imparatorluklar büyüyüp genişlemiş, fakat bu arada on sekizinci yüzyıla yaklaşılırken Muhteşem Süleyman'ın devleti duraklamaya, hatta gerilemeye başlamıştı. [İstanbul'da] her elçilik ötekilere üstünlük sağlamaya çabalamaktaydı. Fransa hükümeti *Bilgilendirme Muhtırası*'nda, Kont de Ferriol'e İmparator I. Leopold'un elçisiyle karşı karşıya gelmekten kaçınmayı tavsiye etmişti; "İstanbul'da bu kişiye sadece Macaristan kralının elçisi gözüyle" bakılmalıydı. Ayrıca, sadrazamın ve sultanın huzurlarına çıkmak için aşılması gerekecek güçlükler ve engeller konusunda uyarmak üzere, kendisine önceki iki elçinin raporları da takdim edilmişti. Öte yandan Türk yetkililer de, Fransa elçisine karşı aşırı saygı gösterilerinde bulunmamak ve onu karşılarken Osmanlı gururunu ve, "Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi, inananların önderi, cihad'ın kumandanı" Sultan'ın saygınlığını açıkça gösterecek biçimde davranmak konusunda sadrazamdan buyruk almışlardı. Dolayısıyla, diplomatik oyun bir kuvvetler orantısı üzerine kuruluyor ve Türkler açısından sorun, M. de Ferriol'ün istek ve iddialarını dengelemek olarak ortaya çıkıyordu. Bunun sonucu olarak, Osmanlı yetkilileriyle yeni elçi, üç haftadan beri, uzlaşmalar ve inatçı reddedişlerin birbirini izlediği son derece ince ve karmaşık bir diplomatik bale içinde birbirlerini tartıyorlardı. Dünyanın en büyük kralını temsil ettiğine kesinlikle inanmış olan Charles de Ferriol, aldığı yönergelere bağlı kalarak, dur durak bilmeden hak ve yetkilerine saygı gösterilmesini sağlamaya ve XIV. Louis adına, seleflerine ve öteki devletlerin elçilerine gösterilenden daha yüksek ve ayrıcalıklı onur ve itibar belirtileri koparmaya çalışıyordu. Bu üste çıkmak ve önde gelmek isteğiyle ateşlenmiş, kendi konum ve niteliğine gölge düşürebilecek en küçük bir jeste bile anında aynıyla

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

karşılık vermeye hazır ve nihayet "zayıfları küçümseyen gururlu bir ulus olan Türklerle ilişkilerde yumuşamamak" gerektiğinin bilincinde olarak, Osmanlı Sarayı'nın karmaşık ve titiz protokolünü olabildiğince kendi lehine çevirmek için zekâsının tüm keskinliğiyle elinden geleni yapmıştı. Bu yüzden, sağ tarafının, kuralların istediği gibi boş kalması için çavuş başını küstürmekte tereddüt etmiyordu.

Her neyse, atlı alay yola düzülmüştü. Önde ikişerli sırada bahriyeli subaylar, arkalarında grup halinde Millet, kalabalık Türk karşılayıcı kafilesini izliyorlardı. Alay, törenle sultana gittiği bilindiğinden sadece kendisine bırakılmış sessiz sokaklardan geçerken elçinin keskin bakışlarının denetimine girmişti bile. Uzun yıllardan beri ülkenin gelenek ve göreneklerini iyice öğrenmiş olan Charles de Ferriol, tahtaboşların kafeslerinin arkasından ya da bu Ocak sabahında ağır karanfil kokularının yükseldiği bahçelerden, meraklı bakışların gizli gizli kafileyi gözetlediklerini kolayca tahmin edebiliyordu.

Yol genişledi. Denize doğru açılan geniş bir perspektifin ucunda Topkapı göründü. Bir anda Fransızlar kentin karmakarışık derin sokaklarında iç içe geçmiş cami ve minarelerin düzensiz yığınından kurtuldukları duygusuna kapıldılar. Yine de bu yerin çevresinde hüküm sürdüğü hissedilen olağanüstü resmi hava, sanki buranın gizemini koyulaştırıyordu. Mermer sütunlar üzerine kondurulmuş köşkler, dibinde eşit aralıklarla dizilmiş iki binden fazla yeniçerinin heykel gibi durduğu yüksek bir duvarın tekdüzeliğini gideriyordu. Bu çevre duvarının ardında, iç içe birkaç avludan geçilerek Divan'a varılıyor, servili bahçeler, arkasında birkaç sarayın -bu arada bakışlarla bile erişilemeyen kadınlar sarayının- yükseldiği galerilere doğru uzanıyordu.

Saray ilk avlusunu ziyaretçilere açtı; ikincinin girişinde atlarından indiler. Elçiyle maiyetindeki asilzadeler sad-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

razamın vekili *kâhya*[7] ile "ellerinde *caducée*'ye[8] oldukça benzer birer değnek tutan" iki merasim çavuşu tarafından karşılandılar. Elçi Hazretleri, iki sıra halinde dizilmiş birkaç yüz yeniçerinin arasından iç avluyu geçip Divanhane'ye geldi. Aynı anda sadrazam da başka bir kapıdan oraya giriyordu.

M. de Ferriol büyük veziri 1692'den beri tanıyor ve takdir ediyordu. Ünlü Köprülü ailesine mensup olan Hüseyin Paşa[9] o yıllarda Kont de Ferriol'le birlikte Macaristan'daki İmparatorluk[10] ordularına karşı savaşmıştı. İki adam selamlaştılar, elçi yaldızlı çiçeklerle süslü kadife örtüyle kaplı bir tabureye oturdu, sadrazamla maiyeti de "her zamanki yerlerini aldılar". Baş *drogman*, yani Osmanlı Sarayı'nın resmi tercümanı, M. Mavrokordato aracılığıyla kısa bir hoşbeşten sonra, el yıkama için gümüş leğen ve ibrikler getirildi. Sonra Kont de Ferriol'le büyük vezir yemek için sofraya oturdular. Beş sofra hazırlanmıştı. Adli yetkililer, yani *kazaskerler*, ayrı bir sofrada birlikte yemek yiyor, kraliyet gemilerinin kumandanlarıyla subaylar son iki sofrayı paylaşıyorlardı. Zengin süslemeli porselen kaplarda sunulan kırktan fazla yemekten oluşan ziyafet boyunca, elçi gözlerini karşısındaki sadrazamın başı hizasından yukarı, kafesli kanatlarının ardında Sultan'ın gizlendiği "pencere-i hümayun"a doğru kaldırmaktan kaçındı. Salonda fiziksel olarak mevcut olmayan, fakat herkes tarafından tek

---

7 Sadaret kethüdası (kethüda > kâhya) (ç.n.).

8 *Caducée*: Roma tanrısı Mercurius'un amblemi, yılan sarılmış değnek; bugün tıbbın amblemi (ç.n.).

9 Amcazade Hüseyin Paşa. Anlatılanlardan iki yıl sonra (1702'de) ölmüştür (ç.n.).

10 Fransa tarihinde "İmparatorluk" denince Habsburg Hanedanı'nın yönetimindeki Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu anlaşılır; "İmparator" da bunun başındaki hükümdardır. On altıncı yüzyıldan itibaren tüm Fransız politika ve diplomasisi bu devletle rekabet üzerine kurulmuş ve ona göre biçimlenmiştir (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yasal irade, tek gerçek mevcudiyet olarak hissedilip yaşanan Sultan, bulunduğu yerden Divan merasimine katılıyor ve nezaret ediyordu.

Şerbetlerden sonra Fransa Sarayı'nın padişaha sunulmak üzere gönderdiği hediyeler ortaya getirildi. İnce bir sanatkârlıkla işlenmiş bir ayna ile "saatler ve dakikalardan başka ayın hareketlerini, havanın sıcaklık-soğukluk derecesini ve mevsimlerin değişimlerini de gösteren" güzel bir duvar saatine Hüseyin Paşa hayran kaldı. O zaman Paşa, "Elçi Efendinin 'tahtın ayakları dibine' [yüce huzura] ne zaman kabulünün onaylandığını öğrenmek üzere" Hünkâr'a bir mesaj gönderdi. Hünkâr yanıtını yazıyla bildirdi. Sadrazam mektubu öpüp başına koyduktan sonra açtı. Büyük an gelmişti. Devletlû Hünkâr yeni elçiyi huzuruna kabul ediyordu. Son kez bir el yüz yıkama faslının ardından, kont "yaldızlı fon üzerine ipekten çiçeklerle işlenmiş" bir kaftan giydi, sonra Fransız subaylara yetmiş adet "daha az süslü" üstlük dağıtılırken kırmızı çuha kaplı bir sedirde oturup bekledi. Maiyetine verilen giysilerin sayısını gayet tatminkâr buluyordu; o güne dek hiçbir elçi bu kadarına sahip olmamıştı. Kaftan sayısının yüksekliği, sultanın, Fransa kralının temsilcisine gösterdiği itibar ve iltifatın yüksekliğini vurguluyordu. Arz Odası'na girmeye davet edildiğinde, çavuş başı Mavrokordato'ya, Fransızın kaftanının altında bir kılıç taşıdığını işaretle, sultanın önüne kimse silahlı olarak çıkamayacağından, bunun "bütün Türklerin gözünde kabul edilemez bir davranış olduğunu" belirtti. M. de Ferriol, çavuş başının bu müdahalesini görmemezlikten geldi. Türkler zaten Frenklerin böyle her yerde, sokakta at sırtında giderken bile sanki köpeklerle savaşacakmış gibi kılıç belde dolaşmalarını garip buluyor, şaşıyorlardı.

M. de Ferriol kendisine durumu anlatan Mavrokordato'ya:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"M. de Castagnères huzura kılıcıyla kabul edilmişti, o zaman bunu Fransa kralına da yazdı", diye karşılık verdi.

O ana kadar Osmanlı Sarayı'na özgü değişmez kurallara göre tıkır tıkır yürümüş olan kabul merasimi, bu sözle birlikte rayından çıktı.

"Ekselansları ülkenin usullerine uymak zorundadır," diye açıklamaya yeltendi tercüman, "şehirde silah taşımak bize karşı savaşmaktır, hele hele sultanın huzurunda..."

"Sizin âdetleriniz kılıç taşımaya karşı[ysa ne yapalım?]. Kılıç bir Fransız asilzadesinin en başta gelen bezeğidir, gurur kaynağıdır. Kılıcımı çıkarmamın istenmesi doğrusu beni çok şaşırtıyor."

Divanhane'de kalmış, fakat durumdan hemen haberdar edilmiş olan sadrazam da geldi ve M. de Ferriol'ü, kararında ısrar ettiği takdirde sultanın huzuruna çıkamayacağı konusunda uyardı. Elçi yine M. de Castagnères'le ilgili önceki örneği hatırlattı. Sadrazam önce bunu inkâr etti, sonra da söz konusu kılıcın pek küçük bir kılıç olduğunu ileri sürdü; o kadar küçük ve "kaftanın altında o kadar iyi gizlenmiş"miş ki kimsenin gözüne çarpmamış...

"Durumu protesto ve kılıcımı çıkarmayacağımı beyan ediyorum. Bunu yapmaktansa huzura çıkmadan döner giderim, daha iyi!"

Mavrokordato bir saat boyunca sadrazam ile Ferriol arasında gidip gelerek, birinin dediklerini öbürüne tercüme ederek müzakere yürüttü. Yeniçeri ağası da işe karıştı; sultan adına koca imparatorluğu yöneten sadrazamın veya başka birinin hiçbir zaman Hünkâr'ın dairesine silahla girmediğini ısrarla belirtti.

"Sizler sultanın uyruklarısınız, ama ben burada büyük bir hükümdarı temsil etmek onurunu taşıyorum ve o, beni böyle bir kısıtlamadan muaf tutuyor; ayrıca kılıcımı çıkarmamı istemiyor."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kontun inadını kırmak için, Hüseyin Paşa, [kılıcını çıkarırsa] padişahın, efendisi krala, huzura kılıçsız çıktığından dolayı "suçundan aklatmak üzere" mektup yazacağını vaat etti.

"İşlemediğim bir suçtan aklanmaya, bağışlanmaya ihtiyacım yok."

Ne Mavrokordato'nun profesyonel belagati ne de onun yardımına gelen yeniçeri ağası ve kapıcıbaşıların döktükleri diller, M. de Ferriol'ü kurala boyun eğmeye ikna edebildi.

Olay endişe verici boyutlara ulaşıyordu. Tercüman, konta, maiyetindeki subayların da fikrini almasını önerdi.

"Efendim kralın haysiyet ve haşmetine ilişkin konularda, iradelerinin tek yorumcusu benim!"

"Öyle bir ateş yakıyorsunuz ki söndürmek çok güç olacak!"

"İnceldiği yerden kopsun; kılıcım benden ancak canımla birlikte ayrılır; karakterimden gelen onur ve gurur kılıcıma bağlıdır."

"Peki öyleyse! Huzura olduğunuz gibi girin bakalım!"

"Kılıcımla mı?"

Türklerden aldığı belli belirsiz bir razılık işareti üzerine, kont nihayet Hünkâr dairesine doğru yürümeye başlamıştı ki, "[sultana] reverans yapmak üzere" ayırmış olduğu maiyet asilzadelerinin sayısının on ikiden altıya indirilmiş olduğunu gördü. Kendisine karşı bir şey mi planlanıyordu yoksa? Sağ elinde kralının mektubunu tutarken sol elini kılıcına attı. O zaman âdet olduğu üzere iki kapıcıbaşı[11] gelip kollarına girdiler. Böyle iki adam arasında birkaç adım atmıştı ki cüssesi ve kalıbıyla insanı ürkü-

---

[11] Metinde bütün kapıcılar Türkçe "kapıcıbaşı" olarak geçiyor. Olduğu gibi bı raktık (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ten heybetli bir kapıcıbaşı önüne dikildi ve elini kaftanının altına atarak kılıcını yakalamak istedi. Tepesi atan Ferriol, karnına şiddetli bir diz çıkarak dev adamdan sıyrıldı. Aynı anda öteki iki kılavuzundan da kurtularak kılıcını yarıya kadar çekti ve Mavrokordato'ya seslendi:

"İnsanların hakları böyle çiğnenir mi? Dost muyuz yoksa düşman mı?"

"Dostuz elbette, ama içeri kılıçla girmenize izin verilemez."

"Öyleyse ben de girmem!"

Çaresizlik ve üzüntüden aklı şaşan Mavrokordato yanıt vermedi. "İki-Kapı-Arası"na gergin bir sessizlik çöktü. Herkes en kötü olasılığın başa gelmesinden korkuyordu. O devirde kendisinden hoşnut kalınmak mutluluğuna erişemeyen bir elçinin Yedikule zindanlarına gönderilmesi işten değildi. Mavrokordato da bu endişeyi duyuyordu. Tercümanlığıyla birlikte hekim de olduğundan, Osmanlı Sarayı'yla ilgili uzun bir deneyime sahipti. Bir ara kendisi de, basit bir gözden düşme yüzünden, ünlü zindanın tadına bakmıştı zaten.

Ak hadım ağaların başı *kapı-ağasının* gelişi de kaygı ve tedirginliği dağıtamadı. Sultan tarafından olay yerine koşturulmuştu, kapıcıbaşılara kontun yanından çekilmelerini işaret etti. Sonra elçiye yaklaşarak, Devletlû Hünkâr adına, huzura kılıçsız girmek isterse hoş gelip sefa getireceğini, kılıcını taşımakta ısrar ederse sarayına dönebileceğini resmen bildirdi.

"Kılıcımı terk edemem, terk etmek de istemem," diye cevap verdi Kont de Ferriol.

Topuğunun üstünde çark edip döndü, kaftanını çıkarıp kapıcılardan birine uzattı ve subaylarına da kendisi gibi yapmalarını emretti.

Olay iki saat sürmüştü. Gerisin geri avlulara doğru gitmekte olan Fransızlar dönüş merasiminin iptal edilece-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ğini sanıyorlardı. Ama olayı başlatan çavuş başından başka herkes oradaydı; yeniçeriler ve diğer görevliler eşlik etmek üzere elçiyi bekliyorlardı. Birinci avluda görkemli takımlarla eyerlenmiş atlara tekrar binildi. Alay saraydan ayrıldı, dışarıda halkın alkışlarıyla karşılandı. Sabah ortada gözükmeyen sevinçli bir kalabalık, yeni elçinin padişah tarafından kabul edildiğini düşünerek ona saygılarını dile getiriyordu. Kont de Ferriol böylece görkemli bir tören alayı eşliğinde iskeleye kadar uğurlandı; orada tekrar kayığına bindi, gemiler yine kendisini selamladı ve bayrak ve flamalar da "göz açıp kapayıncaya kadar" direklerden iniverdi. M. de Ferriol sefaretlerin semti Pera'ya dönüyordu.

Elçi Fransa Sarayı'na dönünce, Millet'ini toplayıp, "Sultan'ın huzuruna kabulünde kılıcını çıkarmamış olduğunu" hâlâ Pera'da bulunan [önceki elçi] M. de Castagnères'e de onaylattı. Ardından, davetlilerine muhteşem bir ziyafet çektikten sonra, krala göndereceği raporu dikte etmek için bürosuna çekildi. Güneşin son ışınları Altın Boynuz'u tutuşturuyordu.

Ertesi gün Mavrokordato Fransa Sarayı'na geldi. Çatalca'daki bağ köşküne gitmek üzere yola çıkmış olan Sultan, kendisini bir gün önce olanlardan dolayı "çaresizliğini" ifade etmek üzere göndermişti. Charles de Ferriol bu görüşmeyi de raporunda anlattı: "Bana birini yollayıp Majestelerinin bu kadar önemsiz bir konu için Babıâli'yle bozuşmak isteyeceğini sanmadıklarını, benim bu ülkeye gelişimi sevinçle karşıladıklarını ve Majestelerinin kararı belli oluncaya ve aramızdaki görüş ayrılıkları giderilinceye kadar, olağan işleri her zamanki gibi normal kurallar içinde çekip çevirmenin bana kalmış olduğunu bildirdiler." Kont de Ferriol İstanbul'da on yıldan fazla elçilik yaptı, fakat hiçbir zaman sultanın huzuruna kabul edilmedi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Avrupa'nın bütün sarayları bu fiyaskoyla biten huzura çıkış girişimiyle dalga geçtiler. Fransızlarsa bundan büyük bir gurur duydular: Elçileri, rezalet pahasına da olsa, kendisinin "Osmanlılaştırılmasına" izin vermemişti.

Biraz dar kafalı bir asker olan Charles de Ferriol'de son derece derin ve güçlü bir görev ve sorumluluk duygusu vardı; görevini adeta dini bir misyon gibi algılıyordu. Yarım kalmış huzura kabul olayının akşamında, XIV. Louis'ye şöyle yazıyordu: "Bu görevde [herkesin önünde] çoktan beri görülenlerin hepsini aşan, gerçekten büyük bir gurur ve ihtişam örneği verdim." Diplomatlık mesleğine biraz da raslantıyla, Şark'taki serüvenleri esnasında edindiği nazik sorunları çözme becerisi sayesinde girmişti. Aynı zamanda Osmanlı toplumu üstüne de geniş ve derin bir bilgi ve anlayış kazanmıştı. Babıâli nezdinde gördüğü saygınlık da, askeri sorunlarla gizli siyasal pazarlıklar arasında paylaşılmış uzun bir kariyerin taçlanması gibiydi.

Forez ya da Ferriol, ailesi köken itibariyle Lyon yöresindendi. İlk izleri on altıncı yüzyılda, fertlerinden birinin Vienne "rüsum ve harçlar kaleminde"[12] bir görev satın almasıyla ortaya çıkar. Elçinin babası, "parlamenterlik"[13] dolayısıyla, 1661'de soyluluk statüsü kazanmıştı. Dinamizmi, girişimci ruhu ve ün kazanma tutkusuyla toplumda hızla yükselen "giysi soyluları" sınıfı içinde doğal olarak yer edinebilen yeni türemiş hırslı adamlar arasındaydı.

Jacques de Ferriol ile Marie de Silvecanne'ın oğlu, şövalye ve Argental baronu Charles-Augustin de Ferriol

---

12 *"Cour des aides"*: Fransa'da, Eski Rejim'de, dolaylı vergilerle ilgili kurul. On yedinci yüzyılda bütün devlet görevleri gibi bu kurulların üyelikleri de (*"conseiller"*) parayla satın alınıyordu (ç.n.).

13 "Parlamento" denen organ da o zaman esas itibariyle -vergileri veren sınıf olan burjuvazi adına- maliyeyi gözaltında tutan, kralın eylemlerini (özellikle harcamalarını) denetleyen mahkeme niteliğinde bir kuruldu. Üyeleri, *"gens de robe"* ya da *"robins"* soyluluk unvanları elde ederek, feodal soyluluğun yanında ikinci bir soylu sınıfı (*"noblesse de robe"*) oluşturmuşlardır (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1650 yılında Saint-Chamond'da doğdu; üç oğlan ve dört kız kardeşin en büyükleriydi. Metz parlamentosu'nda "*conseiller*" ortanca kardeş Constant evlat bırakmadan öldü. 1662'de Vienne'de doğan, Pont-d-Veyle senyörü, Dauphiné eyaletinde baş tahsildar en küçük kardeş Augustin-Antoine de Ferriol, 1700 yılında, eşi Marie-Angélique Guérin de Tencin'le birlikte Paris'te yaşıyordu. Charles de Ferriol'ün kardeşler klanının geri kalan kısmını oluşturan dört kızdan üçü manastıra girdi: Elçi, girdikleri Annonay tekkesinde onlara iratlı birer görev elde etme çabalarına hiç ara vermeyecektir. Dördüncü kız, Marie-Madeleine, kralın İnşaat İşleri hazinedarı ve zengin bir adam olan François Blondel'le evliydi.

Charles de Ferriol kendi sınıfına mensup adamlarınkine uygun bir yol izlemişti. Önce asker oldu ve 1669'da Türklere karşı açılan Kandiye seferine silahşör olarak katıldı. Şehrin düşüşünden önce yaralanıp Fransa'ya döndü, fakat serüvene dönüşen bir gönül ilişkisi onu Polonya'ya kaçmak zorunda bıraktı. Orada düzenli bir gelirden yoksun olarak günü gününe yaşamaya çalışıyordu ki bir Polonyalı asilzadeyle aralarında çıkan kötü bir kumar kavgası yüzünden Fransa Elçiliği'ne sığınmak zorunda kaldı. Elçi François-Gaston de Béthune ondan yararlanmayı bildi. O andan itibaren, politikanın gizli-gizemli yol ve yöntemlerine o derece tutkulu bir ilgi duydu ki sonunda "siyasi müzakere kariyerine girmeye" karar verdi. O zamana dek Baron d'Argental iken artık Kont de Ferriol olduğunu ilan etti.

Devir, XIV. Louis'nin büyük askeri seferlere çıktığı devirdi. 1672'de Fransa, "Hollanda Savaşı"nı başlatmıştı: "Klasik bir sahne gösterisi gibi, güzel güzel kuşatmalarla..." diye yazıyordu Pierre Goubert. Ren nehrinin geçilişi, "eşsiz, parlak bir zafer" olmadan önce uzun süre "güzel bir hayal" olarak kalmıştı.[14] Fransa'ya karşı kurulmakta olan

---

[14] *"Le passage du Rhin"*: Fransız ordusunun İmparatorluk ile Fransa arasında

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

koalisyon, kralı Transilvanya'da ve Macaristan'da Habsburg İmparatoru'na karşı ayaklanmalar kışkırtmaya ve desteklemeye sevk etti. 1675 ve 1676'da bir süvari alayının komutanı olan Charles de Ferriol, başkaldıran Macarlarla ve şefleri Kont de Tekely'le[15] temasa geçme emri aldı. 1678'de, kraliyet hükümeti tarafından ayaklanma halindeki Macarlara para yardımında bulunmak ve Kont de Tekely'i Fransızlarla barışmış olan Türklerle ittifaka teşvik etmekle görevlendirildi. Türklerin göz diktiği, fakat İmparatorun uyrukluğunda bulunan Macaristan, XIV. Louis tarafından finanse edilen birçok pazarlığın konusu olmayı sürdürüyordu. 1679'da imzalanan Nimègue Barış Anlaşması'na karşın, Fransa kralı, İmparator I. Leopold'u Doğu cephesinde meşgul etmekte hâlâ yarar görüyordu.

Macaristan'ı ele geçiren Türkler 1683'te büyük bir orduyla Viyana üzerine yürüyüp kenti kuşattılar; temmuz ile eylül arasında Viyana kuşatmada kaldı. Fakat Polonya Kralı Jean Sobieski'nin ve kendi değerli askeri önderlerinin yardımıyla I. Leopold karşı saldırıya geçti ve Viyana kuşatmadan kurtarıldı. Nihayet, 1685'te Sultan IV. Mehmed'in orduları ağır yenilgilere uğradı. Neuhausel dolaylarında Türk ordularıyla birlikte harekâtta iken, 14 Ağustos 1685'te, Charles de Ferriol'e, İmparatorluk orduları tarafında yakılan kentin teslim olduğu haberi ulaştı. Neuhausel yağmasından kaçabilenler arasında, bazı kadınların yanlarında götürdükleri, saldırı sırasında öldürülen kentin paşasının kızı Gülistan[16] da vardı. Beş yaşlarındaki çocuk, o sırada "Sayın Prens Hazretlerinin" hizmetinde olan Şövalye de Lauzun tarafından ölümden kurtarılmıştı. Müslüman teh-

---

sınır teşkil eden ve geçilmez bilinen Ren nehrini aşarak Hollanda'yı istila etmesi, çok büyük bir askeri başarı olarak karşılanıp devrin bütün eli kalem tutanları tarafından şiir ve destanlarla göklere çıkarılmıştı (ç.n.).

15 Bizim tarihlerimizde, Tököli İmre (ç.n.).

16 Metinde *Julistanne* (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

likesi Avrupalıların yüreğinde öylesine endişe uyandırmıştı ki [bu savaşta] birçok Fransız prens [adı geçen "Hazretler"], kralın buyruklarına karşı gelerek, kendi askerlerini Kâfir'in yanında değil ona karşı seferber etmişlerdi. Fakat "Hıristiyan ordusunun" zaferi XIV. Louis'nin politik manevra ve planlarını aksattığından, bu zafere fikir ve eylem olarak katkıda bulunmuş olan prens ve senyörler bir süre sarayda boy göstermekte yarar görmediler.

Kralın emirlerine karşı gelmeyerek Türklerin safında kalmış olan Kont de Ferriol'ün Fransa'ya dönmek üzere olduğunu öğrenen Şövalye de Lauzun, himayesine aldığı küçük kızı, kızkardeşi Kontes de Bautru-Nogent'ın konağına götürmesi için ona emanet etti; Kont da zaten kontesi önceden tanıyordu. Charles de Ferriol çocukla ilgilenmeyi kabul etti. Şark'tan küçük kız çocukları getirmeyi de bu dönemden itibaren âdet edinmiştir; bu âdet daha sonra kuşku uyandıracaktır, ama 1685'te Ferriol bu işi gerçekten Şövalye de Lauzun'ün ricası üzerine yapmıştır.

1686'da Paris'e dönünce Gülistan'ın vaftiz edilmesini emretti, zira başka türlü kızın nüfusa kaydı mümkün değildi. Vaftiz töreni 9 Nisan'da yapıldı. Törende Kont de Ferriol, Şövalye de Lauzun'ü temsil ediyordu; çocuğun vaftiz annesi Marie-Juliette ise Kontes de Bautru-Nogent'ın kızıydı.

Kralın emirlerini almaya gitmeden önce, Kont de Ferriol, Gülistan'ı kontesin ilgi ve bakımına emanet etti. İleridek yıllarda Bautru-Nogent ailesinin genç oğlu Gülistan'a âşık olacaktı. On sekizinci yüzyıl Parislilerinin "la Turquesse"[17] dedikleri Gülistan'ın yaşam öyküsü olaylar bakımından zengindir. Kızcağız sert bir mücadele pahasına o devirde topluma hâkim olan, özellikle -ve hele nesepleri

[17] Bazı hayvan adlarının (*âne - ânesse, tigre - tigresse*) dişil şekilleri için kullanılan ek ile kurulmuş; *Turc*'ün dişil şekli normal olarak *Turque*'tür (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de az çok karanlıksa- kadınları hedef alan, önyargılardan bir dereceye kadar kurtulabilecekti.

Yeniden Tuna kıyılarına dönen Kont de Ferriol askerlik ve müzakerecilikten oluşan çifte görevine devam etti. Ancak, Kralın, Fransa sefiri Senyör de Castagnères'in hizmetine girerek, onunla birlikte bazı önlemler almak ve sadrazamla görüşmek üzere, İstanbul'a giden bir gemiye binmesini emrettiği 1692 Nisanı'nda, kariyeri yeni bir yön aldı. O zaman Charles de Ferriol, Hüseyin Paşa'yla görüştü ve Fransa kralının Mayıs ayında Hollanda'da olacağını haber verdi. Yani Babıâli "olanca gücüyle" savaşı sürdürmeye çağrılıyordu.

Seferde sadrazamı izleme emri alan Kont de Ferriol, sonraki birkaç yılda birçok askeri harekâta katıldı. Görevlerini ciddi ve gayretli bir sorumluluk içinde başardı ve raporlarında olduğu gibi anlattı. Diplomatik çevrelerde ve Türk yetkililer arasında kendine destek ve dayanaklar ayarlamak suretiyle, kariyerini adeta taş üstüne taş koyarak inşa etti. Nihayet, XIV. Louis'nin kendisine "normal maaşından başka bin ekülük" bir ek gelir bağışlamasına bakılırsa, hak ve yetkilerini de herkese kusursuz biçimde tanıtmasını bildi.

1697'de, tüm Fransa -Fénelon'un deyişiyle- "aşsız, ilaçsız ve çaresiz koca bir hastane" iken kont, XIV. Louis'ye Türklerin ağır bir bozguna uğradıklarını haber verdi. Sultan II. Mustafa, Zenta'da, Prens Eugène[18] komutasındaki İmparatorluk ordularına yenilmişti. Bu muharebede Sultan, "bir başvezir, on yedi paşa ve yirmi binden fazla Türk" kaybetmişti. II. Mustafa müzakereye oturmak ve ihtiyar Kont de Tekely'nin davasından vazgeçmek zorunda kalmış, kontu da bir arabada ordusuyla birlikte götürmüş-

---

[18] Fransa kralına kendini beğendiremeyip İmparator'un hizmetine giren ve ordularına başkomutan olan Fransız Prens Eugène de Savoie; Türklerin Avrupa'dan geri sürülmesi sürecinin baş aktörü; Avrupa'nın en büyük kahramanlarından biri sayılır (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tü. 1697 Eylülünde imzalanan Ryswick Barış Antlaşması'yla biraz soluklanma fırsatı bulan Fransa, İmparatorluk ve Polonya ile görüşmelere başlamaları için Türklere aracılık teklif ediyordu. Kont de Ferriol 1698 Haziranına dek İstanbul'da kaldı ve orada barış antlaşması üzerinde çalışan çeşitli elçi ve görevlilerle karşılaşıp görüşmeye olanak buldu; İmparator'un Macaristan'ı geri almasını sağlayan antlaşma, Ocak 1698'de Karlowitz'de imzalandı.[19]

İşlerinin çok ve yoğun olması, kontun, yedi tepenin yamaçlarına tırmanan ve eteklerine yayılan İstanbul şehrinin güzelliklerine duyarsız kalmasını gerektirmiyor, çamlık ve selviliklerdeki huzur ve sükûnun tadına varmasına, türlü türlü güzel kokuların yükseldiği bahçelere gidip hayallere dalmasına engel olmuyordu. Pırasa ve soğan satıcılarının başına bir sürü insanın üşüştüğü daracık sokakların sıcak atmosferini içine çekiyor, sakaların, seyyar berberlerin, reçelci ve turşucuların geliş gidişlerini gözlemliyordu. Böylece, Türklerin günlük yaşamı hakkında doğru ve sağlam bilgiler edindi, âdetlerini kabullendi, kılıklarını deneyerek eğlendi ve nihayet, zamanının gezginleriyle aynı görüşü paylaşarak, "İstanbul'un dünyanın en güzel şehri olduğunu" kabul etti. Karnaval esnasında korkunç kuzeydoğu rüzgârını,[20] hemen bütünüyle ahşap binalardan oluşmuş şehri belli aralıklarla yakıp mahveden iki belayı, yangınlarla bulaşıcı hastalıkları getiren o "kara yeli" tanıdı. Karnavalı mutlu ve özgür olarak Pera'da kutladı. Frenklere -Türkler, bütün Batılıları, hiç ayrım yapmadan bu terimle adlandırırlar- ayrılmış olan bu semt, asıl Şehir'e, büyük saraya ve iki denize yüksekten bakar. İncir ağaçları dikili bu

---

[19] Karlofça Antlaşması (bizim tarihlere göre) Ocak 1699'da imzalanmış, ancak görüşmeler 1698 yılının ikinci yarısını almışur (ç.n.).

[20] Kuzeybatı olması gerek. Karayelin adı bu marifetlerinden geliyormuş demek! (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dış mahallenin ortasında Fransa Sarayı yükseliyordu: Hollanda Elçiliği'yle birlikte, gerçekten bir Sefir'e layık tek Sefaret binası... Diğer ülkelerin temsilcileri "kiralık evlerde" kalıyorlardı. Karnaval esnasında, maskeli insanlar kafa çekip şarkı söylemek üzere sokakları istila edince, verilen büyük balolara katılmak için, günün sonunda mutlaka Fransa Sarayı'na geliyorlardı.

"Dünyada, her çeşit dinin Türkiye'dekinden daha özgür ve rahatsız edilmeye daha az hedef olduğu hiçbir ülke bulunmadığını" belirtmişti Aubry de la Mottraye. Kont de Ferriol bu fikre katılmıyordu. İçtenlikle imanlı, "dininde sağlam" bir Katolik olarak, "Muhammedî" inancın yayılması frenlensin, [Hıristiyanlığa] dönüşler sürekli olsun, hatta Kırım'a, İran'a dek yayılsın diye, İstanbul'a yerleşmiş Cizvitleri korumaktan bir an geri durmayacaktır. Elçiliği süresince birkaç vakfın kurulmasına önayak olacak, bu hizmetler de Roma'nın minnet ve şükranları ve kızkardeşlerinin iratlı görev elde etmesi için kilise yetkililerinin desteği şeklinde kendisine geri dönecektir. Gerçekten de, mektuplarından anlaşıldığı gibi, bu [görev sorunu] onun sürekli dertlerinden biridir: "Kızkardeşim De Gié Annonay'e çekilebilecek mi, Sayın Başrahibe gerekli [Papalık] belgelerini ne zaman alacak, bilmiyorum; bu amaçla Roma'da yaptığım bütün başvurulara karşın, bunları hâlâ pek uzakta görüyorum," diye yazar kardeşine.

Sayısız camiyle süslü şehrin asıl çekiciliği havasındaki gizemde, her köşesinde sakladığı sırlarda hissedilir: kadınların gözükmediği o sokaklar... "Evlerinde, kendi dairelerinde vakit geçirirler, dikiş nakışla uğraşırlar, hamamda eğlenirler..." İnce, nazik, kibar ve karmaşık bir konukseverliğin sırrı, ki Kont de Ferriol, yaşlı ehlikeyif bir kedi gibi, bunun tadını çıkarmaya çoktan başlamıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şehirden, evlerine kapalı kadınlarıyla, o var ama yok mevcudiyetle, akıllardan çıkmayan bir tensel arzu, bir kösnüllük havası tütmektedir. Bağrında buhardan ve parfümlerden oluşmuş tamamen kadına özgü ve kadına ait ikinci bir dünya barındıran bu maço toplum, Batılıların hayalhanelerini adeta tutuşturmaktadır. Frenkler, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisi hakkında dışa yansıtmaya razı olduğu fethedici, gürültücü ama ince ve esprili imajı kabul etmeyi öğrenmişlerdir; fakat her vesileyle bunun gizli yüzüyle karşılaşıp irkilirler; ağır kokulardan ve şuh kahkahalardan oluşan bu yüz onlar için hep erişilmez kalır. O 1697-1698 kışında Kont de Ferriol de bütün gücüyle bu açıklanamaz olguyu anlamaya çalışıyordu. İstanbul'un yaydığı karanlık ama yumuşak şiddet havasına daha iyi nüfuz etmek için konaklara, saraylara girdi. Fransa sefirinin yanındaki yüksek konumu, en yüksek statülü kişilerin evlerine, paşaların, eyalet valilerinin, bazı yüksek rütbeli askeri yetkililerin, hatta belki bizzat sadrazamın konaklarına girip çıkmasını mümkün kılıyordu. Böyle durumlarda, bir "büyük yüzyıl"[21] adamı olduğunu -ki gerçekten ve tüm kişiliğiyle öyleydi- açıkça ortaya koyuyordu. Aşırı ataklığı yumuşuyor, kavgacı tavırları siliniyor, kibirli nezaketi gerçek kibarlığa dönüşüyor, lüks ve rahatlık merakıyla, ehlikeyifliğiyle herkesin hoşlandığı bir konuk haline geliyordu. Dakik ve titiz zekâsının dili çözülüyor, o zaman yalnızca askeri kamplarda değil o "kibarlık okulu" salonlarda da biçimlenmiş olan konuşma tarzına, hiç de kaba kaçmayan bir tür boş zevzeklik havası geliyor, bu da sohbetine çekici bir sadelik ve akıcılık veriyordu. Müziğe ve çiçeklere olan düşkünlüğünü saklamıyordu. Böylece sonunda, o doğal yumuşak huyluluğu ve ruhundaki kibarlık ve kültür

---

[21] Fransızlar, klasik Fransız uygarlığının "kemale erdiği" on yedinci yüzyıldan böyle söz ederler (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sayesinde, bir gün geldi, bir Osmanlı beyi en değerli varlığını, haremini kendisine açmaya razı oldu.

Bu soylu kişi, onu, yüksek duvarlarla çevrili bir bahçeden geçirerek, o gizli ve gizemli yere götürdü. Fıskiyelerden dökülen suyun süslü mermer yalaklardaki ve kuşların üşüştüğü havuzların diplerindeki şırıltısı hiç kesilmiyordu. Hafif bir gülüş duyuldu. Bir hanımelinin oluşturduğu perdenin arkasında, yüksekçe bir sahanlıkta, birkaç basamakla çıkılan, sedir ve yastıklarla döşenmiş bir "köşk" gördü. Kadınların boş saatlerini nakış ve müzikle geçirdikleri küçük evdi burası. Akşamları burada, bir tür dama tahtası üzerinde deniz kabuklarını gezdirerek "mangala" oynarlardı. Köşkün arkasında, biraz uzakta, iyi korunan bir galeri boyunca kadınların daireleri sıralanıyordu. Kontun, mavi mozayiklerle bezeli, pahalı halılarla kaplı ve öteye beriye ipek minder ve yastıklar atılmış odaların gözalıcı güzelliğini kapı aralığından olsun seyretmesine izin verildi. Böylece, neşeli ve nazik ama kafesli pencerelerin arkasına saklanmış güzelliğin hüküm sürdüğü haremi göz ucuyla da olsa keşfetmiş oluyordu.

Oya ve nakış işleriyle uğraşan büyük hanımların etrafında bir sürü genç halayık fır dönüyor, bunların arasında güzel kız çocukları da dikkati çekiyordu. Evin efendisinin cariyeleri olarak yetiştirilmek üzere sekiz yaşından önce satın alınan bu çocuklar, esir pazarında satılmazdı. Gerçekten de oralarda ancak "hiçbir hanımın, hizmetçiliğine layık görmeyeceği insan enkazları" bulunurdu. Esir pazarında satılığa çıkarılan kölelere bazı beden hareketleri yaptırılır, sonra bunlar çıplak olarak incelenip pazarlığa geçilirdi. Kapalı tutulan kadınlar, olası alıcılarına, geleneksel müzik ritimlerine göre yürümeyi öğrendikleri zaman takdim edilirdi. En yetenekliler zengin bir evin efendisi tarafından satın alınır ya da dansöz kumpanyalarına girerlerdi; diğerleri kim isterse ona satılırdı. Büyük saraylara giden

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

küçük kız köleler, zengin efendilerinin yanında daha imrenilecek bir hayata kavuşurlardı. Büyük ablaları onları harem hayatına alıştırır, oraya göre eğitirlerdi; öyle ki [bir süre sonra] bunlar "mükemmel şarkı söyler, dans eder ve nakış işler" hale gelirlerdi. Çerkez kızlarına gelince, "efendileri onları asla satmazdı, meğerki cezalandırmak istesin..." diye anlatacaktır Leydi Montagu, 1717'de İstanbul'daki ikameti esnasında.

Bugün Kuban Irmağı'nın suladığı *"Tcherkess"* ("Çerkes"),[22] Diderot ile D'Alembert'in *Ansiklopedi*'sine göre "Volga ile Don arasında bir Asya ülkesi" ve on sekizinci yüzyıl Fransızları için tam bir mit ülkesi olan Çerkez eli, Müslüman imparatorluklar için bir köle ve cariye deposu teşkil ediyordu. Beyler ve paşalar "sultanlarını" oradan seçiyorlardı, çünkü "bu kadınlar tüm Asya ülkelerindeki kadınlardan daha güzel olmakla tanınmışlardı". Voltaire de 1734'te, *Felsefe Mektupları*'nda, "Çerkezya halkı yoksuldur, ama kızları güzeldir; bu yüzden en çok ticaretini yaptıkları meta kızlarıdır. Osmanlı sultanının ve İran şahının, ayrıca bu değerli malları satın alıp bakabilecek kadar zengin diğer kişilerin haremlerine güzel kadın tedarik ederler", diye yazacaktır. Gerçekten de Sultan'ın memurlarına ya da Tatarlara yıllık haraç vermekle yükümlü köyler, ödemelerini kısmen belli sayıda genç kız köleyle, kısmen de güzellikte onlar kadar ünlü Kafkas atlarıyla yapıyorlardı. Yani, "Çerkesya'da çocuklarını satmak veya değiş tokuş etmek babalar, analar, amcalar için normal ve sıradan bir olaydı." Bu güzel kız çocuklarından -kontun da ziyaretlerinde fark ettiği gibi- ileride efendilerinin zevkine hizmet etmek üzere, İstanbul saraylarında da birçoğu vardı. Oralarda kapalı yaşıyor, bazen konuğa kahve veya şekerleme sunma ya da koku

---

[22] Bugün haritalarda "Çerkez" veya Çerkezistan diye bir ülke yok. Bu ad birçok Kafkas halkının ortak adı (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sürme törenlerinde ablalarına eşlik ettikleri de oluyordu. Koku töreni, konuğun üzerine uzun boyunlu bir şişeden gül ya da portakal çiçeği suyu serpmek, sonra da yüzünü kurulaması için, büyük bir saygı ve nezaketle, işlemeli bir mendil takdim etmek şeklinde yapılıyordu.

Bu saçları örgülü ve çiçek taçlı, ince ve narin küçük kızcağızlara karşı Kont de Ferriol'ün sevecen bir sempati, belki [kaderlerini düşünerek] biraz da acıma hissettiğine kuşku yoktur. Çerkez kızları bakımından zengin bir konağa yaptığı bir ziyarette, dört yaşında bir kıza rastladı ve hemen ona tutuldu.

İltifat ve okşayışlarına küçük yaşının masumluğu içinde, korkusuzca ve kahkahayla gülerek karşılık veren Haïdé, o anda, üzerine dikilen iri kara gözlerden heyecana kapılan Kont de Ferriol'ün hayatına giriverdi. Çocuğun Kont üzerindeki cazibesinin düğümlediği gizemli bir bağ ikisini biribirine bağladı. Haïdé, kılık kıyafetiyle ve farklı gördüğü davranışlarıyla öteki ağalardan ayrılan bu adamın sevgi ve nezaket gösterilerini seve seve kabul etti. Pek küçük olması, zaten minik kişiliğinin güleryüzlü çekiciliğini tüm doğallığıyla sunmaktan başka bir şey yapmasına gerek bırakmıyordu. Buna karşılık Kont, neredeyse heyecanına hâkim olamıyordu.

Birdenbire kaba görmeye başladığı bir efendi için yetiştirilen esir kızın kaderi, kalbinde derin bir infial uyandırıyordu. Benliğine hâkim olan çaresizlik duygusu, okşayışlarıyla ifade ettiği babaca duygulara belli belirsiz bir sahiplenme arzusu da karıştırıyordu.

Haïdé'nin tutulduğu saraya sık sık geldi ve onu kendine bağlamak isteğini artık saklamaz oldu. Köle durumuna düşmüş birçok küçük kızdan biri olan Haïdé'nin seçilmesi, aslında pek de yüksek esinlere göre yürümemiş bir hayatın oldukça bulanık ve esrarengiz bir anını teşkil ediyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Haïdé'nin geri satın alınması Kont de Ferriol'ü ikircimli bir durumda bırakıyordu. Onur anlayışı, saf ve masum bir ruhu Kâfir'in sapkın yolundan kurtarma uğrundaki karşı konmaz iradesi, Haïdé'nin özgürlüğünü elde etme azmini güçlendiriyor, ama aynı zamanda Osmanlı beyinin eşsiz benzersiz bir biblo gibi üstünde kendisiyle pazarlık ettiği bu zarif ve narin varlığı sahiplenmek de istiyordu. Bu çocuklar çok pahalıydı. "Bu yaşta güzel bir kızı -diye yazacaktır Leydi Montagu- yüz liradan aşağısına bulmak mümkün değildi." Küçük Çerkez kızı sarayın ince lüksünün canlı tanığıydı; Charles de Ferriol, efendisinin onu ileride bir zevk aracı olmak üzere sattığını bilmiyor değildi. Pazarlığın heyecanına kapıldı, arzusu her adımda söylenen fiyatlarla birlikte artıyordu, nihayet son bir artırmayla 1500 liraya kızın sahibi oldu. Haïdé'yi çok değerli bir mülkiyet nesnesi gibi alıp götürdü.

22 Haziran 1698'de çocukla birlikte Fransa'ya gitmek üzere gemiye bindi. 20 Ağustos'ta Marsilya'ya vardılar. Charles de Ferriol ilk molasını Pont-de-Veyle'de verdi; burası Bresse eyaletinde, verimli bir vadinin dibinde, Ferriol ailesine ait bir malikâneydi; vaktiyle aile evi de buraya inşa edilmişti. Kont, kralın emirlerini almak üzere Paris'e gitmeden önce, Lyon'da, akrabalarından *sénéchal* de La Ferrière'in hanımı ile birlikte, küçük kızı vaftiz kurnasının üzerinde tuttu. Haïdé'ye, vaftiz ana-babasının adlarını yansıtan Charlotte-Élisabeth çifte adı verildi. Kont, çocuğu Lyon'da bırakmadı; evlat edinilmiş kızı olarak yetiştirmek istediğinden, Paris'e getirip kardeşi Augustin de Ferriol ile yengesine emanet etti.

Babıâli nezdindeki Fransa Elçiliği makamı boşalır boşalmaz, Charles de Ferriol bu göreve talip oldu. Kral, onu 6 Aralık 1698'de bu makama atadı. Müzakerecilik kariyerinin taçlanması demek olan bu yeni devlet görevi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kendisine altmış bin lira[23] maaş, ayrıca ikramiyeler, oldukça yüklü harcırahlar ve ev düzme ödenekleri getiriyordu.

3 Ağustos 1699'da İstanbul'a gitmek üzere tekrar gemiye bindi. Haïdé'yle bütün ilişkisi gemide geçen o birkaç hafta ve Versailles Sarayı kendisini çağırmadığı sürece, aile evinde geçirdiği o bir yılla sınırlı kalmıştı.

---

[23] *La Livre:* Başlangıçta yaklaşık yarım kilo (453 gr.) gümüşe denk gelen, franktan önceki para birimi. Gerçek değeri devirlere göre değişmiştir (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İKİNCİ BAŞLIK

"Küçük Hanım, ayaklarınız görünüyor!"

Arzular bahçesinden çekilip alınan küçük Çerkez kızı, Ferriol'lerin Paris'te, Fossés-Monmartre Sokağı'ndaki konağının kapıları güneşli cıvıltısının üzerine kapanınca, ikinci kez doğmuştu.

Parisliler, kızcağızın Doğulu adını "Haïcé" şeklinde telaffuz ettiklerinden, çok geçmeden yazılışını da söyleyişlerine uydurarak "Aïssé"ye dönüştürdüler.[1] Belki de böylelikle onu sürekli olarak kendilerinden ayırt etmek, farklı görmek istiyorlardı, kim bilir... "Aïssé", vaftiz adı Charlotte-Élisabeth'in yokluğunu vurgulayacak ve kız isteklerine karşın dört başı mamur bir Parisli hanım olduğu zaman bi-

---

[1] Parislilerin *"d"* yi *"s"* olarak telaffuz edişlerinin dilbilimsel bir açıklaması yok. Anlaşıldığına göre, kızın adı Arapça "Aişa"dan -veya Türkçe şekli "Ayşe"den- gelmiyor. Yine de yakın benzerlik dolayısıyla, biz "Ayşe" biçimini benimsiyoruz (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

le, "Matmazel Ayşe" adı hayalgüçlerini ateşlemeye devam edecekti.

Geliş haberi yayılınca, akrabalar koşuşur, dostlar üşüşür: Konağın taş döşeli avlusunda gelen, duran, dönen atlı arabalardan geçilmez; herkes yaban ellerinden gelen çocuğu görmek, ona dokunmak ister. Küçük azatlı köle, [ormanda bulunmuş] bir vahşi çocuk olmasa da bütün merakları körükler, bütün hayalgüçlerini coşturur. Konakta birbirini ezen kalabalık, Ayşe'nin eski sahibinin düşüncesini doğrular: Kendisine sahip olan eve ün ve şan getiren değerli bir biblodur o...

Sevimliliği ve başkalığı ziyaretçileri etkisine alır; [bakışlarını ondan ayıramaz ve] Ayşe'nin gözlerinin siyah ışığı üstlerine düşünce çığlıklar atarlar. Sonra, adeta korkulu bir çekingenlikle, "İran üzümü salkımları gibi" siyah saçlarını okşarlar. Çocuk her yandan çekiştirilir, sıkıştırılır; ama saraydan getirdiği ve her zaman karakterinin ana öğesi olacak o doğal zarafet ve yapmacıksız rahatlıkla, kendisini incelemelerine izin verir. Artık hoş kokulu bir odanın dışa kapalı gizemi içinde dönüp durmayacaktır; marifetlerini bir salonun gürültü patırtısı içinde, peruklarını takmadan insan yüzüne çıkmayan adamların ve en küçük dans adımı denemesinde veya en belli belirsiz gülümsemesinde tiz perdeden kıkırdaşıp gülüşen telaşlı kadınların önünde gösterir. Henüz birkaç yıllık kısa hayatının öyküsü anlatılınca, çevreden acıma dolu kınayış homurtuları yükselir; fakat bunlar, Parislilerin, Ayşe'nin çekilip alındığı o mitsel Kâfir ülkesi konusunda hissettikleri garip, anlaşılmaz cezbedilme duygusuyla karışıp yumuşar.

Artık unutması gereken saray âdet ve usullerinden -ne mutlu ki!- kurtulmuş olan Ayşe [yeni evinde] çoğunlukla çocuklara ayrılmış dairede yaşayacaktır; akıl çağına erişmemiş aile üyelerinin tutulduğu bir "yad-yer", yaşamın bir tür bekleme salonudur burası. Ayşe orada mürebbiyelerin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

eline bırakılmış ve üç yaşında bir oğlanın, Antoine de Ferriol de Pont-de-Veyle'in oyun arkadaşı olmuştur.

Bu minicik kadın müsveddesinin etrafına saçtığı sevgi büyüsü, meraklıların yüreklerini hoplatarak, bir süre için Ferriol konağının alışılmış düzenini altüst eder, fakat aynı zamanda herkesin, konağın genç sahibesine duyduğu ilgiyi de artırır: 1696'dan beri elçinin kardeşi Augustin de Ferriol'ün (Saint-Simon'un fikrine göre "oldukça az bilinen bir adam") eşi olan Marie-Angélique Guérin de Tencin.

Bayan de Ferriol 21 Ağustos 1674'te doğmuştu. Babası Tencin senyörü Antoine de Guérin ve annesi Louise de Buffevent yaşamlarını, dibinde Alpler'in karlarıyla beslenen bir derenin çağladığı derin bir boğaza tepeden bakan Tencin malikâne konağıyla, Grenoble'da yaptırdıkları güzel bir ev arasında paylaştırıyorlardı. Grenoble parlamentosunun bu "havan başlıklı" başkanı bin güçlükle, üst üste görevler satın alarak, üzerinde azıcık da olsa hissedilen "halk kökenlilik" kokusunun son kalıntılarını çağdaşlarının belleğinden silmeyi başarmıştı. Marie-Angélique beş çocuklu bir ailenin en büyük kızıydı. Onun küçüğü erkek kardeş, 1676 doğumlu François, babasının görevini devralacak ve dönemin yerel tarihçileri tarafından "Başkan de Tencin" adıyla anılacaktır. 13 Temmuz 1678'de doğan Marie-Françoise evlenerek Kontes de Grolée ("üstünden zarafet akan bir kadın...") olacaktır. Nihayet, en küçükleri, biri erkek biri kız iki kardeş, 16 Ağustos 1679 doğumlu Pierre ile 27 Nisan 1682 doğumlu Claudine-Alexandrine, ailelerinin adını Tarih'e geçirerek, Tencin adına bütün parlaklığını kazandıracaklardır: Pierre, Kardinal de Tencin ve herkesçe "Madame de Tencin" adıyla anılan Claudine-Alexandrine (Diderot'nun deyişiyle "güzel ve hain *chanoinesse*[2] de

---

[2] *Chanoinesse*: Bir *chanoine* (<*canonicus*: Bir kilisenin yönetim kadrosuna

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tencin"), sanat, politika ve dinin çeşitli alanlarında sivrilip ünleneceklerdir. Çevirdikleri veya girdikleri entrikalar dönemin "gazetelerine"[3] ve anı yazarlarına bol bol malzeme sağlayacak, sahne şarkıcılarına esin kaynağı olacaktır.

Bu "rob soylusu" ailenin beş çocuğu da hırslı ve girişken insanlardı. Akıllıydılar da ve metodik iradelerini üne erişmek için kullanabiliyorlardı. Marie-Angélique de kardeşleri gibi hayat yolunda güçlüklerle karşılaştı. Senyör de Tencin'in serveti bütün çocuklarına toplumda parlak birer iş ve konum sağlaması için yeterli değildi. Oğlanların en büyüğü babasının görevini devralacak, Pierre ise rahip olacaktı. Kızlara gelince, Eski Rejim onlardan yumuşak başlılık ve uysallıkla önce babalarına, sonra kocalarına tam bir itaat bekliyordu. Erkeğin toplumdaki önceliğini ve üstünlüğünü sorgulamak zamanı henüz gelmemişti. On yedinci yüzyıl sonlarında kadınların önünde iki seçenek vardı: evlenmek veya manastıra kapanmak. Bekârlık kötü görülüyor, kınanıyordu, babaların kızlarını manastırlara kapatmaları gayet kolaydı; kızlar orada yirmi yaşına gelince, isteyip istemediklerine bakılmaksızın, kendilerini sürekli rahibelik andı içmek zorunda buluyorlardı. Büyük oğulun payından çalmadan üç kıza yüklüce birer drahoma düzmek, Senyör de Tencin için gerçekleştirilmesi çok zor bir projeydi. Bu yüzden onları bir dinsel kuruma yerleştirmeye karar vermişti, niyeti de orada bırakmaktı. Grenoble'daki Visitation manastırında, Marie-Angélique babasının kendisinden ne beklediğini anlamakta gecikmedi ve bu haksız zorlamaya karşı kişiliğinin bütün enerjisiyle başkaldırdı.

---

mensup rahip) iradından yararlanan kadın. Fakat Diderot'nun sözü ironik: Adı geçen hanımın dinle, dindarlıkla ilgisi yok (ç.n.).

3 *Les gazettes*: Bugünkü anlamda gazete (*journal*) değil, daha çok okuryazarlar çevresinde elden ele dolaşan bir tür süreli "iletişim" (ya da yazılı dedikodu) aracı (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tencin çocuklarının başat karakter özelliği, yükselme hırsından başka, durumlara uyum sağlayarak, girişkenlik ve diplomasi yoluyla, onlardan kendilerine en iyi kişisel payı çıkarma yetisiydi. Bu oportünist esneklik yüzünden sık sık eleştiriye uğrayacaklardır; fakat bu nitelik onlarda asla yılmayan bir iradenin varlığının derin ifadesiydi.

Yirmi yılının tehlikede olduğunu hisseden Marie-Angélique, babasına ve (zaten her şeyden yakınan, kocasının kulu kölesi, dolayısıyla kendisine hiçbir yararı dokunamayacak bir kadın olan) annesine açıkça karşı çıkmaksızın, manastırın içinden yardım aramaya koyuldu. Bir hayli konuşma ve tartışmadan sonra, ileri sürdüğü argümanlarla yalnızca rahibe teyzesini değil, manastırın günah çıkarıcısı Peder Rebuffet'yi de kendisinin manastır yaşamı için yeteneksiz olduğuna inandırmayı başardı. Bu iki müttefikin birlikte yaptıkları girişimler, Antoine de Tencin'i kızını manastırdan almaya ikna etti; bunu pek de nazlanmadan yaptı, zira Marie-Françoise orada kalıyordu, Alexandrine de sekiz yaşından beri Montfleury Dominiken'lerinin kurumuna yerleştirilmişti. Marie-Angélique'in şansı, en büyük çocuk olmasıydı.

Visitandine'lerin elinden güç bela kurtulan genç kız aslında hayli eğitimli ve bilgiliydi; çağının kadınlarında çok ender görülen bir şey, Yunanca okuyabiliyordu. Çekiciliği her an patlamaya, fışkırmaya hazır canlılıktaydı; bu özelliği yüzünden büyük coşku ve heyecan nöbetlerine kapılıyor, fakat sonuçta bazen derin düş kırıklıklarına uğrayarak umutsuzluğa düşüyordu. "İçi içine sığmıyor, yerinde duramıyor," diyenler oldu. Yirmi yaşının baharı, ona bazen biraz kırıcı da olabilen taşkınlıklarının gölgeleyemediği tartışılmaz bir zarafet veriyordu.

1696'da erkek kardeşinin düğününde hazır bulundu. "Havan başlıklı" başkanlık görevini iptal ettirmiş olan babası o sırada Savoie Senatosu'nun birinci başkanıydı. Ver-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

diği resepsiyon Dauphiné eyaletinin bütün ileri gelenlerini bir araya getirdi. Bunların arasında Augustin de Ferriol özellikle sivrilmiş biri değildi gerçi, ama belli bir soyluluk rütbesiyle birlikte, kırkına yaklaşmış bir bekâr olmak gibi bir olumlu niteliği vardı. Kızı manastırdan çıktığından beri, Senyör de Tencin'in onu baş göz etmekten başka derdi olmamıştı. Marie-Angélique de, ne kafa ne mizaç bakımından kendisine uysa da, babasının seçtiği biriyle evlenmenin daha iyi olacağını kabul etti.

Ferriol'lerin küçük oğlunun nitelikleri Senyör de Tencin'i tatmin ediyordu. Augustin de Ferriol de yeni soylulardandı, üstelik sağlam bir mali durumun tüm avantajlarına sahipti: "Genel maliye tahsildarı", eyaletinde kalburüstü bir kişiydi ve isterse daha da yükselebilirdi. Böylece, François'nın evlenmesinden birkaç hafta sonra, Nisan 1696'da, Marie-Angélique ile Augustin de Ferriol'ün düğünleri yapıldı: Damat, kafaca hiçbir tür fanteziye yatkın olmayan, oldukça silik bir asilzade, fakat dürüst ve babacan bir adamdı ve olasılıkla, bu ateşli genç kıza tutulmuştu.

1 Ekim 1697'de Marie-Angélique Pont-de-Veyle'de bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Vaftizinde oğlana babasının önadlarından biri olan Antoine, "aile adı" (*patronyme*) olarak da Bresse'deki malikâne Pont-de-Veyle'in adı verildi: Antoine de Pont-de-Veyle. Fakat Dauphiné eyaletinin gezinti yapmak için ideal olan bu ili, Ferriol ailesinin yeni hanımının hırs ve hayallerini doyuramıyor, Kethüda'nın[4] ve eyaletin birkaç senyörünün ziyaretleri, onun kamusal yaşama karışma, sağa sola fikir ve öğüt dağıtma susuzluğunu gideremiyordu. Yüksek sosyete toplantılarına başkanlık etmek ihtiyacı, resmi törenlere benzeyen birkaç resepsiyonla ve -o kadar istemesine karşın paylaşacak kimse bulamadığı- okuma seanslarıyla başından savmaya çalıştığı

---

[4] *Intendant*: Eyalette kralın doğrudan temsilcisi (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sıkıcı akşamlarla tatmin olmuyordu. Nihayet havalar düzeldi. O dönemde Charles de Ferriol'ün durumunda meydana gelen ciddi iyileşme, kardeşinin de daha göz doldurucu bir görev umudunu güçlendirdi. Kariyerinde yeni bir atılım yapmak için, Augustin de Ferriol artık kesin olarak Paris'e yerleşti ve o andan itibaren Marie-Angélique'in kişiliği de tüm çiçeklerini açtı. [Kocasının çevresine mensup] zenginleri, para babalarını, ama yalnızca onları değil, kayınbiraderinin politikacı dostlarını da o ince zarafetiyle evine kabul ediyor, bu kişiler, ev sahibeleri şakalı ve nükteli gevezeliklerini neşeli bir içtenlikle karşıladığı ölçüde, onun salonunun devamlı konukları oluyorlardı. Kendisine dikkat çekici bir endam ve duruş veren servi boyu ve canlı bakışların aydınlattığı yüzüyle, bu kendinden emin genç kadın herkesi, hatta o sıralar altmışını geçmiş olan Vauban[5] gibi bir ihtiyarı bile fethediyordu; Vauban, "güzeller güzeli kraliçem," dediği kadının etrafında fırdönüyordu.

Madam de Ferriol'ün oynadığı bu çapkınlık, uçarılık, hoppalık rolü o sıralar gelişmekte olan mutluluk idealine uygundu. Artık yaşlanan ve sofuluğun çilehanesine kapanan Versailles Sarayı'nın karşısına, ahlaki çözülmeye doğru hızla ilerleyen, yaşama sanatının sırrını insanları baştan çıkarmakta gören, ciddiyetten uzak, inançsız, idealsiz bir Paris gençliği çıkıyordu. Sözünü ettiğimiz on sekizinci yüzyıl başlarında hoşa gitmek, kendini beğendirmek ihtiyacı da toplumsal kurallar arasında yerini almaktaydı.

"Marifetli iç çekişlerde" uzman olan Marie-Angélique, -yüreği enginler ile kafası zenginler arasında kibarca ve uyumlu bir ilişki üzerine kurulu bir toplum düşleyen- zamanının Paris sosyetesinin kendisine biçtiği rolü oynar.

---

[5] İnşa ettiği kaleler ve istihkâmlarla ünlü askeri mühendis (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bütün cazibesiyle, Naiplik[6] döneminde "inançsızların"[7] aşırı noktalara götüreceği mutluluk modasının açılışını yapar. Kişiliği, ikiyüzlülük yapmadan, açıkça ve ne yaptığını bilerek üstlendiği bu ince oyun içinde kuvvetle belirir, vurgulanır. Bu durum onu eğlendirir. Kuşağına mensup kadınlarda az görülen bilgi birikimi ona bir tür entelektüel bağımsızlık getirir ve bu sayede, Madam du Châtelet'nin 1746'da dile getireceği gerçeği önceden hissetmesini sağlar: "Kadınlar her türlü yükselme ve ünlenme imkânının dışına atılmıştır; tesadüfen aralarından az çok yüksek ruhlu doğmuş biri çıkarsa, mahkûm edilmiş olduğu bütün dışlanma ve bağımlılıklardan onu teselli edebilecek tek yol olarak okumak, öğrenim görmek kalır." Durumunun bilincinde olan ve yerleşik yaşam kuralları tarafından zamanın idealinin gereklerine göre davranmaya itilen Marie-Angélique, kendi kültürünü artırmak için konuklarının bilgi ve yeteneklerinden pay çıkarma yolunu seçer. "Güzel Angélique'i mutlaka çok seven ve bütün kadınların üstünde tutan" Vauban, ona okuduğu kitaplardan, özellikle Furetière'in, yazarını Akademi'den kovduracak derecede skandal yaratan *Dictionnaire Universel*'inden, haber sormayı hiç ihmal etmez.

İşte böyle: İstanbul'dan dönen kayınbiraderi, Ayşe'yi ona emanet ettiğinde, Marie-Angélique hayli zamandan beri para babalarını ve askerleri, hepsinin hoşlandığı bir beraberlik içinde, bir araya getiren bir "salon" üzerinde hüküm sürmekteydi; ama yalnızca bunları değil; aralarında, kendi zevkine uygun olsun diye, edebiyat adamları da vardı, ki en dikkat çekeni Fontenelle'di.

---

6 *Régence:* XV. Louis'nin küçüklüğünde, amcasının Kral Naibi olduğu dönem: 1715-1723 (ç.n.).

7 *Les libertins:* "Özgür fikirliler"; yalnızca fikirde değil tutum ve davranışlarda da (ahlakta) "özgür", yani din etkisinden kurtulmuş, aralarında büyük düşünürler de bulunan zümre (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Charles de Ferriol'ün yükselişi kardeşinin kariyerini de olumlu etkiler. Zaten para adamı olan maliyeci Augustin, ağabeyi elçinin "iş takipçisi" olur; kralın hükümetiyle İstanbul'daki sefaret arasında mali işlerde aracı rolü oynamaya başlar.

Hazinesinin ihtiyaçlarını gidermek, ordularının harcamalarını karşılamak ve yürüttüğü diplomatik müzakerelerin gerektirdiği ödemeleri yapmak için, XIV. Louis bankerlerden ve zenginlerden yararlanır; bunlar gerekli fonları hükümete avans olarak verir, sonra faiziyle geri alırlar. Türkiye'yle ilgili işler ve bunlara bağlı pazarlıklar için, kralın hükümeti üç "iş takipçisi" görevlendirmiştir: Sarayın imtiyazlı bankeri Samuel Bernard, yapı işleri hazinedarı ve elçinin bacanağı Blondel de Jouvancourt ve maliye genel tahsildarı Augustin de Ferriol. Bu üç maliye görevlisi, kralın Şark'la ilgili buyruklarını uygulamak üzere, oraya düzenli biçimde poliçeler çekerler; Charles de Ferriol bunların karşılığını kendi nakit kaynaklarından ödeyip sonra hazineden geri alır. Bu sistem, postayla iletişim süresinin uzunluğuna, ayrıca devlet gelirlerinin öngörülemeyen iniş çıkışlarına da bağlı olarak geri ödemelerin gecikmesi, faizler[le ilgili sorunlar] vb. gibi durumlarla birlikte, son derece ince muhasebe işlemlerine yol açar. İki kardeş arasındaki yazışmalar, yerleşik sistemden sık sık yakınan Charles de Ferriol'ün yaşadığı sıkıntıları gösterir: "11 Şubat tarihli üç senedinizin karşılığını Prens Rakoczy'ye ödedim... Yolda daha 300.000 liralık senedin bulunduğunu öğreniyorum. Bunları nasıl ödeyeyim? Size, geri ödenmesini Haşmetmeap'tan istediğim iki masraf cetveli özeti gönderiyorum; biri, Macaristan hudutlarında yapılan harcamalar için, diğeri de geçen yılın olağandışı harcamalarını kapsıyor... Bana, şimdi para isteme zamanı değil, demenizin yararı yok; ben de burada faiz ödeye ödeye batıp gidecek değilim ya!..."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

O zamana dek hâlâ nispeten orta karar bir sosyal statüde bulunan Augustin de Ferriol, 1700'den itibaren imrenilecek bir konuma kavuşur. Eyaletinin gelirlerini Hazine'ye transfer etmekle görevli genel tahsildar olması dolayısıyla, iki yönlü bir rol oynamaktadır: Şark sorunlarının harcamalarını karşılamak için bu gelirleri kullanan devlet bankeri ve söz konusu gelirler geciktiğinde kendi kaynaklarından devlete avans veren özel banker. O zaman, doğal olarak, bu gibi hizmetlerini faiziyle devlete ödetir. On yıl boyunca gıpta edilecek bir zenginlik ve gönencin kaynağı, işte bu konum olmuştur.

1701'de Augustin de Ferriol, Metz Parlamentosu'nda kardeşinin ölümüyle boşalan bir *"conseiller"*lik görevini satın alarak kariyerini adeta taçlandırdı. Bu görev soyluluk statüsünü güçlendirdiği gibi, çıkarlarını da artırıyordu. O zaman Ferriol'ler artık tam hak ve yetkileriyle kesin olarak, kılıç soylularıyla rekabet halindeki o yeni sınıfa dahil olmuş oluyorlardı: Babadan oğula ve kardeşten yeğene aktarılabilen parlamenterlik görevleri, kralın maliyesini denetleme yetkileri -ki bunu gerçekten kullanmaktadırlar- bu insanların elinde geleneksel otoritenin denetleyemediği yeni bir güç, yeni bir iktidar doğurmaktaydı.

Kocası böylece ayrıcalıklarını artırırken Madam de Ferriol de konağını edebiyat, sanat ve müzik tutkunu kalabalık bir toplum kesimine açar. Kendilerinin de mensup olduğu, görünüşte yeniliğe açık ve aydın, girişimci, "sanat, bilim, din ve politika, ne olursa olsun" her şeye karışan bu kast, aynı zamanda kendi statüsünün sorgulanmasına şiddetle karşı çıkar. Diderot bunu, "hoşgörüsüz, kafasız, yobaz, Got ve Vandal âdetlerini sürdüren bir sınıf," diye mahkûm edecektir. Ayşe de işte, dışa karşı aydın bir kafa ve parlak bir zekâ görünümü takınırken özdeki tutuculuğunu porselen ve fayans kaplı dairelerinin kuytuluğunda gizleyen bu toplum içinde serpilip gelişecektir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Madam de Ferriol çocuğa tutulmuştur. Duyduğu samimi çarpılma, çocuğa gösterdiği okşayış dolu ilgide dile gelir: Küçük Çerkez kızını pışpışlayıp mıncıklamak için hiçbir çekingenliği yenmesi gerekmez. Yavrucuğun güzelliğinin büyüsündedir, kusursuzluğu gururunu okşar, onu bir mücevher gibi eşinin dostunun önünde sergiler. Bu arada tabii onun eğitimi de kendisine düşmektedir. Ayşe, Antoine'la birlikte büyüyecektir. İki çocuk, kurdeleli giysiler içinde, kendilerine öğretilen kart ve top oyunlarına dalarlar, kuklalarla eğlenirler, bu komik bebekleri sandalyelerin arkalıklarına asarlar veya şöminelerin içinden sarkıtırlar. Çağlarının küçük çocuklarını sarıp sarmalayan o kayıtsızlık ortamında büyürler. Ayşe henüz anne sevgisini özler görünmez, konu olduğu kucaklanma ve öpücüklerle yetinir ve bunlara karşılık verir. Gırtlaksı cıvıltısı yumuşar, kısa Şark geçmişini unutur. Yüzleri hâlâ genç belleğini işgal eden saray kadınları, çok geçmeden zihninde Ferriol konağının disiplinlerini tatlılıkla uygulayan mürebbiyeleriyle karışıp silinir. Oyunlarını oynar, yaşının masumluğuyla neşe içinde meramını anlatmasına ve hayatını yaşamasına imkân veren başka [dil ve davranış] kodları edinir. Doğduğu efsanevi ülke siyah bir peçe arkasında gizlidir artık. Bir gün Ermeni veya Çerkez satıcılar onu, insanları eti yenecek hale getirmeyi, yazın nehirde kızıl somon avlayıp tuzlamayı ve dumanlamayı sadece doğadan öğrenmiş gibi göründükleri köylerden, Arap atları kadar güzel vahşi atların koşuştuğu ovalardan geçirerek satmak için İstanbul'a getirmişlerdi. Fakat doğduğu yer olan Kabarday ülkesi ve Kafkas dağlarının karlı yamaçlarına asılı köylerinden artık belleğinde hiçbir iz kalmamıştır; ve tabii, ataları olduğu söylenen o yerlerin hükümdarlarından da...

İlk çocukluğunun mutlu dönemi 20 Aralık 1700 tarihinde, Ferriol'lerin ikinci oğlu Charles-Augustin d'Argental'in

doğumuyla noktalanır. Bebek ertesi gün, ailesinin konağının bulunduğu mahallenin kilisesi Saint-Eustache'ta vaftiz edilir. Yeni doğmuş olanın vaftiz babası elçi, törende Antoine de Pont-de-Veyle tarafından temsil edilir. Vaftiz anneliği için düşünülen büyükanne Tencin Grenoble, Paris yolculuğunu göze alamadığından, Matmazel Charlotte-Haïdé pervasızca onun yerine geçer. Sıra imzalara gelince, o da Antoine gibi yazma bilmediğini söyler.

Kökleriyle ilgisi kesilmiş, art arda iki kez normal yaşam çevresinden koparılmış çocuk, artık kendisini kabul eden bir büyük evin "küçük hanımı"dır: Kabul eden, evet, ama aynı zamanda, hem Madam de Ferriol'ün hem elçinin arzuları uyarınca, kendisinden beklenen şey olmasının istenebilmesi için onu tanımlayan da... Şimdilik, çocukluğu korumaktadır Ayşe'yi; duruma uyar, büyüklerin dünyasından uzak kalır. Derin bir sevgi beslediği iki küçük oğlanın yanında, zarafet içinde büyüyüp serpilir. Viyaklayan bebeğin ağlayışına yüreği dayanmaz, onu pışpışlar, sütana izin verdiğinde beşiğini sallar, çocukların eksikliğini duydukları anne sevgisini içgüdüsel olarak ona verir.

Augustin de Ferriol toplumdaki yükselişine devam ederek Paris'in en güzel özel saraylarının bulunduğu semte taşınmaya karar verdiği zaman, Ayşe'nin genç yaşamında bir başka önemli olay meydana gelir. [O devirde] doğuda Arsenal ve Bastille ile sınırlanmış olan Paris şehri, batıda Champs-Élysées'ye kadar gelen Tuileries koruluklarının önünde duraklar. Şehir iki yakasını bağlayan taş ve ahşap köprüleri aşarak, güneydeki soylu Saint-Germain dış mahallelerini de içine almıştır. Yüksek sosyetenin Paris'i ayrıca kuzeyde, Palais-Royal'in arkasında açılalı elli yıl olmamış, kenarlarında zengin saray ve konaklar dizili yeni caddeleri de kapsar. 1702'de, zengin kapitalist Charles Le Touanne iflas eder ve konağına el konur; onun yıkılışı ailesini de birlikte sürüklediğinden, kayınbiraderi Jean de

Sauvion da emlakının elinden çıktığını görür. İki konak Neuve-Saint-Augustin Sokağı üzerinde yan yanadır. Her iki yanda Gramont, Lorges, Richelieu, Choiseul-Beaupré ailelerinin mükellef evleri ile Paris valisi Tresmes dükünün konağı yükselir. Bu konakların gölgeli bahçeleri birkaç hektar üzerine yayılır ve şehrin bitip kırların başladığı yerde sona erer. Augustin de Ferriol, Jean de Sauvion'un evini satın alır; Charles Le Touanne'ınki ise artırmada Mareşal d'Estrées ve amcası Kardinal César d'Estrées'nin üzerinde kalır. Bunlar konağı kullanma hakkını derhal Mareşal d'Huxelles'e satarlar.

Ayşe'nin çocukluğu bundan böyle bu yeşillik adasında geçecektir. Çevrede sokağın gürültüleri yankılanır: Çeşitli atlı araba ve faytonlar, tahtırevanlar gelir geçer, fener taşıyıcılar bağıra bağıra fiyat söyler, yeni mahallenin kaldırımlarında nal sesleri çınlar. Konağın bugün de görülebilen yüksek beyaz cephesinin ardında, modaya uygun olarak İsviçreli bir muhafız tarafından korunan, uşak ve hizmetçi kadınların şamatasıyla uğuldayan bir büyük ev gizlenir.

Ayşe yavaş yavaş Batılı yaşamın rit ve törenlerini, özellikle yılın bölümlerini noktalayan geleneksel dini bayramları öğrenir ve benimser: Noel'in ve Krallar Günü'nün sevinci tüm yılı aydınlatır; nefsi terbiye eden Büyük Perhiz'i maskeleri dans ettiren Karnaval izler; ardından ciddiyet ve ağırbaşlılıkla kutlanan Paskalya ve Grev Meydanı'nda ateşlerin yakıldığı Saint-Jean günü gelir. Son olarak Fête-Dieu'da ("Tanrı Bayramı") sokaklara yeşillikler ve çiçekler saçılarak, balkonlara güzel halılar asılarak, müzik tüm şehri doldururken meydanlar sunak ve haç duraklarıyla süslenerek kutlanır. Bu kutlamalar Ayşe'nin din duygusuna açılmasını sağlar, çocukta bu etkileyici törenlerden beslenen mistik bir dindarlık uyandırır.

1702'de Ayşe sekiz yaşındadır. 'Öğretmenim' dediği bir manastır rahibinden ders alır. Rahip ona vaftizinden beri

ait olduğu dinin temel ilkelerini aşılar. Kız ayrıca, Antoine'ın eğitimiyle görevlendirilen pek bilgiç ve ukala bir öğretmeni dinleyerek biraz okuma yazma da öğrenir. Bu eğitimle bir yıl sonra, beceriksizce de olsa harfleri çiziktirecek ve ilmihalini sökecek duruma gelir. Özünde dini olan eğitimi, öğrenmiş olduğu sabah ve akşam dualarının ve tespihle okuduğu *Pater* ve *Ave*'lerin verdiği ritimle sürüp gider. Nakış işlemeyi bilir ve müziği sever. Madam de Ferriol'ün yanında konuşma sanatını keşfeder, zihni açılır ve zekâsı keskinleşir; çoğu zaman dinler, ama gerektiğinde çocuk içtenliğiyle yerinde yanıtlar da verir. Herkesin gözünde canlı, hareketli ve uyanık, çevresindekilere esinlediği güven duygusuyla herkesi kendine bağlayan bir küçük kız olarak kişilik kazanır.

Ayşe dersleriyle uğraşmıyor ya da Madam de Ferriol'e nedimelik etmiyorsa, zamanını oyunla geçirir. Konağın bahçesinden yanındaki Tresmes dükünün bahçesine şirin bir patikayla geçilebilmekte ve Tresmes konağında da Ayşe'yle ve küçük Ferriol'lerle akran dört çocuk yaşamaktadır. Bu çocuklar Ayşe'nin ilk arkadaşları olacaklardır. Hepsi bahçelerden gâh birinde gâh ötekinde kestane ağaçlarının altında buluşup *"boule* çeker",[8] göz kırpmaca ya da bugünkü adıyla saklambaç oynarlar. Tresmes'lerin çocukları arasında, en büyükleri François-Joachim de Gesvres'in Ayşe'nin gözünde ayrı bir yeri vardır. Vaktinden önce büyümüş ve daha o yaşta pek ciddi tavırlı bu ince ve narin oğlana karşı içini sevinçle dolduran bir sempati duyar. Aralarında -farkında olmadan, içten içe istedikleri- bir samimiyet havası yaratmak, küçüklerin şamatasının erimi dışında ve büyüklerin gözlerinden uzakta buluşabilmek için, jest ve mimiklerden oluşan bir işaretleşme oyunu kurmuşlardır; akşamları, birbirine bakan dairelerinin pencere-

---

[8] *Tirer aux boules*: Portakal büyüklüğünde madeni toplarla oynanan bir tür bilye (misket) oyunu; hâlâ çok yaygındır (ç.n.).

leri yeşil dal ve yaprak kitlelerinin üzerine açıldığında bunu uygularlar. Leylak kokusunun havayı doldurduğu bir akşam, ilk olarak Ayşe, balkonunda dikilen oğlanın dikkatini çekmek için, düzensiz birtakım dans figürleriyle işe başlamıştı. "Surat oyunu" adını verdikleri bu oyun giderek yaşamlarında büyük bir önem kazanmış, günlerinin en ayrıcalıklı anı haline gelmiştir. Pek kısa süren ama sevinçleri için vazgeçilmez olan bu anlarda, sadece kendilerinin anladıkları jestlerle birbirlerine ne kadar büyük -bahçedeki sıralardan birinde buluştukları zamankinden çok daha büyük- bir mutluluk sağladıklarını hissederler. Jest ve mimikler gözetlenme tedirginliğini ortadan kaldırır; ne olduğunu bilmeden aşktan söz ederler, Ayşe'nin küçük elleri karşıdaki dostuna öpücükler gönderir, o da bunları reveranslarla kabul eder. 1703 Saint-Jean'ında François-Joachim, Ayşe'yi Tresmes'lerin Saint-Ouen'daki şatolarında yaz ateşlerine davet eder. Ayşe oradan o kadar büyülenmiş durumda döner ki, eski çekince ve çekingenliklerini unutup kendisini küçük komşusuna yaklaştıracak durumları aramaya, hatta yaratmaya koyulur. İki ailenin mürebbi ve mürebbiyeleri dillerini pek de tutmadan durumu şakaya alırlar. Olay Ferriol'lerin de kulağına gelince, onlar "güzel bir roman" düşünmeye koyulurlar. Sırrın orta malı olması, açığa vurulmasıyla kopan gülüşme ve alaylar, sonunda Madam de Ferriol'ün ciddi uyarısı Ayşe'yi üzüntüye boğar. Daha sonra, "Aklı başında bir kişi olarak yapıp ettiklerime dikkat etmem gerektiğine inandım," diye yazacaktır. Bu iç hesaplaşma onu, belki de M. de Gesvres'e âşık olduğunu düşünmeye götürecek, bu fikir de içinde günah duygusunu uyandıracaktır; bu duygudansa ancak günah çıkarmayla, yani günahını "öğretmenine" itiraf ederek kurtulabilir.

– Muhterem Peder, kendimi bir genci sevmekle suçluyorum, der rahibe; rahip şaşırmış gibi davranır.

– Kaç yaşında?

– On bir.
– O da seni sevdiğini söyledi mi?
– Hayır.
– Onu nasıl seviyorsun?
– Kendim gibi! diye haykırır Ayşe.
– Ama Tanrı kadar sevmiyorsundur, değil mi?
– Kimse benim hakkımda bunu düşünemez!
Ayşe alınmış ve kızmıştır.

Rahip gülümser ve böyle bir günah için tövbe gerekmediğini söyleyerek Ayşe'yi gönderir. "Her zaman uslu ve terbiyeli ol," diye de öğüt verir. Çocuk Hıristiyanlık ilkelerine dikkat eder; dinin buyurduğu gibi "vicdan muhasebesi" yapmayı alışkanlık edinmiştir; kurulu tuzaklardan sakınmak için kalıplaşmış dini formülleri kendince tercüme eder: "Yalnızca Tanrı tapılmaya layıktır. Sadece onu seveceksin." Hıristiyan yasasını bilmesi, kendi yaşındaki çocuklardan istenen, ruhu kirletici kötü düşünceleri ayırt etmeyi sağlayan temel ahlak ilkelerini edinmiş olduğunu kanıtlar. "Günah çıkarması" içini yatıştırmıştır; kendini toplar, erdem kaygısının yarattığı karışıklığı kafasından kovar ve akşam olup da sessizlik çökünce, François-Joachim'e "surat yapmaya" devam eder.

Madam de Ferriol, kültürlü ve bilgili erkek ve kadınları, ama onların yanı sıra -Madam de Croissy ile oğlu Marki de Torcy gibi- bazı önemli ve nüfuzlu kişileri de bir araya getirdiği salon toplantılarına Ayşe'yi henüz dahil etmemiştir. Büyük Colbert'in yeğeni olan bu hükümet üyesinden daha ciddi ve ağırbaşlı adam yoktur. Buna karşın, Madam de Ferriol'ün edep erkân bilen girgin karakteri markiyi de baştan çıkarmış, hareketli ve insancıl kişiliği onu da tavlama ve yakınlığını arar hale getirme mucizesini göstermiştir. Şaka ve imalarla beslenen çapkınca dostlukları, çevrelerinde bir dedikodu halesi oluşturmakta, bu da genç kadının "gönüller fatihi" şöhretini perçinlemektedir.

Fakat yüksek sosyete Torcy'nin sözde metresinin evine üşüşmekten de geri kalmamaktadır.

Marie-Angélique'in yldızı parlaklığının doruğuna ulaşmıştır; tavsiyeleri esinler, herkese gülücükler dağıtır, abartılı saygıları kabul eder. Bakan üzerindeki etkisini, bazı davranışları yankısı Versailles'a kadar yayılan eleştirilere konu olan [kayınbiraderi] elçinin durumuna güç katmakta kullanmaktan çekinmez.

1702 ile 1703 arasında İstanbul'da siyasi karışıklık hüküm sürmüş ve raporları yerine ulaşmayan Charles de Ferriol'e karşı, Versailles'da hep alttan alta bir memnuniyetsizlik duygusunun sürmesine katkıda bulunmuştu. XIV. Louis'nin 4 Mayıs 1703 tarihli şu uyarısı bunun tanığıdır: "Mösyö de Ferriol, sizden aldığım son mektuplar geçen yılın 24 Aralık tarihini taşıyor... Yolda kaybolan birkaç tane daha olduğuna eminim, zira Babıâli'de olup bitenlerden beni mutlaka haberdar etmiş olacağınıza inanmak için nedenler var."

II. Mustafa'nın devrilmesiyle Osmanlı İmparatorluğu alışık olduğu bunalımlardan birini daha yaşamış oluyordu. Sarsıntı 1702'de Hüseyin Paşa'nın azli ve öldürülmesiyle[9] başlamıştı. Halefi Daltaban Mustafa Paşa, atanmasından iki ay sonra boğdurulmuş, yerine geçen Rami Mehmet Paşa da, padişahına Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin entrikalarına alet olduğu ve İstanbul'da padişahlık yapacak yerde Edirne'de keyif çattığı için kızan galeyana gelmiş bir halk tarafından II. Mustafa'yla birlikte devrilmişti.[10] İstanbul'da, içinde altı ay sonra öleceği bir saraya hapsedilen II. Mustafa'nın yerine, o zamana kadar insan içine hiç çıkarılmadan sarayda kapalı yaşamış olan kardeşi III. Ahmet tahta çıkmıştı. Elçi raporunda, "Sultan III. Ahmet 22 Eylül 1703 ta-

---

[9] Bizim tarihlerimize göre Amcazade Hüseyin Paşa -Şeyhülislamdan bezmiş olarak- istifa etmiş ve çiftliğinde ölmüştür (ç.n.).

[10] "Edirne Vakası" veya "Feyzullah Efendi Vakası" (ç.n.).

rihinde "taç giydirilmek üzere İstanbul'a gitti," diyor. Kadınlara ve ince zevklere düşkün olan yeni sultan, aynı zamanda kültürlü bir adam ve bir şair olup değerli bir kütüphane kurduracaktır. Yeni bir halk ayaklanmasıyla saraydan kovulacağı 1730 yılına kadar saltanat sürecektir. Osmanlı sultanlarının kaderi böyleydi işte: İktidardan düşüşleri, mutlaka vücutlarının da -zehirle veya hançerle- ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanıyordu.[11]

Ancak bu karışıklıklar Fransa Sarayı'nın yaşam düzenini pek o kadar sarsmadı; Fransız gemilerinin limanlarda tutulması nedeniyle, özellikle postanın Fransa'ya ulaştırılmasında gecikmeler oldu. Böylece kral, Sultan'ın tahttan indirildiğini Alman "gazetelerinden" öğrendi.

Ne ki XIV. Louis'nin yeniden Osmanlı İmparatorluğu'yla özel bağlarını sıkılaştırmaya ihtiyacı vardı. Karlofça'da Türkler ile İmparator arasında imzalanan antlaşma Charles de Ferriol'ün siyasal faaliyetlerine ket vurmuştu. "Ama yola çıkışınızdan önce İspanya kralının sağlığının kötü olduğu konusunda bilgilendirilmiştiniz..." diye yazıyordu kral elçisine ve sonraki 11 Kasım'da da İspanya Kralı II. Charles'ın -tahtına varis olarak XIV. Louis'nin torunu Philippe d'Anjou'yu kabul eden- vasiyetnamesine I. Leopold'un şiddetle itiraz ettiği Charles de Ferriol'e bildirilmişti. Hollanda, İngiltere ve Habsburglu İmparator 7 Mayıs 1702'de Fransa'ya savaş ilan ettiler.[12] Durum, Türklerin Fransa'yla bir ittifaka yanaştırılmasını gerektiriyordu.

Elçi, Osmanlı İmparatorluğu'nu, Macaristan'dan taarruza kalkarak Habsburg'lara karşı savaşa katılmaya ikna edebileceği konusunda pek ümitli değildi. "Sultan, Almanlarla tekrar kavgaya tutuşma fikrinden çok uzak," diye kralı

---

[11] Gerçekte padişahların öldürülmesi, olayların kontrolden çıkmasıyla meydana gelen birer "kaza" idi; iktidar değişikliğinin bedelini yüksek bürokratlar ödüyordu (ç.n.).

[12] İspanya Veraset Savaşı (ç.n.).

uyarır. Fakat XIV. Louis sıkıştırır: "Avrupa topyekûn bir savaşın eşiğinde, Türkler için de kaybolan prestijlerini herhangi bir tehlikeye atılmadan geri kazanma fırsatı çıkıyor... Sanırım onlara savaşın avantajlarını göstermek boşuna olmayacaktır..." Böylece kont, Türklere, Macaristan ayaklanmasında Kont Tekely'nin damadı Rakoczi'yi desteklemeyi önerme emrini alır. Fakat Türkler barışa bağlı kalırlar. Bu yüzden, Karlofça Antlaşması'nı çiğnemeyi reddeden bir sultana ve bir sadrazama, savaş yanlısı bir politikayı gittikçe daha ısrarlı biçimde önermek durumunda kalan elçinin konumu yavaş yavaş sarsılacaktır.

Elçi, yüksek politikayla uğraşmadığı zaman, Millet'in işlerini çekip çevirir; ki bu, hiç de öyle zorsuz zahmetsiz bir görev değildir. "Ticaretlerinden çok birbirleriyle didişmekle uğraşan" tüccarların davaları için yargıçlar tayin eder. "Konsoloslar [el altından] ticarete bulaştıklarında" İskeleler'in[13] sorunlarını çözümler. İstanbul'da görev yapan Batılı elçilerin gözettiği geleneğe uygun olarak, akınlarda Türkler tarafından esir alınan Hıristiyan köleleri kurtarmak için yetkililer nezdinde girişimde bulunur (bunlardan "yaklaşık iki binini" kurtaracaktır). Din işlerine de zaman ayırır ve "en güzel ve en faydalı görevim" dediği üzere, Kırım'a misyonerler gönderir. Şark'ta yaşayan Hıristiyanların çıkarlarını korur ve Fransa kralının himayesi altında bulunan, Kudüs'teki Kutsal Yerler'in bakım ve onarımıyla ilgilenir. Nihayet, kraliyet hükümetini İran'da bir sefaret açmaya ikna eder ve oraya sefir olarak da müzakereci yeteneklerini iyi bildiği bir adamı, Senyör Fabre'ı önerir.

Charles de Ferriol'ün olumlu nitelik ve kusurları, elçi seçmekte kullanılan ölçütlere denk düşer. Yüksek Kurul'da[14] Torcy'nin ona verdiği desteğin derecesi, Bahriye

---

[13] *Les Échelles de l'Orient*: "Doğunun limanları". Osmanlı egemenliğindeki Akdeniz limanları (ç.n.).

[14] *Le Conseil d'en Haut*: Kralın en yüksek danışma kurulu; aşağı yukarı "hükümet" gibi (ç.n.).

"devlet sekreteri" Kont de Pontchartrain'in yaptığı sert eleştirilerin haksızlığından daha aşırı değildir. Elçinin zaman zaman kapıldığı öfke nöbetleri, protokol ve etiket konularında girdiği tartışma ve çekişmeler, övgüler ile eleştirilerin birbirine karıştığı bir söylentiler konseri meydana getirir. Sultanın huzurunda kılıç taşıma olayında gösterdiği tartışma kabul etmez ısrar ve inat, kralın da onayını kazanmıştır.

Fransa'nın kudret ve haşmeti fikrini herkese benimsetmek amacıyla, Charles de Ferriol bazen Türkleri, hatta öteki elçileri bile şaşırtıp kızdıran bir yaşam biçimi sürdürür. Şehirdeki gezileri için altın işlemeli ipek yelkenli lüks bir kayık ısmarlamıştır. Bununla Boğaz'da boy göstermesi sadrazamın şiddetli itirazlarına neden olur. Sadrazam, sadece padişahın böyle bir lüks sergileyebileceğini ileri sürerek kontun bu kayığı kullanmasını yasaklar. Elçi, lüks ve ihtişama olan düşkünlüğünü sadece Fransa Sarayı'nın içinde gidermeye davet edilir; orada, görüntüden Hünkâr'ın gözlerinin rahatsız olması riski yoktur.

Charles de Ferriol, Fransız kökenli İmparatorluk ordusu kaçaklarının kendisine teslimini reddeden, I. Leopold'un olağanüstü elçisi Kont d'Ottinghen'le açıkça ve şiddetle çatışmaya girdiğinde Pera'da tansiyon yükselir. Kralın uyruklarının, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, yalnızca kralın adaletinin yetkisinde olduklarını kabul eden Fransız hukukuna dayanarak Charles de Ferriol dört "vatandaşının" teslimini ister. Ottinghen ise onları, kendi ülkesinde yargılatmak üzere, esir tutmakta inat etmektedir. Olay o derece kızışır ki elçiler sefaretlerine çekilip barikat kurar ve askerlerini konuşlandırırlar. Kont de Ferriol beş yüz silahlı adam seferber eder. Avusturya elçisinin inatçı reddi karşısında, cüretli hamlelere alışık bir asker ataklığıyla tepki gösterir. Adamlarından ellisine, "Holstein prensi hariç, sokakta rastladıkları bütün Almanları tutuklama-

yı" emreder. Askerler, biri İmparatorun ulağı, öteki de Ottinghen kontunun maiyetinden bir genç olmak üzere, üç kişiyi esir alırlar; Charles de Ferriol bunları rehine olarak tutar. Bir yandan da, "elçinin evini bombardıman etmek üzere", gemilerden on parça top getirilmesini emreder. Durumdan haberdar edilen sadrazam ile Mavrokordato, birinin inadını kırmaya çalışırken ötekine de boş yere makul olmasını tavsiye ederler. Sonunda, Hollanda elçisi Senyör Collier, bir hayli barıştırıcı dil döküşten sonra, Pera'da huzuru tekrar sağlamayı başarır ve esir değişimi Hollanda sefaretinde yapılır. Charles de Ferriol olayı kralına şöyle rapor eder: "Majestelerini temin ederim ki bu olay ulusumuz için tam ve şanlı bir zafer olmuş, aracının seçimi ve uzlaşma şartlarının belirlenmesi bizzat benim tarafımdan yapılmıştır." Fransa'nın onuru kurtarılmıştı, fakat bu kurtarılış tarzı, bu şiddet gösterileri ve yaratılan bu kargaşa, İstanbul'da olduğu kadar Versailles'da da kınandı ve elçiye karşı aynı derecede olumsuz tepkiler uyandırdı.

Charles de Ferriol'ün -feodal anlamda- senyörü olduğu Fransa Sarayı'nda her şeylerini ona borçlu adamlar yaşar. Kont bu yüksek makama gelince, kendi ailesinden bazı kişileri kayırmamazlık etmemiştir; bunların arasında yeğeni, kızkardeşinin oğlu, Senyör Blondel de vardır; bunu önce birinci sekreter, sonra da -padişahın orada ikamet ettiği dönemlerde- Edirne Sarayı'yla ilişkilerle görevli *chancelier* (kançılar) yapmıştır. Yine akrabalarından *commandeur* de Gesson, sefaretin mali yönetimine katılmaktadır. Belli başlı yardımcılarından bir başkası, kibar ve nazik bir asilzade olan M. de Marigny için, genç hanımının cazibesine duyarlı olan Charles de Ferriol, kardeşi aracılığıyla, [hükümetten] "onurlu bir konsolosluk" talebinde bulunmuştur. Senyör Belin ise daha özel olarak İzmir konsolosluğunun sorunlarıyla görevlidir.

Senyör Fonton, Fontaine, Urlis, Fornetti ve Brue -sonuncusu Voltaire'in akrabası- tercüman takımını oluştu-

rur; M. de Ferriol her birine, duyduğu güven ölçüsünde ödül ve paye verir. Örneğin, Bay Fonton öldüğünde, baş tercümanlık kıdem sırasına göre Fontaine'in hakkı olmasına karşın, bu makamı Urlis için isteyecektir. Yardımcılarının aileleriyle yardım ve hayır işleri türünde ilişkiler kurmuştur; Fonton'un oğullarından birinin vaftiz babasıdır; kardeşi ve yengesi de Mariny'nin küçük kızının vaftiz ana-babası olurlar. Yanında ikamet eden samimi dostları arasında cerrahı M. Dulac, hekimi M. Duchin, 1722'de Sultanın portresini yaparak belli bir şöhret kazanacak olan ressamı Vanmour, nihayet "Cenevreli saatçileri" M. Marchand ve M. Chapuis vardır. O sırada İstanbul'da, duvar saatlerinin ince ve karmaşık mekanizmalarının bakım ve gözetimini yapmak üzere, elçiliklerde ve saraylarda hizmet veren birçok İsviçreli saatçi ustası bulunmaktadır. Bunların arasında, 1705'te Pera'ya gelip 1711'de Leman Gölü kıyılarına geri dönen Bay Rousseau da vardır, ki *İtiraflar*'da[15] dendiğine göre, "onun dönüşünün zavallı meyvesi" Jean-Jacques diye bir çocuk[16] olacaktır.

Fransa Sefareti'nde tam bir Büyük Yüzyıl havası solunur; Charles de Ferriol göreneklere göre hakkı olan bütün saygı ve ululama gösterilerini maiyetinden harfiyen ister, Sefaret'teki yaşamı Versailles'ı model alarak düzenler. İşler normal seyrinde gittiği zaman elçinin sofrası ünlüdür. Davetlilerine sunduğu akşam yemeklerinde özel orkestrasına müzik çaldırır ve çalgıcılardan kusursuz bir icra bekler. Kardeşine yazdığı bir mektupta, yaptığı "biri gümüşten, bulabildiklerinin en iyisi ve sağlam olacak, diğeri normal, iki trompet" siparişini savsakladığı için sitem eder. Müzisyenleri klasik repertuvarın yanı sıra, müzik sorumlusu Bay Chabert tarafından derlenen Osmanlı ülkesinin

---

[15] *Les Confessions:* Jean-Jacques Rousseau'nun kendi hayatını anlattığı ünlü eseri (ç.n.).

[16] *İtiraflar*'ın yazarı, büyük Fransız düşünürü Jean-Jacques Rousseau (ç.n.).

geleneksel ezgilerini de icra ederler; Chabert ayrıca dervişlerin sema havalarını da notaya almıştır, Kont de Ferriol bunları da zevkle dinler. Bazen konuklarına ülkenin halk danslarından oluşan gösteriler de sunar, fakat Fransa Sefareti'ne saraylara özgü dansöz topluluklarından getirtmek için Babıâli'den izin almak çok zordur. Son olarak, komedyenleri de düzenli olarak komik oyun temsilleri sahneye koyarlar. Uşaklar, ayak hizmetçileri, eğitimdeki gençler, mutfak hizmetlileri, yakın korumasıyla görevli yeniçeriler, bahçıvanlar, hepsi de "sağlığı ve iştahı yerinde" insanlar olan bütün bu personel elçinin "hane halkını" meydana getirir; bu "hane"nin türlü çeşitli tam yüz yirmi hizmetlisi vardır. Bu rakam aşağılık sayılan işlere bakan ayakçıları ve diplomatik ajanların hizmetçilerini kapsamaz. Elçi, kralının hizmetini debdebe ve ihtişamla sürdürür ve yetkisini İstanbul'da yaşayan yaklaşık bin kişilik Fransız "milleti" üzerinde kullanır.

Kont de Ferriol, sarayının denize yukarıdan bakan bahçesini düzenlerken güzel görünümlü gezinti yolları konusundaki beğenisini de ortaya koyar. Yasemin ve karanfil kokularını hafifletmek için bir portakal serası diktirir, bir gül bahçesi düzenler ve ötede beride düğünçiçeğigiller için yastıklar ayırır; güller kısa ömürlü çiçeklerini sunarken buralarda çok geçmeden pırıl pırıl haseki küpeleri ve sarılı kırmızılı şakayıklar açar. Servilerin ardında akşam olurken, bu yerlerin hâkiminin, Osmanlı modasına göre "sırtında uzun kaftan ve başında türbanla", parterlerinin üzerine eğildiğini görmek nadirattan değildir. Böylelikle, titiz ve ayrıntılı olmasını kendi istediği resmi tören havasının yorgunluğundan ve bazen gerçekten kafa şişirici olabilen akşam yemeklerinin tantanasından kurtulup rahatlamak istemektedir. Hal ve tavrında sert ve kırıcı, sözünde belagatsız bu diplomat, bir yandan Versailles'ın hantal kurallarıyla Şark'ın tembel ve baygın çekiciliğini

birleştirmek gibi zor bir simyagerliği gerçekleştirirken bir yandan da kendine gizli bir özel mekân hazırlamıştır. Sefarete bağlı din adamları Şark usulü kılık ve kıyafetlerinden ötürü ona sitemden hiç geri durmazlar; fakat asıl bir başka konu, dedikoducu dilleri çözmektedir: *figlia d'anima*'sı. Bu ülkede zengin Türk, Yunanlı ve Ermenilerin, çocukları olmadığı zaman, bir erkek veya kız çocuğunu evlat edinerek "manevi çocukları" sayıp mallarının bir kısmını ona miras bırakma âdetleri vardır. Charles de Ferriol'ün "edindiği" *figlia d'anima*, vaftizinde Lucie-Charlotte de Fontana adı verilmiş genç bir Ermeni kızıdır. Şehirde daima, Kont manastırları ziyaret eder veya Millet'e mensup tüccarları görmeye giderken bile, ikisinin birlikte gezdiğini gören muzip kişiler, bu incecik ama capcanlı yeniyetme kıza "Mösyö de Ferriol'ün yakın koruması" lakabını[17] takmakta gecikmemişlerdir.

Bu *figlia d'anima* ona [yorucu hayatında] birkaç tatlı an sağlayan tek kişi değildir. Özel odasının gizliliği içinde afyonunu çektiğinde (geleneğin iddiasına göre, bu madde kanı harekete geçirir, ruhu neşeli ve gurur okşayıcı fikirlerle doldururmuş), genç Türk kızı Esmer de yanındadır. Bu şekilde hayatını bulunduğu ülkenin âdet ve göreneklerine uydurması, Charles de Ferriol'ün adının sefihe çıkmasına neden olur; bu kötü şöhret, o zaman, Babıâli nezdinde görev yapan -ve Şark'ın tensel zevkler alanındaki çekiciliğine gerektiği gibi direnemeyen- diğer elçilerde de oldukça yaygındır. Bizzat Ferriol de, ülkesine dönmekte olan Polonya olağanüstü elçisi M. Leczinsky'yle ilgili şu fıkrayı anlatır: "Türklerden pek umduğunu bulamadan gidiyordu, ki İstanbul'dan çıkışında onu bir kez daha üzdüler: Arabaları aranınca iki kadın köle bulundu ve geri alındı."

---

17 *"Fille de corps"*. Sözcük oyunu: *"Garde de corps"* = yakın koruma görevlisi; fakat *fille* sözcüğü başka bir görevi çağrıştırıyor (ç.n.).

Kullandığı iktidar, Charles de Ferriol'ün zaten mutlak hâkimiyete yatkın olan kişiliğini daha da güçlendirir, keskinleştirir. Tutum ve davranışları da bundan etkilenir. Otoritesini kaybetme korkusu içinde, fakat büyüklüğünden de emin olarak aşırı derecede titizleşir, adeta pimpirikli olur. Aynı zamanda kendini dünyanın merkezinde hissetmektedir. Yürütmeyi yüklendiği olağanüstü işler, Macaristan, Kırım ve İran sorunları, hem din hem politika hem ticaret alanlarını ilgilendiren çok boyutlu etkinlikleri ve son olarak Osmanlı Devleti'nin yetkilileriyle ilişkileri, kendisini sürekli bir seferberlik içinde, bütün gün, hatta bazen gece de teyakkuz halinde tutar. Diplomatın bitmez tükenmez isteklerini anında karşılamak zorunda olan yorgun bitkin sekreterlere, gereğinde [zaman ve koşullar ne olursa olsun] hemen görev başına çağrılan tercümanlara raporlar yazdırılır.

Yengesinin desteği elçiyi yüreklendirir, içini rahatlatır. Onun aracılığıyla Torcy'ye iltifat ve teşekkürlerini sunma fırsatını hiç kaçırmaz. Bakana ayrıca düzenli olarak armağanlar, bu arada Paris'te en beğenilen ve en pahalı içeceklerden olan Tokay şarabı da gönderir; ipekli ve kadife kupon kumaşlarsa Madam de Croissy içindir. Bakana şarap gönderme işi M. de Ferriol'ün kafasını bütün elçilik süresince meşgul ve rahatsız etmiştir. Kardeşinden şöyle istekte bulunur: "Sayın Marki de Torcy'ye birkaç kez İtalya yoluyla mektup yazdım, pek mükemmel bir fıçı Tokay şarabı gönderiyorum. M. de Torcy'nin bu şarabı Paris'te fıçısıyla mı yoksa şişelenmiş olarak mı teslim almak istediğine dair emirlerini almak üzere birini göndermenizi rica ediyorum. Bu şarap iyidir iyi olmasına, ama pahalı olduğunu da belirtmek gerek; burada bana şişesi beş eküden fazlaya mal oluyor." Nihayet, doğallıkla kendi ailesini, özel olarak kızkardeşlerini de unutmaz, onlar için iratlı görev talebinde bulunur. Ayşe'nin ilk çocukluğu süresince onu karde-

şinin çocuklarından ayırt etmez; her üçüne de aynı sevgiyle hediyelerini gönderir: "Bütün çocuklarımızı öpün. Ben kendimden çok sizlere aidim."

Paris'te çocuklar büyümektedir. "Surat oyunları"nın araları açılır, saklambaçların modası geçer, bahçelerde gülüşmeler daha seyrek çınlar. 1705'te Ayşe on bir yaşındadır. Antoine'ın gördüğü derslerden o da yararlanmıştır. Oğlan ertesi yıl Cizvitler tarafından işletilen ve en seçkin ailelerin oğullarının okuduğu Clermont kolejine girecektir.

Antoine ile Ayşe'nin aldıkları ilk eğitim, yüzyılın daha ileriki yıllarında Diderot'nun yapacağı kestirme ve çarpıcı ayrıma uygundur:

"Oğlanların eğitimi: Adam gibi işe!
Kızların eğitimi: Küçük hanım, ayaklarınız görünüyor!"

ÜÇÜNCÜ BAŞLIK

"Çocukluk ne kadar sürer? Ne kadar da ihtiyar çocuk varmış!"

Ayşe nihayet, bir satırın inişi gibi kesip atarak değil, az çok acı veren bir dizi sarsıntıyla çocukluğa son veren o yaşa erişir. Şimdi önünde *communion* olayı[1] vardır, heyecanlarını billurlaştıran, özellikle uslu ve terbiyeli küçük kızların neşeyle bekleyip yaşadıkları dini boyutlarını abartan... Duruma uygun düşen bir huşu, bir içe dalış havası içinde hazırlandıkları manastır yaşamı, bilinçlerin içe kapanışını daha da ağırlaştırır, patlak vermesi olası psikolojik rahatsızlıkları [önceden] bastırır.

Maddi varlıkları toplumsal statülerine denk olduğu zaman, aileler kızlarının eğitimi için ünü yayılmış manastırları seçerler. Küçük kızlar bu seçkin kurumlara altı ya-

[1] Hem erkek hem de kız çocuklar için yapılan, Hıristiyan toplumuna giriş töreni. Bizde yalnızca erkek çocuklar için yapılan sünnet töreniyle aynı simgeselliği taşır (ç.n.).

şına doğru girerler ve on altısına vardıkları zaman eğitimleri tamamlanmış olur. Bu yaşta önlerindeki seçenekler ya evlenme -ki çoğunlukla aşk değil anlaşma evliliğidir- ya da -parası olmayan ailelerin tek çaresi- yine manastırdır. "Kızlar önyargıların tutsağıdırlar, ya evlenmek ya da rahibe olmak zorundadırlar. Onlar için bekârlık, ancak kendilerini rahibelik andıyla yaşam boyu dine adadıkları takdirde uygun görülebilir," diye yazar, Ayşe'nin çağdaşlarından bir kadın...

Manastıra kapandıklarında, kızları eğitimi, Bossuet, Fénelon, Madam de Maintenon gibi "Güneş-Kral" dönemi eğitimcilerinin yaydıkları kavram ve ilkeler çizgisinde yürür: En başta Hıristiyan inançlarını güçlendirmek, sonra da kişiliklerini, girmeleri istenebilecek dünyaya göre biçimlendirmek, fakat bunu yaparken kafalarını gereğinden fazla bilgilerle doldurmamak söz konusudur. Soylu ailelerin kızlarını kabul eden manastırlar, Madam de Maintenon tarafından kurulan Saint-Cyr kurumunun programına uygun bir eğitim verirler: Müzik, dans, resim, coğrafya ve hesap öğrenimlerinde çeşitlilik sağlar. Saint-Cyr'de, Abbaye-aux-Bois'da olduğu gibi, öğrenciler *Athalie*'yi[2] ölçüsü uyağıyla şiir olarak okurlar, fakat dersler esas itibariyle dinsel ağırlıklı kalır. Madam de Maintenon, üç çocuklu dul bir hanım olan Marie-Claire de Marcilly'ye: "Umarım Saint-Cyr'inizi asla unutmazsınız!" diye öğüt verir.

Ferriol'lerin evine bağlı olmakla birlikte, doğum veya hısımlıktan gelen kendine özgü hakları bulunmayan Ayşe'nin hedefi olduğu önyargı, onun bu seçkin ve ünlü manastırlardan birine girmesine karşı çıkmaktadır. Fakat *communion*'una hazırlanabilmesi için yoğun bir dinsel eğitimden geçmesi uygun görülür. Dine karşı biraz ılık

---

[2] Jean Racine'in, konusu *Kitabı Mukaddes*'ten alınmış manzum trajedisi (ç.n.).

olmasından kuşkulanılmaz, zaten manevi yöneticisi rahip öyle olmadığına tanıklık edebilir, fakat ne de olsa Kâfir'in ülkesinden gelen ve ancak dört yaşında vaftiz edilen Ayşe, imanı konusunda tam hesap verebilmek için Yeni-Katolikler'in öğretimini görmek zorundadır. 1634'te kurulmuş olan bu kurum, adından da anlaşıldığı üzere, "putataparlığa, Yahudiliğe veya sapkın inançlara düşmüş olabilecek dişil cinsten insanları", gerçek iman yolunda eğitilmek üzere öğrenciliğe kabul etmektedir. 1678'den 1689'a kadar on bir yıl boyunca Fénelon, 1672'den beri Ferriol konağının arkasında, Neuve-Sainte-Anne Sokağı'nda bulunan ve İmanı Yayma Cemaati tarafından işletilen bu okulun koruyucu otoritesi olmuştur.

Yeni-Katolikler 1705 sonbaharında Ayşe'yi gündüzlü olarak kabul ederler. Kuruma, yeni dine dönmüş, hatta bazıları henüz vaftiz bile olmamış ya da Protestan genç kızlar devam eder. Bundan başka, herkesin bildiği gibi, "Portekiz'de satın alınan, sahibinden kaçmış küçük zenci kız ya da Nouvelle-Orléans'dan gelen köle" de orada büyümektedir. Bu kızlar kuruma, eski dinlerinden döndükten sonra Katolik eğitimi alıp vaftiz edilmek üzere, hayır sahipleri, bazı soylular veya rahipler tarafından getirilir: "Oraya yerleştirilmelerine her zaman, dini otoritelerle bağlantılı olarak, sivil yetkililerce karar verilir." Böylece Ayşe, yüksek duvarlarla korunmuş kapalı bir dünyaya girmiş olur; bu dünyanın havasında, içinde yaşayanların çeşitli kökenlerden gelmiş olması dolayısıyla bir egzotizm, bir yaban elleri kokusu, ara sıra da oraya zorla konulmuş öğrencilerden biri kaçmaya kalkışınca, romanlardakine benzer bir heyecan hissedilir. Yatılı ve gündüzlü öğrenciler, çok yüklü bir etkinlik programı çevresinde düzenlenmiş uzun bir gün boyunca bir arada bulunurlar.

Her sabah, kilisenin çanı katılacağı ayinin ilk vuruşunu yaparken Ayşe, Yeni-Katolikler okuluna gelir. Henüz

eski dinlerinden dönmemiş olan arkadaşları, *İncil*'den sonra dualarını öğrenmek için çıkarlar. Bunun ardından öğrencilerin geniş ve aydınlık bir salona gitmeleri istenir; orada, okulun kuralının ifadesiyle "aylaklıktan kaçınmak ve çalışmayı öğrenmek" amacıyla, her biri kendine göre bir el işiyle uğraşır. Kendilerine okunan o günün azizinin hayatını can kulağıyla dinlemek için iğnelerini sessizce batırıp çekerken Tanrı'nın ve Kilise'nin buyruklarını dile getiren ilahileri söylemek için kalkılacak saati beklerler. Öğle, yemekhaneye çağrılma vaktidir; oraya sıra halinde inerler. "Damak zevkini okşamaya değil sağlığı korumaya yararlı besleyici yiyeceklerden, en özenli eşitlik gözetilerek oluşturulmuş porsiyonlardan" meydana gelen yemek, bir *Benedicite* duasından sonra, öğrenciler tarafından mideye indirilirken kulaklar da bir öğretmen tarafından yüksek sesle okunan dini bir metindedir. Nihayet teneffüs saati gelir, küçük kızlar kestane ve ıhlamur ağaçlarının altına dağılırlar. Bu dinlenme ve rahatlama zamanının "makul bir özgürlük içinde, zorlama olmadan, manevi açıdan gevşemeden, komşu evlerden işitilebilecek gürültülere veya sesli gülüşlere meydan vermeden" geçirilmesi gerekir. Bu an, çocukların, gözetleyicilerden uzakta, hâlâ başka bir dilin müziğinin tınladığı, yakın ve altüst olmuş bir geçmişin melodisinin çınladığı bir Fransızcayla birbirleriyle sırdaş olmanın zevkine vardıkları andır. Ayşe, on yaşının tüm usluluk ve ağırbaşlılığıyla, arkadaşlarının uzak ülkelerini anlatışlarını zevkle dinler. Elbette kendi doğduğu ve sonra da büyüdüğü yerleri unutmuştur, fakat okuldaki günlerinde, dinlediği hikâyelerin sürükleyişiyle, hayalgücü buraları rüya veya kâbus ülkeleri olarak yeniden canlandırma denemelerinde bulunur. Etüt saati dağılmış küçük kızları tekrar bir araya toplar. Öğle sonrası zorunlu bir "karşıt görüşleri tartışma" eğitimine ayrılmıştır; burada öğretmen rahibe, insanı cehennemlik eden sapkınlıkları daha iyi yerin dibine batırmak için Hıristiyan erdemlerinin övgüsünü

yapar. Son bir el işi saatinden sonra, hamt ve şükür duasının ardından, Ayşe nihayet Ferriol'lerin konağına döner.

Orada müzik ve dans hocalarından daha özel ve kişisel dersler alır; bunların biri onu şarkı söylemeye alıştırmak ve diksiyonunu geliştirmek, öbürü de reverans alıştırmalarıyla vücudunu gerektiği gibi kullanmayı öğretmek, düzgün yürümeye ve bir salona uyumlu hareketlerle, baş yukarıda fakat kasıntısız, vücut dik fakat hava atmadan girmeye alıştırmak için tutulmuşlardır. Dindışı ve toplum içi bilgilerin öğretimi Yeni Katolikler'de verileni ne bozar ne de budar, çünkü boş zamanlardan çalınarak yapılır. Ayşe bu evcilleştirme eğitimine, manastırdaki hanımların ve dini rehberinin tavsiye ettikleri "mahcubiyetten" ayrılmamaya özen göstererek sessizce kendini bırakır. Giysilerinden, başlıklarından göze batabilecek her şeyi çıkarıp atar; lüle lüle kıvırcık saçlar, göz alıcı süsler, çıplak kollar ve dekolte gerdanlar kesinlikle yasaktır. Doğal canlılığını dizginleyerek sakin ve yumuşak başlı görünmeye çalışır; alaylardan sakınarak sabrını kanıtlamayı bilir. Nihayet, vicdan muhasebesinden sonra dinlenme saati gelince, kendisine söylendiği gibi, "ölüm döşeğinde de yaşamak isteyeceği ruh hali içinde" yatağına girer.

Bu eğitimin ağır ve hantal düzenliliği, bir zamanların yaradılışça içten ve güler yüzlü küçük Çerkez'ini iyi eğitim görmüş ağırbaşlı bir küçük kıza dönüştürmüştür. Kendi yaşındaki Parisli kızların bir onaylı kopyası gibi, sokaklarda gözleri yerde ve sessizce yürür, bir odaya girerken gerektiği gibi reverans yapmayı unutmaz, sorulara lafı uzatmadan yanıt verir. Manevi açıdan, günahlarını birbirinden ayırt etmek, bunlarla kendini suçlamak, yargılamak ve sınamak yeteneğini edinmiştir.

Communion töreni her yıl Paskalya yortusunda yapılır. Ayşe'ninki 1706'da kutlanmış ve bu olay, onun Yeni-Katolikler'deki gündüzlü öğrenciliğine de son vermiştir.

Ayşe, insan içine çıkışa gerekli salon eğitimini Madam de Ferriol'ün dizi dibinde tamamlar. Artık yürürlükteki âdet ve alışkanlıkların hiçbirinden habersiz değildir. Şarkı, tiyatro gibi doğal zevklerini geliştirir. Tiyatro olayını herhalde Antoine'ın yatılı öğrenci olduğu Clermont kolejindeki ödül dağıtım töreni vesilesiyle keşfetmiştir. Orada, her yıl ağustos ayında, ödüller sahiplerini bulurken öğrenciler tarafından eski usule göre bir tiyatro gösterisi de sahneye konmaktadır: Çoğu kez Latince, ara sıra da Fransızca olarak oynanan ve yer yer ba'e bölümleriyle de süslenen bir dram veya trajedi... Ayşe, sahnede rol yapmak için ter döken oğlanlar arasında, yaşından ötürü basit bir figüran olarak, kocaman baltasıyla, birkaç yıl sonra Voltaire adını alacak olan François Arouet gibi kendisinden daha yaşlı ve daha iyi konuşan arkadaşlarının arkasında dikilen Antoine de Pont-de-Veyle'i fark etmekte gecikmez. Pont-de-Veyle Clermont kolejine girdiğinde, François Arouet 1704'ten beri oraya devam etmektedir. Şairin "sevgili meleği" D'Argental de 1710'da, daha okuldayken gözünü edebiyat alanına diken ve "ünlü olmak tutkusuyla yanan" genç Arouet'nin felsefe dalında öğrenimini tamamladığı yıl, aynı kolejde Cizvitlerin yatılı öğrencisi olacaktır. Cizvitlerin düzenlediği bu gösteriler, seyre davet edilen ana-babalar ve dostlar için gerçek sosyete ve sanat olayları niteliğini taşır. Piyesin son dizeleri kolejin iç avlusunda yankılanıp kaybolunca, davetliler etüt salonunda, çeşitli içecekler ve Ay şampanyasıyla donatılmış masaların çevresine üşüşürler.

İçinde yaşadığı bu çevre Ayşe'yi derinden etkilemektedir. Zekâsı açılıp gelişir, merakı artık bilenmiştir; nihayet yavaş yavaş, farkına varmadan, iyilik meleği Madam'ın o kadar önem verdiği konuşma sanatını da öğrenir ve yetkinleştirir.

Marie-Angélique'in salonu kalburüstü ve nüfuzlu bir salondur. İktidar salonu olarak saray mensuplarını ve ka-

bine üyelerini kabul eder. Kültür ve "espri" salonu olarak, Madame de Lambert ve Madame de Tencin salonlarına ün kazandıracak olan o parlak imaja sahip değildir. Hümanizm kokan, biraz ukalaca, akıllı uslu bir bilgiçlik salonu olarak kalır. O dönemde Fontenelle ve Jean-Baptiste Rousseau bu salonun en prestijli simalarıdır.

Corneille kardeşlerin yeğeni ve 1699'dan beri Bilimler Akademisi üyesi olan Fontenelle *Çoban Şiirleri* ve özellikle Markizlere tatlı tatlı gökbilim öğreten *[Meskûn] Dünyaların Çokluğu* adlı eserleri yayımlamıştır. Yaygın ünü sayesinde, bazen düşüncesi fazla "özgür" bulunsa da en seçkin topluluk ve çevrelerde saygıyla karşılanır. Dilinin yapmacıklı salon kibarlığını eleştirecek olan Voltaire'e göre, "yeni ortaya çıkan, soyut bilimlerin üzerine ışık ve zarafet saçma sanatında en başta gelen adam gözüyle bakılan" Fontenelle, tutkuların kargaşasına, hatta "derinleştirilecek kadar sağlam olmayan" dünya zevklerine kuşkuyla yaklaşan, aydın işi bir "çekinserlik" mutluluğu peşinde olduğunun da belirtilerini gösterir. Hayran olunan ünlü bir şair ve düşünür olarak kendisini kabul eden salona onur verir.

On sekizinci yüzyılın bu ilk yıllarında "Eskiler ve Yeniler kavgası" denilen tartışma yeniden canlanmıştır. İmdi, Mme de Ferriol'ün salonunun müdavimleri arasında, antik çağ şairlerinin lirik coşkunluğundan yana biri de vardır: Jean-Baptiste Rousseau. Sert yaradılışlı, nüktesine çabuk, yüreği huzursuz bir adam olan bu şair de en seçkin "yüksek sosyeteye" kabul edilmektedir. Fakat epigramlardan, kısa lirik şiirlerden ve taşlama parçalarından oluşan manzum eserleri birçok edebiyat adamının sert ve kırıcı değerlendirmelerine konu olmuştur. Fontenelle ile Jean-Baptiste Rousseau arasındaki anlaşmazlık poetika planındadır. Fontenelle şiirin daha az biçimci olmasını ister, fakat kendisi ihtiyatla geride kalarak, genç dostu ve öğrencisi La Motte Houdar'ın, şiirde mitolojinin kullanılmasını paldır

küldür mahkûm etmesini ve mensur trajedi denemeleri yapmasını bekler.

Gerek kişisel beğenisi gerek yetişim ve eğitiminin sonucu olarak Mme de Ferriol, Jean-Baptiste Rousseau'da gördüğü yeteneğin cazibesine kapılmıştır. Onun "Circé'ye Kantat" ve "Fortune'e Güzellemeler" adlı şiirlerini savunur; onun, çağının en büyük şairi olacağını sezmektedir, ki -her ne kadar biz bugün bu Rousseau'yu unutmuşsak dagerçekten böyle olmuştur. Bu geçimsiz ve huysuz adamın suyuna gitmek için, kendisini kabul etmekten duyduğu sevinci belki biraz fazlaca abartır, etrafında adeta dört döner; ve büyük Rousseau da kendisini böyle karşılayan o güzel gözlerin büyüsüne kendini bırakır ve onlar uğruna, sıradan şiirin hoşa giden ıvır zıvırları "Minerva ile Mars" üstüne nutuk atmaktan aldığı zevkle dört köşe olur.

Toplantılara ara sıra Ayşe de kabul edilir. Kızcağız el işini de yanına alır ve Zéphir ile Flore'u takıştıran söz düellolarını dinler. Şairler susunca, konuşmalar onun vaftiz babası elçinin "becerisi" üzerine kayar. Elçinin üstün nitelikleri *Journal de Verdun*'de ve *Mercure Galant*'da övülmüştür; o zaman bu gazeteler okunur. Zaten elçi de bulunduğu yerden bu akşamların tuzu biberi olacak haberler ve parçalar gönderir. "Oğlumuz Pont-de-Veyle'e" Tataristan'da yolculuk öyküleri ya da kendi oyuncularından biri tarafından yazılmış komik bir Latince şarkı yollamıştır örneğin; o zaman eğlence olsun diye parça delikanlıya tercüme ettirilir. Fakat en çok ilgi uyandıran, 1707'de Kandiye açıklarında yeni bir adanın oluşmasını anlatan mektubu olmuştur: "Korkunç gümbürtülerden ve şiddetli sarsıntılardan sonra deniz, alev girdapları ve bitüm bulutları kustu ve havayı koyu bir karanlık kapladı... Az sonra da denizin dalgaları üstünde alev alev yanan bir dağ yükseldi ve yeni püskürmeler bunu gittikçe yükseltti.." Bu şaşırtıcı olay imgelemleri sarsar, elçinin betimleyici üslubu gazete-

lerde göklere çıkarılır ve Ferriol'lerin dostları hemen konağa akın ederler.

Ayşe'nin yeniyetmelik dönemi olaysızca sürüp gider. Konuşulanları sessizce dinleme alışkanlığı onu yavaş yavaş içtepilerini bastırmaya yöneltmiştir. O zaman içine kapanma, kendisini hapseden dünyadan sıvışıp hayal âlemine sığınma eğilimine girer. Uysal bir çocuk olduğundan bütün kurallara boyun eğer, fakat bu boyun eğiş, içinde yankı bulur ve ona yalnızlığı tattırır. Neşeli ve güleryüzlü küçük kızın ağırbaşlı ama daha hülyalı bir yeniyetmeye dönüşmesi vücudunun dönüşümüyle birlikte olur, ama o bunun farkında olmaz.

Mme de Ferriol eniştesine sık sık mektup yazar ve gittikçe güzelleşen vaftiz kızından söz eder. Charles de Ferriol de 1708'den itibaren "güzel Haïdé'ye selam yollamayı" hiç ihmal etmez. "O güzel başını süslemek için" düzenli olarak başörtüleri ve kumaşlar gönderir, fakat aynı yılın sonbaharında kardeşinden Ayşe'ye talip çıktığını öğrenince, kızın gençliğini ileri sürerek evlenmesine razı olmaz. "Ancak, der, talip münasipse reddetmek de doğru olmaz." Bilinmeyen bir nedenle, belki talip pek "münasip" olmadığından ya da fazlaca "münasip" olduğundan, Ayşe, o sırada artık yaşı gelmiş olduğu için ders almaya başlayan küçük Charles-Augustin d'Argental'le oyalanarak yalnızlığına devam eder. Sığınağı olan odası artık hiç de derdine derman olmamaktadır. Dikiş nakış işleri, *Bréviaire des dames*'ı[3] okuyarak inanç tazeleme gibi uğraşlar onu, harekete hasret kalan ve her zaman sevgi ürperişleriyle dalgalanan on beş yaş dönemini büsbütün ağırlaştıran bir yalnızlık, bir içebakış âlemine itmektedir.

Tresmes'lerin evinin ıssız kalmış balkonu, Ayşe'nin dünyadan yalıtılmışlık duygusunu büsbütün artırmakta-

---

[3] "Kadınlara Ilmihal": Her gün her vesileyle okunacak duaları ve dini öğütleri içeren, hep el altında bulundurulan temel din kitabı (ç.n.).

dır. İradeli kızdır, akmaya hazır gözyaşlarıyla da olsa, kısa süre önce Paris'ten ayrılmış olan M. de Gesvres'e karşı duyduğu şiddetli tatlı duyguyu bastırır. Gideceğini haber veriş tarzı onu kızdırmıştı. Üniformasıyla ve on beş yaşında sahip olduğu bu onurla şişinen genç asker çırağı, coşkun bir sevinç içinde sefere çıkmaktan söz ediyordu. "Bu konuşma tarzı bize yapılmış büyük bir kabalık," diye görüşünü belirtti Ayşe: Böyle acı filan çekmeden ayrılıvermek gururunu incitmişti. Oğlan özür diledi, o üzülmekte ısrar etti, uzun süre tartıştılar. Ve kasıntılı genç ukala nihayet ayrıldığında, Ayşe hâlâ sevgisinin isyanda olduğunu hissediyordu.

Bazen onun yokluğuna dayanamıyormuş gibi elindeki işi atıyor, kızarıp bozarıyor. Artık bir daha dönmemek üzere çocukluktan çıkmıştır Ayşe.

Pencereye yaklaştığında, bunu artık [M. de Gesvres için değil], bir patikadan kuş gibi sekerek Mareşal d'Huxelles'in konağına bitişik bahçeye geçen Mme de Ferriol'ü gözlemek için yapmaktadır. Elçi, dönüşünü düşünerek, kardeşini kendisi için rütbesine layık bir ikametgâh bulmakla görevlendirmiştir. Böylece, yalnızca Mareşal d'Huxelles'in kiracı olarak oturduğu, geniş ve görkemli komşu konağın satın alınması gündeme gelmiş, bunun için görüşmeler yapılmış, sonunda Charles de Ferriol, Le Touanne konağının mülkiyetine sahip olmuş, ancak mareşalin yararlanma hakkı saklı tutulmuştur; o da bu hakkı geniş ve lüks konağın bir kanadında oturmaya devam ederek kullanmaktadır. Konağın ve arazilerinin satın alınması için Ferriol'lerin yürüttüğü çeşitli operasyonlar, onlara konağın bu kiracısıyla tanışma fırsatı vermiştir.

Huxelles Markisi Nicolas du Blé, kariyerinde hızla ve hakkıyla yükselmiş bir askerdir. Aralarında Louvois'nın[4]

---

[4] Fransa'nın o sıradaki "harbiye nazırı" (ç.n.).

da bulunduğu güçlü koruyucular sayesinde kralın da gözüne girmeyi başarmıştır. Uzun yıllar Alsace mevki komutanlığı görevinde bulunduktan sonra, saraya yakın olmak için Paris'e gelmiş, 1703'te mareşal, 1706'da dük ve *pair*[5] yapılmıştır ve o zamandan beri Torcy'nin[6] etki ve yetki alanında çalışmaktadır. Mme de Ferriol'ün nazırla ilişkileri mareşalin projelerine yardımcı olmakta, Büyük Yüzyıl göreneğince saray adamı olan mareşal, konumunu güçlendirmek için güzel bir kadının nüfuzundan ustaca yararlanmaktadır. Öte yandan, her zaman oportünist fakat güzelliğinin etkisinden emin olan Marie-Angélique de ailesinin çıkarlarına hizmet edebilecek durumdaki bu geçmişi şanlı askerle düşüp kalkma arzusuna direnemez. Bu iki yaratığı birbirine yaklaştıran sadece [gözlerini bürüyen] ihtirastır. Saint-Simon, mareşali "her zaman gri giyimli, düğmeleri boğazına kadar ilikli, tıpkı o şişko ve kaba saba sığır cambazlarına benziyordu," diye anlatır. Fakat bu asık suratlı adamın, kenarı kulaklarına düşen şapkasının altında, zekâ pırıltıları saçan gözler gizlenir ve onları bir yere diktiği zaman bu delici bakışlar o kaba saba görünümü yalanlar. Ayrıca çekingen yaradılışlı ve kaşarlanmış bir bekâr, kadınlardan çok "Yunan sefahatına" düşkün ve yine Saint-Simon'un dediğine göre, "bunu gizlemek zahmetine bile girmediği gibi, çok yakışıklı genç uşaklardan başka, birliklerindeki genç subaylara bile takılan" mareşal, bir gün zeki ve esprili komşusunun büyüsüne kapılacağını herhalde hiç aklına getirmemiştir. Aynı kolay yaşam açlığıyla hareket eden, kafaları aynı yükselme hırsıyla çalkalanan, zevki ıssız bir evin sessizliğinde aramaya itildikleri bir kösnü derecesine varmış olan Marie-Angélique ile Mareşal

---

[5] Soylular arasından kral tarafından seçilmiş "soylular soylusu" (başta "kralla *eşit* rütbede" demekti) (ç.n.).

[6] Colbert ailesinden, Fransa'nın "hariciye nazırı" (ç.n.).

d'Huxelles, samimiyetlerini gittikçe ilerleterek, çok geçmeden zamanın âdet ve göreneklerinin topluma kabul ettirip tanıttırdığı o sevgili çiftlerinden birini oluştururlar.

Aralarındaki bu ilginç ilişki en çok Rousseau'nun hırçın kıskançlığına neden olur; papucunun dama atılmakta olduğunu hisseden şair, yatakbaşlarından[7] salonlara her yerde dolaştırdığı alaycı bir şiirle bu ilişkiyi taşlama zevkinden kendini yoksun bırakamaz:

Nasıl bir büyü, tehlikeli Helene,
Uyutan senin bu yeni Pâris'ini?
Hangi utanç verici aylaklığa
Düşürmüş acaba onun aklını,
Bakışlarının okşayan tatlılığı?
Gönlünü çelen sıcacık karşılaman,
Onu bu tatlı rehavette tutuyor.
Ah, ne güzel şey, yazılmış olması
Ehlikeyflere yaraşır bir gevşekliğin
Şanlı bir askerin yanık alnına!...
Akılsız adam işte, verdiğin söze
Güvenebileceğini zannediyor;
Düşünmüyor ki aynı okşayışlar
Aldatmıştı ondan başka birini de...

Jean-Baptiste Rousseau'nun her yerde okunan ve böyle şeylere kaşını çatmayan bir dinleyici kitlesi tarafından hoşgörüyle alkışlanan dizeleri, bir bakıma Mme de Ferriol ile Mareşal d'Huxelles'in ilişkisini sosyete adına resmen onaylamış olmaktadır ve o andan itibaren mareşal de Ayşe'nin dünyasında alışıldık bir sima olarak yerini alır.

---

7 Salon "işleten" soylu veya zengin kadınlar, en samimi "müdavimlerini" yatak odalarında, yatak ile duvar arasındaki alanda (*ruelle*) kabul ediyorlar, edebiyat ve sanat tartışmaları orada yapılıyordu (ç.n.).

"Aramızda asla görülecek hesap olmayacak: Kese ortak, aile aynı; emin ol, seninle aynı kişi gibi olmak istiyorum," diye yazar elçi, 1707'de, kardeşine. Charles de Ferriol bu "hane halkı" sistemini son aşamasına kadar götürür, aile üyeleri arasında karşılıklı bağımlılık ilişkileri örer. Bugünden satın aldığı mal mülkün yarın gerçekten sahibi olmak için, kendinin ve ailesinin yükselmesi için ve son olarak "çocuklarımız" için denizlerin ötesinden hane halkı üzerindeki güç ve yetkisini kullanmaya devam eder. Kardeşinin üzerindeki otoritesi hiç sarsılmamıştır; ona, Pont-de-Veyle'in evini, hava atma tutkunu Marie-Angélique'in istediği gibi genişletmeyi kesinlikle uygun bulmadığını bildirir: "Yanlış öğütlere kulak asma, gereksiz gösteriş harcamaları yapılacak zamanda değiliz." Charles de Ferriol, sürekli olarak niyetlerini keşfetmek zorunda olduğu kişilerle düşe kalka, insan ruhu hakkında sağlam bilgiler edinmiştir; baldızının karakteri hakkında bilinebilecek hiçbir şeyin cahili değildir, onun rahat ve kaygısız hallerine hayranlık duyar, arzularını okşar, nüfuzunu kullanır, entrikacı yanını canlı tutar ve genç kadının bir daha asla taşraya dönüp kendini bir malikâneye hapsetmeyeceğini bal gibi bilir. Zaten lüks ve gösterişe alışmış olan kendisinin de bu yönde hiçbir isteği yoktur; projesi, yurda döndüğü zaman, kendini koruyucu otoritesi olarak gördüğü ailesinin hareketli ortamında yaşamaktır. Böylece, Pont-de-Veyle'in evi olduğu gibi kalır. Buna karşılık, elçi, ailesinin sürdüğü ve süreceği yaşam için, Paris'e yakın bir "kır mülkü"nün gerekli olduğunu kabul eder.

Böylece, Ferriol'ler tarafından, onun adına bir "kır mülkü" satın alındı. Malikâne Paris'ten dört fersah uzakta, Seine vadisindeki köylerden biri olan Ablon'daydı. Aynı yol üzerinde, biraz daha ötede Ivry ve orada da Mareşal d'Huxelles'in bir kır evi vardı. Alt tarafı otuz evden ibaret olan Ablon yine de Ayşe'nin ufkunu genişletir. Irmağa

doğru tatlı meyille inen bir bahçe, ona yüksekten bakan çayırlar ve bağlar oradaki yaşamını renklendirir. Sular alçaldığında kıyılarında çocukların oynaşmaktan hoşlandıkları adacıklar, "Ablon salcısı" ve salının hiç durmayan geliş gidişleri, tatlısu kefali avlayan balıkçılar ve nihayet bağlardaki çalışmalar, önüne, kendisine iyi geldiğini hissettiği tamamen başka bir yaşam tablosu koyar. Açık havada teni, küçük arkadaşlarınınkinden daha çabuk esmerleşir. Ayşe, narin Pont-de-Veyle gibi hasta olmaktan korkmadan ırmakta yüzer; Charles-Augustin'le birlikte patikalarda koşar, bağıra çağıra şarkı söyler, kıyıda durmadan çamaşırlarını tokaçlayan çamaşırcı kadınların yanında durur, küçük kuş avına çıkan Mme de Ferriol'e hiç korkmadan eşlik eder. Dönüşte, Paris'e varmak üzereyken bile, o hâlâ Ablon'u özler.

Marie-Angélique mektup yazma etkinliğine Ablon'dayken bile hiç ara vermez. Talihinin güldüğü, nüfuz ve servetinin genişlediği bu yıllar boyunca, her zaman iki kız ve bir erkek kardeşinin geleceklerini kendine dert edinmiş, enerjisinin bir kısmını onlara hasretmiştir. Bu sıkı aile dayanışması bazen elçinin alaylarına konu olmuştur: "Kaynanan Hanımefendi ile iki kızı hakkında bana yazdıklarını gördüm. Mme de Grolée [boşuna uğraşıyor], aynı zamanda hem bütün erkeklerin hem de kadınların hoşuna gidemez," diye yazar Ferriol, kardeşine. Grolée kontesi Marie-Françoise, 1703'teki evliliğinden beri, sık sık ablasının evinde kalmaktadır. Ancak, 1708'den itibaren, Marie-Angélique'in tüm kaygı ve çabalarını en küçük kardeş Claudine-Alexandrine tekeline alır. Marie-Angélique zaten yıllardan beri bu kardeşinin Montfleury Dominiken manastırından çıkabilmek amacıyla verdiği mücadeleye destek olmak için elinden geleni yapmaktadır. Bazen yersiz veya zamansız gelen yardım girişimleri yüzünden ailesinin eleştirilerine uğradığı da olur, zira bu gibi şeyler Pierre'in kariyerine

zarar verebilir. Erkek kardeş kariyerine olağanüstü iyi koşullar altında başlamıştır. Marie-Angélique Pierre'i Vauban'a tavsiye etmiş, o da kralın günah çıkarıcısı nüfuzlu Rahip Peder La Chaise nezdinde girişimde bulunmuştur. 1702'de Pierre de Tencin, yıllık on iki bin lira iratlı Vézelay manastırının[8] başına *abbé* yapılır; 1703'te Sens başpiskoposluğunda *archidiacre*'dır.[9] Nihayet, kilise hiyerarşisine resmen giriş yemininden sonra, başpiskoposun birinci vekili olur. 1705'te Sorbonne "ulemasına" katılan, sonra da La Mure manastırında iratlı *chanoine* olan Pierre de Tencin Kilise'deki görevlerinin sağladığı gelirlerle yeterince zengin bir yaşam sürmekte, fakat yükselişinin devamını sağlamak için de uğraşmaktadır. Marie-Angélique de, el altından ve ustaca yaptığı müdahelelerle, onu her adımında desteklemiştir.

Etmiş olduğu rahibelik yeminini iptal ettirmeye, bazen kardeşi *abbé*'nin yükselişini riske atmak pahasına, azim ve inatla uğraşan Claudine-Alexandrine'in hayatı ise bambaşkadır. Marie-Angélique de kızkardeşinin bu derdine kayıtsız değildir. Başta, baba baskısı zavallı talihsiz kıza ister istemez boyun eğdirmiştir; fakat kız çok geçmeden aklını ve iradesini toplayıp Dominikenlerin zorunlu tuttuğu peçeyi reddetmiştir. Babasının [kızkardeşiyle ilgili] projelerine soğuk bakan Mme de Ferriol, herhalde bir evlenme ayarlamak amacıyla, bir asilzadenin manastıra kapatılan kızı ziyaret etmesini kolaylaştırmış, fakat babadan gelen yeni ve sert bir uyarı bu entrikayı bozmuştur. Fakat o,

---

8 *Abbaye*: Bir tür manastır; başında bir *abbé* bulunur; kültürümüzdeki en yakın karşılığı: tekke. *Abbaye*'ler aynı zamanda geniş arazileri işleten birer feodal mülkiyet birimiydiler; bir *abbé* bir feodal senyörle aynı durum ve statüde, hatta onun üstündeydi (ç.n.).

9 Başpiskoposluk bürokrasisinde bir yüksek görevli; kilise rahipleri üzerinde belli bir yetkisi var. *Chanoine*: Piskoposluk veya kilise "yönetim kurulu" (*chapitre*) üyesi (ç.n.).

umutsuz ve çaresiz, neredeyse ölmeye kararlı zavallı kardeşini avutmaya, yüreklendirmeye devam eder. Claudine, yemininden az önce Marie-Angélique'e "sağlığını bozmak için (kusturucu) ilaçlar aldığı" itirafında bulunmuştur. 1702'de [tarikata giriş] yeminini etmek zorunda bırakıldı. Bu törenin akşamında bir noter çağırarak maruz bırakıldığı zorlanmayı resmen tescil ve protesto etti. Şikâyeti kayda geçti. O andan itibaren, Claudine-Alexandrine'in Roma'dan bu yeminin iptal fermanını koparmak için giriştiği uzun mücadele başladı. Hayatı, rahibelik durumunun sebep olduğu uzun bir hastalık gibi geçiyor, şiddetli sinir bozuklukları ve bunalımlar, hüzün ve dalgınlıklar içinde bulunduğu rahibe topluluğunda ölüm tehlikesinde olduğu korkusunu uyandırıyordu. Hekimler, geçirdiği rahatsızlık hallerine "derin bir melankoli" sebep olduğunu belirttiler.

Claudine-Alexandrine, kızların kaderini belirleyen saçma kurallara isyan ediyor, fakat her şeyden önce kendi kaderini değiştirmek için kavga veriyordu. Montfleury rahibeleri onu kolluyorlardı. Fakat babasının 1705'teki ölümünden önce hiçbir girişimde bulunamadı. Bu tarihte, sağlığının bozukluğunu öne sürerek Grenoble'deki annesinin yanına gitti. [Yanına katılmış] bir *"fille de piété"* tarafından gayet sıkı biçimde gözaltında tutulan Claudine'in karşısına, yeminini geçersiz saydırma yolunda girişim başlatmak için bile, bin türlü güçlük çıkıyordu. Bu prosedürün kendisi de zaten engellerle doluydu. Dilekçe, Roma'ya ulaşmak için, önce bu tür dileklerde Roma "sarayı" nezdinde zorunlu aracı olan bir "banker"den geçmek zorundaydı. Papa dileği kabul edilebilir bulursa fermanını gönderiyor, ama bu fermanın yürürlüğe girebilmesi için, bir kilise mahkemesi tarafından kilise hukukunun formlarına göre yazılması gerekiyordu; son merci olarak kararı da, dilekçe sahibinin şikâyetlerini dinledikten sonra, bu mahkeme veriyordu.

O sıralarda Claudine-Alexandrine'in manevi yalnızlığı hat safhadadır. Grenoble'da hiç kimse ailesinin iradesini çiğneyip ona yardım etmeyi göze alamaz; buna karşın o, yumuşak başlılığından da, inatçı kararlılığından da ödün vermez. İradesini bileyip boyunduruğu kırmak için tüm güçlerini toplamaya devam eder. Annesiyle birlikte Lyon'a yaptığı bir yolculukta, dilekçesini Roma'ya göndermeyi kabul eden "onaylı" bir bankerle gizlice görüşmeyi başarır. Fakat banker ağzını sıkı tutamaz, konuştuğu kişi ise bizzat Ferriol'lerin bir görevlisidir. Foya böylece meydana çıkınca, Mme de Ferriol bu kez böyle yan yollardan yapılmış ve ailenin saygınlığını zedeleyebilecek bir girişimden değil, bu saygınlıktan yana tutum alır. Kocasını kullanarak geveze bankere müşterisini oyalaması için baskı yaptırır. Fakat "müşterinin" torbasında daha başka numaralar da vardır.

Marie-Angélique, eniştesinin durumunun nazik bir aşamaya girdiği sırada kızkardeşiyle dayanışmasını keser. Elçinin Sadrazam Halil Paşa ile düşe kalka yürüyen ilişkileri birkaç aydan beri iyice bozulmuş, öte yandan elçi de gittikçe daha despotça ve yetkilerinde daha kıskanç davranmaya başlamıştır. Charles de Ferriol'ün başına gelen son aksiliklere ilişkin, kaybedilmiş gemiler, el konmuş mallar, cerrahına uygulanan falaka gibi şeyleri içeren bir belge bir gün Versailles'da Kral Divanı'nda[10] okunur ve bahriye nazırı Pontchartrain, Fransa'nın temsilcisine karşı eleştirilerini artık gizlemez. Charles de Ferriol de buna karşı sözünü sakınmaz: "Aydınlığı gerçekten kısa gelmiş ya da belki hiç aydınlanmamış; benim yerime başka birini geçirmek istediği için, benim yaptığım ve başka kimin olsa destekleyeceği her şeyi ille de kötülemesi mi lazım?" Ken-

---

[10] *Conseil du Roi*: Devletin en yüksek yöneticilerinden oluşan kurul; pratik olarak, "hükümet", "kabine" (ç.n.).

disine karşı Versailles'da düzenlendiğini bildiği komplolar, sadrazamla arasındaki anlaşmazlıklar onu çok üzmekte, hele kendini bütün varlığıyla görevine vermiş olması bu üzüntüyü daha da artırmaktadır. Artık bahçesine bile inmez olur. "Asker, politikacı, misyoner, hukuk danışmanı, tüccar ve bankerlikten oluşan" çok yönlü göreviyle çok fazla uğraşan Charles de Ferriol, bu uğurda sağlığını yıpratmıştır: Aşırı enerji harcaması uykusuzluk nöbetlerini büsbütün ağırlaştırmakta, bunlar da huylarını olumsuz etkilediği gibi bünyesini fiziksel olarak da içten içe kemirmektedir. "Sağlığım bir türlü düzelmiyor," diye yazar İzmir konsolosuna: "Dayanılmaz acılar çekiyorum. Felce sebep olabilen bir illete tutuldum, bana bayağı ıstırap çektirdi; beyne kadar çıkıp kanamaya ve inmeye dönüşmesinden korktum. Ama korktuğumla kaldım ve bir *verdache* kürüyle birkaç ilaçtan sonra oldukça rahatladım. Bana bir davayı kaybettirmek için mutlaka bir yan yol bulan, her türlü öneri ve uzlaşmayı reddeden, kapitülasyonları yirmi kez ihlal eden bir vezirle uğraşmak artık fazla geliyor doğrusu."

Fakat Halil Paşa yalnızca Ferriol'le uğraşıyor değildir; herhalde içten içe kendisine karşı beslediklerini sezdiği küçümsemeye karşılık olarak, bütün Batılı diplomatları canlarından bezdirir. Hollanda Sarayı'nın kendi evlerinden birine fazla yakın olduğu bahanesiyle, düpedüz tehditten başka hiçbir formaliteye başvurmaksızın elçiyi oradan çıkartmıştır. Kendisini konağına almayı reddeden İngiltere elçisininki de dahil, her türlü incitici muameleye açık ve açıkta kalan Hollandalı, Charles de Ferriol'den yardım görür, Ferriol ona köşklerinden birini tahsis eder. Ne var ki İspanya Veraset Savaşı'nda İngiltere ile Birleşik-Eyaletler [Hollanda], Fransa'nın düşmanı durumundadırlar. Bu yüce gönüllülüğü Ferriol'ün aleyhinde yorumlara, sitemlere sebep olur, o da hemen kardeşine şu cevabı yazar: "Hol-

landa elçisi olayındaki tutumum herhangi bir olumsuz sonuca yol açmadı, ama açacak olsaydı bile aynı şeyi yapmaktan geri durmazdım. Bir elçi, benim dostum, bana yardım için başvuracak da ben ondan yardımımı esirgeyeceğim, öyle mi? Ben, kanımı son damlasına kadar ona veririm."

Özel onur kurallarını "hikmet-i hükümete" üstün tuttuğunu gösteren bu davranışıyla, Charles de Ferriol'ün diplomatik kariyerinin artık inişe geçmiş olduğu açıkça görülmektedir. Pontchartrain'in eleştirilerine, Fransa'yla ilişkilerinde artık muhatap değiştirmek isteyen Babıâli'nin şikâyetleri de eklenir. Charles de Ferriol, sadrazamın Versailles'a, kendisini karalamak ve mahvetmek için, basit bir çavuş olan Bahri Mehmed'i gönderdiğini duyunca, "Istanbul'dan mektupsuz ve pasaportsuz yola çıkan bir Türk her yerde elçi olarak tanınıp en yüksek derecede saygı ve onurla karşılanacak olduktan sonra Babıâli'de bir elçi ne işe yarar?" diye acı acı yakınır. O andan itibaren çavuşun raporlarını ele geçirmeye çalışır. Krala şöyle yazar: "Türkleri tanırım; sadrazamın çocukluğunu, kaptan paşanın yağ tüccarlığını gördüm. Majestelerinden, buradaki çıkarlarının gözetimini bana bırakmasını ve hizmetimden memnuniyetini göstermek suretiyle buradaki kredimi artırmasını en derin saygılarımla dilerim."

Fakat sinirleri sarsılmıştır, akut bir sürmenajın belirtilerini artık çevresinden saklayacak durumda değildir. Olura olmaza sinirlenişi, sert ve aksi tavırları, aşırı formaliteciliği, onunla birlikte çalışanların dayanma güçlerini zorlamaktadır. Fransa Sarayı'nda sinsice yorum ve dedikodular sağlıksız bir atmosfer yaratmakta, herkes Charles de Ferriol'ün işlere hâkim olma yeteneğini sorgulamaktadır. Mühürdarı Senyör Belin, bu konudaki endişelerini İzmir konsolosuna açar. Aynı tereddütler yavaş yavaş tüm Millet'e yayılır.

Bahri Mehmed'in Paris'te bulunuşu kısa vadede herhangi bir sonuç doğurmamıştır; güven mektuplu elçi değil

sadece sadrazamın ulağı olarak bazı Fransız yetkililerle yarı gizli görüşmeler yapmıştır, o kadar. Fakat yine de bu görev, Charles de Ferriol'ün kariyerinin devamı açısından sonuçsuz kalmayacaktır.

Marie-Angélique, eniştesinin saygınlığına destek olmak için tüm becerisini ortaya koyar. Maliye nezaretine Michel Chamillart'ın yerine Nicolas Desmarets'nin atanması, Ferriol'lerin tereddütlerini bir süre için giderir, içlerini rahatlatır, zira Mme de Ferriol uzun yıllardan beri Colbert'in bu yeğeniyle de dostça bir ilişki sürdürmektedir. Dostunun başına konan bu yeni talih kuşunu değerlendirerek, onunla olan ilişkisini incelik ve iltifat jestleri temelinde yeniden kurup canlandırmakta gecikmez. Divan'da meydana gelen değişikliklerin haberini alan elçi kardeşini tebrik eder: "M. Desmarets'yle işlerinizin çok kolaylaşacağından eminim." Yeni nazıra kutlama hediyesi olarak aynı kuryeyle limon ve menekşe renkli iki bin maroken deri gönderir. Nihayet 4 Ocak 1709'da, iyi yıl dileklerini ifade vesilesiyle baldızına şöyle yazar: "Beni candan gönülden savunduğunuzdan hiç kuşku duymuyorum, benim çıkarlarımın sizin için çok büyük önem taşıdığını bilirim."

Fransa'da, "o korkunç 1709 kışından sonra", ürünlerin hali tam bir felakettir. İspanya Veraset Savaşı'nın finansmanıyla zaten altüst olan ekonomik durum büsbütün karanlıklaşır. Desmarets tam batışın önüne geçmek için devletin iflasını ilan eder. Krala kredi açarak zenginleşmiş olan Cenevreli bankerler alelacele Fransa'dan çekilirlerken mali başkent olan Lyon da nakit kıtlığı yüzünden ödemeleri durdurur. Bu vahim konjonktür, Versailles'ı önce en acil soruna çare bulmak zorunda bırakır. Gıda tedariki gerekmektedir. Charles de Ferriol, sadrazamdan, Fransa'ya gemilerle tahıl gönderilmesi iznini koparma emrini alır. 9 Haziran 1709'da elçi, Sadrazam Halil Paşa tarafından ka-

bul edilir. Sadrazam, "Ekselanslarıyla iyi geçinmeye ve Fransa'da yaşanan buğday kıtlığı konusunda ona elinden gelen her yardımı yapmaya istekli olduğunu" bildirir. Yine de elçi, tanıkların dediklerine bakılırsa, sadaret makamından son derece heyecanlı ve sinirli bir durumda çıkmıştır. Birkaç gün boyunca derin melankolik düşüncelere dalıp son derece hırçın ve telaşlı bir durumda çıkar. Tahıl gönderme işinin organizasyonu onu adeta coşturur, işbilirliğini kanıtlama arzusu bu coşkuyu daha da şiddetlendirir. Sinir gücü tükenmiş olduğundan, sorumluluklarını ciddi olarak üstlenebilme yeteneğine artık sahip değildir. Görüş keskinliğini ve her türlü ölçü duygusunu yitirir. Çevresinde çalışma arkadaşları, kimisi endişeli kimisi kötü niyetli, kendisini gözetlemektedir.

Bir Haziran 1709 sabahı elçi, kır evinde davetlileriyle buluşmak üzere Fransa Sarayı'ndan çıktığında hava çok sıcaktır. Hanımlar, Büyük'e[11] kadar kayıkla gitmişlerdir; oradan arabalar onları alıp şenliklerin yapılacağı köye götürecektir. Gün neşe içinde geçer. Yiyecek içecek bol ve seçkindir. Yemekten sonra şarkılar söylenir, danslar edilir. Kaliteli yemek ve şaraplar, büyüleyici ritimli müziklerle kafalar dumanlanır. Dönüş saati geldiğinde topluluk pek keyifli ve neşelidir. Benzi kızaran ve göğsü sıkışan elçi atına biner. Güneşin ışınları iyice uyuşmuş kafaları hâlâ ısıtmaktadır. Bir ara M. de Ferriol en yakınındaki arkadaşı M. de Marigny'nin atına ani bir kenara çekiliş hareketi yaptırır.

– Yılana dikkat!

– Yılan filan yoktu, diye cevap verir dalgınlıkla genç asilzade.

Yalanlanması M. de Ferriol'ü çileden çıkarır, kırbacını Marigny'nin omzuna indirir.

---

[11] "Büyükdere" olsa gerek (ç.n.).

– Monsenyör, bir asilzadeye böyle davranılmaz!

– Sizin konuştuğunuz gibi konuşursa, davranılır!

Marigny başını eğer; davranışları durup dururken tutarsızlaşan Charles de Ferriol'ün hakaretlerini sesini çıkarmadan dinler.

Fransa Sarayı'nda gece de elçiyi sakinleştirmez. Oda uşağı telaşla çırpındığını, odayı enine boyuna adımladığını, mırıldandığını ve homurdandığını işitir. Korkuya kapılan Lucie-Charlotte, doktor çağırtır. Yüzü gözü şişen, şakakları migrenden zonklayan M. de Ferriol ürkütücü bir zihin bozukluğu içindedir. Abuk sabuk şeyler sayıklar, yakınlarını tanımaz, gözüne göründüklerinde tehdit eder. Doktoru M. du Lac, onu karyolasına bağlatır, *figlia d'anima*'sını da, korumak amacıyla, oradan uzaklaştırmak gereğini duyar. Kendisine destek olan tek varlıktan da yoksun kalan elçi büsbütün çöker.

– *Bizüm elçi deli oldu,*[12] diye durumu rapor eder, sadrazama gönderilen M. Brue.

– O zaten çoktan beri deliydi, diye cevap verir Halil Paşa soğuk bir tavırla, daha buraya geldiğinde ne mal olduğunu göstermişti.

Charles de Ferriol'ün beyin arızası Fransa Sefareti'ni hummalı bir çalkantı içine atar. Millet, durumu görüşmek üzere, Fransız din adamlarıyla birlikte toplanır. Hekimler, elçinin görevlerini yerine getirecek durumda olmadığını belirten bir rapor imzalarlar. Versailles'ın emirlerini almak üzere M. Brue'nün Fransa'ya gönderilmesine karar verilir. Sonra, "Meclis, oybirliğiyle, din ve ticaret işlerini çekip çevirme görevini mühürdar Senyör Belin'e emanet eder." Mühürdar, yeni görevi sadrazamca da onaylandıktan sonra, İskeleler'deki konsolosları Charles de Ferriol'ün kızağa çekildiğinden haberdar eder. İzmir konsolosuna, "Mon-

---

[12] Metinde Türkçe (ç.n.).

senyörün başına gelenler olağanüstü olduğu kadar da üzücü," diye yazar.

Bu arada sefarette, ne yapılacağını bilmemekten doğan kararsızlık her şeye hâkimdir. Uzaklık, kralın emirlerinin beklenmesi, hemen alınabilecek önlemlere ilişkin belirsizlik, hele delilik teşhisinin zamanla gözden geçirilip değiştirilebileceği de göz önüne alınınca, mühürdar ve memurları nazik bir konuma sokmaktadır. Görüşmeden men edilmiş durumda kendi dairesinde kilit altında tutulan Charles de Ferriol'ün, bir aydan fazla bir süre sesi duyulmaz. Bu sırada Pera'da diplomatik topluluk kendi içinde neler olduğunu soruşturmaktadır. Sadrazam geri planda kalır. Hollanda elçisi, dostu M. de Ferriol'ü ziyaret etmek isteğinde bulunur, ona yapılan kötü muameleye şiddetle karşı çıkar ve yeni bir tıbbi muayene yapılmasını ister. Olayın yankılarından kaygılanan din adamları ve tüccarlar bu isteğe uyarlar ve hekimler o zaman, "Monsenyörün her zamanki sağlığına ve zihin yeteneklerine tekrar kavuşmuş olduğuna" tanıklık edebileceklerini belgelerler.

Elçi hemen Millet'i toplantıya çağırır. Toplantı gürültülü geçer. İki taraftan da bağırış çağırış ve tehditler yükselir. Millet kararından dönmeyi reddeder ve elçiyi, artık iyileşmiş olduğunu bizzat kabul ettiğine tanıklık eden bir belge imzalamaya zorlar; ancak ondan sonra görevine yeniden dönebilecektir. Olayı Versailles'a, "Bu iki görüşme ve ilk doktor raporu yalnızca özel kişi olarak benim için değil, üstümde taşıdığım resmi kişiliğin onuru açısından da aşağılayıcı olaylardır," diye rapor eder. Yetkilerine tekrar kavuşunca, hiç vakit geçirmeden, İstanbul buğdayıyla yüklü çeşitli tip ve tonajlarda yüz kırk gemiyi yola çıkarır. Bunların sonraki ekim ayında Marsilya limanına ve Toulon koyuna varışları, halkın gazetelere de konu olacak sevinç gösterileri arasında gerçekleşecektir.

Versailles'da olduğu gibi Paris'te de M. Brue'nün görevi çeşitli şekillerde yorumlanır. Anlattığı olaylar, görüşleri elçinin geri çağrılması yönünde biçimlendirmektedir, fakat sonuç tabii nezaret bürolarındaki nüfuz ve etki oyunlarına bağlı olacaktır. "Güven veren iyi bir adamdır" M. Brue. On yıl boyunca, Charles de Ferriol'ü Türk yetkililerle karşı karşıya getiren bütün görüşme ve tartışmalarda hazır bulunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu hakkında her şeyi bilir. Uzun süre saraylara girip çıkmış olması sayesinde, buralarda hüküm süren âdet ve görenekleri doğru olarak betimleyebilir. Zaten anlattığı her şey bu kendi üzerine kapalı toplumun bayıldığı şeylerdir. Hikâyelerini esprili bir şekilde anlatma yeteneği vardır. Her zaman harika izlenimler peşinde koşan Maine düşesinin ve kendisini memnuniyetle salonuna kabul eden cazibeli Bourgogne düşesinin gönüllerini fetheder. Senegal Kumpanyası'nı yöneten önemli bir zenginin kardeşi olan M. Brue'nün sarayda da destekleri eksik değildir. Fakat nezaret servisleriyle ilişkileri ilk aşamada zorlukla karşılaşır. Torcy ve Desmarets nezdindeki nüfuzunun verdiği güçle, Mme de Ferriol onun girişimine karşı çıkar ve İstanbul'da yaşanan bunalımın olumsuz etkilerini önemsiz göstermeye çalışır. Fransa'nın Babıâli'deki çıkarları kralın kararına bağlıdır. Eylül'de Divan'da kral, M. de Ferriol'ün dikkati çeken bir övgüsünü yapar. M. Brue de yeni talimatlar almış olarak İstanbul'a dönmek üzere yola çıkar.

"Mösyö, kralın beni yanına çağırdığını size bildireyim. Majesteleri 9 Eylül'de Marki des Alleurs'ü benim yerime atadı. Fakat onun buraya mayıs ayından önce geleceğini sanmıyorum. Bana açıkça pişmanlıklarını belirten herkesi affettim. Diğerleri, uzun süre benim ekmeğimi yiyen ve çocuklarım gibi sevdiğim baba katilleridir. Bu konuda yaptıklarımı Majestelerinin de onaylayacağından eminim..." diye yazar Charles de Ferriol 16 Aralık'ta, İzmir konsolo-

suna. Kendisine karşı kurulan komplodan sonra, kralın emirleri önünde buruklukla eğilmektedir.

Mme de Ferriol eniştesinin geri çağrıldığını daha eylülde öğrenmiştir. Fakat kendisinin nazırlar nezdindeki itibarı zedelenmiş değildir. Hâlâ gayet candan ilişkiler sürdürdüğü Mareşal d'Huxelles, sarayda önde gelen bir kişilik olma yolundadır. Dolayısıyla haberi serinkanlılıkla karşılar.

Vaftiz babasının yakında döneceğinden haberdar edilen Ayşe, habere pek az tepki verir. On yıldan beri hakkında çok şey dinlediği efsanevi kişiliği kafasında canlandıramamaktadır. Fakat bu dönüşten korkmaz. Yeniyetme genç kızımız biraz kenarda, iki kopyaymış gibi yaşar. Dünyanın gizemi çok büyüktür. Yataklığının gizli yuvasında, hayalhanesi kendi uydurduğu kahramanlık serüvenleriyle coşup taşar. Yalnızlığı, sadece kendinin bildiği hayallerle beslenir. Ferriol gerçeğini sıkıcı ve gereksiz bulduğu zaman, rüyaların dünyası her an önünde açıktır.

Terbiyeli, akıllı ve düşünceli ve değişimini yaşamadığı vücuduna yabancı bir kız olan Ayşe, kendini sık sık pusulayı şaşırmış durumda ve açıklanamaz biçimde gözleri dolu hisseder. Geçen haziranda, hâlâ nazik ve çekici bulduğu M. de Gesvres'in, yedi yüz bin liralık bir "çeyiz" getiren Mlle. Émilie Mascranni ile evlendiğini öğrendiğinde içini belli belirsiz bir hüzün kaplamıştı. Genç adamı evlendikten sonra da gördü. Rahatça ve özgürce, anıların üstünde fazla durmadan konuştular. "Konu fazla nazikti," diyecektir Ayşe. Kendinde işi şakaya vuracak cesareti bulamamıştır. Fakat zaafına karşı mücadele eder, yakışık almayan hüznünden pişmanlık duyar. Kendini tutamayacak kadar dolduğunda, yakındaki bir egzersiz salonunda silah kullanma alıştırmaları yapan d'Argental'in yanına koşar. Oğlanın beceriksiz hareketleri Ayşe'yi güldürür.

DÖRDÜNCÜ BAŞLIK

"Çapkın kibarlığıyla onurlanıyorlar"

1710. Bourgogne düşesi, "Saray o kadar sıkıcı olmaya başladı ki artık duramıyoruz," diye durumu itiraf ediyor. Mme de Maintenon da, "kumar oynuyoruz, esniyoruz ve hep birlikte sıkılıyoruz," diye üsteliyor. Sıkıcı aylaklık soylu hanımları çeşitli içkiler ve kokulu likörlerle sarhoş olmaya, sonra da ".... ler koltukta, tarak elde ortalıkta dolaşan ayakçı oğlanları" gözetlemekle vakit geçirmeye mahkûm etmekte, Versailles yaşlı kralıyla birlikte esnemekte, acı duymakta, can çekişmektedir. Bu duruma tepki olarak "kibarlık salonları"[1] örgütlenir. Bunların en parlağı, XIV. Louis ile metresi Madam de Montespan'ın sonradan meşru tanınan oğlu ile evlenerek Maine düşesi olan Anne-Louise-Bénédicte de Bourbon'un çevresinde toplanan gruptur. Maine düşesi 1700'den itibaren Sceaux'daki sarayında soylu sınıfının en ünlü ve gözde adlarından bir kısmını

[1] *Cours galantes:* "Seçkin" kişilerin kibar, nazik ve "esprili" görünmekte, gönül ilişkilerinde ve "çapkınlıkta" yarışnkları yüksek sosyete toplulukları (ç.n.).

bir araya getirmektedir. "Salonuna" en kibar ve kültürlü kişileri [*beaux-esprits*] ve seçkin şairleri -ve tabii böyle ortamlardan hiç eksik olmayan Fontenelle'i de- davet ederek, iki tutkusu tiyatro ve müziğin zaferini ilan etmek ister. Bu imbikten çekilmiş seçkin ve "esprili" topluluğa karşı, şehirde Temple ve Palais-Royal toplulukları vardır.

Temple sosyetesi, La Fontaine'le güzel ve nazik Ninon de Lenclos'nun orada harikalar yarattığı geçen yüzyıldan beri Paris'te ünlüdür. Gece sonuna yaklaşırken La Fontaine, bir hayli kadeh boşalttıktan sonra, kafası iyice dumanlı, titreyerek, sendeleyerek "kendini evine taşıtırmış". Geçen yüzyıldaki Temple'ın ehlikeyf takımının yerini şimdi yeni şahsiyetler almıştır ve bunlar, ilk aşamada, "Şarkıcı Altes" lakabıyla anılan *grand prieur* Philippe de Vendôme'un çevresinde toplanırlar; Philippe, aralarında Jean-Baptiste Rousseau'nun da bulunduğu birçok sanatçıyı maaşa bağlamıştır. Sonra İspanya Veraset Savaşı, Philippe de Vendôme ile kardeşini cepheye gitmek zorunda bırakır. Kardeşi savaşta kendini gösterirse de *grand prieur* daha çok ayyaşlığıyla ün yapar ve 1705'te Fransız ordusunda bir skandala konu olur. Görevinden alınarak Clichy'de ikamete mecbur tutulur. Paris'ten ve saraydan uzak tutulmaktan bıkınca, Versailles çevresinden gönüllü olarak çekilir ve serüvence zengin bir yolculuğa çıkar. Onun yokluğunda, "Temple'in Anakreon'u" *Abbé* de Chaulieu, çevrenin "ince ruhlu" ve seçkin sosyetesini sürdürmeye canla başla çalışır. La Fare ve Sonning gibi *bel-esprit* tutkunu adamlar, "yakası pek düzgün" *abbé*'ler de Mesmes, de Chateauneuf ve Courtin,[2] son olarak *théorbe*[3] sanatçısı Régnier ve lirik

---

[2] "Tekke şeyhlerinin böyle yerlerde ne işi var?..." gibisinden bir soruyu önlemek üzere, bu *abbé*'lerin çoğunun gerçek birer dini görevi olmadığını, bu unvanı kont, marki vb. gibi bir soyluluk göstergesi olarak ortalıkta gezdirdiklerini, ayrıca herhangi bir kilise mensubuna da *abbé* diye hitap edilebildiğini belirtelim (ç.n.).

[3] Ud ile kanun arası bir telli çalgı (ç.n.).

sofu Jean-Baptiste Rousseau gibi sanatçılar, bu ünlü ve keyifli toplantıların baş oyuncularıdır.

Palais-Royal'de kralın görkemli yeğeni Philippe d'Orléans hüküm sürmektedir. Onun "sarayına" da ressamlar, müzisyenler, şairler ve tabii yine Fontenelle devam ederler; zaten prens onu sarayında barındırır.

Bu "sosyete"lere karşılık kentte, kültürlü ve "esprili" Parisli hanımların işlettiği "edebiyat salonları" vardır; bu hanımlar, "kibarlık salonlarının" devamlı sanatçılarını kendi topluluklarına davet ederler. [Bu "salon" olayında], her şeyden önce sinsice ruhlara sızıp yerleşen can sıkıntısının üstesinden gelmek söz konusudur. Her yerde entrikalar çevrilir, ayrı ayrı partiler, hizipler oluşturulur ve bunlar, dünyasını altüst edebilecek tek olayın, kralın ölümünün beklentisi içindeki sosyete milletini ısıtır, diri tutar.

On altı yaşındaki Ayşe, ne Versailles'dan yayılan yobazca sofuluk kokularında ne de bütün olarak toplumu ve özel olarak Ferriol konağı halkını sarmış olan hoppa ve uçarı mutluluk arayışında doygunluk bulabilir. Tanıdıklar, dostlar ve ilişkiler Mme de Ferriol'e toplumca imrenilen bir tanınmışlık sağlarsa da onu geniş ölçekli manevralara sürüklemez. Eniştesi geri çağrılınca, Marie-Angélique her şeyden önce Paris sahnesinde öne çıkmasına ve sosyete içindeki konumunu güçlendirmesine imkân sağlayacak şeyleri arar. Charles-Augustin d'Argental kardeşinin yanına Clermont kolejine gittiği için, Ayşe her zamankinden daha yalnız, Mme de Ferriol'ün huysuz ve kaprisli mizacına, geçici heves ve zevklerine tabi kalır. Kendine özgü gerçek bir uğraşı olmadığından, ancak koruyucusunun iradesine göre davranır, olaylardan da onun yansıttığı kadarını bilir. Tam olarak katılamadığı bir hayata karışmış bulunan genç kız; kendine minnettarlık temeline dayalı bir ahlak ilkesine odaklı bir yaşam düzeni kurar, ödevinin her za-

man velinimetlerinin yanında kalmak olacağına kendini inandırır.

Mme de Ferriol onu en iyi tanıdığı dünyaya, eşleri zekâ ve kültürleriyle Paris'e onur veren parlamento üyelerinin dünyasına takdim etmeye başlar. Mme de Mimeure'ün, başkan De Mesmes'in salonları Ayşe'ye hoş ve çekici bir topluluğun verebileceği eğlenmeyi ve oyalanmayı sağlar, ama kendini olgunlaştırma yollarını göstermez. Yeniyetme genç kız, sadece bir şey sorulduğunda yanıt verdiği, gît denilen yerlere gittiği, zaten bilinen ve beklenen şeyleri dile getirdiği uzun ziyaretler boyunca, bir tür lüzumsuzluk duygusundan kurtulamaz. O dönemde Ayşe henüz toplumca uygun olan ile ahlakça uygun olanı, minnettarlık ile ödevi birbirine karıştırmaktadır. Herhalde dizlerini seyretmeyi (önüne bakmayı) biraz fazla iyi öğrenmiştir. Sık sık üstüne bir hüzün çöker, içine kapanır, büyümek, çevresine bir şeyler vermek arzusuyla birlikte karışık, bulanık duygulara kapılır. O zaman, ruhuna bilmediği bir şevk aşılayan bu duygulara set çekmek için, inancına sığınır, dindarlıkta teselli arar. Dua ederken mutsuzluğundan kurtulmuş, iç huzurunu bulmuş olur.

Evlenme çağına geldiği sırada Ayşe'nin ne olacağı hâlâ pek belirsiz görünür. Geleceği, kendisini kabul etmiş olan ailenin, küçük Çerkez kızının yıllar boyunca ördüğü boyun eğme bağlarını koparma yeteneğine ve ona bir yaşam kurma konusundaki cömertliğine bağlıdır. Genç kızın karanlık nesebi, önünde parlak bir gelecek açmamaktadır; talihsiz kıza zengin bir evlilik yasaktır; soylu damat adayları, solmuş ve matlaşmış aile armalarını yeniden parlatmak için "avamdan sabunlarla", yani zengin mirasyedi kızlarla evlenmek zorundadırlar. Düpedüz avamdan biriyle kaba bir evlilik de Ferriol hanedanının onuruna yakışmayacaktır. Elde manastır seçeneği kalır, ama Ayşe'nin dini pratiği

samimi bir inanca tanıklık etse de manastıra kapanma arzusu düzeyinde değildir.

Sessiz genç kızın yanında, Mme de Ferriol, onun dindarlığına, hal ve hareketlerinin kurallara uygunluğuna, iyi eğitilmişliğini dışa vuran itaatkâr tepkilerine önem verse de korku ve iç sıkıntılarından haberdar gözükmez. Kendi yetiştirdiği şirin çocukla birlikte yaşama alışkanlığı, onu aralarında uygun olan ilişkiyi kurmuş olduğuna inandırır. Aralarında hiçbir kopma olabileceğini düşünmez. Ayşe'yi ne mi yapacaklar? Eniştesi birazdan orada olacaktır nasıl olsa ve ne karar gerekiyorsa verecektir. O sırada gündemde ilgisini isteyen başka bir iş vardır.

1710'da Mareşal d'Huxelles, *Abbé* de Polignac'la birlikte, Hollanda ile müzakerelere başlamak üzere tam yetkili temsilciliğe atanmıştır. Sekreter olarak aldığı *abbé* Dubois'yı da yanında götürür. Mareşalin Hollanda'da Gertruydenberg'deki ikametinin süresi belirsizdir. Onun yokluğu Marie-Angélique'e biraz pusulasını şaşırtır, birden sessiz evdeki kaçamaklarını özlemeye başlar; işsiz güçsüz kalmasıyla daha da derinleşen kafa karışıklığı yüzünden iyice keyfi kaçar, morali bozulur, aşırı sinirli olur; ve bu durumdan ancak mareşalin yanına gidebileceğini tasarlayarak kurtulur. Bir şeyler yapmak ihtiyacıyla kıvranan Mme de Ferriol, orada da bir şeyler yapabileceğine, doğal girginliği ve mahareti sayesinde çalışmalarında çamura saplanan diplomatlara itici güç olabileceğine kendini ikna eder ve bu bahanelerin ciddiyetine inanacak kadar da mantıksızlaşır. Kararını verince, niyetini iletmek için mareşale bir mektup yazar.

Mektubun yerine daha güvenli biçimde ulaşmasını sağlamak için, Mme de Croissy'ye yaptığı bir ziyarette, onu Torcy'nin kardeşi Mme de Bouzols'e teslim eder. Ne var ki Marki de Torcy, Mme de Ferriol'ün ani heves ve takıntılarından korkmaktadır, görgü kurallarını çiğneyip mektubu

okur. Ancak bu, polisçe davranış saray nezaketine özgü ağırbaşlılığına halel getirmemelidir. Bu nedenle iki elçiye birden, yazanın adını vermeksizin, aralarından birine yazılmış bir aşk mektubunu açıp okumaya lüzum gördüğünü bildiren bir mesaj gönderir; mesajda sözü şöyle bağlar: "Mektubun muhatabı hanginiz olursa olsun ve onu yazan kişiyi görememekten dolayı ne kadar üzülürse üzülsün, siz orada oldukça bu hanımın burada kalması Hollanda'ya gidip münasebetsizce işgüzarlık yapmasından iyidir." Duygusal yaşamlarını ödevlerinin gereklerine uydurma uyarısı alan iki Fransız elçi, söz konusu mektubun kime yazıldığını bilmemezlikten gelirler. "Aramızdan birine yazılmış böyle bir aşk mektubu daha elinize geçerse, ne yapacağınıza dair Mme de Bouzols'e danışmanızı rica ederim Monsenyör. Onun çok akıllı olduğunu bilirim, herhalde mektubu bize göndermenizi tavsiye edecektir; ve sizi temin ederim ki böyle bir mektup ikimizin arasında anlaşmazlık yaratmayacaktır," diye yazar Mareşal d'Huxelles gayet ustaca kaleme alınmış yanıtında ve ayrıca, kendisini mektubun güzel yazarının gerekçelerine kanacak kadar saf ve sorumsuz zannettiği için Torcy'ye sitem de eder. Abbé de Polignac da dipnot olarak ekler: "Olayın nedreti açısından, bana bir aşk mektubunun gönderilmiş olmasını dilemek isterdim, ama söz konusu mektubun ancak Mösyö Mareşal d'Huxelles'i ilgilendirdiğine emin olduğumdan, onun size yazdıklarının hepsine katılıyorum."

Mme de Ferriol'ün, projesinin suya düştüğünü öğrenince hissettiği düş kırıklığı, atak ve girişken karakterinde hiçbir zayıflama yaratmaz. Gerçekten çok mücadeleci bir kadın olan Marie-Angélique bu kez ilgisini zevkine daha uygun, kralın politikasına zarar vermeden ince ve karmaşık düzenler kurmasına elverişli bir soruna yöneltir. Bir yazarın Académie Française'e üye seçilmesi söz konusudur. Thomas Corneille'in ölümünden beri boş olan koltuk

için Mme de Ferriol'ün favorisi, abartılı üslubunu hâlâ beğendiği Jean-Baptiste Rousseau'dur. Ne var ki aynı oylara La Motte Houdard da gözünü dikmiştir. Bazısı biraz yavan olan şiirlerini okuduğu Sceaux Sarayı'nda gözde olan La Motte Houdard büyük bir prestij sahibidir. Rousseau'ya karşı seçimi kazanması yetmemiş gibi, 25 Ağustos'taki kabul konuşmasında onu şiddetle eleştirir ve mitolojinin şiirde kullanılmasını mahkûm ettikten sonra, "şiir sanatının kendine özgü aksiyomları, teoremleri, çıkarımları ve kanıtlamaları olduğunu" belirtir.

Başkan[4] Hénault'nun *Anılar*ında anlattığına göre, "Bundan birkaç gün sonra, La Motte Houdard ile dostu Saurin'e hakaret eden 'beyitler' ortaya çıkar". Bu on dört şiir, Dauphine ve Christine sokaklarının köşesinde bulunan, edebiyat meraklılarının düzenli olarak toplandıkları Café Laurent'dan çıkmıştır. Hakaret dolu imzasız dizeler, hepsi de La Motte Houdar'ın yakınları olan Café müdavimlerini hedef almakta ve bütün Paris salonlarını dolaşmaktadır. La Motte Houdar'ın dostları bu "burlota"nın Rousseau'nun eseri olduğundan kuşkulanırlar. İçlerinden biri hesap sormak için şairi Palais-Royal'e kadar izler. Sırrını yalnızca Paris'in bildiği anlaşılmaz bir süreçle, edebiyatçılar arasındaki bir hesaplaşma yozlaşıp rezalete dönüşür. Rousseau kendini savunur, şiirleri yazanların bizzat hasımları olduğunu iddia eder ve şiir paketini Café Laurent'a teslim etmiş olan ayakçı çocuk Guillaume Arnoult'yu bularak tanık gösterir. Korkudan şaşıran oğlan, şiirleri Saurin'den aldığını iddia eder. O zaman iş mahkemeye taşınır. Rousseau, Voltaire'in "yılmaz filozof" dediği Saurin'i dava eder. Saurin, Châtelet zindanına atılır. Fakat La Motte Houdar tepki gösterir, kamuoyunu ayaklandırır. Çok geçmeden Guillaume Arnoult iddiasından döner. Mahkeme ka-

---

[4] Parlamentoda bir "komisyon"un başkanı (ç.n.).

rarıyla Saurin serbest bırakılır ve aynı mahkeme hemen Jean-Baptiste Rousseau hakkında tanık ayartmaktan, ayakçı oğlan hakkında da yalancı tanıklıktan soruşturma açmaya karar verir.

Bu şairleri salonlarına kabul etmeye alışık olan yüksek sosyete olaya kızar ve birinden veya öbüründen yana tutum alır. Saurin hapisten çıkınca La Motte Houdar, onu birinci başkan de Mesmes'in evine yemeğe götürür. Mme de Ferriol da Jean-Baptiste Rousseau'yu desteklemek için elinden gelen hiçbir şeyi esirgemez. Fakat mahkemelere karşı elinden bir şey gelmez: Bir ceza davası açılır ve Jean-Baptiste için tutuklama emri çıkarılır. Voltaire, "ya ortadan çekilmek ya da ülkeden kaçmaktan başka çare yoktu," diye anlatacaktır olayı.

Tutuklama emri, bulunduğu yer neresi olursa olsun, şairi her an tehdit etmektedir. Rousseau son dostları nezdinde sığınak arar. Marie-Angélique bu vesileyle de, şairin davranışına kızmış olan kocasının isteğine karşın, kaçağa sığınak sağlayarak duygularına sadık olduğunu gösterir. Mme de Ferriol'ün çekincelerinden haberdar olan Rousseau, dostunun sunduğu imkânı kabulde tereddüt eder. O zaman, kocasının kafasının her zaman kendi işleriyle meşgul olduğunu bilen kurnaz hanım ona bir yol gösterir:

– Korkmayın. Şimdiki kumral peruğunuzun yerine siyah bir peruk takın ve yanına oturun; sizi tanıyamayacağını garanti ederim.

Şair Rousseau üç kez art arda Ferriol'lerin sofrasında yemek yedi. Ayşe, koruyucusunun sırrına ihanet etmedi. Fakat bir yandan ev sahibinin yanındaki konuğuna adaletçe aranan yazarın davranışının yakışıksızlığından şikâyet ederken gösterdiği ateşli tavır, öte yandan "Rousseau'nun hakkını elinden geldiği kadar savunmaya" çalışan Rousseau'nun çabaları, yemeklerin neşesi, tuzu biberi oluyordu. Ev sahibinin dalgınlığı daha uzun süre suiistimal edi-

lemeyeceğinden, Jean-Baptiste Rousseau, hâlâ o hakaret içeren dizelerin yazarı olmadığına yemin billah ederek Cizvitlerin yanına çekildi.

Dava devam ederken Mme de Ferriol, şair için bir yardım kampanyası düzenler; Rousseau'yla bir yıl önce karşılaşmış olan genç Arouet de katkısını yapar. Kendini kurbanı olarak gördüğü adaletsizliğe tahammül edemeyen, durumu üstlenmek için mizacına da hâkim olamayan hırçın ve öfkeli şair, Fransa'yı terk etme yolunu seçer. 1710 Aralık'ında, Mme de Ferriol ve Mme de Bouzols'ün tavsiye mektuplarıyla, İsviçre'de Soleure'deki Fransa daimi elçisi Luc kontunun yanına sığınır.

Rousseau ülkeden kaçınca olay Parlamento'nun önüne gelir. Şair gıyabında müebbet sürgüne mahkûm olacaktır. Mme de Ferriol ona olan dostluğunu her zaman koruyacaktır. Şair, 1712'de Hollanda'da yayımlatmak üzere şiirlerini bir araya topladığında, Marie-Angélique ile Mareşal d'Huxelles arasındaki aşk ilişkisini anlatan ünlü parçayı kitabına dahil etmeyecek, dizelerinin sadık bir dostu alaya aldığını hiçbir zaman kabule yanaşmayacaktır.

Başlıca işi Mme de Ferriol'e kitap okumak olan aylak genç kız Ayşe, yalnızca kalbinin çırpınışlarını bastırmakla uğraşır. Bir an, duyarlığı doruğa çıkar -bir güneş batışı gözlerinden yaşlar getirir-, sonraki an kendini dine, ibadete verir. Elçinin 1711 ilkbaharında dönüşü, genç kızı daha da çok içine kapatan bu hayatın tekdüzeliğini kıracaktır.

İyileşip tekrar görevinin başına geçtikten sonra, Charles de Ferriol İstanbul'la barışmayı ve Millet kendisini tartışma konusu yaptığı zaman uğramış olduğu aşağılanmayı zihninden kovmayı denedi. Tahıl gemilerinin gönderilmesi onu bayağı sakinleştirmişti. Halefi M. des Alleurs, Macaristan'da bir görevden sonra İstanbul'a indiğinde, Charles de Ferriol, onu Fransa Sarayı'na yerleştirdi ve orada, "genel

olarak" dostluk ve anlaşma ortamı içinde yaşadıysalar da, yine genel olarak, Kont de Ferriol işleri "birlikte" yürütmeyi kabul etmekte hayli güçlük çekti. Sonra M. des Alleurs'ün güven mektupları Fransa'dan geldi ve Charles de Ferriol kralın kendisini geri çağırdığına nihayet inanabildi. Yola çıkışından önce Halil Paşa'nın azlini görme ve özellikle tam kadro kendisinden özür dilemeye ve saygılarını sunmaya gelen Millet'i kabul etme mutluluğunu yaşadı. O zaman, nihayet, "bu ülkeden gitmek için kralın gemilerini sabırsızlıkla bekledi".

Şimdi, kendinden önce gelmiş halıları ve kumaşlarıyla, maroken derileri ve tablolarıyla ve Şark'tan getirdiği bütün zenginliklerle arzu ettiği konağı kuşatmış ve donatmıştır. Konak da doğrusu onun görkemine layık bir yerdir. Mükemmel bir tarzda boyanıp yaldızlanmış tavanlardan başka, bronz bezekli komodinler, egzotik ağaçlardan sehpalar, portatif yazı masaları ve üstlerine "kapalı vazolar, nadir porselenler ve değerli bronz biblolar" konmuş kakmalı köşe rafları ile döşenmiş odaları, ince bir zevki yansıtan tablolar süslemektedir. Ziyaretçiler, uyumlu oranları duvar halılarının yerine lambrilere yerleştirilmiş "olağanüstü büyüklükte" aynalarla daha iyi beliren resmi konuk salonunda kabul edilir. İster güneşten ister şamdanlardan gelsin, karşılıklı aynalara çarpıp sonsuza dek yansıyan ışığın parlaklığını hiçbir şey sönükleştirmez, "öyle ki bu evin zenginliğine başka hiçbir şey eklemek mümkün değildir". Ara sıra tatlı tatlı şıngırdayan kristal avizelerin altında, Beauvais halılarıyla kaplı yaldızlı ağaçtan koltuklar, muhteşem konağın efendisini bekler. Charles de Ferriol evine yerleşince, tüm o kibirli özgüvenine ve "insanlar arasında hatırı sayılır bir yer tutmasını sağlamış olan" o büyüklük duygusuna tekrar kavuşur. Ailesinin ilgi odağıdır, dostlar da saygılarını sunmak için başına üşüşürler. Bir özel ödül veya madalya umuduyla çaba harcar. Elçile-

rin takdimcisi yakında kralın huzuruna çıkacağını haber verir. XIV. Louis bir kez daha diplomattan memnuniyetini, hem de *Mercure Galant*'ın[5] dikkatini çekecek bir tarzda dile getirir. Usul ve âdetlere alışık eski bir saray kurdu olarak, Charles de Ferrriol daha başka makam ve unvanlar elde etmek için entrika çevirmeye soyunacaktır.

1711'de eski elçi, kendi üstünlük duygusuyla dopdolu ve Şark'taki uzun kariyerini Fransa'da nemalandırmaya kararlı, altmışlı yaşlarda bir adamdır. Ama hâlâ çabuk parlayan ve ne yapacağı belli olmayan, üstelik sağlık durumu da nazik bir insandır. Yakınlarının arasında olduğu ve karşısındakini etkilemeye ihtiyaç duymadığı zaman konuşma tarzı sert, kısa ve kırıcı olur.

Bundan böyle konağın zamanı, çeşitli etkinliklerin saatleri, tekrar kavuşulan efendinin iradesi odak alınarak düzenlenir. Ayşe'yle bir görüşmeye zaman ayırmayı da unutmamıştır; kızın yeni belirmekte olan zarafeti onu da kayıtsız bırakmaz. Ayşe'yi "büyümüş ve pek güzel" bulur ve ona tam bir baba ilgisi gösterir. Görüşmelerinde, "ülkesini ve dilini unutmuş olduğuna" dikkat çeker; iyi yetiştirilmiş olduğunu kabul eder ve bu başarıyı baldızına atfeder, onun Ayşe'yi insan içine çıkarmayı da düşünmesini rica eder. Vaftiz kızına karşı tutumu, sorumluluğundaki bir öğrencinin manevi eğitimini ve hayata atılmasını sağlamakla görevli bir "velinin" tutumu olarak kalır. Fakat yaşlı bekâr eski alışkanlıklarını da korumuştur. Kadına düşkünlüğü, İstanbul'dan birlikte getirip konağına yerleştirdiği Lucie-Charlotte üzerinde yoğunlaşır. Apar topar yurdundan koparılıp yeni bir dünyaya taşınan *figlia d'anima* konakta aile ortamının dışında, konuklara ve Marie-Angélique'in salonuna yaklaşmadan yaşamak zorundadır. Zamanını nasıl

---

[5] Ya da *Mercure de France*: Zamanın her telden çalan "haber gazetesi": Merkür, Jüpiter'in habercisiydi (ç.n.).

kullanacağı yalnızca ve yalnızca elçinin keyfine bağlıdır. Koridorlarda hayalet gibi dolaşan bu solgun ve sessiz figür Ayşe için asla gerçek bir dost olamayacaktır.

Horantasının efendisi olan Charles de Ferriol, iktidarını ailesi üzerinde de kullanmaya kararlıdır: Ailesi onun yanında bulunmak ve onun hoşuna giden yaşam tarzını benimsemek zorundadır. İki konağın bitişik olması projelerini kolaylaştırır; Ayşe ve iki yeğeni için kendi evinde daireler hazırlatır, iki bahçeyi birleştirip daha da genişletir; 1713'te gölgelikler gezinti yoluna kadar uzanacaktır.

Böylece yeniden tanımlanan geniş malikânede Ayşe de kendi rolüne kavuşur. Elçi, ona, mürebbiyeden öğrenmek suretiyle evin genel yönetimine katılmayı emreder. Ayşe'nin soylu statüsünde olmayışı onu, Ferriol'lerin hizmetçi-uşak takımına dahil etmiyorsa da, her zaman biraz kenarda tutacaktır. Böylece genç kız konukları karşılamayı, hizmetlerinin görülmesini sağlamayı öğrenir, mutfaklara malzeme tedarikine, oda hizmetçilerinin zaman çizelgelerine, yemek listelerinin hazırlanışına nezaret etme alışkanlığını kazanır. Yine de asıl işi, Mme de Ferriol'e gelen mektupları yanıtlamak ve ona kitap okumaktan ibarettir. Ziyaret saatlerinde, aynaların yansıttığı ışıkta, bir sandalyeye -hep aynısına- oturup nakışını elîne alarak ev sahibesinin başlattığı konuşmaları dinler. Ayşe'nin dünyası hâlâ Ferriol'lerin evreniyle sınırlıdır, bu ise bir kapalı mekândır, gerçi yaldızlı, ama dokunulmaz...

1711 Eylülünde, Annonay Manastırı'nın başrahibesi, elçinin yapmış olduğu iyiliklere karşı minnettarlık ifadesi olarak kardeşini ziyarete gelir. Yanında getirdiği Claudine-Alexandrine de Tencin'le birlikte konağa yerleşir. Genç kadın, başta Fontenelle olmak üzere, salonun bütün müdavimlerini kendine hayran bırakır. Fizik olarak ablası kadar ince olmayan, boynu ve omuzları sanki rahibe omuzluğunu taşımaktan hayatı boyunca acı çekmiş gibi daha

dolgunca görünen Claudine-Alexandrine, onları zekâsının kıvraklığıyla, her zaman açık seçik ve özgün fikirler dile getirişiyle büyüler. Ablasının gözleri çoğu zaman ifadesiz göründüğü halde, genç kadının gözlerinde kendisinin bütün duyarlığı ve zekâsı ışıldar. Claudine-Alexandrine'in ne şen şakraklığı ne de zarafeti yapmacıktır. Tek bir hedefe yönelmiş enerjisi kişiliğine gücünü ekler. Mme de Ferriol'ün etkilenen konukları, iki kızkardeş arasındaki farkı ölçmeye çalışırlar. Haksız güçler yararına özgür iradesini feda etmeyi reddeden bu otuz yaşındaki genç kadın hepsinin gönlünü fethetmiştir. Marie-Angélique, dilekçesinin Roma'ya gönderilmesine engel olan hileyi kardeşine itiraf etmiş ve nedenlerini de açıklamıştır. Bugünse, dostlarının da razı olmasıyla içi rahatladığından, kızkardeşinin girişimini kolaylaştırmakta ve onu, dilekçeyi göndermeyi üstüne alan Roma Sarayı bankeri Senyör Dubourg'a götürmektedir. Çevreye yeni katılan kızın kaderine ilgi duyan Fontenelle de Claudine-Alexandrine'in dileklerini bütün kredisiyle -ki bayağı yüksektir- desteklemeye karar vermiştir. Kızcağız için nihayet bir umut gözükmüştür.

Henüz çocukluğun çelişkilerinden kurtulamamış olan Ayşe ile Tencin'lerin en genci arasında temas kurulamaması çok şaşılacak bir şey midir? Claudine-Alexandrine'in ateşli mizacı, küçük yaştan beri Ferriol ailesinin kurallarına boyun eğmeye alışmış uslu ve uysal genç kızda antipati yaratır. Genç kadının aşırı güçlü kişiliği onu tekrar içine kapanmaya iter; kendi seçtiği hayatı yaşama hakkı uğrunda mücadele eden atak kadının dinamizmi, Ayşe'nin imkânlarının darlığını büsbütün ortaya çıkarır; Ayşe bu yüzden kendini daha da çaresiz, sadece çevresinin ifade bile edilmemiş arzularına uymaktan başka bir şey yapamayacak durumda hisseder: Kendisini bir şey için yedekte tutan elçinin, ilginç bir nesne gibi sergileyen Mme de Ferriol'ün... Bu iki güçlü kişiliğin bakışlarıyla yaşadığından,

kendini adeta derin benliğinden boşalmış hisseder. Öte yandan Claudine-Alexandrine de Ayşe'nin çekiciliğini algılayamaz. Ona göre toplumda iki tür insan vardır: Kendisinin de mensup olduğu, başarı ve iktidara götüren projelere girişenler ve onların otoritesine boyun eğen diğerleri... Ayşe'yi zor durumdaki bir kızkardeş gibi değil, daha sonra yazılacağı üzere, "Ferriol'lerin evindeki konumuyla hizmetçi sınıfının azıcık üstünde yer alan bir kadın" gibi görür. Claudine-Alexandrine'in kendisine karşı pek gizlemeye bile lüzum görmediği küçümser tavır Ayşe'nin onurunu yaralar, Ayşe o zaman bir toplumsal statüsünün olmayışını gittikçe daha derin bir acıyla hisseder.

Annonay başrahibesi manastırına döndüğü zaman iç sıkıntısı biraz hafifler. Papalık fermanını elde eden Claudine-Alexandrine de başında gözeticisi olmadan "dünya içinde" kalamaz ve 1712 Haziranında, Grenoble kilise mahkemesinin kararını beklemek üzere, Saint-Chaumond manastırındaki Hıristiyan Birlik Kızları cemaatine çekilir.

Aynı dönemde Fransa'ya, Kraliçe Anne'ın XIV. Louis ile görüşmekle görevlendirdiği İngiliz diplomatlar gelir. Temmuz 1710'da Fransız elçileri Gertruydenberg'den elleri boş dönmüşlerdir. Ancak, uzun ve yorucu İspanya Veraset Savaşı 1712'de artık yön değiştirmeye başlamış görünmektedir. Mareşal de Villars'ın Denain'de Prens Eugène'e karşı kazandığı Tanrı lütfu zafer ve imparatorun ölümü, İngiltere'yi, ülkeyi batıran bu anlaşmazlığa bir son vermek üzere, Fransa'yla gizli görüşmelere başlamaya sevk etmiştir. Dahası, imparatorun oğlu Arşiduk Charles, imparatorluk tahtına geçince kendini İspanya kralı da ilan etmiştir; oysa İngiltere aynı hükümdarın Avusturya, İspanya, Hollanda ve İtalya'nın bir bölümü üzerinde hüküm sürmesini kabul edemez. O zaman, iktidardaki Tory Partisi, Kraliçe Anne'ı barış öngörüşmelerini başlatmak üzere XIV. Louis'la anlaşması için sıkıştırır. Bu sonuca ulaşmak için XIV. Louis

Kraliçe Anne'ı ve onun Hannoverli, yani Protestan verasetini tanımalı, kendi torunu V. Philippe'in Fransa tahtı üzerindeki haklarından kesin olarak vazgeçmesini kabul etmelidir. Avrupa'nın bütün kralları tarafından İspanya, Batı Hindistan ve Kastilya kralı olarak tanınan V. Philippe de İtalya ve Hollanda'daki topraklarını imparatora bırakmalıdır.

Büyük kralla görüşmeleri yürütmek için, İngiltere en prestijli temsilcilerinden birini görevlendirir: Henry Saint-John de Bolingbroke. Fransa'ya ayak bastığı sırada otuz sekiz yaşında olan Lord Bolingbroke, gerek yakışıklılığıyla, gerek zekâ ve kültürüyle herkesin gönlünü çeler: Yunanca ve Latince okuyabilmektedir. Nazik tavır ve davranışları, oportünist bir politikacı zekâsıyla birlikte gider. Fransa'ya gelirken yanında, daha önce Versailles'da bulunmuş olan ve "oraya dönmekten oldukça mutlu olduğunu söylemekten zevk duyan, seçkin şair" Senyör Prior da vardır. İki İngiliz 17 Ağustos 1712'de, Paris'teki ikametleri süresince kendilerini konuk edecek olan Mme de Croissy'nin evine inerler.

Ertesi gün Lord Bolingbroke, Fontainebleau'ya, art arda gelen ölümlerin yasını hâlâ tutmakta olan bir sarayı ziyarete gider. Büyük veliaht bir yıl önce çiçekten ölmüştür. O yılın şubatında yeni veliahtın eşi Bourgogne düşesi esrarengiz bir hastalıktan ölür, sekiz gün sonra aynı hastalık gelenekçi partinin umudu haline gelmiş olan kocasını da alıp götürür. Son olarak aynı ay içinde oğulları küçük Bretagne dükü de, beş buçuk yaşında, herkesi panik içinde bırakarak kızamıktan ölür. Fransa'nın son veliahdı artık iki yaşında bir çocuk olan Anjou düküdür. Versailles'da bu ölümlerden önce de hüküm sürmekte olan iç karartıcı hava daha da ağırlaşmıştır. İki elçi çok acı çekmiş ve çekmekte olan bir saray halkı tarafından kabul edilir, fakat

XIV. Louis hâlâ gösteriş ve zarafete önem veren bir kraldır; diplomatları belli bir ihtişam gösterisiyle karşılar, Bolingbroke'u sürek avlarını izlemeye davet eder. Ona özel bir dikkat ve özen gösterir, "Antin dükünün evinde yemekte olan M. de Saint-Jean'ı eğlendirmek için", kendi orkestrasını ona konser vermeye gönderir.

Lord Bolingbroke, Paris'te *Le Cid*'in[6] temsilinde hazır bulunur. Théâtre-Français'deki locasında gözüktüğü zaman, bir "haberci"nin anlattığına göre, "taşıdığı karaktere saygı ve görevinin amacına ilgi gösterisi olarak" tüm seyirciler ayağa kalkarlar. Mme de Croissy tarafından verilen resepsiyonlarda, Lord Bolingbroke birçok güzel hanımın gönüllerini fetheder, bunlar arasında Mme de Parabère ile Mme de Ferriol özellikle dikkati çekerler. Milord İngiltere'ye dönerken ardında anı olarak çekici ve cömert bir asilzade izlenimi bırakır. Prior tam yetkili elçi olarak Fransa'da kalır ve hiç vakit geçirmeden Bolingbroke'un seçtiği hanımların salonlarına devam eder.

Marie-Angélique bir koket kibarlığıyla Bolingbroke'un bir dediğini iki etmemiş, ama bunu İngilizin gönlünü çelmekten çok, kariyeri duraklamada olan kardeşi *abbé* lehinde onun nüfuzundan yararlanmak için yapmıştır. Abondance manastırı *abbé*'liğinin yararsız olduğunu öğrenmiş ve Bolingbroke'tan bu makam için yapılacak bir isteği Londra'daki Savoie sefiri nezdinde desteklemesini istemiştir, çünkü Abondance *abbaye*'si Savoie kralına bağlıdır. Bolingbroke da bu görevi hemen yerine getirir. Parisli hanımlar nezdinde ulağı haline gelen Prior'a şöyle yazar: "Mme de Ferriol'e komplimanlarımı bildirin ve işini çok yakında istediği gibi sonuçlanacak şekilde yoluna koymuş olmayı umduğumu bildirin."

---

[6] Pierre Corneille'in ünlü trajedisi (veya "traji-komedisi") (ç.n.).

Mme de Croissy'nin, Noailles düşesinin, Torcy'lerin resepsiyonlarını kaçırmayan Matthew Prior, Mme de Ferriol'ün salonunun da müdavimlerindendir. Ferriol'lerde "kestane saçlı bir kız" keşfeder; kızın yabancı havası onu büyüler, esrarengiz zarafeti duygulandırır. Marie-Angélique'in konukları arasında Prior, Ayşe'ye ilgi gösteren ilk kişidir. Şair hayalgücü genç Çerkez kızının güzelliği karşısında adeta ateş alır. Ayşe'nin yay biçimlerini vurgulayarak çizdiği kemer kaşlarının altındaki yabansı bakışların parlaklığına kayıtsız kalamaz. Genç kızın omuzlarının ve yuvarlak boynunun masumiyeti karşısında Prior'un heyecandan kalbi sıkışır; şairin Marie-Angélique'e karşı hayranlığı ise daha ılımlıdır; ondan "Ferriol kadın," diye söz eder.

Ayşe, Prior'un ilgisine tepki vermiştir. İngilizin gurur okşayıcı olumlu duygularından hemen etkilenerek canlanmış, özgüven kazanmıştır, fakat bu çapkın kibarlığının altyapısını oluşturan gizli kodları henüz bilmez. Gerçi 1712 Eylülünde Claudine-Alexandrine'in dönüşü onu gölgeleyecektir, ama artık bunun önemi yoktur. Şair ona ilk itkiyi vermiş, Ayşe uyanmıştır. Eski yapmacıksız içtenliğine tekrar kavuşur, o sırada Académie-Française'e bir üye seçimi çevresinde dönen konuşmalarla ilgilenir. Kalabalık içinde az konuşur, fakat meramını dobra dobra ama kırıcı olmayan bir incelikle dile getirir. Marivaux,[7] onu, "Tavırlarında ani, çabuk, naif ve sezgin bir duygusallık, cömert ve yüksek bir ruhla birlikte fikirlerinde büyük bir soyluluk görülüyordu," diye tarif edecektir. İçinden geldiği gibi davranan doğal ve samimi kişiliği Claudine-Alexandrine'in sinirine dokunmakta gecikmez; öfkesi, Ayşe'ye "şapşal karı" deme kertesine varır. Böyle kaba bir hakaretle nakışına geri gönderilen genç kız yine de soğukkanlılığını yitirmez. Artık içine

---

[7] Pierre Carlet de Marivaux (1688-1763): Ünlü komedi yazarı (ç.n.).

kapanmaz, dindarlığının ateşi de küllenmiştir. Kendine hâkim olmaya, kararlı bir şekilde neşeli ve güleryüzlü görünmeye çalışmaktadır. İçedönük ve somurtuk yeniyetme, hareketli, cıvıl cıvıl, ama davranışlarında ölçülü bir genç kıza dönüşmüştür. Evin içinde rahat bir tavırla dolaşır, odadan odaya çevik ve pervasız gelir gider. Boyuna posuna karşın, "tüy gibi hafif denebilirdi". İnce, narin ve "minyon" özellikleri, çehresine cingöz, ama kötülükten uzak bir hava verir. Kişiliğinin özel bir dikkat ve özenle korunmaya ihtiyacı yoktur, her türlü yapay tavırdan bağımsızdır, ne uçarı ne de aldırışsız görünmek doğallığını bozar. Marivaux da, *La Vie de Marianne* adlı komedisinin kişilerinden Matmazel de la Fare'a, Mme de Tencin'in salonuna devam ederken karşılaştığı Ayşe'nin fiziksel özelliklerini, hal ve tavırlarını vererek şöyle yazacaktır: "Tamamen karakterinden gelen bir zarafeti vardı; ilginçlikti, soyluluktu bu, ama sanki simanın ayrılmaz niteliği olan o rahat ve doğal soyluluk."

Ömrünün yirmi yılını manastırın mahpusluk hayatına karşı kendini savunmak için harcamış olan Claudine-Alexandrine ise her bakımdan genç Çerkez kızının karşıtıdır. Yine de, tartışılmaz cazibesi sayesinde, dikkati üzerine çekme yeteneğini korumuştur. Fakat o dönemde pek bilgili ve kültürlü değildir ve bu alandaki gecikmişliğini çabucak kapatmak zorundadır. Tartışılmaz zekâsı sayesinde bunu başaracaktır. Manastır yıllarında bunalım geçirme huyu geliştirmiştir ve bunu adeta zevk alarak dışarıda da sürdürür. Kapris yüzünden birdenbire derin ve dünyaya duyarsız bir melankoliye dalabilir. O zaman tüm mizacı ve tavırları, neşeli ve muzip Ayşe'ninkiyle şiddetli bir tezat gösterir.

Her zaman heyecan peşinde olan Prior, Claudine-Alexandrine'in yaşam öyküsüyle de ilgilenir ve bu kız girişkenlikte genç Çerkez'ten birkaç gömlek üstün olduğundan, çok geçmeden onun "tavına gelir". Kadınlar sosyetesi

bu ilişkiyle dalga geçer, Prior'un yan tutuculuğundan şaka yollu incinmiş ve alınmış görünür. Zira tam yetkili elçi, Bolingbroke tarafından, İngiltere'den düzenli olarak gönderdiği armağanları tanıdık hanımlara dağıtmakla görevlendirilmiştir. "Matthew alçağın teki, benim bal suyumun yarısını çalıyor, gidip o manastır kaçkını rahibesine veriyor," diye yakınır Noailles düşesi. Bolingbroke, Avrupa güçler dengesini korumakta bu kadar zorlukla karşılaşmadığını belirterek dostuna ödevini doğru yapmasını hatırlatır. Mme de Torcy, de Croissy, de Noailles, de Parabère ve de Ferriol arasında hakkaniyetten şaşmaması gerekmektedir Matthew Prior'un... Armağanlarına karşılık Bolingbroke da bu hanımlardan tütün tabakası ve saat gibi hediyeler alır. Fakat Prior'un tercihi, Mme de Ferriol'ün kardeşi güzel manastır kaçkınından yanadır. Dolayısıyla, Ferriol konağı sakinleriyle Bolingbroke arasında imtiyazlı aracı rolünde kalabilmek için o eve devamını hiç aksatmaz, görevini de işgüzarlık ve ironiyle yerine getirir: "Ferriol kadın size teşekkür ediyor, ama bir iyiliği yarım yapmak hiç yapmamaktan daha kötü olduğundan, -bana kalırsa asılacağı ipe değer bile görünmeyen- kardeşinin Abondance Manastırı'na bir an önce yerleşmesi için yaptığınız tavsiye doğrultusunda [elçiye] biraz daha baskı yapmanız gerekiyor."

Nihayet 1712 Kasımında papalık fermanı yerel kilise mahkemesinden geçer. Kilisenin kararı Claudine-Alexandrine'e özgürlüğünü geri verir. Bundan böyle "tekrar dünya hayatına girmesine ve kişisel kaderini istediği yönde bizzat eline almasına" izin çıkmıştır. İyilik iyiliği çağırdığından, yirmi gün sonra Marie-Angélique de Bolingbroke'tan, "Prens Hazretlerinin, Savoie'nın başına tekrar geçer geçmez, M. *Abbé* de Tencin'in, kralca kendisine bahşedilmiş olan Abondance *abbaye*'sine atanmasını teyit edeceğini vaat etmek nezaketinde bulunduğunu" bildiren bir mektup alır.

Marie-Angélique, aile menfaatlerine başarıyla hizmet ederek, ailesiyle dayanışma içinde olduğunu kanıtlamıştır. Elâleme karşı kızkardeşi artık "Mme de Tencin"dir. Mme de Ferriol cömert davranarak, yeni yaşamını kurmasına yardım etmek üzere, ona otuz bin liralık bir gelir bağlar.

Mareşal d'Huxelles ile *Abbé* de Polignac barış görüşmeleri için Utrecht'te bulunduklarından, Mme de Ferriol kendini tamamen, o sırada yakında yapılacak Akademi'ye üye seçiminin söylentileriyle çalkalanmakta olan salonuna hasreder. Tallemant des Réaux'nun ölümüyle Akademi'de bir koltuk boşalmıştır. Mme de Tencin büyük bir hırs ve parlak bir beceriyle, şiirinin lirik damarı bilgiç Mme de Ferriol'ün beğenisine hoş gelen Danchet lehinde kampanyaya girişir. İki kızkardeş çok geçmeden Fontenelle'i de Danchet'den yana çekmeyi başarırlar; Fontenelle'in Akademi'deki meslektaşları arasındaki nüfuzu başka oylar da getirir ve bizimkilerin adayı seçimi kazanır. Danchet'nin seçilmesi protestolarla karşılanır, iki entrikacı kadın eleştirilir, yeni akademisyenin yeteneksizliğiyle dalga geçilir. Ferriol'lerin salonunda ara sıra gözüken üretken epigram şairi genç Arouet de bu konuda, pek Hıristiyanca sayılmayacak bir şekilde, *İncil*'deki kıssayı hatırlatacaktır:

Vaktiyle çok küçümsenen Danchet
Gösterdi deha yoksullarına ki
Girilirmiş Akademi'ye de
Tıpkı Cennete girilir gibi.

Bu dönemde Ferriol konağı artık dengesini bulmuştur. Evin erkekleri, iki kardeş konağın ekonomik ve politik tabanını oluştururlar. İki kızkardeş de bu taban üzerinde, iki amacı gerçekleştirmek için çevrelerinde bir nüfuz ve etki ağı örüp sürdürmekle uğraşırlar: Ferriol'lerin ün ve şanını artırmak ve kendi kardeşlerininkini geliştir-

mek, zira onun yükselişi de yine kendi ünlerine yansıyacaktır. Augustin de Ferriol klanın ekonomik işlerini çekip çevirir. Aile samimiyetine dönük yaradılışlı olduğundan, gösteriş meraklısı karısının o tür eylemlerinden isteyerek uzak kalır. Sadece hesaplarıyla meşgul görünür ve bu görünüşten yararlanarak kadınların arkadaşlığından kaçıp erkeklerinkini arar. Böylece, Marie-Angélique eşcinsellikleri açıkça belli olan bir koca ile bir âşığın arasında tüm hareket serbestliğini koruyabilir. Ancak konağın yaşamı yine de eski elçinin çevresinde örgütlenir. Ortak servetin kökeninde o bulunmaktadır. Ev halkının üzerinde yasal efendi olarak hüküm sürer; tüm ailesinin, Lucie-Charlotte'un ve belki kendinden bile gizlediği karanlık arzusu Ayşe'nin kaderleri ona bağlıdır. Konağın işleyişini, kendi satın almış ve "boula"nın[8] gözetimi altına koymuş olduğu çeşitli ve yabancı kökenli genç ve güzel kadınların sıkı sınırlar dahilinde dolaştığı bir saray gibi yapılandırmıştır; *boula* rolünü de Mme de Ferriol üstlenir. Elçi otoritesini çıkarlarına veya keyfine göre uygular. Evini çekip çeviren kurallar Ayşe'nin, kaderinin itaat etmek olduğuna dair kanaatini doğrular ve güçlendirir.

Mme de Ferriol'ün salonunun etki ve saygınlığı hayli artmıştır. Artık yüksek sosyeteden pek çok kişiyi ağırlamaktadır. Örneğin, her ikisi de Mme de Tencin'in cazibesine kapılmış General Médavi ve Kont Arthur de Dillon gibi askerler ya da "doğallığına hayran kalınan" şövalye Destouches, orada İngiliz diplomatlar, Pierre de Tencin'in dostu kilise mensupları, para babaları ve -içlerinde en çok kulak verileni hâlâ Fontenelle olan- edebiyatçılarla bir arada bulunurlar.

Marie-Angélique salonunun hanımı, esinleyicisi ve örgütleyicisidir. Lord Bolingbroke ve Jean-Baptiste Rousseau

---

[8] Belki *abla*'dan: *abula* > *bula*? (ç.n.).

ile sürdürdüğü yazışma yoluyla, salonun etkisinin yayılım alanını genişletir; Rousseau'nun mektupları espri dozu yüksek konuşmalara vesile olur. Mme de Ferriol'ün yanında Mme de Tencin, dünyaya geri verilmiş kadın kişiliğini tüm zenginliğiyle ortaya döker. İki kızkardeş meraklarını kurcalarlar, "gizli heyecanlar" uyandırdıkları, konuklarına duygularının "gizli zembereklerini keşfetme" olanağı sundukları söylenir, tensel zevkleri zarif ve örtülü biçimde dile getiren o çapkınca kibarlık atmosferini canlı tutarlar. Onların yanında Ayşe kendi özlemlerini dile getirmez; bağımlılığı tavır ve davranışlarını belirler ve bunlar başkalarının bakışlarıyla dikte ettirilmiş olarak kalırlar. Mme de Ferriol, Ayşe'nin Prior üzerinde yaptığı etkiyi gözünden kaçırmamıştır. Genç kızın içgüdüsel cazibesinin ve esrarlı kökenlerinin, konukların hayalgüçlerini uyardığını anlar. Montesquieu de çok geçmeden, *İran Mektupları*'nda, toplumun Şark'tan gelen her şey karşısında hissettiği bu çekim etkisini teyit edecektir. Düşünceleri *Spicilège*'inde[9] şöyle ifade edilir: "Türk ve Farsî uluslarında sanat, bu ulusların başındaki egemenler ve Çerkezistan, Mingrelistan ve Gürcistan kadınları tarafından oluşturulmuşlardır." Belli bir devlet ve hükümet şeklinin analiziyle birlikte, böylece on sekizinci yüzyıl Fransızlarının bu konudaki duygularını da dile getirmiş olur; onlara göre Osmanlı İmparatorluğu ve İran şahlığı, Mutlak Hükümdarın iradesine tabi bir kadınlığın kapalı tutuldukça azdığı masalsı saraylar gibi yerlerdir. Ayşe de ışık ile gölgenin paylaşıldığı bu yerlerden birinde yetişmiş, erkeğe sunulmuş cinselliğin şişirip büyüttüğü bu fantezi ürünü kadınlıktan o da nasibini almıştır.

Çerkezistan'dan gelmiş olmakla, Voltaire'in *Felsefe Mektupları*'nda yazacağı gibi, "kızların, namuslarına hiç halel gelmeksizin, erkekleri okşamak, baygın ve kösnül

---

[9] Büyük eserleriyle birlikte yayımlanmamış metinlerinin derlemesi (ç.n.).

danslarla ve diğer bütün en kösnül sanatlarla, köleleri olmaya hazırlandıkları zor beğenir efendilerin arzularını uyandırıp kamçılamak üzere yetiştirildikleri" o ülkenin şehvet dolu efsanesini de birlikte getirmektedir. Saraydan kaçırılıp getirilmiş değerli bir kız olan Ayşe bütün arzuları kişiliğinde billurlaştırmaktadır. Mme de Ferriol bu hamhayal kurguların bilincindedir ve tecrübeli bir kadın olarak bundan sağlayabileceği yararları da hemen fark eder. Marie-Angélique'in güzelliği kendisini tamamen terk etmiş olmasa da oldukça hantallaşmıştır. [Camisi yıkılmış olsa da] eski tanıdıkları için hâlâ yerinde olan "mihrabı" artık onu kardeşinin kariyerine hizmet edebilecek yeni gönül maceralarına sürükleyememektedir. Ayşe'ye nüfuzlu ve unvanlı bir sevgili empoze edip ondan bazı lütuflar elde etme fikri Mme de Ferriol'e hiç de ahlaksızca gelmezdi. Marmontel'le[10] birlikte o da, "Ne yani? Güzel bir kızkardeşim olacak, ama bana hiç yararı dokunmayacak, öyle mi? Elâlem kim bilir kaçıncı göbekten amca veya dayı kızlarıyla köşeyi dönerken!..." diye haykırabilirdi. On sekizinci yüzyılda menfaat evliliği, daha yüksek bir konuma gelmek için başvurulan yollardan biridir, fakat Ayşe için bu anlamda "iyi" bir evlilik ayarlamak güç olacaktır. Mme de Ferriol bir kadının toplumdaki saygınlığının, âşığının "kalitesine" bağlı olduğunu da bildiğinden, Ayşe'yi yabansılığının akıllara getirdiği masala uygun hale getirip yem olarak kullanmak için birtakım düzenler ve entrikalar tasarlamakta bir an bile tereddüt edecek değildir.

Mart 1713'te imzalanan ve İspanya Veraset Savaşı'na son veren Utrecht Barış Antlaşması birçok İngilizin Fransa'ya gelmesine vesile olur. Bunlardan, Mme de Ferriol'ün salonuna devam edenlerin arasında Prior'la birlikte Lord

---

[10] Jean-François Marmontel (1723-1799): Filozoflar çevresinden yazar, Académie-Française üyesi ve 1783'ten itibaren kurumun "daimi sekreteri" (ç.n.).

Peterborough da bulunmaktadır. İngiltere'nin Torino Sarayı'ndaki elçisi olan bu devingen ve tafracı asker, Ferriol konağını şenlendiren üç güzel hanımın arkadaşlıklarını övmekten geri kalmazsa da, içlerinden özellikle "la Mahométane" ["Müslüman"] diye adlandırdığı tarafından tam anlamıyla büyülendiğini itiraf ve onun "Hıristiyan Şövalyesi" olduğunu ilan eder. Prior'un duyduğu ve gösterdiği hayranlık Ayşe'yi uyandırmıştır. Bu ayılıp bayılmalar ve zevkler dünyasına fazla zahmet çekmeden girer, fakat hâlâ derin duygularını açığa vurmayarak kendini korur. Hoşa gitme ödevinin yürürlükteki kurallarına uyar, verilen rollere bağlanır, fakat aynı zamanda bunların kendi gerçekliğine uygun düştüğünden kuşkuludur. Vicdanıyla uyum içinde yaşadığına o denli inanmıştır ki henüz ar duyguları incinmez. Peterborough, Torino'ya gidince, onun hakkında Prior'la konuşur, yokluğundan dolayı biraz üzülmüş görünür. Şair, "güzel Kâfir kızının Hıristiyan Şövalye'nin gönlünde nasıl başköşeyi tuttuğunu" söyleyerek ona güven verir. Prior dostuna yazdığı mektuplarda bu gönül oyunları üzerinde daha ayrıntılı olarak durur, hayalgücünü tamamen serbest bırakır. Ancak mektuplardan biri, iki kızkardeş tarafından tasarlanan ve içindeki güzel yem Ayşe olan bir çeşit entrikaya dair ipucu verir gibidir: "Şimdi kişisel işlerinize gelelim -diye yazar Prior-; gerek Hıristiyan (Mme de Tencin kastediliyor) gerek Müslüman, sizin hürmetkâr kullarınızdır ve size bunu kendileri de söyleyeceklerdir. Hıristiyan hanım kardeşinin piskopos olmasını çok istiyor. Ben onu şimdiden 'Peterborough Piskoposluğu'na' tayin ettim, bunun sizin yetki alanınıza girdiğini ve sizin onaylayabileceğiniz türden tek makam olduğunu düşünerek ve sanıyorum bu koşulla Müslüman da herhalde ruhunun selameti için bedeninden feragat etmek lütfunda bulunacaktır. Biliyorsunuz ki köle olduğundan, bedeni zaten kendi malı değildir." İki aşka gelmiş er-

keğin ucuz bir şakası mı söz konusu acaba? Ama böyle bir şakanın yapılabilmesi için kaynak veya dayanak olarak, en azından sunulacak bir beden ile yadsınan bir özgürlük de, yarım ağızla olsun, akıllara getirilmiş olsa gerektir.

Ayşe hâlâ kendisinden beklenen rolü oynamak konusunda uysal davranmaktadır. Masumluğu içinde belki bundan hoşlanmaktadır da... 1714'te Eskiler ve Yeniler kavgasını tekrar canlandırarak kültürlü Parislilerin dünyasını altüst eden küçük edebiyat devrimine de coşkuyla katılır. La Motte Houdar *Ilyada*'nın, on iki "kanto"ya indirgenmiş ve şairin "Yunanlı ozanın saçmalıkları" saydığı pasajları ayıklanmış bir çevirisini yayımlamıştır. Zamanında Homeros'un eserlerini çevirmiş olan ve bu çalışması 1688'den beri otorite sayılan büyük "edebiyat kadını" Mme Dacier, La Motte Houdar'ın bu girişimini kınamak için, *Beğenideki yozlaşmanın sebeplerine dair* adlı denemesini yayımlayarak karşılık verir. Kavga salonları ikiye böler. Hâlâ antik tarz şiire tutkun olan Mme de Ferriol, La Motte Houdar'ın ılımlı yandaşı Fontenelle'e karşı Mme Dacier'yi ve Jean-Baptiste Rousseau'yu şiddetle ve son kerteye dek savunur. Daha ince fikirli olan Mme de Tencin'se Fontenelle'den yana geçer. Yaradılışça yeniliğe eğilimli olduğundan, yerleşik şiiri gözünün yaşına bakmadan sorgulayan iki adama karşı bir entelektüel yakınlık hisseder. Mme de Ferriol'ün hümanist beğenisine göre yetişmiş olan Ayşe, Eskilerin tarafını tutar; La Motte Houdar'la nazikçe alay eder; daha sonra, mektuplarında, Rousseau'nun Fontenelle'le dalga geçmek için yazdığı bir epigramı anacaktır. Kavga vilayetlere de yayılır, ama Paris'te doruklara çıkar. Bir Akademi ödülü için yarışan, ama başarılı olamayan ve ödülü La Motte Houdar'ın koruduğu birinin değersiz manzumesine kaptıran Arouet, "Horatius'u yavan, Vergilius'u sıkıcı ve Homeros'u gülünç bulan" akademisyenleri tefe koyar.

Ve zaman geçti. 2 Eylül 1715'te yaşlı kralın günleri tamam oldu. Sönen Güneş, kabare şarkıcılarına da esin kaynağı oldu:

Öldü demek şu koca Bourbon
Ardından ağlar La Maintenon,
Ve Le Tellier ve De Fagon.
Ölürken ne bıraktı bize peki?
Zarı zarı ağlama nedeni:
Zira parasız kodu hepimizi.

On sekiz yaşına gelen ve eğitimini tamamlayan Antoine de Pont-de-Veyle, aile konağına döner. Gençliğin sabırsızlığıyla, Ayşe eski oyun arkadaşının eve kesin olarak yerleşmesinden mutludur. Çocukluğunun küçük oğlanı narin görünüşlü bir delikanlı olmuştur; sağlık durumu çevresindekileri sürekli olarak kaygılandırsa da doğal çekingenliği sempati toplar. Ancak neşesi ve kendine özgü tuhaf halleri, daha o yaşta ruhunu saran can sıkıntısını gizleyemez. Annesinin salonundaki konuşma ve tartışmalara katıldığı zaman da, bunu, kendini gerçekten verir görünmeden, zekâsının keskinliğine karşın eleştiri filan getirmeden yapar. Dışa vurduğu hiçbir belli hırsı, özellikle büyüklerinin parlamento görevlerini devralmak gibi bir amaç veya niyeti yoktur; babasının onun için öngördüğü hukuk öğrenimine karşı derin bir tiksinti duyar. Daha çok edebiyat, şiir ve tiyatroya karşı eğilimi vardır ve zaten tiyatroda gizlice denemeler yapmaktadır.

Münasebetsiz bir olay çok geçmeden gencin gerçek zevk ve eğilimlerini dışa vurur. Oğlunu yargıçlık kariyerine sokmayı çok isteyen Augustin de Ferriol, onu kraliyet savcısına takdim etmeye götürür. Babası büroda savcıyla konuşurken Antoine'a da bitişik geniş bekleme salonunda oyalanması rica edilir. Aylaklıktan canı sıkılan delikanlı,

lambrilere yerleştirilmiş büyük aynaların önünde aşağı yukarı gezinirken nerede bulunduğunu unutup La Motte Houdar'ın [librettosunu] yazmış olduğu *Issé* operasından parçalar okumaya başlar. Fakat *Issé* komik bir pantomim de gerektirdiğinden, birkaç dakika sonra savcı ile babası kendisini pek gülünç bir faaliyet içinde bulurlar. Bürodan çıkarken suratlarında donup kalan kınayıcı ifade, Antoine de Pont-de-Veyle'e hukukçuluk kariyerinin o kadar garanti olmadığını anlatır.

Biraz acayip, alaycı ve kafasını sanatsal ifadeyle bozmuş bir genç olan Antoine de Pont-de-Veyle, tüm ilgisini kendi kişiliğine odaklamıştır. Kadınlara karşı hiçbir eğilim duymaz, onlarla birlikteyken sanki kendi gerçekliği elinden alınmış gibi rahatsızlık hisseder ve bu birliktelikten bazen zevk alsa da daha çok erkeklerle birlikte olmayı yeğler.

Eşcinsel zevkleri kendisini son derece hoşgörülü ve bağımsız bir insan yapmaktadır. Evdeki varlığı Ayşe'yi sevindirdiği kadar da rahatlatır. Bir bakıma Antoine de Pont-de-Veyle, onun, çeşitli anılarını tatlı anlar olarak anımsayabildiği bir geçmişe tekrar kök salmasına vesile olur; ona kendi iç âleminin bir dışavurumunu, birliğinin bilincini getirir. Yaradılışça dikkatli ve sezgili olan Antoine da genç kıza karşı karışık duygular besler; kardeşçe ve koruyucu bir yaklaşımla, ona uyanık ve sürekli bir destek olur. Aile içinde dönen entrikalara karışmaz, fakat annesinin oyunlarından tiksinse de çağını mahkûm etmeyecek kadar çağının adamıdır.

XIV. Louis'nin ölümü Ferriol konağının oturmuş kesinliklerini altüst edecek midir? Gerçi konak halkı esinlerini hâlâ Büyük Yüzyıl'ın görenek ve kavramlarından almaktadırlar, fakat Mme de Tencin tutuculuk diye bir şey tanımaz. İhtirası onu, sefahatla işi birleştirerek düzenleyeceği birta-

kım girişimlere atacaktır. Azim ve kararlılığı Ferriol konağına, nihayet doğmakta olan yüzyılın ruhuna uygun yeni bir ruh aşılayacaktır. Çevresindeki herkes onun hesaplarına, onun arzularının perisine mahkûm olacaktır.

Hayatın paradoksal bir cilvesiyle, Ayşe kendi gerçeğini, -iki kızkardeşin kendisini alıştıracakları- *Régence* [Naiplik] döneminin havai ve uçarı zevklerine kendini bırakarak keşfedecek, böylece yavaş yavaş onlara olan bağımlılığından da kurtulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

Çerkez ellerinden gelen peri kızı

BEŞİNCİ BAŞLIK

"Sahte saygınlıklar"

"Oğlum yakışıklı değil, tombul yanaklı, kısa boylu, etine dolgun ve oldukça kırmızı suratlı, ama yine de galiba o kadar çirkin değil. Dans ettiği veya ata bindiği zamanlar bayağı zarif ve sevimli görünüyor." Krallığın yeni hâkimi Philippe d'Orléans'ın, annesi Palatine prensesi tarafından çizilen portresi böyle... Zaten pek ahım şahım olmayan görünüşüne önem vermemekle birlikte parlak bir zekâya, güçlü bir yenilik yapma dürtüsüne ve anadan doğma bir politikacı yeteneğine sahip olan prens, hükümet etmeye de ehliyetli çıkar. Versailles birinci polis komiseri Pierre Narbonne da şu ifadesiyle bunu kabul etmiştir: "Orléans dükü, Naiplik'e tilki gibi girdi ve kurnaz bir politikacı olarak bu makamda tutundu."

XIV. Louis'nin ölümünden birkaç saat sonra, Naip prens ilk iş olarak müteveffa kralın yakınlarını kendinden yana çekmeye bakar. 2 Eylül 1715'te, iktidarını sınırlayarak

kendisine sadece Naiplik Kurulu'nun başkanlığını bırakan krallık vasiyetnamesinin okunuşunun ardından, Orléans dükü, soyundan gelen haklarını[1] öne sürerek resmen Kral Naibi olarak tanınması için Parlamento'nun oylarını ve onayını talep eder. Uzun ve tartışmalı görüşmelerden sonra, Parlamento onun bu haklarını tanır.

Hemen herkesin paylaştığı bir değişim arzusu Naip'in girişimlerini kolaylaştırır. Prens, yedi kurul[2] oluşturarak bir tür "takım işi" yönetim sistemi kurar: Vicdan kurulu, başına Mareşal d'Huxelles'i atadığı Dışişleri Kurulu, Harbiye, Bahriye ve Maliye kurulları ve son olarak da İçişleri Kurulu. Daha liberal bir politika izleyebilmek, ama aynı zamanda halktaki hoşnutsuzluğu da yatıştırmak için, 1709'dan beri şiddetle eleştirilen önlemlerin baş sorumlusu Desmarets'yi görevden alır. Mme de Ferriol'ün dostlarından sadece Mareşal d'Huxelles hükümette kalmıştır. Dışişleri'ndeki görevinden "istifa etmiş sayılan" Marki de Torcy, Posta örgütü baş sorumlusu sıfatıyla kızakta beklemeyi kabul eder. Bu "kabine yenilenmesi" şair takımına esin kaynağı olur:

Desmarets'nin derisini yüzseler
Etlerini kıymık kıymık kesseler,
Yazık oldu demezdi hiç kimseler.
Yalnız Torcy halkına ve kralına
Hizmet etti dürüst ve sadıkane;
Naip onu şimdi tutuyor elde,
Yedekte, ne olur ne olmaz diye.

---

1 Babası, önceki Orléans dükü, ölen kralın kardeşidir (ç.n.).

2 *Conseil:* Hemen hemen Osmanlı'nın son dönemindeki bazı "divan"ların karşılığı: Divan-ı Maarif, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, Divan-ı Muhasebat gibi. Her iki tarafta da bu organlar zamanla "nezaret"lere (*ministères*) dönüşmüştür (ç.n.).

Eski saray ekâbiri kurullarda Dük de Noailles ile mareşaller de Villars, d'Huxelles ve d'Estrées tarafından temsil edilmektedir; bunlar, Naip'in dostları ve onun tarafından "Malın Gözleri"[3] diye adlandırılan Canillac, Brancas ve d'Effiat gibi kişilerle birlikte toplantılara katılırlar; adı geçen kişiler prensin sefahat âlemlerini renklendiren en samimi dost grubundan olup devlet işleriyle ilgili kararlara da katılırlar.

Kibar, nazik, muzip, alaycı tavır ve davranışlarıyla gönülleri çelen "Malın Gözleri" Orléans dükü tarafından açık saçık, hatta edepsizce hikâyeler anlatmak, görevdeki nazırlar ve yaltakçı saray asalaklarıyla hiç çekinmeden dalga geçmek konusundaki rahatlık ve pervasızlıkları nedeniyle seçilmişlerdir. Pek tabii Efendilerinin hoşuna gitmek için kendi kendilerini de bunlara dahil etmeyi ihmal etmezler.

Karanlık bastırırken muhafızlara şatonun kapılarını kapama emri verilir. O saatten sonra, herhangi bir olay olsa bile Naip'e ulaşmaya çalışmak boşunadır. Neşeli sofra arkadaşlarıyla halvete girmiş olan prens şampanyayla kafayı bulurken konuklarının kadehleri de Tokay şarabıyla dolup taşar. Masanın çevresinde Malın Gözleri edepsizce söz ve fıkralarla kendilerinden geçerler. "Şen Işkembe" denilen Brancas, "Karıp-Katan" Broglie, "Hüzünlü Işkembe" Canillac, "Koca Pavurya" La Fare ve "Branquemardus de Nocendo" denilen Nocé, dükün esprili çıkışlarına parlak hazırcevaplıklarıyla destek verirler. Bunlar prensin ünlü akşam yemeklerinde en sık görülenlerdir; bazen aralarına d'Effiat, Simiane, Biron veya Nancré de katılır. Bütün bu adamların davranışlarını, bazen düpedüz kötü niyetli, çoğu kez kaba ve ahlakı takmayan aynı densizce saygısızlık yönlendirir; Naip'in metresleri ve gözdeleri de aynı he-

---

[3] *Les Roués*: Kurnaz, açıkgöz, hinoğlu hin, "anasının gözü"... ve ahlak filan tanımayan tipler (ç.n.).

ves ve coşkuyla bunlara karşılık verirler. Canlı, fıkırdak, neşeli, hercai ve kaygısız bu kadınlar hiçbir sınır tanımaksızın kendilerini zevk ve eğlenceye verirler. İçlerinden birincisi, "seçilmiş" olanı, "But" denen Mme de Parabère'dir. Tüm huylarını bastıran bir şehvet düşkünlüğü içinde, alev saçan gözleriyle, daha uçarı ve daha manevracı rakibi "Fileto" Mme de Sabran'ı gözetler. Sonradan Mme d'Averne ve Mme de Phalaris de onlara katılacaklardır. Bu kafa bozucu hanımların yanında, Prenses de Léon, Mme de Gesvres ve son olarak Naip'in kendi kızı Berry düşesi, "Prenses Popo" denen Marie-Louise-Elisabeth yer alırlar. Acayip tavırlı, biraz kaçık ve iflah olmaz bir obur olan bu kız, Luxembourg Sarayı'nda pek masraflı bir kraliçe yaşamı sürer. Kopardığı skandallar, büyüklük çılgınlığı dedikoduları besler; fakat babası ona karşı zaaf derecesine varan bir sevgi gösterir.

Philippe d'Orléans'ın samimi dostlarıyla birkaç saat hoşça vakit geçirip rahatlamak için kendini dış dünyadan yalıtma takıntısı, halkın hayalhanesini adeta tutuşturur; ağza alınmayacak şarkılar, Naip ile kızının ahlaksızlıklarını kınayan ve onları ensestle suçlayan risaleler ortalığa yayılır. Bu çamur atma paçavraları dedikodulara, iftira niteliğinde uydurma söylentilere başköşede yer verirler. Kurnaz ve arlanmazca hafifmeşrep kadın düşkünü olan Philippe d'Orléans, yüzyılın başından itibaren topluma sızmaya başlayan ve XIV. Louis ölür ölmez zaferini ilan eden tensel zevk ve mutluluk kavramına uygun bir tutum ve davranış sergiler. Prenses Palatine de ahlakı umursamayan bu hal ve gidişe tanıklık eder: "Oğlum ciddi bir aşka tutulacak ve uzun süre aynı kişiye bağlanabilecek yaradılışta değildir..." Madam oğlunu aşk maceralarıyla övündüğü için azarladığında, prens kıkır kıkır gülerek cevap verir: "Siz şimdiki kadınları tanımıyorsunuz da ondan! Kendileriyle yatıldığının söylenmesi bile onlar için bir zevk!..."

Ara sıra Palais-Royal'de Naip'in sofrasına konuk olan Fontenelle de prensin sofra başı sohbetlerinde sarf edilen sözleri infialini saklamadan anar: "Asilzade kişiler için çok aşağılık şakalar bunlar..." der alçak sesle Mme de Ferriol'ün konuklarına. Yazar, Mme de Ferriol salonuna genç dostlarından birini, Mme de Tencin'in cazibesine fena kapılmış Saksonyalı diplomat Kont de Hoym'u bu döneme doğru tanıştırır. Yine de devrin âdet ve davranışlarını altüst eden aşırı serbestlik ve gevşeklik Ferriol konağına pek yavaş nüfuz etmekte ve Mme de Tencin ablasının salonunda basit bir figüran olarak kalmamak için değişime katılma arzusunu açıkça dile getirmekteyse de, ablası daha çekingen bir tutum benimsemektedir.

Aynı dönemde Ayşe, vaftiz babası tarafından, Şark'taki icraatının boşuna olmadığını gösterecek bir eserin hazırlanışını izlemeye çağrılır. İstanbul'daki ikameti esnasında elçi, ressamı Vanmour'dan, kendi diplomatik dünyasını dolduran çeşitli kişiliklerin giysilerini ve günlük yaşamından çeşitli sahneleri olduğu gibi gösteren bir dizi tablo yapmasını istemişti. Charles de Ferriol, Paris'e döndüğünde, Fransız toplumunun Şark'a duyduğu ilgiyi, çağdaşlarının "görme ve tanıma arzusunu" fark edince, bu tablolara göre gravürler yaptırıp 1713'te *Şark'ın çeşitli milletlerini gösteren Yüz Estamp* başlığı altında yayımladı. Eser bir anda sarayda, Paris'te ve tüm ülkede büyük rağbet gördü. Ancak, "birçok kimse Şark giysilerinin renklerini de öğrenmek arzusunu belirttiklerinden", aynı yıl gravürcüsü M. de la Hay'den, gravürlerin bazılarını bu kişilere sunulmak üzere, kendi öğütlerine de kulak vererek "akıllıca ve özenle" renklendirmesini istedi.

Ayşe bazen bu gravürleri seyre dalarak kendini unutur. Zengin ve parlak renkleri belleğinde sarsıcı ve zalim, fakat âdetleri belki halen içinde yaşamak zorunda olduğu toplumunkilerden daha yalın ve daha doğal bir dünyanın

anısını uyandırır. Kısa süre önce elçinin dairesinde depoya kaldırılan tuvallere tamamen kayıtsız kalmış olan Ayşe, şimdi bu rengârenk alacalı siluetlerin aklına getirdiği öyküye kendini kaptırmaktadır.

Kitap açılınca, Sultan III. Ahmed'in ciddi yüzlü portresiyle karşılaşılır; Vanmour, sultanı birkaç kez ava ya da camiye giderken gördükten sonra, bu resmi belleğinden yapmıştır. Resimlerin sırasına göre sultanı [başkadın] Haseki Sultan izler; padişaha ilk oğlunu doğurmuştur; ama çocuk ölürse hasekilik başka bir kadına geçecektir. Kont, vaftiz kızına durumu açıklar: "Saray'daki bütün kızlar köledir, dolayısıyla bütün Osmanlı şehzadeleri köle oğullarıdır." Gravür kitabı ağaları, paşaları, kapıcıları, yeniçerileri, önce günlük sonra tören kıyafetleri içinde, daha sonra dini ve idari makam sahiplerini sırayla gösterirken Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısını oluşturan sivil ve dini hiyerarşik düzeni de hatırlatır. Örneğin, müftü "kutsal kelâmın koruyucusu" olarak, iktidar yapısı içinde ayrıcalıklı bir yer tutar; imzası, yani fetvası, önemli işlerde belirleyicidir. Müftüye baba unvanını veren Sultan bile onun odaya girişinde ayağa kalkmıyor mu?...

Bir dizi gravür saray kadınlarının yaşamıyla ilgilidir. Dikkati yoğun tutmak için Vanmour, bunları genç ve güleç yüzlü olarak resmetmiştir. İçlerinden biri bir divana uzanmış, ucu ayaklarının dibindeki oymalı bir taburenin üzerine konmuş uzun bir pipoyu tüttürmektedir. Bir başkası hamamda buzlu bir içeceğin keyfini çıkarmaktadır; sonraki gravür onu, oyalı ve işlemeli yastıklara yan gelmiş, baygın bakışlarını kafesli pencereye çevirmiş, saçlarını örecek olan halayığı beklerken gösterir. Bu kadınların yaşamları hamam, salon oyunları ve müzik çevresinde düzenlenmiş görünür. Bir boynuz parçasıyla beş teli tıngırdatarak *téhégour*[4] çaldıkları görülür. Oturmuş ya da yarı uzanmış

[4] Bir müzik aleti.

durumda dikiş dikerler, nakış işlerler, *mangala* tahtasında deniz kabuklarının yerlerini değiştirirler, saçlarını tararlar, fincanlarla kahve içerler. Sanatçı onları, altında etli butlu vücutlar olduğunu sezdiren hafif giysiler içinde resmetmiştir. Aldıkları pozlar, karşı durulmaz bir iradenin bekleyişi içinde işsiz güçsüz kadın pozlarıdır; bu irade ifade edilir edilmez oyunlarını ve sohbetlerini bırakıp koşacaklardır. Mutluluk yansıtan yüzleri seyirciyi aldatmamalıdır, zira akla getirdikleri sükûnet ortamı özenle çizilmiş kafesli pencerelerle yalanlanmaktadır. Küçük Çerkez kızı Ayşecik nasıl bir kaderden kıl payı kurtulmuş meğer! [Doğrusu, verilmiş sadakası varmış!] İşlemeli perdelerin önünde gururla dikilen haremin iki hâkimi, zamanı ortadan kaldıran amansız disiplini simgeliyor, o yerleri adeta maddeselliğin dışına taşıyorlar. Siyahi hadımların başı kızlarağasının şapşalca ama kendini beğenmişlik akan küstah suratı, Zatı Şahane'nin Kadınlar ve Zevkler Dairesi'nin sorumluluğundan ibaret olan görevini yerine getirmekten duyduğu bütün kibir ve gururu yansıtıyor. Her zaman Haşmetmeap'ın yanında bulunmak gibi büyük bir ayrıcalığa sahip olan, beyaz hadımların başı kapıağası daha insancıl, daha az korkunç görünüyor; ne de olsa ona uygulanan sakatlama, kızlarağasınınki kadar korkunç değil. *Yüz Estamp Kitabı* çeşitli sokak satıcılarının, günlük işleriyle uğraşan ve kimi reçel kimi bal gibi mallarını satmaya ve berber veya saka iseler hizmetlerini kabul ettirmeye çalışan gezici esnafın portreleriyle son buluyor.

Ayşe kitabı kapatırken kaderini Türk kadınlarınınkiyle karşılaştırmaktan kendini alamaz. Saray'ın içinde mahpus, Montesquieu'nün belirteceği gibi "yalnızca canlarının ve mallarının değil aynı zamanda namus ve iffetleri denen şeyin de hâkimi olan" erkeklerin isteklerinin köleleri olan bu kadınlardan her türlü duygusal yaşam esirgenmektedir. Ayşe de mahpus olduğu Ferriol konağında, hiçbir anısını saklayamadığı kökeniyle değil, hissettiği bu terk edilmişlik

duygusuyla, kendini onların kardeşi olarak görebiliyor, zira elçinin gittikçe daha ısrarcı olan arzusu karşısında çaresiz durumda bulunuyor. Genç kız Lucie-Charlotte'un rolünü anlamıştır; şimdi, elçinin tavırlarındaki birtakım belli belirsiz işaretlerden, kendisini de aynı itaat konumuna getirmeye çalıştığı sonucunu çıkarıyor.

Şark'ın nostaljisi, Esmer'in, Lucie-Charlotte'un ve daha birkaç kadının kendisini baştan çıkarmak için yarıştıkları o zamanların zevklerini artık tadamaz olan Charles de Ferriol'ün arzularını kamçılıyor. Elçi, belki henüz kendine bile açıklayamadığı bulanık bir duyguyla, güzelliğini kusursuz gördüğü Ayşe'nin yirmi yaş tazeliğini de istiyor. Başını tutuşundaki gurur, yüksek ve açık alnı, belirgin elmacık kemikleri ve ışığı kalın kirpiklerden süzülen iri koyu gözleri, genç kızın yüzüne bir tür plastik denge ve akıcılık veriyor. Bütün kişiliğinden, bugün Watteau'nun[5] narin kadın tiplerini hatırlatabilecek garip bir zarafet, ipeksi bir esneklik yayılıyor. Çağdaşları içinse Ayşe, Şark kadınlarının güzelliğiyle ışımaktadır. Jacob Vernet, onu Paris'te tanıdığı zaman şöyle yazacaktır:

Ayşe güzelliğini tüketmiş Yunan'ın,
Sonra çekiciliğini almış Fransa'nın
Ruhunun, dilinin ve de havasının...

Bir Parisli hanım gibi eğitim görmüş olan Ayşe, insanları etkileme sanatının gereklerine kolayca uyabilme yeteneğini de kazanmıştır. Nazik ve sevimli görünüşü, terbiyeli konuşma tarzı toplumun dayattığı kurallarla uyumludur. "Her zaman karşınızdakini hoşnut edecek şekilde, övme fırsatlarını hiç kaçırmayarak ve mümkün olduğu kadar az itiraz ederek konuşmak ödevinizdir. Pek az alay

---

[5] Antoine Watteau (1684-1721): Anlatılan dönemin en büyük ressamı (ç.n.).

edin, uzun nutuklarla muhataplarınızın canını sıkmayın ve nihayet garip, tuhaf, irkiltici, batıcı, yapmacıklı, küçümsetici, rahatsız edici ve pimpirikli davranışlardan kaçının." Bütün bu pratik yaşam öğütlerini Ayşe harfi harfine uygular; bütün kalbiyle toplumun istediği ideal genç kız imajıyla bütünleşmek ister.

Vaftiz kızının sosyal statüsünü vurgulamak ve geleceğini güvenceye almak için elçi, onun da huzurunda bir noter senedi düzenletir. Bu belgede, hukuk dilinin tüm kuruluğuyla, Elçi Hazretleri'nin "Roma kilisesinin Katolik ve apostolik dinine göre yetiştirilmek üzere" çok küçük yaşta "kölelikten çekip aldığı", "Çerkezya krallığının Kabarday bölgesinden Charlotte-Elisabeth-Haïdé'nin" yaşam öyküsü hatırlatılır. "Adı geçen Haïdé'nin" Fransa'ya dönüşü, aldığı eğitim ve bakım kuru terimlerle özetlenir. Ve şimdi de, "bu yirmi yaşındaki kıza" karşı "ödevini" yapmakta devam etmek üzere ve Tanrı'nın kendisini yanına çağırması ihtimaline karşı, "velisi" ona, "canlı kişiler arasında yapılmış basit, koşulsuz ve geri alınamaz bağış yoluyla", "8000 liralık bir kapital" ayırmaktadır.

Ayşe'nin aslında tam anlamıyla eline geçmeyen bu tutar, yine de elçinin genç kıza bir gelecek hazırlamak niyetinin samimiyetini gösteren bir tür sermaye teşkil etmektedir. Elçi ayrıca kıza bir oda hizmetçisi de tahsis etmeye karar verir. Bu kadın, Sophie, içtenliği ve dürüstlüğüyle çok geçmeden Ayşe'nin gönlünü fethedecek, Ayşe yıllar geçtikçe onu sırdaşı yapacaktır.

Sosyeteye mensup kültürlü bütün kadınlar gibi Ayşe de sabah saatlerini tuvalet ve giyim kuşamıyla uğraşmakla geçirir: Sophie onun saçlarını yapar, giysisini giydirip kordonlarını bağlar, mektuplarını getirir; Ayşe'nin, bazen bir ziyaretin hâlâ sürdüğü Mme de Ferriol'ün dairesine çıkmadan önce bunları yanıtlaması gerekmektedir. Yemek sonrası ev sahibesinin konuklarıyla birlikte geçer. Mevsim

elveriyorsa Tuileries'de bir gezinti akşamı getirir. "Uşaklar ve ayak takımı hariç herkese sabahtan akşama kadar açık olan" bu kraliyet bahçesi, kadınlı erkekli gezinti meraklılarını ağırlar; bunlar duydukları haberleri birbirlerine aktarır, yeni modaları keşfeder ve neşe içinde şakalaşıp eğlenirler. İki kızkardeş ile Ayşe, Antoine de Pont-de-Veyle ve birkaç dostla birlikte çimenlere oturup havadan sudan ya da ciddi şeylerden laflarlar. Hâlâ hayal kurmaya eğilimli olan Ayşe, içinde bulunduğu yeşil doğa ortamının da etkisiyle, "düşüncelerini serbestçe kendi akışlarına bırakmak için" gruptan birkaç adım uzaklaşır. Dönüşü fazla uzarsa, Antoine da yanına gelir ve onu eğlendirmek için maniler düzer. Ayşe bir yandan onun komikliklerine gülerken bir yandan da arkadaşları arasında konuşulanlara kulak kabartır. O sırada böyle gevezeliklerde bir konu öne çıkmaktadır: Mme de Gesvres'in "iktidarsızlık nedeniyle" kocasına karşı açtığı dava. Tanınmış şahıslar, hem de en seçkinleri mahkemeye koşar, salonda yerlerini ayırtır ve kahkahalar arasında, önceki oturumlarda yapılmış sorguların yeni baştan okunuşunu dinlerler.

Kadın, kocasının gerçekten kocası olabilmesi için rahibin önünde nikâhlanmalarının ve bunu Kilise'nin de kutsamasının yeterli olduğunu sanıyormuş!

– M. Marki de Gesvres'in vücutça hiçbir kusur veya eksikliğinin bulunmadığı uzmanlarca belirlenmiştir... Onlar M. Marki'yi görmüş ve muayene etmiş ve üremeye yarayan dış organlarının işlevlerine uygun biçim ve büyüklükte olduğunu saptamışlardır; fakat bu işte sertleşme ve boşalmaya da ihtiyaç olduğu için, bu koşullar evliliğin tam olarak gerçekleşip gerçekleşmediğine dair hüküm vermeye yetmemektedir. Sayın uzmanlar, bu nedenle M. Marki'nin evlilik görevlerini yapabilecek durumda olup olmadığına kesin karar verememişlerdir!

Pek tabii genç kızlar, bu konuşmaların dışında tutulur, bilgi edinmek için uşak ve hizmetçilere başvurmak zorunda kalırlar. Sophie sayesinde Ayşe, Mme de Gesvres'in Piskoposluk mahkemesinden boşanma kararı istediğini anlamıştır. Aslında bu dava iki aileyi karşı karşıya getirmektedir: Caumartin'lerle akraba olan genç kızın ailesi ile markinin ailesi. Tresmes dükü, oğlunun iktidarsızlığını bile bile onu evlendirmek istemiş olmakla suçlanmaktadır. Gerçek ise, Ayşe'nin eski dostunun eşcinsel olduğudur; ailesi tarafından ayarlanan bu evlilik, oğlanın kadınlarla temastan duyduğu tiksintiyi daha da şiddetlendirmiş, aylar geçtikçe François-Joachim evliliğini gerçek kılmakta daha fazla bocalamıştır. Dava uzadıkça uzadığı için, sorgular tekrarlandıkça, Tresmes dükünün gelinine, "tuvaletiyle uğraşırken" oğlunun ödevini yapıp yapamadığını sorduğu da anlaşılmaktadır. Henüz on yedi yaşında olan genç kadın, önce bu sorunun anlamını kavramış gibi gözükmemiştir. Fakat Naip'in sarayındaki gece âlemleri kısa zamanda onun saflığını giderecektir. Durumun düğümünü çözmeyi başaran Kardinal de Noailles olmuştur: Mme de Gesvres kocasıyla birlikte yaşamayı kabul etmiş, fakat onun tüm ailesinin evinden ayrılmasını şart koşmuştur.

Versailles'ın görkemli dönemi kapanınca, Paris yeniden politik ve sosyetik yaşamın merkezi olur. Vaktiyle yanına varılamayan prens de o mitsel karakterini yitirmiştir. Naip, Palais-Royal'den hüküm sürer; onun verdiği şevk ve hevesle kent eski zevküsefa yaşamına tekrar kavuşur. Balolar, Opera, 1716'da tekrar ruhsat verilen *Comédie-Italienne, Théâtre-Français*[6] Parislilere evlerinden çıkmak, buluşmak ve karşılıklı çalım satmak için pek çok vesile sunarlar.

---

6 "İtalyan Tiyatrosu" ve "Fransız Tiyatrosu": Modern Fransız tiyatrosu on yedinci yüzyılda İtalyan "ortaoyunu" kumpanyalarıyla rekabet etmek üzere Molière tarafından kurulan kumpanyayla başlar. Bugünkü son hali *Comédie-Française* de "Molière'in evi" diye anılır (ç.n.).

Sahne gösterilerinin yeniden başlaması yüksek sosyeteyi pek mutlu eder. Keyif ve neşeden tüm kafalar dumanlıdır. Giyinip süslenmiş, takıp takıştırmış kadınlar, tiyatroda, ilk localardan birinde ya da -fazla dolu değilse- parterde yer alan her şeye gülmeye hazır erkeklere meydan okurlar. Sahnenin iki tarafında sekiler halinde yükselen sıralarda, "saçları gergedan veya kartal üslubunda" markiler oturur, kibirlerini sergiler, kıskançları kudurtur, piyesten sonra ya da perde arasında yapacakları "kur"u kabul edecek seçilmiş güzeli aramak için locaları gözden geçirirler. "Trajediyi müzikle işleyen" Opera, temsillerini salı, cuma ve pazar günleri verir. Burada her birey, statüsüne veya servetine göre, balkonda veya localarda oturur. Programlar akşamın yedisine doğru başlayıp on bire doğru sona erer. "Gecenin bey vaktinde şehirde gezmek" pek tavsiye edilmez. Fakat balo modası geceleri uzatmakta gecikmez. Eğlenceye bir türlü doyamayan Parisliler, tiyatroyu ne kadar severlerse sevsinler, onunla yetinemezler. Yer değiştirmek, kendini göstermek, üstünlüğünü onaylatmak arzularının tatmin yolu danstan da geçer. Baloya kılık değiştirerek ve maske takarak giderler, ama gerçekten kimliklerini gizlemek istedikleri söylenemez. Garip veya komik maskeli kişiler geceyarısı toplanır, dans için eşlerini seçer, birbirlerine reçel ve soğuk içecekler ikram eder, sonra şafak sökerken kimseye fark ettirmeden ortadan kaybolurlar. Balolar giderek o denli kalabalıklaşır ki tiyatrolar bile balo salonuna dönüştürülür: "Parterin üzerine sahne yüksekliğinde bir uydurma taban inşa edilir." Opera Balosu en çok gidilen ve kotu en yüksek balodur. Sezon 2 Ocak'ta başlayıp Küller Çarşambası'nda[7] sona erer. Ancak bu eğlenceler ayrıcalıklı sınıflar içindir, halkın sefaleti öteden beri olduğu gibi feryat etmektedir. Bir akşam, Naip ve Bourbon dükü

---

[7] Paskalyadan önceki 46 günü kapsayan Hıristiyan orucu *Carême*'in ilk günü; yaklaşık Şubat sonları (ç.n.).

mevcudiyetleriyle Opera Balosu'nu şereflendirdikleri sırada, paçavralar içinde maskeli bir kişi bütün bakışları üzerinde toplar. Bu tipin garabetinden rahatsız olan Naip, kim olduğunu sormak için yaklaşır. Maske cevap olarak sadece "Ben Krallığın hanımıyım"[8] deyip kalabalıkta kaybolur.

Paris sosyetesinin tiyatrolara ve balolara gösterdiği bu rağbet, onun, XIV. Louis'nin saltanatının son yıllarında tutulmuş olduğu kolektif uyuşukluktan kesin olarak kurtulma arzusunun göstergesidir. "Onun saltanatı ile XV. Louis'ninki arasında sanki iki yüzyıl var," diye yazılacaktır. Bundan sonra kaygısızlık, uçarılık, hatta vefasızlık adeta görgü kuralıdır. "Sık sık beğeni değiştiren her zaman mutludur"; bu hafifmeşreplik aşk gibi duygulara da uygulanır. Gönül hep aynı kişiyi sevemeyeceğine göre, açıksözlülükle kendini onun keyfine bırakmak uygun olur. Can sıkıntısından kaçınmak için herkes zevk kaynağı saydığı şeylere üşüşür. Bundan böyle Parisli kadın tevazu yokluğu ve gevşek ahlakıyla öne çıkar; hafifmeşrepliği ve vefasızlığıyla bir "işkembe"[9] olmuştur; kendisi gibi "hoşmeşrep" kişilerle şakalaşır, takışır, bozuşur ve sonunda çapkınlık ve politika entrikaları içinde dertlerini unutur.

Eski "sosyeteler" yeniden doğar. Temple sosyetesi de eski esinleyicisine tekrar kavuşmuştur. Sürgünden dönen *Grand Prieur*, sefahat partilerinin düzenleyicisi rolünde rakip tanımaz. Gerçi Epiküryen dostları yaşlanmıştır, ama ne gam!... Bol bol ıslatılan akşam yemeklerinde, yanlarında, onlarla rekabet edebilecek genç adamlar ortaya çıkmıştır. Bunların keskin ve esprili zekâları, kolayca zarif ölçü ve uyaklar buluverme yetenekleri, Temple akşamlarının eski dönemdeki prestijini geri getirir. Bu gençler arasında Arouet, en yeteneklisi, doğaçlamaya ve duruma göre beyit

---

8 Kralın kızlarına *les dames de France* (Fransa'nın hanımları) denirdi (ç.n.).

9 *Caillette:* Tam olarak "şirden" (ç.n.).

düşürmeye en yatkını çıkar. Fakat her ikisi de Malta Şövalyesi olan Blaise-Marie d'Aydie ve Louis-Gabriel de Froulay, gelecekteki Parlamento başkanı Hénault ve *abbé* de Bussy de ondan geri kalmazlar. Mayıs 1716'da Naip'in emriyle sürgün edileceği zaman, üstat Arouet, *Grand Prieur*'e yazdığı bir mektupta, Bacchus'ün eşliğinde paylaşılan o zevkleri hatırlatacaktır:

Pek çok âlem yaparak sizinle,
Yanında her dem türlü zevklerle
Keyifle, özgürlükle birlikte,
Hatta kimi zaman delilikle...
Akşam sofraları, tatlı şölenler!
Sizlerin aranızdan doğmuştur
O sayısız muzip komediler...

Sceaux'da, daha az "hafif" bir ortamda, zekâ oyunlarının kraliçesi Maine düşesi, kendi günlük yaşamının küçük olaylarını, en önemsizlerine varıncaya dek nazma çektirmekten hoşlanır. "Bir tazının ölümü, ama bir tütün kavanozu veya iki salata tabağı da" şiir düzmeye vesile olabilir ve prenses bu dizelerin iğneleyici ve "şapşallaştırıcı" olmasını ister. "Sceaux Sarayı oyunların, gülüşlerin ve ilham perilerinin evidir ve espri orada her zaman büyüklük ve ihtişamla birlikte gider" sözleri okunur bir "haberci"nin kaleminden. 1714 Temmuzunda prenses, "Büyük Geceler" adını verdiği, peri masallarını andıran ve anısı uzun süre unutulmayan şenlikler düşünüp uygulamıştı. Bunlardan, Rose Delaunay'nin tariflerine ve metinlerine göre düzenlenmiş, ışık efektleri, danslar, gülüşler ve alegorilerle dolu, on altı adedi sahneye kondu.

Ve herkes aşk arzuları ve entrika zevkleri arasında kelebekler gibi uçuşmaktaydı. Bu yeni ruh hali Marie-Angélique'e biraz ters gelmekle birlikte onu cezbetmemezlik de

etmez. Armande Gacon-Dufour yüzyılın sonunda şöyle yazacaktır: "Kırk beş yaşına gelince doğa karakterimizi değiştirir. [O zamana dek] bilimler ve sanatlardan birtakım bilgiler edinmişsek, onları geliştirmeye devam ederiz; hiçbirinden bir şey edinmemişsek, kendimizi manevi hayata veririz, din biricik tutkumuz olur; bütün duygusal etkilenimlerden, bizi topluma bağlayan bütün bağlardan kurtulmuş olarak, hepimizin sonunda varacağımız duraktan başka bir şey düşünmez oluruz." Yaşlanmakta olan kadınların bu kaderinden kurtulmak için, uyanık kırk beşlik Marie-Angélique, Naiplik Dönemi'nin karışıklıklarına, gürültü patırtısına olumlu yaklaşır. Yirmi yıl boyunca, içinde tüm heyecanlarını dizginlediği, sosyal statüsünü sağlamlaştırdığı ve kişiliğini geliştirdiği bu salonu yerleştirmek için, kendisini bu yaşa kadar taşımış olan ruhsal atılganlıktan yararlanmıştır. Ama şimdi, "zevk-aşk"ın en yüksek sosyeteyi sarhoş ettiği ve seçkin arzularına yanıt verdiği bu günde, yaşının artık ne heyecanlarını tamamen serbest bırakmasına ne de duygularını coşturmasına izin verdiğinin bilincinde olarak, Marie-Angélique kendininkinden başka bir kadınlığı sahneye koyacaktır. Tiyatro ve opera akşamlarında, süslenmiş ve boyanmış olarak Ayşe'yi de yanında götürüp görücüye çıkaracaktır.

Ve Çerkez güzelinin efsanesi, soylu insanların, aristokrat ve zenginlerin kaynaştığı bu kamusal yerlerde yayılıp büyüyecektir. Yüzlerce kez tekrarlanan yaşam öyküsü, onu garip bir yaratık, neredeyse bir hayali kahraman gibi göstererek merakları iyice bilemiştir. Oysa şimdi karşılarında gençliğin tüm zarafeti ve ürkek çekingenliği içinde bir genç kız bulmaktadırlar. Bu şen gürültü patırtı ortamına fırlatılan ve kendisini ilgiyle gözetleyen kalabalığın önüne çıkarılan Ayşe, yavaş yavaş huyunun yumuşaklığıyla ve düşünceli karakteriyle uyumlu bir özgüven edinecektir. Mme de Ferriol'ün locasında azıcık arkada durarak zi-

yaretçileri selamlamaya alışır. Piyesin en iyi dizelerinde elleri birbirine çarpar ve beğenisi genel beğeniye uyduğunda, dikkatlice bir bakışın ya da olumlayıcı bir gülümsemenin sunduğu saygı belirtisini kabul eder.

Fontenelle bir gün Ayşe'yi Palais-Royal'e götürüp o çevreye tanıştırdığında, Mme de Tencin iktidar kadını olarak sevinçten uçar. Çok geçmeden ablasını, sonra Ayşe'yi, o sırada Naip'in sarayında kraliçe gibi hüküm sürmekte olan "Sultan" Mme de Parabère'in yanına götürür. Küçük yapılı, esmer ve sinirli ve kısa süre önce dul kalmış bir kadın olan Parabère kontesi, 1715'ten beri prensin tüm ilgisinin odağındadır. Hiç eksilmeyen neşesiyle, her türlüsünün uygun olduğunu düşündüğü tensel zevkleri kullanma tarzıyla ve şaraba dayanmaktaki rahatlığıyla prensin gönlünü fethetmiştir. Ünlü yemeklerde bu konuda prensle yarışır: "Sadece Mme de Parabère, kadeh elde, son sarhoşa gülümser, sonra kraliçeliğinden bir an için feragat ederek, kıvılcımlar saçan gözlerinin üstüne gözkapaklarını indirmeye tenezzül eder," diye yazılacaktır. 1716'dan itibaren resmi ve unvanlı metres olmakla birlikte, Naip'le arasındaki bu resmi ilişki, lütuflarını sırasıyla Naip'in ebedi rakibi Richelieu düküne ve -prensin fazla hayale kapılmadan "kayınbiraderim" dediği- Nocé kontuna da sunmasına engel olmaz. Naip, Mme de Parabère "karnı burnunda hamile" olduğu zaman, çocuklarını meşru tanımamakla yetinecektir. Bütün bu utanmaz arlanmaz davranışlar Palatine prensesini son derece rahatsız eder: "Oğlumun evinde ve metreslerinin evlerinde, her şey, en küçük kibarlık belirtisi bile görülmeksizin, paldır küldür olup bitiyor," diye yazar.

Genç Çerkez kızı kendisine takdim edildiğinde, Mme de Parabère aşağı yukarı onunla aynı yaştadır. "Sultan"ın kendisi eski Fransız aristokrasisine mensuptur. Babası Marki de Vieuville Poitou valisi, annesi ise Berry düşesinin nedimesiydi. Dolayısıyla, sosyete hayatında Ayşe'ninkinden

daha geniş, fakat daha yüzeysel bir deneyimi vardır. Genç kızı, bütün ziyaretçilerini karşıladığı gibi, merakla karışık ama muzipliğe de hazır bir tür sempatiyle karşılar. Kontesin alaycı "iğnelerinden" bütün saray korkmaktadır. Buna karşın, sırasında tepesi atıp etrafını üst perdeden fırçalayabilen bu hafifmeşrep ve kaprisli kadın, gizlemeye gerek duymadığı olumlu bir izlenim içinde, hal ve tavrı doğal olarak zarif bu genç kıza duyduğu sempatiyi dizginlemeye çalışmaz. "Ah, bu ne kadar sevimli bir kız böyle!" Mme de Parabère'e, daha sonra Marivaux'ya da olacağı gibi, sanki Ayşe'nin nezaketi bütün hareketlerine, beğenilerine ve diğer özelliklerine de sirayet ediyormuş ve onlara "normalde sahip olduklarından daha fazla ruh ve hayat getiriyormuş" gibi gelmektedir. "Ağzından yerinde ve zevkli olmayan hiçbir şey çıkmayan" bu ziyaretçiden pek etkilenen Mme de Parabère, tekrar gelmesini rica eder.

Ayşe'nin [Palais-Royal'de] böyle olumlu karşılanması, vaat edilen lütuflardan paylarını istemeye her an hazır olan Mme de Ferriol ile Mme de Tencin'in umutlarını gerçekleştirmiş gibi görünür. Fakat bu, Ayşe'nin iradesini hesaba katmadan, kendi kendine gelin güvey olmaktır. Naiplik Dönemi'nin çılgın dünyasının göbeğine atılmış bulunan genç kız, bu dünyadaki aşırılıklara teslim olmaz; iki kızkardeşin çevirdiği dolapları anlar ve prensin gözdesinin çevresinde gelişen entrikalara bahane veya vesile vermemek için hal ve hareketlerine dikkat ederek onlardan sakınmaya çalışır. "Apayrı cazibesinden etkilenen" Mme de Parabère'le dostça bir ilişki kurmayı başarır ve bir gün ona "yaltakçısı gibi görünmeyi" kesinlikle reddettiğini söyleyerek bu ilişkiyi daha da derinleştirir. Görüşmeleri daha samimi olmaya başlar, fakat Ayşe her zaman kopan rezaletlerle birlikte kurulan, bağlanan, çözülen irili ufaklı komplo ve entrikaların erimi dışında kalmaya özen gösterir. Fakat Sultan'ın samimi arkadaşı olduğu halde saray işlerine

karışmamak konusunda gösterdiği uyanıklık, bütün huzur bozucu, çenesi düşük kadınlara ve her türlü "işkembe"ye karşı gösterdiği soğukluk, Mme de Tencin ile Mme de Ferriol'ün girişimlerini hiç de duraksatmaz. Ün ve iktidarın gönül ilişkileri üzerine kurulduğu bu dünyada, bu ihtiraslı kafalarda büyük bir fikrin yeşermesi doğaldır: Ayşe'yi Naip'e takdim etmek. Mme de Tencin'in prensle belki on beş günlük bir ilişkisi olmuştur. Fontenelle kendisini tanıştırır tanıştırmaz, Palais-Royal'deki şenliklerde gayet rahat ve umursamaz tavırları, canlılık ve coşkunluğu ile, her zaman kısa maceralar peşinde olan Naip'in mutlaka dikkatini çekmiştir. Fakat Claudine-Alexandrine politika ve entrikaya karşı duyduğu fazla şiddetli eğilimi gizleyememiştir. Naip'in gözettiği kural ise zevkler ile işleri kesinlikle ayrı tutmak olduğundan, bu yeni metresine kısa sürede, hem de tarihçi Duclos'nun dediğine bakılırsa hiç de nazik olmayan bir şekilde, "ona, iki çarşaf arasında iş konuşmaya kalkan orospuları sevmediğini beyan ederek" yol vermiştir. Kullanılan sözcük gerçi pek şık değildir, fakat Mme de Tencin bundan dolayı prense küsmeyecek kadar akıllıdır. Geri çekilmiş, fakat "talih kuşunu" gözetleyerek uyanık ve çevrede kalmıştır.

Dolayısıyla, Ayşe'nin gördüğü lütuf ona mükemmel bir şans belirtisi gibi görünür. Ablasını da kardeşlerinin servet ve kariyerine bu denli açıkça yararlı olacak bir projeye katılmaya kolayca razı etmiş olmalıdır. Fakat iki kızkardeş, elçinin itirazıyla karşılaşabileceklerini düşündüklerinden, planlarını ona bildirmekten özenle kaçınırlar. Amaçlarına ulaşmak için Mme de Parabère'in suç ortaklığını da kazanmak zorundadırlar. Kontes ise prensin ayyuka çıkmış sadakatsizliğinden yüksünmek şöyle dursun, kendi sadakatsizliğini resmileştirmek için bundan yararlanmaktadır. Ayşe'ye, çekingenliğine saygı gösterme sözü vermiştir, fakat kendisine âşığının geçici maceralarını

kontrol etme imkânı sağlayabilecek bir manevraya girmek de gocunacağı bir şey değildir.

Prens ile Ayşe'nin ilk karşılaşmaları her bakımdan tesadüf eseri gibi görünür; kontesin dairesinde, boş gevezeliklerin, dalkavukça kırıtmaların gürültüsü patırtısı içinde gerçekleşir. Çerkez kızının orada olduğundan el altından haberdar edilen ve zaten onu "keşfetmeyi" merakla bekleyen kaşarlanmış Don Juan Naip, Ayşe'ye sadece kendisini bu evde görmekten duyduğu mutluluğu ve tekrar görüşmeyi şiddetle arzu ettiğini ifade eder. Her şey iki kızkardeşin planlarına göre yürür gibi görünmektedir. Birkaç gün sonra, daha samimi bir resepsiyonu bahane ederek Ayşe'yi özel bir salona sokarlar. Şamdanların ışığını kıvılcımlandıran altın tellerle işlemeli bir elbise giymiş, takıp takıştırmış ve gereği gibi pudralanmış olan genç kız, prens odaya girer girmez kurulan komployu anlar. Prens onu selamlar, şakalaşır, kalmaya zorlar. Şamdanların ışığı Ayşe'nin yüzündeki kızıllığı artırır, dışa vuran heyecanı, ürkek kadınları yola getirmekle övünen prensin arzusunu kamçılar. Etkileyici ama biraz baştan savma bir coşkunlukla kıza tutkusundan bahseder, "parlak önerilerini sevinçle kabul edeceğinden kuşkusu olmadığını" söyler. Dakikalar geçtikçe Ayşe sükûnetini tekrar bulur. Öfkesi ve aşağılanma duygusu yavaş yavaş erir, açık bir zihin ve buruk bir açıksözlülükle, belki biraz da acele ederek, "fakat saygılı bir kararlılıkla, prense asla metresi olmaya razı olmayacağı" yanıtını verir. Bu ani ve sert açıksözlülükten şaşıran ve biraz da kızan prens çekilir, fakat erkekliğine leke sürülmüş kalmayı da kabul etmeyecek, Mme de Ferriol'e kızını daha makul duygu ve tavırlara yöneltmesi için haber yollayacaktır.

Marie-Angélique ile Claudine-Alexandrine görüşmenin Ayşe'nin kararlılığı yüzünden fiyaskoyla sonuçlanabileceğini düşünmemiş olduklarından, bu işe fena halde canları sıkılır. Mme de Ferriol genç kızı sıkıştırır, ona ka-

nıtlar öne sürer, inatla böyle bir "fethin" ve bütün kadınların imrendiği böyle bir konumun sağlayacağı avantajları göstermeye çalışır. "Âşığınızın yüksek statüsü sizin şöhretinizin temeli olacaktır," diye üsteledikçe üsteler.

Ayşe kovalanan bir av gibi, hemen hemen iradesinden kopmuş durumda, gözlerini koruyucu annesinin gözlerine diker; bu gözleri canlı ve parlak bulur, ama gerçekte onlar açgözlü ve kaygılıdırlar, "fıldır fıldır dönerler".

– Beni bugün bir prensin aşağılık arzularına alet edecek olduktan sonra, vaktiyle bir haremden çekip çıkarmanın ne gereği vardı?

Ayşe "ahlaksız aşka" yabancı kalmıştır. Gelgeç ilişkilerin ötesinde, kırk yıl sonra Jean-Jacques Rousseau'nun kaleminden doğacak olan şu *Yeni Héloise* Julie gibi, kalbini ve duygularını düzene koyacak mutlak bir aşk ister. Edepli davranışı bir âdetin yerine getirilmesi değildir; özlemleriyle önce kendine, sonra da -umduğu gibi- seçeceği erkeğe sadakat isteğiyle uyumludur.

Ayşe gözyaşları içinde bir daha prensin aşkından söz etmemesi için yalvarınca, Mme de Ferriol yenilgisini kabul eder. "Bu konuda bana işkenceye devam edilirse, bir manastıra kapanırım." Bu kararı Marie-Angélique'in ödünü patlatır. Gelecek stratejiler için hâlâ bir as koz olarak düşündüğü kızı kendinden soğutmak niyetinde değildir. "Büyük bir üzüntüyle" bu konuyu bir daha açmamaya razı olur, fakat bu konuda Ayşe'ye hayranlık da duymaz, zira "servet ve statüsü olmayan bir kadının tek uğraşının bunları elde etmeye çalışmak olması gerektiğine" kesinlikle inanmıştır.

Kolejden çıkan vaftiz oğlu Charles d'Argental'in dönüşü, Ayşe'nin iç dünyasına yapılan bu saldırının etkisini bastırmasına ve orada hissettiği dağılmayı onarmasına yardım eder. Doğal olarak kibar ve nazik olan iki kardeşin ortak kusuru, meramlarını anlatmakta güçlük çekmeleridir.

Fakat Pont-de-Veyle yaradılışça çekingen olduğundan dolayı konuşmalardan uzak durursa da, D'Argental muhatabını güç durumda bırakmamak için fikrini ifadede tereddüt eder. O sırada on altı yaşında olan D'Argental, henüz ileride Voltaire'i her zaman doğru fikirlerini istemeye götürecek olan otoriteye sahip değildir. Filozofun bu çocuğa karşı gösterdiği uzun bağlılık dikkat çekicidir, ama D'Argental asla bundan kendine bir pay çıkarmaya kalkışmayacaktır. La Harpe şöyle yazar: "Voltaire'e duyduğu hayranlık hiçbir gösteriş yanı olmayan hakiki bir duyguydu; onu insan olarak sevdiği gibi yeteneklerine de adeta tapıyordu ve her iki duygusunda da son derece samimiydi." Duygularındaki bu içtenlik daha o yaşta davranışlarını da biçimlendirir. D'Argental bir anda Ayşe'nin sırdaşı olur. Ona güven vermeye çalışır, sakinleşmesi için baskı yapar, bütün bu olanların nereye varacağını görmek için beklemesini tavsiye eder. Fakat annesine duyduğu saygı, onu açıkça mahkûm etmesine engeldir. O zaman, Ayşe'ye derdini unutturmak için, ana-babasının kendisi için öngördükleri askerlik mesleğine karşı duyduğu tiksintiyi anlatır. Kendisini bu alanda o kadar beceriksiz bulmaktadır ki!...

Aynı dönemde Ferriol'lerin salonuna, onlara olan dostluğu asla son bulmayacak bir önemli şahsiyet de devam etmektedir: Lord Bolingbroke. Kraliçe Anne 30 Temmuz 1714'te ölmüştür. Veraseti [yani İngiltere tahtı] Protestan olan Hannover Elektörü'ne[10] düşmekte, fakat Fransa'da Anne'in üvey kardeşi Katolik III. Jacques [James] da bu tahtta hak iddia etmektedir; bunun babası Jacques Stuart, 1688'de damadı III. Guillaume [William] tarafından tahttan indirilmişti. XIV. Louis henüz sağken tahtını yitiren

---

[10] Alman ülkelerinin simgesel bir İmparator'un şemsiyesi altında bir sürü irili ufaklı feodal beylik halinde örgütlenmiş olduğu bu devirde, bu beylerden en önemli birkaç tanesi imparatorun seçimine katılma hak ve yetkisine sahipti; bunlara Elektör ("Seçici Prens") deniyordu (ç.n.).

Kral Stuart'ı Fransa'ya kabul etmiş, sonra da oğluna sığınma sağlamıştı; III. Jacques, Saint-Germain-en-Laye'de ikamet etmekte ve 1708'den beri tacını tekrar ele geçirmeye boşuna uğraşmaktadır. Kendisine "Şövalye Saint-Georges"[11] veya "*Prétendant*"[12] diye hitap edilmesini ister. Fransızlar ona karşı gerçek bir sevgi ve sempati beslemekte ve gizliden gizliye "Jacobite" [Jacques yandaşı] olan yüksek sosyete de genel olarak davasını desteklemektedir. İngiltere'deyse, I. George'un tahta çıktığından beri iktidarda olan Whig'ler, Tory'lerle liderleri Bolingbroke'u, Utrecht Antlaşması'nı imzalayarak İngiltere'nin çıkarlarını Fransa yararına feda etmekle suçlamaktadırlar. "Devlet Sekreteri" [Hariciye Nazırı] görevini daha önce yitirmiş olan Bolingbroke 1715'te "Jacobist"likle de suçlanır, hakkında kovuşturma açılır ve İngiltere'yi terk etmek zorunda kalır. Nisan ayında Fransa'ya ayak basar ve orada I. George'un elçisi Kont de Stair -aynı kuşkuya konu olan Matthew Prior da geri çağrılmıştır- tarafından Jacobite'lerle her türlü temastan kaçınması konusunda uyarılır. Fakat böyle bir adamı kendine bağlamakta yarar gören *Prétendant,* Bolingbroke'u İskoçya'ya çıkarma yapma projesinden haberdar eder, davasına katılmaya ve Tory dostlarından birkaçını da getirmeye davet eder. Kararsız kalan Bolingbroke bir süre için sürgündeki kralın yanında yer alır. Biri 1715'te, öbürü Ocak 1716'da iki çıkarma girişimi başarısız olur. Bunun üzerine, I. George'la sıcak ilişkiler sürdürmeye önem veren Naip, komplocuların rahat durmalarını ister. Mareşal d'Huxelles, hükümdarının arzusunu Bolingbroke'a bildirir. Lorraine'e sığınan III. Jacques'ın öfkesi yatışmaz; Bolingbroke'u çıkarma operasyonunun güzergâhını Stair'e sızdırmakla suçlar ve ona vermiş olduğu unvan ve payeleri geri alır.

---

[11] Saint George (Aya Yorgi) İngiltere'nin koruyucu azizidir (ç.n.).

[12] Tahtta hak iddasında bulunan; "Taht davacısı" (ç.n.).

İçinde yer aldığı bu karmakarışık işler Lord Bolingbroke'un Mme de Ferriol'le esprili ve dostane bir ilişki kurmasına engel olmamıştır. Örneğin bir gün, Modernlere karşı Eskilerin tarafını tutmakla Mme de Tencin'i gücendirmek istemediğini şöyle ifade eder: "M. de la Motte'un kitabında bulacağım on dokuz önermeden on sekizine imzamı atabilirim; birine küçük bir güçlük çıkarmışsam, bunu kanaatimin daha dürüst olması için yapmışımdır... Kızkardeşiniz en sağlam temelli sanılmış kanaatlerin bile uğruna feda edilmesine layıktır ve eğer ona adanan tapınmada aklını kullanmak aşırı cüretkârlıksa, aklımdan vazgeçerim vesselam... Yaşasın iman!"

1716 baharından itibaren Lord Bolingbroke, yeniden göze girişini hazırlamak ve İngiltere'ye girmesini yasaklayan ve kendisini tüm medeni haklarından yoksun kılan *Attainder*'i iptal ettirmeye çalışmak üzere, Paris'te ikamet eder. Ferriol'lerle daha sık görüşür ve "evlerinde verilen partilere" tekrar kavuşmaktan mutlu olur. İki oğul Ferriol'le sıcak ilişkiler kurar ve Prior gibi o da Ayşe'ye karşı samimi bir sevgi ve şefkat besler. Fakat Bolingbroke'u Paris'te tutan kadın henüz Ferriol'lerin yakınlarından biri değildir. Bu, Lord'un bir yemekte, oldukça sıradışı koşullarda karşılaştığı Markiz de Villette'tir. Markizin İskoçyalı asilzade Mac Donald tarafından rahatsız edildiğine hükmedip adamın üzerine atılayım derken kristal ve porselen takımlarla yüklü bir masaya çarparak devirmiş ve şangırtılar içinde kendisi de yere düşmüştür. Cam kırıkları içinde bu yuvarlanma, ikisini birbirine doğru iten yıldırım aşkının ilk kıvılcımı olmuştur.

Mme de Maintenon'un küçük yeğenlerinden Marki de Villette'ten dul kalmış olan Marie-Claire de Marcilly, Bolingbroke için Fransız kadınlığının en ideal tipini temsil edecektir. Markize duyduğu ani ve şiddetli tutku uzun süre devam edecek ve zamanla birbirlerinin gözlerinin içine

baktıkları bir aşka dönüşecektir. Markiz yaşamını Nogent-sur-Seine yakınındaki babadan kalma malikânesi Marcilly ile normal olarak ikamet ettiği Paris arasında paylaştırmaktadır. 1716 yazında Bolingbroke Markiz'in yanına Marcilly'ye gider; Mme de Ferriol ile kızkardeşinin de aralarında bulunduğu birkaç dostunu da su kenarında kendileriyle buluşmaya davet eder.

Ayşe, Ablon kıyılarına pek benzeyen bu gölgeli yerlerde Markiz de la Villette'le karşılaşıp tanışır; Markiz daha ilk günden itibaren ona ilgi ve sevgi gösterir. Hassas ve iyi kalpli olduğundan Ayşe'ye güven vermeyi bilir, onun yalnızlığını anlar görünür ve sevgisini göstermek için her yolu dener. Bolingbroke'un üvey kardeşi Henrietta'ya elbise ısmarladığında bir tane de Ayşe'ye hediye eder, sonra ona gömleklerini dikmeyi öğretir. Nezaketi genç kızın gönlünü alır, Ayşe yeniden kavuştuğu yapmacıksızlığı ve açıksözlülüğüyle ona içini açar.

Ferriol'ler ile Marcilly'ye çekilmiş olan Bolingbroke arasındaki dostane ilişkiler 1717 kışı boyunca pek canlı bir yazışma yoluyla devam eder. Mme de Ferriol, kırdaki kasvetli saatleri geçirmesine yardımcı olmak üzere, ona tütün ve pipolar gönderir. "Bu berbat mevsimde bana tüttürecek bir şeyler vererek sağlığıma özen göstermek lütfunda bulunduğundan dolayı Mareşal d'Huxelles'e minnet borçluyum," diye yanıt verir Bolingbroke. "Senyör d'Argental'e yazacağım mektupta *abbé* de Tencin'e de saygılarımı sunmaktan onur duyacağım. Bu mektuptaysa izninizle sevgili Çerkez kızını yanaklarından öperim."

Paris'te Mme de Ferriol ile Mme de Tencin'in politik rolleri pek göze çarpmaz, fakat hiçbir zaman olayları yaratan adamlardan uzakta değildirler. Yüksek seviyeden entrika onları hiç korkutmaz, yeter ki sonunda ünleri yürüsün... Bu konuda en yeteneklisi kuşkusuz Mme de Tencin'dir. Ancak, Mareşal d'Huxelles'le ilişkisi sayesinde Mme

de Ferriol bilgilerin kaynağında yer almaktadır. Bolingbroke'un Marie-Angélique'le ilişkilerinin bir açıklaması da burada olabilir: Ülkesine tekrar kavuşmak derdindeki Lord, mutlaka ondan Fransa'nın iç politikasına dair bilgi almaktadır. Fakat ona samimi bir dostlukla bağlı olduğuna da kuşku yoktur. Kızkardeşlerden Marie-Angélique'i tercih ettiği bellidir: Onun becerikliliğine hayrandır, hümanist kültürüne yakınlık duyar; sağlığı bozulduğu zaman onu azarlayacak, onu [Marcilly'ye] davet edecek ya da kendini Ablon'a davet ettirecek kadar samimiyet içinde görünür. Mme de Tencin'in karakterinden ürker ya da en azından hakkında ne hüküm vereceğini bilemez; cazibesine duyarlılık göstermişse bile bu, mektuplarından hiç belli olmaz.

1717'de, İngiltere ile Avusturya arasında şekillenmeye başlayan ittifaktan kaygı duyan Naip, İngilizlere yaklaşmayı dener. *Prétendant*'ın son girişimlerini önemsiz göstererek Whig'lere ittifak önerisinde bulunur, fakat Whig'lerin istekleri ona göre kabul edilir gibi değildir. Yine de yılmaz ve Londra'ya her zamanki suçortağı ve kısa süre sonra nazırı olacak *abbé* Dubois'yı gönderir. "Gayet dürüst bir burjuva ailesine mensup, hekim oğlu, borsa oyuncusu, bir prensin (Orléans dükü) eğitimcisi, sonra da hocası olan Dubois, öğrencisinin güvenini hiçbir alçaltıcı yaltakçılıkla kazanmamıştır," diye yazacaktır Kont de Seilhan. *Abbé* Dubois'nın zekâsı, efendisinin ona beslediği güvene denktir. Gerçekten de bu içten pazarlıklı, açgözlü ve nabza göre şerbet veren adamın Fransa'nın büyüklük ve ihtişamına hizmet etmekten başka amacı yoktur; politikasını yürütürken önüne çıkan engelleri öyle ya da böyle aşmak ve krallığı o konuda kafasında kurmuş olduğu yüksek ve soylu ideale göre yönetmekteki hüneri, onu Richelieu ve Mazarin'in ardılı ve onlara layık bir devlet adamı yapmakta, fakat kuşkucu ve polisliğe yatkın karakteri ile maddiyat ve lüks düşkünlüğü yüzünden her türlü alay ve taşlamaya

da hedef haline getirmektedir. Bir tek Naip, Dubois'yı iyi tanır ve yaşamı boyunca ona desteğini sürdürecek, hatta onu "başveziri" yapacaktır. Abbé Dubois, Londra'da uzun ve çetin müzakereler yürütür ve bunlar nihayet 4 Ocak 1717'de Fransa, İngiltere ve Birleşik Eyaletler [Hollanda] arasında Üçlü-İttifak'ın imzalanmasıyla sonuçlanır. 6 Şubattaysa, Avignon'a sığınmış bulunan[13] *Prétendant* İtalya'ya hareket eder.

Bu arada yeni bir aktris Comédie-Française'de sahneye ilk adımlarını atmıştır: Adrienne Lecouvreur. Kendilerini tiyatroya vermiş olan Pont-de-Veyle ile D'Argental artık Mme de Ferriol'ün salonunda pek sık gözükmezler. Marie-Angélique burada, Mme de Mimeure'le birlikte, artık yaşlanmış olan Fontenelle'i saygıyla ağırlar ve sivri dili yüzünden Mayıs 1717'de Bastille'i boylayacak olan keskin zekâlı ve yetenekli Arouet'ye destek verir ve teşvik eder. Arouet [Voltaire] orada hemen hemen bir yıl kalacaktır. Bazen *abbé* de Tencin'in de salonun müdavimlerine katıldığı olur ve Fontenelle yüksek düzeyli konuları ele alıp nutuk atmaktan yorulduğu zaman, araya girip Lunéville'e geri çağrılan dostu Hoym'dan haberler verir. Marie-Angélique'in de sadık dostlarından biri olarak kaldığı Jean-Baptiste Rousseau'dan verecek haberleri vardır. Zaman zaman Bolingbroke'un son mektuplarını okur. Bu anlarda Ayşe iyi kalpli ve yumuşak huylu arkadaşı Markiz de Villette'i düşünür ve yüreğinin sıkıştığını hisseder.

Mayıs 1717'de Çar I. Petro'nun gelişi büyük bir olay olur. Fakat bu çar tuhaf huylu bir adamdır; o denli uzun zamandır Paris'i görme arzusuyla yanmaktadır ki kenti bir estet yaklaşımıyla keşfetme özlemine dayanamaz. [Maiye-

---

[13] Ortaçağ sonlarında bir ara (iki papanın bulunduğu bir dönemde) Papalık makamına ev sahipliği yapmış olan, güney Fransa'daki Avignon kenti ve çevresi, Papalık toprağı, dolayısıyla Fransa kralının yetkisi dışındaydı (ç.n.).

tinden] Baron de Pollnitz'in anlattığına göre, nefret ettiği kalabalıklardan kaçınmak için, "daha gün ağarırken kalkar, kentte oradan oraya gider ve not edilmeye değer gördüğü her şeyi defterine kaydeder". Yine de bazı davetleri kabul eder, ki bunların arasında Tresmes dükünün Saint-Ouen'daki şatosuna yapılan davet de vardır. Krallığın en yüksek sosyetesini bir araya getiren bu görkemli şenliğe, elçi [Ferriol] ile ailesi de çağrılmışlardır. Fakat Rusya hükümdarının ilgi ve zevkleri o denli sadedir ki hiç eğleniyor gibi görünmez. Sadece ev sahibinin kızı Matmazel de Béthune suratının asıklığını biraz olsun gidermeyi başarır. Işık oyunlarını ve havai fişekleri seyreden Ayşe, nostalji içinde, çocukluğunda, aynı şatoda kutlamış olduğu o Saint-Jean gecesini anımsamadan edemez. Ama şimdi böyle anlarda asıl D'Argental için endişelenmektedir. Onu "açık gözlü" ve "dünyanın en güzel çocuğu" olarak görür. Bu haliyle mutluluk için yaratılmış gözükse yeri değil midir? Oysa o, hep tasalı yüz ifadesi, dalgınlıkları, hatta iştahsızlığıyla -normal olarak pek düşkün olduğu "küçük böreklere" bile itibar etmez olmuştur-, sonunda Ayşe'yi kaygılandırmıştır. Ayşe delikanlıyı sorguya çeker, sıkıştırır ve sırrını öğrenir: On yedi yaşındaki oğlan yirmi beş yaşındaki bir aktris için yanıp tutuşmaktadır: Mart ayında Crébillon'un *Électre* adlı trajedisinde parlayan Adrienne Lecouvreur. Pont-de-Veyle genç dostunu aktörlerin çevresine sokmuştur. Onların önünde D'Argental önce fikirlerini söylemekte tereddüt etmiş, sonra açılıp konuşmuş ve sözleri de dinlenmiş, nihayet nasıl yaptığına kendisi de şaşarak Matmazel Lecouvreur'e öğüt verecek kadar cesaretlenmiştir. Lecouvreur kız sahnede canlandırdığı kişilikleri aşar; konuşmalarında ise hiç istemeden genç adamı tam anlamıyla büyüler. O konuştuğu zaman delikanlı nefes alamaz. Nihayet duygularını ona da gösterecek cesareti bulmuş ve ondan kendisini hem umutsuzluğa düşüren hem de sevinçten ağlatan kısa bir pusula

almıştır: "Ya, demek Apollon'um, öyle mi? Pazar veya Pazartesi günü mutlaka sizinle bir yemek yemek isterim. Ama asıl başka bir şeyinizi bağışlıyorum: Az kaldı 'aşkınızı' diyecek ve bana karşı sadece dostluk beslediğinizi unutacaktım, ki ben de zaten sadece bunu istiyorum." Ayşe özlemle içini çeker: "Ama sevmedikten sonra insanın dünyada ne işi var?..." Ayşe, D'Argental'e imrenmektedir.

Naip'e metres olarak sunulmuş olmanın sarsıntısını hâlâ üzerinden atamamış olan genç kız, Mme de Ferriol'den ve hele Claudine-Alexandrine'den gelen en küçük projeye bile kuşkuyla bakar. Tipik ve kusursuz aristokrat ve sosyete hanımı olan bu kadın, sahte tatlıdilliliğini, ince nüktelerini, baygın bakış ve nazlı tavırlarını herkese aynı cömertlikle sunmaktadır. Buna karşın, birkaç zamandır Mme de Ferriol'ün kızkardeşinin gözlerinin altında, Ayşe'nin de gözünden kaçmayan birtakım gölgeli çukurlar oluşmaya başlamıştır. Kadına ne olacağı umurunda değildir Ayşe'nin; ama bazen Claudine-Alexandrine'i gerçekten hasta eden bu yeni "buharların" neden ileri geldiğini de merak etmektedir. Çok geçmeden öğrenecektir de...

Mme de Tencin, D'Argental usulü âşık olacak kadın değildir; fakat dışa karşı Ayşe'nin bir türlü anlayamadığı bir özgürlük arzusu gösterisiyle bunu açıkça reddetmekle birlikte, erkekleri baştan çıkarmaktan hoşlanır ve kendisi de [bir ara boş bulunup] Şövalye Destouches'un tatlı ve ısrarcı iltifatlarına dayanamamıştır. Şubat ayından beri, herkesten gizleyerek, başına dert olan bir hamileliğin sonunu getirmeye çalışmaktadır. Orduya çağrılan şövalye, babalığının farkında değildir. Yasa 1556'dan beri hamileliğin beyan edilmesini zorunlu kılmaktadır. Kilise böylelikle çocukların vaftiz edilmeden ölme olasılığını bertaraf etmek istemektedir. Montesquieu, "hamileliğini yetkili makama bildirmeyen her kadının, bebeği öldüğü takdirde, ölümle cezalandırıldığını" kaydeder. On sekizinci yüzyılda bu ce-

za genel olarak sürgüne çevrilmektedir. Eski rahibe ve Kilise'de yüksek makamlara aday bir *abbé*'nin kızkardeşi olan Mme de Tencin durumunu açığa vuramaz. Sonunda durumdan haberdar edilen Mme de Ferriol hayli ağlayıp sızlanır. "Utanma ve arlanma" yüzünden, doğumun Ferriol konağında yapılması kesinlikle söz konusu olamaz. İki kızkardeş böylece Claudine-Alexandrine'in saklanabileceği bir yer aramaya çıkarlar ve Neuve-Saint-Honoré Sokağı'nda, Conception Kızlar Manastırı'nın binaları arasına sıkışmış küçük bir evi kiralarlar. 16 Kasım 1717'de Mme de Tencin, Arbre-Sec Sokağı'nda Doktor Moulin'e gider ve kadınlar salonunda bir erkek çocuk dünyaya getirir. Birkaç saat sonra, çam ağacından küçük bir sandık taşıyan bir uşak "Yeni Köprü"den geçer; yükünü Saint-Jean-le-Rond denen Notre-Dame vaftizliğinin merdivenlerine bırakır. Böyle durumlarda kadınlar, kutsal vaftiz ritinin mümkün olduğu kadar çabuk yerine getirilmesi için bebeklerini kilise merdivenlerine bırakırlardı. Mme de Tencin'in çocuğunun terk ediliş tutanağı 16 Kasım tarihini taşır. Nevzat önce Somme ilinde Crémery'de sütnineye verilir, fakat altı hafta sonra, baba olduğundan gerektiği gibi haberdar edilmiş olan Şövalye Destouches, Doktor Moulin'e koşup bilgi edinir. O zaman çocuğunun geleceğini temin için gerekli önlemleri alır. 18 Ocak 1718'de noter onaylı bir belgeyle, kraliyet hekimi Doktor Moulin çocuğun sorumluluğunu üstlenip onu, Parisli, bir camcının karısı, Rousseau diye bir kadına emanet eder.

Şövalye Destouches ölümüne kadar oğlunun maddi ihtiyaçlarını karşılayacak, öğrenim görebilmesi için gerekli masrafları ödeyecek, fakat Mme de Tencin'i çocuğuna bir anne sevgisi göstermeye asla ikna edemeyecektir. Küçük "Jean Le Rond" bilim adamı, hatta akademi üyesi olacaktır; eserlerini D'Alembert adıyla imzalayacak ve gelecek kuşaklar kendisini Aydınlanma çağının en büyük filozofla-

rından biri olarak saygıyla anacaktır. "Espri bürosu" adı takılan salonunda Mme de Tencin pekâlâ kendi oğluyla karşılaşmak, onun övgülerini dinlemek, belki onunla konuşmak fırsatını bulmuş olabilir; fakat hiçbir sevgi belirtisiyle onun annesi olduğunu dışa vurmayacaktır. D'Alembert de annesinin sırrına saygı göstermiştir, fakat yaşamının sonlarına doğru dostlarından Mme Suard'a şu itirafta bulunacaktır: "Beni isteyen bir anne tarafından kucaklanmayı asla reddetmezdim, zira ona kavuşmak bana bunu yapamayacağım kadar tatlı gelirdi."

Çocuğunu terk edişi, çağdaşları arasında bile, pek çok kişiyi Mme de Tencin'i kınamaya sevk etmiştir. Oğlunun ünü karşısında suçu daha da büyümektedir. Oysa Notre-Dame vaftizliğinin basamaklarında viyaklayan bebeğin, on sekizinci yüzyılın ilk yarısı boyunca her yıl aynı koşullarda kilise avlularından toplanan üç bin terk edilmiş çocuktan hiç farkı yoktur. 1717'de anne bakım ve eğitimi ne moda ne de ödevdir. Sosyeteden bir kadın doğum yapınca, bazen evinden uzakta, kırsal kesimde sütnineye verir, bakım ve gelişimini umursamazdı. Anne sevgisine gelince, o dönemde bu övünülüp pay çıkarılacak bir duygu değildi. Başkan de Brosses, yakınlarından birinin oğlunun öldüğünü öğrenince, "Son evladını kaybetmesine gerçekten çok üzüldüm, ama bunun iki dakikada telafi edilebilecek bir kayıp olduğunu düşünerek teselli buluyorum," diye yazmıştı. Anne eğitiminin doğuşuna yüzyılın ikinci yarısında tanık olunacaktır; Mme d'Épinay ve Jean-Jacques Rousseau, farklı nedenlerle, soylu çocukların hazin kaderini yumuşatacak bu ilkenin savunucuları olacaklardır. Rousseau bu yeni sorumluluğu kadının, ama sadece kadının manevi ve ahlaki görevi olarak sunacak ve böylelikle, iki yüzyıl boyunca onun köleleştirilmesine katkıda bulunacaktır. Bu onarılmaz hatayı işledikten sonra, Jean-Jacques Rousseau'nun kendi vicdanına bağışlatması gereken birçok

suçu yok muydu? Filozof, *İtiraflar*'ında şöyle yazacaktır: "Çocuklarımı kendim yetiştiremediğim için kamusal eğitime vermek ve böylece talih peşinde koşacak maceraperestler yerine işçi ve köylüler olma yoluna sokmakla bir yurttaşlık ve babalık görevi yaptığımı sanıyordum... Böylece, ilk ikisi gibi üçüncü çocuğum da Bulunmuş-Çocuklar kurumuna verildi, aynı şekilde sonraki ikisi de... Düşünüp taşınıp çocuklarım için en iyisini ya da en iyisi sandığımı seçtim. Onlar gibi beslenip yetiştirilmek isterdim, hâlâ da isterim."

Claudine-Alexandrine'in bu şekilde kendini temize çıkarmaya hiçbir zaman ihtiyacı olmamıştır. Ne rahibe ne de anne olabilen bu kadın, iktidar projelerinden vazgeçmemek için sadece kadınlığı seçer. Hamileliği, Ferriol ailesinin sırrı olarak kalmıştır. Gerçi Ayşe'nin gözünden kaçmış olamazdı, ama o da bu konuda kesinlikle kimseye bir şey çıtlatmamıştır. Olay, Mme de Tencin'in bir süre ablasının konağından uzaklaşmasını sağlamıştır. İçinde yaşamaya karar verdiği mütevazı lojmanı keyfine göre düzenler. Mme de Tencin'in şeytanca plan ve düzenlerinden korkmasına gerek kalmayacağından dolayı içi rahatlayan Ayşe, bu karara alkış tutar. Yine de iki kızkardeş birkaç zaman daha entrika ilişkilerini sürdürürler: Marie-Angélique, Naip'in politikasına karşı gittikçe daha eleştirici bir tutum takınan Mareşal d'Huxelles'le, Claudine-Alexandrine ise kafasında ayrı bir yere koyduğu *abbé* Dubois ile...

Charles de Ferriol'ün ailesinde her bireyin kafası da, kalbi de aynı ihtirası paylaşır. Kadınlarda özellikle yoğun ve göze batıcı olan bu ihtiras onları hep bir şeyler yapmaya sevk eder; erkeklerdeyse daha az gürültücü olup onları, iktidarı ellerinde tutmalarını sağlayan geleneği sürdürmeye sevk eder; bir ölçüde çekimser kalır ve entrikalarını kadınlar aracılığıyla yürütürler. Duyguların içtenliğine inanmayan bir dünyanın küçük bir modeli olan bu grubun içinde,

Ayşe aşk heyecanının özlemini çeker. Şu 1717 yılında mutlu olmak için, kalbini çarpıran belirsiz duyguyu birisine yöneltmek ve bekleyişine bir ad koymak yeterli olacaktır.

ALTINCI BAŞLIK

"Kendim olmaya cüret etmeye başladım"

Elçi vaftiz kızına iyiden iyiye âşık olmuştur. Küçük çocukluğundan beri bir biblo gibi teşhir edilmiş, Mme de Ferriol ve Mme de Tencin'in hırslarını tatmine yönelik planlarında ilgi ve arzulara odak, yem olmuş olan Ayşe, oldum olası bağlı bulunduğu tek efendinin istek ve iddialarına boyun eğecek midir? Almış olduğu eğitim onu, bedeli ödenerek satın alınmış köle konumunun bu bağımlılığı haklı çıkardığını anlamaya ve kabul etmeye hazırlamıştır.

Bugün bu efendi haklarını istemektedir. Ayşe'nin kendisiyle odasında yalnız kalmasını istemiştir. Genç kız, mahvolmuş bir halde, yaş dolu gözleri yerde, söylenenleri dinler. Elçi onu yatıştırmak ve ikna etmek için birleşmelerinin dini anlamını açıklamaya çalışır:

– Sevgili kızım, bugün sana duyduğum sevgiyi baba olarak duyduğum sevgiden ayırt edemiyorum. Bu nedenle, gel sen de kadere razı ol ve Tanrı'nın birleştirmekten hoşnut olmuş göründüğü bu iki şeyi birbirinden ayırma...

– Ne yazık! diye yanıtlar Ayşe, sizin istediğiniz herhangi bir şeyi reddedebilir miyim? Elimde herhangi bir şey var mı ki zaten benden çok sizin olmasın? Bunu kendime sık sık söyledim ben, ama neden şimdi bizzat sizin de söylemeniz gerekiyor?

Şimdi gözyaşları boşanmıştır. Arzusundan çok onun onurunu yaralama korkusuna yenilir. Naip'in tekliflerine cesaretle direnmiştir, ama Charles de Ferriol'den hiçbir şeyi esirgeyemez, bir kez kendisine neler borçlu olduğunu hatırlatınca...

– İyi ama Haïdé güzelim, belki de sevgisini daha yirmi kişiyle paylaşacak bir Türk'ün metresi olacaktın... Oysa ben yalnızca seni seviyorum...

Kız ve köle olarak ödevi itaat etmesini gerektirmektedir. Elçinin alışık olduğu, fakat şimdi tanıdık gelmeyen okşayışlarına nasıl bir direnme gösterebilir? Ah, itaat etmek nelere mal oluyor bilse!... Ayşe kızarır, bozarır, ürperir, güzelliğini içlerinden fışkıran şiddet karşısında gözlerini kapamak zorunda kaldığı o bakışlardan saklamaya çalışır. Sonunda yaşlı adam da gözlerini indirir. O bakire omuzlara lâl renkli bir harmani atar, sonra *figlia d'anima* ritüelini tekrarlayarak kızın parmağına bu iş için hazırlamış olduğu gümüş yüzüğü geçirir.

Ferriol'ün yaptığı ahlak yasasını çiğnemektir; Kilise, hakkında ensest nedeniyle kovuşturma açabilir. Fakat elçi Ayşe'ye karşı hak ve ödevleri konusunda vicdanını rahatlatan ve aklının da onayladığı "teolojik" bir yorum geliştirmiştir. Vaktiyle satın alırken ödediği bedel genç Çerkez kızını ebediyen onun malı yapmıyor muydu? Sahip olma arzusu bir kez tatmin olunca, ihtiyar despot eski kibir ve gururuna tekrar kavuşur. Artık zevki için elinin altında iki genç kadın vardır ve o, bunlara egemen olmak ve birini bırakıp birini alarak gününü gün etmek niyetindedir. Şark rüyası sahiden gerçek olmuştur. Ayşe'yi itaatkârlığından

dolayı ödüllendirmek için yaşamını her bakımdan güvenceye alacağını anlatır: "Artık senin olan bu evde, uğraşların ve eğlencelerin açısından hiçbir şeyin eksik olmamasına özen göstereceğim."

Ayşe'nin bu koşullara zorlanarak boyun eğmesi, erkek egemenliği altında baskı gören ve maniple edilen tüm kadınların durumunu yansıtır. Naiplik Dönemi'nde tavır ve davranışlarda ahlak açısından görülen serbestleşme birkaç kadının kendi kaderine sahip çıkmasına katkıda bulunmuştur belki, fakat hukuki planda tüm kadınlar hâlâ alt sınıftan yaratıklar sayılmaktadır. Ayşe'nin toplumsal olarak var olmayışı bu statüyü daha da belirgin olarak ortaya koyar. Bir şiddete maruz kalma durumunda kapanıp kalınca, elinde hiçbir ret çaresi olmadığını görür. Nerval'in dediği gibi "şık ve süslü kötülüğün" hüküm sürdüğü bu çağda, Ayşe'nin elinden hiçbir şey gelmez. Ayşe, herhangi bir iyi aile çocuğu için bir drahoma bile değildir. Düşüp kalktığı toplumun bozulmuş, soysuzlaşmış kalpleri için onun kişiliği her şeyden önce bedensel tutkuları, Şark kadınlarının ince ve karmaşık tensel zevklerini simgelemektedir. Her zaman gösterdiği ve cinsiyetinin ayrılmaz özellikleri olan dürüstlük, alçakgönüllülük, çekingenlik gibi niteliklerine gelince, efendi sıfatıyla konuşan velinimetin bir buyruğuyla bunları unutmak gerekir. Razı oluşunu daha çekilir kılmak için, Ayşe'nin etrafında örnek olarak, yaşlı "Arnolphe"lar[1] tarafından kapatılmış kendisiyle aynı yaşta birçok genç kız daha vardır. Günah çıkarıcısının talimatları, Mme de Ferriol'ün öğütleri, ta çocukluğundan beri başına kakıla kakıla, onu maddi ve manevi varlık ve konumunun sadece koruyucusunun iyi niyetine bağlı olmasını kabul edecek şekilde eğitmiştir. Babası olarak görmeye alıştığı yaşlı adama kendini verirken duyduğu tiksin-

---

[1] Molière'in *Kadınlar Okulu* adlı komedisinin tıpkı Charles de Ferriol'e benzeyen kahramanı (ç.n.).

tiye gelince, bunu gizli tutmak kendine karşı bir borçtur. Fakat bundan böyle Ferriol, Ayşe için asla "Ağa" veya "Türk"ten başka bir şey olmayacaktır.

Bir tür unvanlı resmi metres olan Ayşe, bu konumun maddi avantajlarına hak kazanır. Gerçekten devrin yerleşik âdetleri, elçinin yaşında ve statüsünde bir adamın, metresine bu konuma layık bir yaşam tarzı sağlamasını gerektirir. Yaptığı fedakârlık karşılığında bazı telafi ödülleri umuduyla Ayşe zamanın ruhuna uyar. Hediye edilen mücevherleri kabul eder, elmaslı yüzük ve küpeleri takar, altın tellerle işlemeli elbiseleri giyer. Hizmetçi ve uşakların gayretiyle, bu ilişkinin söylentisi halk arasında yayılır ve çok geçmeden kabul edilir. Ayşe artık bilinen ve hemen hemen doğal sayılan bir şemaya girmiştir. Artık Mme de Ferriol'le birlikte çıktığında, kendini birilerinin arzularına sunulmuş hissetmemektedir. Yeni konumu hayatına özlemini çektiği bir tür denge, gerçek bir iç düzen değilse de bir çeşit normallik getirmiştir. Hem sonra henüz o kadar genç, o kadar hayat doludur ki ruhunu bölmeye ve algılarını telaşa vermeye devam eden duygularını daha uzun süre baskı altında tutması gerekeceğini düşünmez bile.

Böylece, bir sosyal statü edinmiş olmaktadır. Zevklerini kumar, tiyatro ve aşk entrikaları arasında paylaştıran Naiplik Dönemi sosyetesine bu kez doğrudan doğruya girer. "Paris parasız insanı sıkıntıdan öldürür," diye yazar bir Alman gezgin. İmdi, İskoç para babası John Law'un teorilerine kapılan Naip, sömürgeciliğin gelişmesine dayalı bir kapitalizme açık liberal bir ekonomik sistem kurar. Maliye "kurulunun" başı Dük de Noailles Ocak 1718'de istifa ettirilip yerine René d'Argenson getirilmiş, sonra onun da yerini John Law almıştır. Ayşe'nin spekülasyona atılacak imkânları yoktur. Buna karşılık Ferriol'ler Law'un getirdiği yeniliklerde daha da zenginleşmek için birtakım kolaylıkların kokusunu alırlar. Mme de Tencin'in peşinden, elçi ile

kardeşi çok geçmeden hırslı ve hummalı borsa oyuncuları haline gelirler: Zamanın bir kabare şarkıcısının anlattığı gibi:

Gelin Quincampoix Sokağı'na,
Çünkü kurdu o ünlü sokakta
Koskoca eskici tezgâhını
Büyük Hindistan Kumpanyası.
Herkes gelip soracaktır size
Hisselenmek ister misin diye.

Charles'in Şark'taki uzun görevleri; halı, kadife ve maroken ticaretinde yer almış olması; Augustin'in -bazen el altından yürütülen ve o ölçüde daha verimli olan- ticari girişim ve operasyonları Ferriol'leri hatırı sayılır derecede zenginleştirmiştir.

1716'da zengin kapitalistleri ve anlaşmalı mültezimleri kralın hizmetinde kazanmış oldukları servetin beşte birini Hazine'ye geri ödemeye zorlamak üzere özel bir mahkeme kurulmuştur. Bu mahkeme ilgili zenginlere kendilerinin ve eşlerinin servetlerini beyan etme zorunluluğu getirir. Augustin de Ferriol de bunlar arasındadır. Kendisinden yüz elli bin lira istenmiş, fakat politik çevrelerdeki ilişkileri sayesinde bu paranın tahsilinden kurtulmuştur. Şimdi atıldığı spekülasyonlar ise uzun süre üstüne titrenmiş bir servetin temellerini sarsacaktır.

Borsada oynamak, tutkusu tüm Naiplik Dönemi'ni saran kumarın bir başka çeşididir. Mme de Lambert'inki hariç bütün salonlar, heyecanlı şans oyunu (tavla, gölge, firavun, *trou-madame* ve çarkıfelek) partilerinin yapıldığı kumarhanelere dönüşmüştür. Erkek ve kadın oyuncular pistol veya *louis*'lerini masanın üzerinde şıngırdatır, sonra "kör talihin doğurduğu hataları ince zekâyla düzeltmek için" en karmaşık ve riskli hesap işlemlerine dalıp giderler.

Polis müdürünün kesin yasağına karşın, Law'un hisse senetlerinin belki tekrar kazandıracağı umuduyla büyük bir heves ve coşku içinde servetler kaybedilir.

Ayşe kumarbaz değildir. Marie-Angélique'in salonunda dönen "huysuzluk ve hırsızlık dolu" partiler hiç ilgisini çekmez. O, Mme de Croissy ve Mme de Torcy'nin evlerindeki akşam toplantılarını tercih eder; orada, bir yandan bindallı kumaşlardan altın ve gümüş telleri ayıklamakla uğraşırken bir yandan da sorulan bilmecelere yanıt bulmaya çalışarak eğlenir. Genç Çerkez herkes için geniş yürekli soylu bir kişilik olmuştur ve her yerde varlığı aranır. Enfiye çekme huyu bile hoşgörüyle karşılanır. Tütünün bu kullanılış tarzı bütün genç hanımlarca izlenir, ancak burunlarını tıka basa dolduran saray kadınlarından farklı olarak, Ayşe büyülü otu da sevimli bir biçimde çeker.

Mme de Lambert'inki gibi bazı salonlar hâlâ zevk ve eğlenceden başka bir şey düşünmeyen kof çevrenin etki alanı dışında kalabilmiştir. 1718'de Maine düşesi, en önemli üyesi Mme Dacier olan bir Bilgiç Kadınlar Akademisi kurar. Fakat bu kurum, "Cellamare komplosu" olayına bulaşan prensesin gözden düşmesinden sonra varlığını sürdüremeyecektir.

Gerçekten de Düşes du Maine, [evlilik dışı doğmuş ve] sonradan meşru tanınmış prensleri "kraliyet kanından" saymayan ve böylece daimi olarak iktidardan uzak tutan "Iskat Fermanı"nı hiçbir zaman kabul etmemiş,[2] o andan itibaren minyon prensesin tüm enerjisi, tüm tutkusu tek bir hedefe yönelmiştir: Naip'i mahvetmek. Palatine prensesi bile bu kinden dolayı oğluna acımaktadır. Düşes, Naip'ten açıkça memnun olmayan ne kadar muhalif varsa Sceaux'daki sarayına toplar, onları pohpohlar ve cesaretlendirir, Naip'e karşı duygularını bilmek için elinden ge-

---

[2] Kendi kocası Maine dükü bu kategorideki prenslerdendi (ç.n.).

len hiçbir şeyi esirgemez. Çeşitli taşlayıcı risaleler yazdırır ve giderek edebiyat ve kalem erbabıyla yetinmez olur: Etrafına eski saray yaşamının nostaljikleri politikacı ve entrikacı tipleri de toplar. Ve böylece, İspanya Kralı V. Philippe'in Fransa elçisi Prens de Cellamare'a, küçük kral ölecek olursa Fransa soylu sınıfının, -zaten XIV. Louis'nin torunu olan- V. Philippe'in Fransa tahtına adaylığını destekleyeceğini ima eder. Gizli hesabı ise, [Fransa kralı olsa da] İspanya'dan ayrılamayacak olan V. Philippe'in, Fransa tahtındaki yerini kendi kocasına bırakacak olmasıdır. Ne var ki eski saray eşrafından birkaç mareşalin de -Villars, Villeroy, hatta Huxelles- karıştığı komplo, o sırada durumu güçlenmiş olan Dubois'nın da kulağına gider.

"Çamurlu *abbé*" Dubois'nın iktidara gelişinden beri, Mareşal d'Huxelles onunla Dışişleri'nde nüfuz kavgasına girmiştir. Üçlü-İttifak'ın imzalanması sırasında dile getirdiği eleştiriler, Dubois "İspanya'yı rahat durmaya mecbur etmek için" hem İngiltere hem de İmparatorluk'la ittifaka kalkıştığı zaman, açıkça muhalefete dönüşmüştür. Bu yeni antlaşmaya göre İspanya'ya bazı toprak kayıpları dayatılacak, Savoie'ya ait olan Sicilya, İmparator'a verilecektir; oysa V. Philippe burayı oğlu Don Carlos için istemektedir. Geleneksel ittifaklara bu denli ters düşen bu yakınlaşmalardan rahatsız olan d'Huxelles önce antlaşmaya imza koymayı reddeder. Gereksiz tartışmalarla işlerin yavaşlamasına, eski aristokrasinin dört elle sarıldığı ilkelere artık tahammül edemeyen Dubois ise, "Mareşal d'Huxelles'in, kendisi hakkındaki haksız davranışlarını gösteren olayların derlenmesini" emreder ve Eylül 1718'de Naiplik "kurullarının" yetkilerini kaldırtmayı başarır. "Kaldırın şu kurulları ve bir an önce o burnu büyük senyörlerin yerine basit devlet sekreterleri koyun," diye yazar Naip'e; o da bu planı uygular.

Mareşal d'Huxelles bir süre için siyaset sahnesinden uzaklaşır. Ivry'deki evine çekilir, elinin altında piposu ve

tütünüyle koltuğuna gömülür ve Markiz de la Villette'in kendisine "Murabıt" ya da "Ivryli Bahçıvan" adını takmasına sebep olan o tembellik yaşamını sürdürür. Bazen kendisine arkadaşlık etmek üzere Mme de Ferriol ile Ayşe'yi evine davet eder. Fakat mareşalin ortada gözükmeyişi pek uzun sürmez; sonunda kendisi gibi başka dışlanmışlarla birlikte, Düşes du Maine'in entrikalarına o da kulak kabartır.

İki kızkardeşin âşıkları arasındaki anlaşmazlık Marie-Angélique'in mektuplarında pek ortaya çıkmaz, çünkü ortak sabit fikirleri erkek kardeşlerinin kariyeridir. 1718'de Marie-Angélique'in durumu bu açıdan artık o kadar elverişli değildir. Ancak, aristokratik gelenek ve reflekslere göre yaşayan bu toplumda, gözden düşmüş olsa bile Mareşal d'Huxelles'in adı ve nüfuzu hâlâ bütün güç ve etkisini korumaktadır. Görevden alınmış nazırın, inzivasının karanlığında iktidara dönüşünü hazırlamakta olduğunu herkes bilir. Marie-Angélique onun toplumdaki temsilcisi, "megafonu"dur; entrika çevirmek için mareşalin nüfuzundan yararlanır, mektuplarla potansiyel müttefiklere d'Huxelles'in iyi dileklerini iletir.

Dışişleri Devlet Sekreteri Dubois 27 Aralık 1718'de Cellamare Komplosu'nu boşa çıkarınca, eski düşmanı, "ağır sessizliğiyle olduğundan da kibirli görünen" Mareşal d'Huxelles'in malikânesine çekilmesi rica edilir. İki gün sonra, duyulmadık şey, Naip Maine dük ve düşesinin tutuklanmasını emreder. Dük, komploya pek ucundan katılmış olmakla birlikte, Sceaux'da tutuklanır; çok kızar, masumluğunu haykırarak yapılanı protesto eder. Prenses, Paris'te tutuklanır. Rose Delaunay ile Maine Sarayı'nın birkaç samimi yakını Bastille'i boylar, Kardinal de Polignac sürgün edilir. Bu tutuklamalar ve gözden düşmeler bütün toplumu sarsar, ateşli salon konuşmalarına konu olurlar.

Bunlar oluyor diye Marie-Angélique'in salonu tenhalaşmaz. Herkes Mareşal d'Huxelles'in kaderini ve fikirlerini

merak etmektedir. Komplo şüphelilerinin arasında D'Aydie adını duyan Ayşe kaygıyla ürperir. Bu adam şövalye d'Aydie'nin ağabeyi Antoine d'Aydie'dir ve ilk tutuklamalar sırasında İspanya'ya kaçmıştır. Ayşe, Antoine'ı tanımaz, fakat bu olayın, vaktiyle Bautru-Nogent'larda karşılaştığı ve Mme de Ferriol'ü ziyaretinde tekrar gördüğü şövalyeye zarar vermesinden korkar. Genç kız bu görüşmede o şövalyeyi tanıyınca, hiç bilmediği garip ve sarsıcı bir duygunun benliğini sardığını hissetmiştir; o kadar tatlı bir duygu ki hatırladıkça hâlâ adeta kendinden geçmektedir. Şövalyenin kendisine dikkat edip etmediğini bilmez. "Dünyanın en nazik ve sevimli erkeğidir," diye yazar Mme du Deffand; soylu bir sima ve tavırlara ilaveten gayet ilginç bir karaktere sahiptir." Fakat Ayşe onun uçarı olduğunu düşünür. Şövalyeye birkaç aşk macerası atfedilir, hattâ bunlardan biri belki kuzeni Kont de Rion'un tanıştırdığı Berry düşesiyle bile olabilir. Luxembourg Sarayı'nda yaşanan kepazelikler o sırada herkesin dilindedir. Adeta Paris'te prensesin düzenlediği şenlik ve eğlencelerden, sofralara serilen yemeklerin bolluk ve çeşitliliğinden, olağanüstü değerli taş ve mücevher çılgınlığından başka şey konuşulmaz. Prensesin M. de Lorraine onuruna verdiği bir akşam yemeğinde, birinci servis otuz bir çeşit çorba, altmış çeşit orta *entrées* ve yüz otuz iki çeşit ordövrden oluşuyordu; sonraki servislerde sofraya yüz otuz iki çeşit sıcak hafif yemek, yetmiş iki çeşit "yuvarlak tabak", yüz sepet buzlu meyve ve yüz altı kâse komposto getirilmişti. Ve dendiğine göre, sofradaki her konuğa ayrı bir uşak hizmet ediyordu.

Berry düşesinin orjileri, ekâbirin her türlü özgürlüğü sonuna dek kullanmasına izin veren gevşek ve müsamahalı ahlak anlayışı çerçevesinde yer alır; Mme de Sabran'ın bizzat Naip'e yazdığı ve bütün salonlarda okunan bir mektubu da buna tanıklık eder: "Köpek dölü, kaç defa seni görmek için sahanlığına geldim, ama bana kapını kapadın.

Hiç şüphen olmasın, sen bana geldiğin zaman ben de aynını yapacağım. Ne sevmeyi biliyorsun ne vermeyi ne de yazmayı... Ama okumayı biliyorsundur herhalde? Öyleyse oku bunu canavar! Yarın sana köpeğimi göndereceğim, istersen onu mabeyincin yap. İyi ahlak diplomasına gelince, sen onu Mühürdarınla konuş. Elveda, köpek..." Naip'in metresinin bu son derece pervasız ve ısırgan üslubu, olsa olsa rejim muhaliflerini şoka uğratabilir; toplumun geri kalanı bunu sadece eğlence vesilesi yapar. Mme de Sabran'ın sözleri Ayşe'yi çok üzer; kendisinin de bu "dürüstlükten nasibi olmayanlar" dünyasına ait olabileceğini düşündüğü için prense içerler. "Ben o kadar da ahlaksız değilim," diye tepki gösterir. Yeni konumuna karşın, kendini içinde yaşar göründüğü ve sayıldığı bu saldırgan ve kışkırtıcı toplumla uyumlu hissetmeyi başaramamaktadır. Keyifsizlik ve kasveti, içini kemiren huzursuzluk duygusu onu, "her şeyi aynı görmeyi" arzulamaya götürürse de henüz filozof olamayacak kadar duygulu ve tutkuludur. İçine sürüklendiği girdapta başı dönen, kafası karışan Ayşe, durmak ve kanılarının başkalarınca, örneğin şövalye d'Aydie'ce de paylaşılmasını sağlamak ve ona "bir bağlılığın, nesnesi buna layık değilse, uzun süreli olamayacağını" anlatmak ister.

1719 yılının başlarında tiyatrolarda sahneye konan temsiller Ayşe'nin bu kasvetli ruh halini biraz olsun dağıtır. "*Semiramis* operası büyük gürültü koparır", fakat ona göre bu patırtı oyunun kendisi kadar, ilk temsilde Berry düşesinin iki milyondan fazla değerli taşla süslenmiş olarak pırıl pırıl ortaya çıkmasından ileri gelmektedir. Buna karşılık, dostlarından Arouet'nin, prömiyeri 18 Kasım 1718'de Théâtre-Français'de yapılan *Œdipe* trajedisiyle kazandığı başarıyı canı gönülden alkışlar. Sonraki temsiller de çok sayıda seyirci toplar. Arouet, artık yeni bir çığıra girdiğini belirtmek üzere, adını da değiştirir: Bundan sonra

eserlerini Voltaire diye imzalayacaktır. Oğullarının dostunun yeteneğinden pek memnun olan Mme de Ferriol de Lord Bolingbroke'a, artık yayımlanmış olan ve "her köşebaşında" sergilenip satılan *Œdipe*'in metnini göndermeyi önerir. Lord yanıt verir: "Bana M. Arouet'nin trajedisini okuma fırsatı verme lütfunuzdan dolayı size minnettar kalırım. Bu piyesten övgülü biçimde söz edildiğini duymamış olsaydım bile, onu büyük bir sabırsızlıkla okumaktan geri kalmazdım. İlk kez tiyatro nalınlarını giyip sahneye M. Corneille gibi özgün bir rakiple boy ölçüşmek üzere çıkan biri, çok cüretkârca ve belki de genellikle sanıldığı kadar çılgınca olmayan bir işe girişmiş demektir. M. Corneille'in, *Le Cid*'in ağzından ifade ettiği şeyin M. Arouet'ye de uygulandığından şüphe etmiyorum." Gerçekten, onda da "üstün nitelikler yılların sayısının artmasını beklememiştir" ve onun da "deneme hamlesi bir usta hamlesi sayılabilir".

Bütün sokak kavşaklarında borular çalınarak haber verilen İspanya'ya savaş ilanı, zamanın havasını tam anlamıyla karartmaz. Zaten kötü mevsim silahlı çarpışma olasılığını uzaklaştırmaktadır; Fransız ordusunun örgütlenip hazırlanmak için zamanı vardır.

O kış bir diş ağrısı Ayşe'nin yüzünün görünümünü biraz bozar. Çapkın kibar Bolingbroke bundan kaygılanır, böylece biz de ilginç bir tanıklık elde etmiş oluruz. Lord, D'Argental'e şöyle yazar: "Ayşe o kadar sevimli ki her türlü değişim onun zararına olacaktır. Siz onun bütün sırlarının büyük ortağı olduğunuz için, onun başına bu belayı neyin sarmış olabileceğini bildiğinizden kuşkum yok. Bir tanrıçanın kıskançlığının kurbanı mı, yoksa tanrıların bir başka hainliğinin mi? Kendisine en iyi dileklerimi iletin. Çemberi kareye çevirmenin ya da boylam derecesini saptamanın sırrından çok onun hoşuna gitmenin sırrını bulabilmek isterdim."

Bu mektuba damgasını vuran zihniyet, Ayşe'nin içinde yaşadığı bu göz alıcı kibar-çapkın çevresiyle sürdürmek zorunda bulunduğu ilişkilerin türünü ve niteliğini ele veriyor. Yalnızca kendisini iki oğul Ferriol'e bağlayan kardeşçe sevgi bunlardan farklıdır ve ona yaşamak istediği duygu içtenliğini biraz olsun sağlamaktadır.

Her şeye dikkat eden Ayşe, Pont-de-Veyle'e gösterilen sevgi dolu ilgiyi de gözünden kaçırmamıştır. "Ondan kimse şikâyet etmiyor, sevilmeyi hak eden iyi kalpli bir oğlan," diyerek bu ilginin haklılığını kabul eder. Fakat oğlanın sağlığı annesini haddinden fazla kaygılandırmaktadır. Delikanlı ana-babasını hukukçuluk mesleği için yaratılmış olmadığına ikna etmeyi başarmıştır. Edebiyata gösterdiği ilgi Antoine'a mahkeme salonları yerine konak salonlarını tercih ettirir ve babasına da onun için bir "kral öğretmenliği" görevi satın almaya karar verdirir. Augustin de Ferriol bunu elde etmek için politik ilişkilerini devreye sokar ve Pont-de-Veyle'in hukukçuluğa elverişsiz olduğu anlaşıldığına göre, hukuk öğrenimini yapmak D'Argental'in payına düşer, o da böylelikle askerlik mesleğinden yakayı kurtarmış olur! Ayşe'nin D'Argental'e karşı bir tür tercihli sempatisi vardır; Pont-de-Veyle'in çekingenliği ve üstünden hiç eksik olmayan sıkıntı ve bezginlik hali onu bazen rahatsız eder. Buna karşılık, insan canlısı, dostluğa her an teşne ve hazır olan, "duygunun istediği tüm ödevleri" yapmayı bilen D'Argental'in insanlar üzerindeki etkisinin ne kadar doğal olduğunu görür. Ara sıra derslerini asıp en büyük eğlencesi tiyatroya kaçtığında, vaftiz analığından gelen hakkını kullanarak onu azarlar. Oğlan onun sitemlerine gülümser, onunla şakalaşır, ama en önemlisi, o kadar yakındığı, oğlanınsa iyi aile çocuğu olarak uzlaşabildiği, bu sosyete yaşamının yavanlık ve bayağılıklarına katlanmasına yardım eder. Aralarındaki ilişki suç ortaklığı ve neşe esaslı olup her iki taraftan da eşit bir içtenliğe dayalıdır.

1719 yılı başlarının olayları, savaşın yankıları, ufak tefek sağlık sorunları gibi şeylerdir. Bu arada yeni bir konuk, konağa devama başlar: Prens de Bournonville. Bu soylu kişi Marie-Angélique'in salonunda yapılan parlak esprili konuşmalara katılmak için değil, "çok sevdiği" Augustin de Ferriol'le buluşmak için evi şereflendirmektedir. Voltaire'in açık imasına bakılırsa, iki adam eşcinsel ilişki içindedirler.

Örf ve âdetlerde büyük bir serbestlik çağı olan bu dönemde, eşcinsellik resmen suçtur ve kovuşturulur. "Bougre'lar", "Manchette'ler" veya "Bardache'lar"[3] denen eşcinseller polisçe gözaltında tutulur. "Sinekler" denen kışkırtıcı ajanlar, "Sodomluluk" suçu işleyenleri basmak için, bunların belli başlı buluşma yerleri olan park, bahçe ve meydanlarda dolaşırlar. Yüzyılın sonlarında, "söylenenlere bakılırsa, Paris'te fahişe sayısı kadar, yani aşağı yukarı kırk bin eşcinsel vardır." Bunlar bütün toplum katlarına mensup olabilirler: "Mareşalin oğlu Marki de Villars böyledir, Marki d'Angragne bir *page*'ı[4] sevmektedir, Mme de Farge'ın uşağı Adelon da onlardandır," diye kaydeder o döneme ait bir polis raporu... "Tuilerie'de, saat dokuz sularında, adı geçen Senyör Prens Emmanuel de ... 'nin korulukta bulunduğu ve ... adlı bir kişiyi çok yakından takip ettiği görülmüştür." Yakalanan büyük senyör çok geçmeden serbest bırakılır, zira polis bu kadar yüksek rütbeli birini hapse atmaya cesaret edemez. Bazen rahiplerin de aynı durumda yakalandıkları olur, o zaman bunlara ne yapılacağı Kardinal de Noailles'ın insafına bırakılır. Diğerleri, tanınmamış veya adı sanı belirsizler yargıç önüne çıkarılır ve ibret olsun diye ölüm cezasına bile çarptırılabilirler. Marki de Gesvres, Prens de Bournonville, M. de Ferriol ve *abbé*

---

[3] Okunuşu *bardaş*. Bu sözcük Türkçedeki "ibne" sözcüğünün karşılığıdır (ç.n.).

[4] Çıraklık yoluyla soyluluk eğitimi almak üzere senyörlerin birbirlerinin saraylarına gönderdikleri genç oğlanlar (ç.n.).

Alari'nin adları "sineklerin" listelerinde yer almaz, ama bunların eşcinselliği herkesin bildiği bir "sır"dır. 1717'de, Prens de Bournonville ile *abbé* Alari'nin özel dostluğunu tefe koyan Voltaire'in bir epigramı dilden dile dolaşır:

Amma da garip bir değişme:
Hiçbiri takmıyor iş, uğraş.
Bournonville bilgiç asilzade,
Alari'yse düpedüz bardache.

Yazar ve Lord Bolingbroke'un dostu olan bu *abbé* Alari, Mme de Ferriol'ün sosyetesine Lord tarafından tanıştırılmış ve ondan sonra Marcilly'yi sık sık ziyaret eden *abbé*, mektupla haberleşen ikisi arasında "postacılık" yapmaya başlamıştır. Mme de Ferriol'ün salonunun iyice alışılmış bir siması olunca, aslında orada pek sık gözükmeyen Augustin de Ferriol'le de doğal olarak karşılaşmış ve iki adam arasında bir sempati doğmuştur. Ortak eğilimleri, *abbé* Alari'yi, ev sahibine Prens de Bournonville'i de tanıştırmaya sevk etmiştir. Böylece, resmen yasak, ama en yüksek sosyetede bile kabul gören bir ilişki başlamış olur.

Philippe-Alexandre de Bournonville yirmi yaşlarında yakışıklı ve sevimli bir gençtir ve Ayşe'nin esrarengiz zarafetinden etkilenir. Ayşe'ye karşı derin bir dostluk beslediğini söyler. Kadınlara ilgi duymamasına karşın, ailesi kendisini, kuzini ve Kardinal de Noailles'ın yeğeni Catherine-Charlotte de Gramont'la evlendirmeyi düşünmektedir. Bournonville genç Çerkez kızıyla saf bir aşk ilişkisi geliştirebilecek yetenekte değildir, fakat kızın yaşam öyküsü onu meraklandırır ve duygulandırır; her zaman Ayşe'nin kaderiyle ilgilenecek ve 1723'te vasiyetnamesinde ona iki bin ekü bıraktığını haber verecektir.

Ayşe'nin Prens de Bournonville görüşüp konuşması, prensin iki kızkardeşi Markiz de Mailly ve -Saint-Simon'un

"gençlik tanrıçasını hiç kimse daha iyi temsil etmemiştir; düşes onun bütün güzelliklerine sahiptir," diyerek harika güzelliğini övdüğü- Düşes de Duras'yla da tanışmasını sağlar. Şiir gibi dans eden bu fıkır fıkır genç kadının yanında Ayşe daha da imbikten çekilmiş ve daha kendini beğenmiş bir dünyanın kapısını aralar. Bu hanımların davranışlarını düzenleyen usul ve erkânı öğrenmeye başlar: Artık onlar gibi roblarının biçimini yeni moda hafif "sepetlerle" korur ve her zaman işlemeli beyaz çoraplar giyer; volanlı robları ince ve yumuşak kumaşlardan biçilir, büstü sıkıca saran beden kısmı belin inceliğini vurgular ve gerdanı açık bırakır. Boynuna, büstünün zarafetini daha iyi gösteren "küçük bir boyun bağı" sarar ve resepsiyonlarda üstüne, göğüslerinin başlangıcına gayet hoş bir biçimde dikkat çeken çiçekten bir süs oturtur. Giysilerinin bol ve şişkin kolları bileklerine kadar iner, fakat omuzları büzgülerden yukarıda serbest ve açık kalır. Saçını pudralar, bazen çiçekli bir sorguç takar, yüzüne düzgün sürer ve "çapkın" ya da "utanmaz" veya "cilveli" denen benekler modasını izler.

Böylece, her şeyi görünüşe feda etmenin, şamdanların parlak ışığında kendini teşhir etmenin, münasebetsiz "işkembe"lerin gevezeliklerini gözünü kırpmadan dinlemenin gerektiği, bu hem serbest bırakan hem de çok şey isteyen çevrede, tam bir uyum ve rahatlık içinde bütün incelik, narinlik ve zarafetiyle günlerini geçirir. "Ağa"sına bağımlı olduğundan dolayı kendisine acınır, ama Naip'i reddetmiş olmasını kimse onaylamaz. Ayşe, Mme de Parabère'in evi ile Düşes de Duras'nın konağı arasında seçim yapma durumunda kaldığında, "Sultan"ın evine koşar. Ona karşı hâlâ candan bir dostluk beslemektedir, oysa Prens de Bournonville'in kardeşinin buyurganlığı biraz fazlaca belirgindir. [Ferriol'lerde] Ayşe, başka yerde Rose Delaunay, daha sonra Julie de Lespinasse gibi kadınlar, esprileri, güzellikleri ve zevkleriyle koruyucu hanımlarının bu özellik-

lerini ikiye katlayan güvenilir arkadaş ve sırdaşlar olarak büyük rağbet görürler. Hizmetleri aranır, dünya zevklerinden, lüks yaşamın keyifli yanlarından, kibar yaşamının inceliklerinden pay almaları sağlanarak ödüllendirilir. Beğenilir, değerlendirilirler, fakat yelpazeden öte bazen bıçak sallamaktan da kaçınmayan bu kadınların dünyasıyla hiçbir zaman gerçek anlamda bütünleşemezler. Nitekim o sırada Markiz de Polignac ile Markiz de Nesle'in bıçaklı dövüşleri bütün konuşmaların baş konusudur. Bu hanımlar Pré-aux-Clercs'de[5] karşılaşmışlar, Marki d'Alincourt konusunda -yoksa o değil de Dük de Richelieu yüzünden miydi?- ağız dolusu hakaretleştikten sonra bıçak bıçağa gelmişlerdi. Adamları araya girmeseydi birbirlerini öldüreceklerdi. Markiz de Nesle göğsünün üstünden, hasmı ise yüzünden yaralanmıştı. Bu rezalet, çevrelerinde gerçek bir kızgınlık dalgasına yol açtı ve iki dövüşçü bir süre için Paris'ten sürülmeye fit oldular.

Ve o 1719 yılı baharında aşk çıkageldi.

"M. Şövalye d'Aydie'nin esprisi sağlam, sıcak ve şaşmaz": Bu tanıklık, "espri" konusunda uzman Mme du Deffand'dan geliyor. Şu anda onu dinleyen Ayşe içinse, şövalye gayet yakışıklı ve edep erkân bilen bir genç adamdır. D'Argental ile Pont-de-Veyle'in yanında ayakta duran şövalye, uzun boyuyla herkese kendini kabul ettiriyor; içtenlikle parlayan yüzünden nezaket ve iyilikseverlik akıyor; ince zevkli kılık kıyafeti yüksek soyluluğunu ele veriyor; konuşmadan derin biçimde etkilenir gibi görünüyor, ama bu yapmacıklı sayılabilecek tavrı bile soyluluğunu artırıyor. Güven verici sesi Ayşe'nin heyecanını bir uyandırıyor, bir yatıştırıyor. Yaptığı eğretileme ve benzetmeler yerinde, sözleri dizginlenmiş bir tutkuyu, zengin ama onur kırıcı olmayan bir duygu âlemini dile getiriyor; derken birden

---

[5] Yüzlerce yıldan beri düelloların yapıldığı "kâtipler çayırı" (ç.n.).

ateşleniyor: Herhalde D'Argental'in fikirlerini ifadedeki çekingenlik ve ihtiyatı, onu düşüncelerini açıkça ortaya dökmeye zorluyor. Fakat Ayşe bu heyecanda hoşa gitmek için söylenmiş başka sözler de algılıyor. Belki de kendisinin hoşuna, kim bilir! "Sizi seviyorum Matmazel, bu tutkum hayatımın bir parçası ve onu ancak hayatım sona ererse kaybedebilirim," diye tekrarlıyor şövalye, güzel Çerkez kızının kaçırdığı bakışlarını yakalamaya çalışarak. Biliyor ki bu eve onun için gelmiştir... Bu sözler yazıldıklarında zayıflıyor, tutkusal yoğunluklarını yitiriyor; bu yüzden şövalye onu her gördüğünde bunları yeniden kurguluyor, Ayşe'nin yanındayken duyduğu mutluluğu ona da hissettirmek için sabırsızlanarak... Aklı fikri altüst olan, kendine hâkim olmayı veya duygularıyla uzlaşmayı beceremeyen Ayşe, şövalyenin yanında olmasından ne kadar sevinç duyduğunu itiraf etmek zorunda kalıyor.

Bir kadını elde etmek için on sekizinci yüzyıl erkeğinin artık çok ısrarlı bir kur yapması gerekmiyor. İki genci birbirine doğru iten gönül atılımı derin bir duygudur, onları sarar, kavrar ve direnilmez bir güçle birbirine çeker. Şövalye kendi arzusunu dile getirmekle Ayşe'ninkini de boşandırmış olur. Birlikte hedef oldukları "yıldırım çarpması", ait oldukları kuşağın aşk öykülerinin modeline uyar. Bir akşam Ayşe, şövalyeye, onun zaten tahmin ettiği şeyi, kendisini Ferriol evine bağlayan bağın niteliğini açıklayacaktır. Kaderine ağlıyor değildir Ayşe, çünkü "Tanrı bundan kaçınmak için ona hiçbir çare bırakmamıştır". Kabına sığamayan şövalye birden heyecanlanır, onu bu iğrenç zincirden kurtarmak için her şeyi yapacağına şerefi üzerine, hatta aşkı üzerine söz verir. Yeni bir duygunun yönetimine giren Ayşe, içinde nasıl bir yaşama gücünün uyumakta olduğunun bilincine varır. Şövalye de -Ayşe bunu hisseder- ortak mutluluk özlemlerine karşılık vermektedir. Aşk, tutku-aşk, artık ikisinin de parlak zaferi olacak-

tır. Ayşe mutluluktan uçmaktadır. Şövalye onu özgürlüğüne kavuşturur, ona yeni bir gurur verir. O zamana kadarki uysal çocuk, güçsüz kadın, bugün varoluşunun bilincinde bir seven kadın olarak ortaya çıkar. Bir gün Mme d'Épinay şöyle yazacaktır: "Kendim olmaya cüret etmeye başladım." Ayşe'nin de şimdi irdelemeye başladığı işte bu gerçeklik ve otantiklik duyumsamasıdır. O andan itibaren, bütün benliği onu paylaşılan bu tutkuda kendini gerçekleştirmeye azmettirir: Şövalyeyle birlikte yaşamak kendi yaşamının son amacı, bütünlenmesi olacaktır.

Blaise-Marie d'Aydie, veya Daydie, -Voltaire söylenişine göre *Dédi* şeklinde yazar- 27 Mayıs 1692'de Périgord'da Vaugoubert şatosunda doğmuştur. Demek ki karşılaştıklarında Ayşe'yle hemen hemen aynı yaşlardadır. Dokuz çocuklu bir ailenin üçüncü çocuğudur. Babası François-Armand, Vikont d'Aydie, Saint-Martin de Valette, Quinsac, Vaugoubert, La Barde ve daha başka yerlerin senyörüdür; annesi, yine yüksek bir soydan gelen Marie Beaupoil de Sainte-Aulaire'dir.

Béarn kökenli olan Aydie ailesi birkaç koldan oluşmaktadır: Şövalyenin de mensup olduğu Ribérac kolu, genç Odet'den gelir. On altıncı yüzyıl sonlarında Blaise-Marie'nin atalarının otoritesi bütün Périgord'a yayılmaktadır. 1614 *Etats-Généraux* kurultayında, Ribérac kontu Armand d'Aydie kendi eyaletinin soylular temsilcisi olmuştur. Oğulları kralın ordularında, özellikle La Rochelle kuşatmasında yararlık göstermişlerdir. On sekizinci yüzyılda Périgord'da prestijli Aydie adını taşıyan iki aile vardır. Rions kontu Sicaire d'Aydie, şövalyenin kuzenidir; Berry düşesinin gizli kocası olup Ribérac kontunun da küçük oğludur. D'Aydie'lerin serveti, uzun süre parlak evliliklerle arttıkça arttıktan sonra, birçok mirasa bölünerek dağılıp gitmiştir. Eski Rejim'de küçük oğul olmak pek imrenilecek bir konum değildi. Şövalyenin babası, bir küçük

oğulun torunu olan François-Armand d'Aydie, dokuz çocuğuna birer hayat kurmak için, miraslardan ancak oldukça küçük bir pay elde edebilmişti. Yine de onlara adlarına ve statülerine layık bir eğitim vermeyi başarmıştır. Berry düşesinin "gardırob sorumlusu" olan büyük oğlu Antoine, kuzini olan Rions kontunun kızkardeşi ile evlenmiştir. 1717'de dul kalmış ve "Cellamare Komplosu" olayına bulaşınca İspanya'ya geçmiş, orada Kral V. Philippe tarafından Kastilya genel komutanlığına atanmıştır. "İspanya Ayânı"[6] rütbesine terfi edip, Fransa'ya dönmeden önce bu tacın hizmetinde zengin olacaktır. Küçüklüğünden itibaren ruhbanlık yoluna adanmış olan, şövalyeden sonraki oğlu François-Odet, kralın özel kilisesinin rahibi ve gayet kibar bir salon *abbé*'si olacaktır. Şövalyenin kızkardeşlerinden üçü manastıra girmiş, iki ablası Périgord'a yerleşmiştir.

Eski aristokrasiye mensup ailelerde, oğullardan birinin Malta Şövalyeleri Tarikatı'na ayrılması gelenekti. Bunun hangisi olacağına genellikle çocuğun doğumunda karar verilirdi. Tarikata alınmak için, aday sekiz göbek soyluluğunu kanıtlamak zorundaydı. D'Aydie'lerdeyse bu göbeklerden fazla fazla vardı. Kabul edilmeden önce, Blaise-Marie özenli bir eğitim gördü; Périgueux'deki Cizvit kolejinde okudu. Gerçek "okumuş"un temel manevi gıdası olan Latinceyi öğrendi ve her zaman rahatça kullandı. 1707'de, on beş yaşındayken babası ona bir piyade "asteğmenliği" görevi satın aldı.[7] O zaman delikanlı bu kariyerde "teğmenlik" rütbesine kadar yükseldi. Üstleri olan Belle-Ile kontu ve Béthune dükünün değerlendirmeleri, ordudaki hizmetini olağanüstü başarıyla yerine getirdiğini

---

6 *Grands d'Espagne*: İspanya'da kralın huzurunda bile şapkalarıyla durma ayrıcalığına sahip en yüksek rütbeli senyörler (ç.n.).

7 Eski Fransa'da, on yedinci yüzyıldan itibaren bütün kamu görevleri, askeri komutanlıklar dahil, satılığa çıkarılmıştı (*vénalité des offices*); bunların çoğunu zengin burjuvalar satın alıyor ve bu sayede "sınıf atlıyorlardı" (ç.n.).

gösteriyor. Yiğitliği, piyade yüzbaşılığı görevini de almasını sağlar. Blaise-Marie, *kervan*'larını yapmak için Malta'ya 1714'te gider. Tarikat'ın yüzlerce yıllık düşmanı Kâfirlere karşı kadırgalarla yapılan deniz devriye ve seferlerine bu ad verilirdi. Fakat artık zaman değişmiş, çatışmalar seyrelmiştir ve dendiğine göre, bu "adanmış Türk avcıları" amansız korsanları gözetlemeyi bir yana bırakıp Sicilya, Sardinya ve Mayorka gibi çekici ve konuksever adalara demirlemektedirler. Kötü mevsim gelip çatınca La Valetta'ya dönerler; Şövalye de Saint-Priesi, "altı kızıl kadırga ve otuz sıra kürekçisiyle siyah amiral gemisi'nden oluşan tüm filonun, Tarikat generalinin[8] komutasında, bando-mızıka sesleri, top gümbürtüleri ve dumanlar arasında, geniş ve bembeyaz limana girişini" anlatır. Dinin hizmetindeki bu "görkemli ve muzaffer" kadırgalar, kış boyunca, "ağır armalarla süslenmiş antik bina cephelerinin" dibine sığınırlar. "Barınma ve beslenmelerine diyecek olmayan" şövalyeler, iki "kervan" arasında zamanlarını gezinti, sohbet, adanın kadınlarına saygı sunma, denize girme ve pencere altında sabah konseri gibi etkinliklerle geçirirler. Şövalye de Saint-Priest 1754'te, "Fransa'nın hizmetinde olmasaydım, memnuniyetle Malta'ya yerleşirdim," diye özlemini dile getirecektir. Her şövalye iki yıl içinde Tarikat'a, ikisi baharda dördü yazın olmak üzere, altı *kervan* borçludur. Hizmetinin bitiminde şövalye itaat, yoksulluk ve "iffet" yemini eder; bu sonuncusu yüzyıllar geçtikçe içi boş basit bir formaliteden ibaret kalmıştır.

Blaise-Marie d'Aydie, Auvergne Millet'ine girdi. Malta Tarikatı'na özgü bölgesel birimlere Millet veya Dil denirdi. Sekiz Millet ya da Dil vardı ve bunların üçü Fransa'daydı: en prestijlisi olan Provence Dili, Auvergne Dili ve France

---

[8] Savaşçı tarikatlar ordu modeline göre örgütlenmiş olup kadroları askeri rütbeler taşırdı (ç.n.).

Dili. Şövalyeler uhdelerindeki Tarikat arpalık ve "serdarlıklarını" buralardan alırlardı. Örneğin, Şövalye d'Aydie bu şekilde Saint-Marcel d'Argenton ve Valençay dirliklerinin sahibiydi.

Fransa'da bir Malta şövalyesi dine ve krala hizmet eder. Bu iki yönlü tabiyet onu, kariyerini hükümdarının yanında sürdürmek zorunda bırakır. 1716'da [Tarikat'a girmek için] ordudan yüzbaşı olarak ayrılmış olan Blaise-Marie d'Aydie, dönüşünde, Rions kontunun desteği sayesinde, Dragons-Dauphin alayına[9] geçme ayrıcalığını elde eder. 1667'de Louis de France'a verilmiş olan bu alay, yirmi yıl boyunca Mareşal d'Huxelles'in komuta etmiş olduğu çok prestijli bir birliktir. Kralın hassa birliklerinden olduğundan, burada edilen hizmet, "bröve"lerini satın alarak[10] terfi edebilenlere şan, şöhret ve servet getirir. D'Aydie kralın askeri olduğundan, saray erkânına her gittiği yerde eşlik etmek ve garnizonunu da duruma göre Compiègne, Marly, Versailles, Fontainebleau gibi hükümdarın belli başlı kır köşklerinin bulunduğu yerlerde kurmak zorundadır. 1719'da çocuk kral normal olarak Tuileries Sarayı'nda oturmakta ve orman havası nedeniyle zayıf bünyesine iyi geldiği anlaşılan Vincennes'de de kısa sürelerle kalmaktadır. Şövalye, Dragons-Dauphin alayına yılda üç ay kıta hizmeti borçludur; zamanının geri kalanı, sahibi olduğu "serdarlıklar"[11] ve ziyaretiyle şeref verdiği salonlar arasında geçmektedir. Yani D'Aydie geleneklerine sımsıkı bağlı, ama öldukça parasız kalmış ve rütbe ve görev elde etmek için durmadan kapı bulması gereken yüksek taşra soylularının kusursuz örneklerinden biridir.

---

9 Veliaht'a bağlı hafif süvari alayı (ç.n.).

10 Her rütbeye ancak o rütbenin "brövesi" (diploması) satın alınarak terfi ediliyor, elbette üstlerin olumlu görüşleri alındıktan sonra. [Başka deyişle, her rütbenin bir "katma değeri" olduğundan, vergisi peşin alınıyor!] (ç.n.).

11 *Commanderies*: Aslında feodal bir dirlik, ama Tarikat geleneği uyarınca askeri bir terimle adlandırılıyor.

Luxembourg Sarayı'ndaki resepsiyonları ve Temple'deki yemekleri kaçırmadan Paris'te salondan salona dolaşırken Malta şövalyeliğinin çevresinde yarattığı tüm efsane halesini de birlikte götürür: En yüce davaların savunucusu, ama çoğu kez aylak ve ehlikeyf yaşama hasret biri...

D'Aydie, Ayşe'nin gönlünü fethetmiş olmayı sosyete yaşamında kazandığı bir zafer gibi algılıyor olabilir; Naip'in çuvalladığı yerde başarıya ulaşmaktan gurur duyar ve büyük bir sevinçle bu güzel ve gözde kadının sevgilisi olur. Ayşe, iki oğul Ferriol'e sırrını açmıştır; şövalyenin ziyaretlerini kolaylaştırmak için iki kardeşin suç ortaklığı gereklidir. Elçinin uşaklarına karşı, Malta şövalyesi konağa bu iki kardeşin davetlisi olarak gelir. Antoine de Pont-de-Veyle'in dairesi Ayşe'ninkine bitişiktir; D'Aydie bir kez oraya girince, "kraliçem," dediği Ayşe'yle kolayca buluşabilmektedir. Çok geçmeden sırra ortak olan Mme de Parabère ile Mme de Villette'in de -dediklerine göre- genç Çerkez kızının mutluluğundan gözleri yaşarır. Ayşe kendisine şövalyeden bahsedince, "Sultan, bu güzel yanılsamayı şimdi de sen yaşa bakalım!" diye haykırır. Dostlarının da ilişkilerini onaylamasıyla içleri rahatlayan iki genç, gerçek mutluluk anları yaşarlar.

"Şövalyenin tutkusu, Ayşe'nin derin bağlılığı oranında artıyordu." Gerçekten de şövalyenin arzusu sadece okşanan izzetinefsinin kaynağından beslenmez. Serbest fikirli bir baştan çıkarıcı olduğunu kabul etmekle birlikte, kendisini Ayşe'ye bağladığını hissettiği duygu, sosyete yaşamında edindiği deneyimi aşmaktadır. Onu gerçekten sevme ihtiyacını duyar. Fakat ona kendini veren kadının tutkulu sevgisine karşılık vermeye hazır mıdır acaba? Karşısında ateşli, tutkulu, kıskanç, onu kendi görüşlerine çeken, istekleri mutlak olan, salonların modası kaprisli kadınlarla aynı ölçüye vurulamayan bir Ayşe bulunduğunu hisseder. Şövalye onunla birlikteyken yanıp yakılan âşık rolü oynamaz; onu Ayşe'ye iten heyecanın içtenliği kuşku

götürmez ve o, bundan dolayı katışıksız bir mutluluk duyar. Fakat duygularıyla düşünüp davranıyor olmasına karşın, kalbi hâlâ böyle bir duruma göre davranma yetisine sahip değildir. Dünyanın ne en tutkulu erkeğidir ne de en seveceni ve bunun bilincindedir. Mme du Deffand, onun karakterini analiz ederken şu ilginç gözlemi yapacaktır: "Sevdiğini sanıyor, ama acaba kendini aldatmıyor mu? Mutluluğu için kimsenin elzem olmadığını düşünmeye eğilimi var." Ama şimdilik bu düşünce şövalyenin atılgan sevgisini dizginlemez.

Ayşe'ninse aklı tutkusunu yenemez. Aşkı, hiçbir düşünme çabasına meydan vermeden, onu alıp götürür; bu aşkın kendi kaderi olduğuna inanmıştır. Şövalyenin bütün erkeklerin tavırlarıyla dışa vurdukları fatihlik duygusuyla hareket ettiğini hissetse de samimiyetinden kuşku duymaz. Onunla birlikte mutlu olmaya azmederek, onu gerçek ve içten bir sevgi ilişkisine çekmeyi kafasına koyar. Kafasındaki mutlak aşk fikri, onu yaktinden önce romantik bir tip yapmaktadır; Ayşe, "ruhu büyük şeylere yükseltenin sadece büyük tutkular olduğuna" inanan yüzyılın ikinci yarısına ait roman kişiliklerinin habercisidir.

Elçiye gelince o, şimdi Ayşe'nin yaşamında, kalbini özgürleştiren ve kafasını açan bu aşka çomak sokan bir oyun bozucudan başka bir şey değildir. Yaklaşmalarından kaçınmak, emirlerine yan çizmek gerekmektedir. Okşayışlarının uyandırdığı aşağılanma ve kirlenme duygusuna maruz kalmamak için Ayşe çeşitli keyifsizlikler, baş ağrıları, rahatsızlıklar bahane eder. Huysuz ihtiyar ya bozulup sinirlenir ya duruma razı olup Lucie-Charlotte'u çağırır, fakat Ayşe'den de vazgeçmez. Hep tetikte oluşu, sevgilileri sinir bozucu ihtiyat tedbirleri almaya zorlar. Ayşe bu ilişkisi açığa çıkarsa mahvolacağını bilir. Bu durumda elçi kendisini konaktan kovdurmayacak mıdır? Kendisine güvenli bir yaşam kurma sözünden dönmeyecek midir?

Ayşe bundan sonra günlük etkinliklerini, D'Aydie'yle buluşma ayarlama planları kurarak düzenler. Şövalye'nin oturduğu Saint-Roch Sokağı'na koşmak için bahçe yoluyla konaktan çıkma olanağı bulamazsa ya da ondan haber alamazsa, Sophie aracılığıyla ona aklacele karalanmış pusulalar gönderir. Elimizde bunlardan, şövalyenin yokluğunun sabırsızlığıyla yazılmış ve "bu salı akşamı," diye tarihlenmiş bir tane vardır. İri harfli, ince ve sinirli yazısıyla, şövalyeye son derece keyifsiz ve içi kararmış durumda olduğunu bildirir; bazı yerlerde telaşla yazılan sözcüklerin karalanmış, bazen de kalemin duygulara kapılarak coşmuş olduğu görülür. "Beni kızdıran başka şeyler de olmasaydı, ben de size yüz vermezdim. Rica ederim, gelin ve neler olduğunu öğrenin; sizden istediğim bir dost yardımıdır, bunu benden esirgeyemezsiniz. Ustalıkla, T.'e (şövalye bunu 'Türk' diye okuyacaktır) kendinizi göstermeden eve girebilirseniz, yarın sabah sizinle kısa bir süre serbestçe görüşebilirim; uşakları sizi görseler de gidip ona söylemezler; evde bulunduğunuzu söylerlerse bile, sizi P.'nin (iyiliksever Pont-de-Veyle) dairesinde sanacaktır." Elçi öğleye kadar dairesinden çıkmamak alışkanlığındadır. Arzulanan ziyaret için en elverişli zaman, işte sabah tuvaletinden öğle yemeğine kadarki bu aradır. Ayşe, bu süreyi uzatmak için yemeğe de inmeyecektir. Bu üç saatlik harika baş başa görüşmenin mutluluğunu şimdiden yaşayarak şövalyeye yalvarır: "Ya cevap verin ya da gelin." Tam pusulayı mühürlemek üzereyken birdenbire unuttuğu bir şey aklına gelir: "Yarın dini bayram, kiliseye gitmek gerek." Dini görevleri savsaklamak mümkün değildir ve bu ayin, buluşmayı kısaltacaktır. Ama yine de muzip ve sevimli bir meydan okuma edasıyla ısrar eder: "Sizi mutlaka görmeliyim, aslında ortada pek önemli bir şey yok, ama daha uzun zaman bunu size söylemeden duramayacağım. Bakın, arayın, T. sizi görmeden sizinle konuşmamın bir yolunu bulun." Tutku-

lu, aceleci, ama saatlerin ve bakışların esiri olan Ayşe, kendisini gözaltında tutan despotu atlatmak ve birkaç mutlu an yaşayabilmek için her türlü plan, düzen ve hileye hazırdır.

Şövalye memnuniyetle onun arzularına uyar; buluşmalarını kolaylaştırabilecek dostlardan bir ilişki ağı örmek suretiyle, o korkunç Türk'ün sarayından çıkmasına yardım eder. Böylece, Mme de Parabère'in evinde ve şövalyenin amcası M. de Sainte-Aulaire'in hüküm sürdüğü Mme de Lambert'in salonunda mümkün olduğu kadar sık görüşürler. Ayşe, Mme de Lambert'le, onu dinlemenin kendisi için zor olduğu bir dönemde karşılaşmıştır. Genç kadın, ahlak üzerine nutukların ve her vesileyle tekrarlanan erdem kuramlarının zevkine varamayacak kadar âşıktır. Ahlak düsturları çok güzel olabilir, ama tutkulu aşk çoğu kez bunları önemsizleştirir: "Hiçbir şey güzelliğin saltanatı kadar kısa değildir, hiçbir şey sadece güzel olmayı becermiş kadınların yaşamının kalan kısmı kadar hazin değildir." Ya da: "Kadınlar sosyete insanlarına kendilerini, iyi niteliklerinden çok kusurlarıyla beğendirirler." Ayşe bu özdeyişlerde, çapkınca veya edepsizce davetlere karşı kendini savunmaya çalışırken bazen bizzat sezmiş olduğu hakikatleri duymuyor değildir. Fakat bugün, seven ve sevilen, arzulayan ve arzulanan bir kadın olarak bu söylemler artık onu ilgilendirmez. Erdemli iffetli Mme de Lambert devam eder: "Sahne eğlenceleri konusunda aşırıya kaçmayın, fazla gösterişle onur ve saygı kazanılmaz." Ayşe, "N'aapabilirim ki madam?" der içinden; aşktan gözleri kamaşarak ve yüzü aşkla ışıldayarak, şövalyesiyle birlikte ortada görünmek ihtiyacını, bu kurallara uyamayacak kadar derinden hissetmekte, birbirlerine layık olduklarını insanların fark etmesini o kadar çok istemektedir. Bu arada kafasında, sonsuza dek geliştirilip yetkinleştirilebilir bir aşk fikri de oluşur: "Aşk ilk zevk ve mutluluk kaynağı, yanılsamaların en tatlı-

sı ve en gönül okşayıcısıdır. Mademki bu duygu insanların mutluluğuna bu kadar gerekli, öyleyse onu toplumdan kovmamak, yalnızca iyi yönetmeyi ve yetkinleştirmeyi öğrenmek ve öğretmek gerekir..." Fakat belleği şimdi daha tatlı başka sözlerle mest olmaktadır; dönemin en "esprili" salonunda yapılan en incelikli tartışmaları bile dinleyecek halde değildir. Ruhu çoktan uzaklaşmıştır bunlardan, gelecekteki buluşmalara, belki ufukta gördüğü birtakım uzak projelere yönelerek...

D'Aydie ona en iyi dostu, hatta kardeşim dediği, kendisi gibi Malta şövalyesi ve daha büyük bir askeri kariyer yapacak olan Gabriel de Froulay'i tanıştırmış, Ayşe de buna karşılık onu Bolingbroke'lara takdim etmiştir. Birkaç aydan beri dul olan Lord Bolingbroke, Markiz de Villette'le evlenme hazırlıklarıyla meşguldür. Yurdundan sürülmüş, tüm haklarından, hatta servetinden bile yoksun bırakılmış olan Lord, evlendiğini açıkça ilan edemez. Nikâh ertesi bahar Montfermeil'de, Lord Stair'in özel şapelinde gizlice kıyılır. Topluma karşı Markiz "Mme de Villette" olarak kalır, Ayşe içinse "Milady" olur.

Ayşe ile D'Aydie kendilerini aşklarına vermişler, gözleri dünyayı görmemektedir. Law sisteminin doruk noktasında, çevrelerindeki büyükler durmadan zenginleşir. Prens de Carignan ve Prens de Bourbon utanmazcasına spekülasyona dalmışlardır. Mme de Parabère gayrımenkul işine atılır; üç yüz bin liraya Vendôme konağını, sonra da Danville dükalığını satın alır. Gözdeliğinin doruk noktasındaki Mme de Tencin, Quincampoix Sokağı'nda, kraliyet borsasının bulunduğu konağın yakınlarında bir borsa simsarlık bürosu açar. O sırada burası Paris'in merkezidir ve burada bir tür vahşi borsa etkinliğini sürdürmektedir. Sokağın en kötü binaları, evler, bodrumlar, tavan araları akıl almaz fiyatlara erişir. Kiralamalar günlüktür: Bir oda on liraya. Mme de Ferriol, Şövalye Destouches, Başkan

Hénault, Senyör Du Pin ve Senyör La Mésangère, Mme de Tencin'in ortakları arasındadırlar. Sabah olur olmaz iki büyük yağız atın çektiği üç aynalı siyah bir araba, simsar hanımı bu Quincampoix Sokağı'na getirir; "çılgınlığı gün boyunca daha da artacak olan" bir borsa oyuncusu kalabalığı orada kaynaşmaya başlamıştır bile. Mahalle normal sükûnetine ancak akşam olup bir çan eve dönüşü çaldığı zaman tekrar kavuşur. O zaman, son çılgınları hemen yakındaki Tahta Kılıç kabaresi karşılar. Mme de Tencin de, gecenin "zengin Mississipililerin sefahat âlemlerine"[12] yataklık etmesinden önce, burada gözükmekte bir sakınca görmez.

"Neşeli sistemin" en hummalı devresinde tatlılar, pastalar ve şuruplarla karnını tıka basa doldurmaktan vazgeçemeyen Berry düşesi ölür. Zaten yaptığı zor doğumdan sonra tamamen iyileşememişti. Bebeği de ancak birkaç saat yaşadı. Prenses birkaç zaman daha metabolizma bozukluklarıyla sürünüp durdu. Ayak ve bacakları korkunç derecede şişmişti, güçlükle yürüyebiliyordu. Naip'in hekimi Chirac, "emetik" verdi. Bu kusturucu ilacın etkisiyle "yukarıdan ve aşağıdan büyük boşalmalardan sonra", prensesin durumu o kadar ağırlaştı ki son duası bile yapıldı. Fakat geçici bir düzelme görülünce, hekimlerden gizli olarak, prenses yine pasta, kavun, incir, şarap ve buzlu bira gibi aburcuburu tıkınmaya koştu. Çok geçmeden de son saati çaldı. Kızını çok seven Naip başucuna geldi. Prenses

---

[12] O devirde tüm Mississipi havzası (Kanada'dan Meksika körfezine kadar Kuzey Amerika'nın tüm orta bölgesi), Louisiane adıyla Fransa'nın sömürgesiydi. John Law'un "sistemi" de burada olduğunu iddia ettiği bir madenin hisse senetlerinin alınıp satılmasına dayanıyordu. Sonuç: Karş. Iyi bildiğimiz "banker faciası" ve 2001 yılı "banka krizi" olayları; binlerce küçük tasarrufun kısa sürede, sahiplerini sefalete düşürerek birkaç elde toplanıp ortadan sır olması... Fiyaskodan sonra John Law'a bir şey olmadı; ülkesine döndü. "Louisiane" da 1803'te, yeni kurulmuş olan Amerika Birleşik Devletleri'ne satıldı (ç.n.).

21 Temmuz sabahı saat ikide Muette Şatosu'nda öldü. Mezartaşı yazısı şarkıyla alay konusu oldu:

Babet hayatını yitirmiş:
Ne büyük kayıp bu aşk için!
Ne? Komedideki Babet mi?
Hayır canım, Luxembourg'daki...

Fakat ne sırasında şövalyeden de lütfunu esirgememiş olan prensesin ölümü ne Law sisteminin yarattığı tedirginlik ve korkular ne de İspanya'yla başlayan savaş Ayşe ile D'Aydie'ye aşklarını unutturabilmişti. Tutkulu insanlar için zaman duygusal bir iç tarihtir.

YEDİNCİ BAŞLIK

"Rica ederim, benim annem olun"

Dilerim ki bu mektup şimşek ve fırtınalar içinde düşen yıldırım gibi olsun.

Montesquieu,
İran Mektupları, CLIV.

"Sizi Kâfir'in elinden çekip çıkardığım ve satın aldığım zaman, niyetim kendi başıma dert açmak ve mutsuz olmak değildi. Yazgının insanların kaderi hakkındaki kararından yararlanarak sizi istediğim konumda tutmak ve bir gün kızım veya metresim yapmak iddiasındaydım... Aynı yazgı şimdi her ikisini de olmanızı istiyor...

Artık bütün hususlarda hiçbir anlaşmazlık veya küskünlük olmasın. Kendinize dikkat edin ve şom ağızlara hakkınızda hiçbir konuşma vesilesi vermeyin. Hanım arkadaşlarınızın seçiminde biraz daha dikkatli olun ve onlara içinizi ancak doğru biçimde dökün. Memnun olduğum zaman, bizi çözülmeyecek şekilde bağlayan bağlar dışında, bende başka hiç kimsede bulamayacağınız şeyleri de

bulacaksınız. Sizi bütün kalbimle kucaklıyorum, sevgili aïdé'm."

Charles de Ferriol, İstanbul Sarayı'na mensup bir şehzade gibi, emirlerini yazıyla iletmektedir; sessiz ama bu metenle daha da buyurucu olan sözleri, efendinin kölesi üzerindeki otoritesini yasa haline getirmektedir. İstanbul'daki ikameti esnasında elçiye hâkim olduğu gözlenen despotça eğilimler, dönüşünden beri yakınlarına karşı da doğal olarak gösterilir olmuştu. Eski Rejim'in ailede ve toplumda erkeğin üstünlüğünü vurgulayan sistemi de elbette bu tutumu güçlendirmişti. Konaktaki rolüne ve geçmişteki iktidarına sımsıkı bağlı olan Charles de Ferriol, kafasında, çevresindekilerin kendisine olan maddi ve manevi bağımlılıklarını resmi otorite temeline oturtan bir tür despotluk gerekçesi oluşturmuştur. Elde etme, sahip olma hırsıyla büyülenmiş, Lucie-Charlotte ve Ayşe'nin bedenleriyle de kendisine teslim olmalarını istemiştir. Onları, sırası gelince efendileri olduğunu rahatça ilan edebilmesine imkân verecek ideal koşullarda yetiştirmiş, kıvama getirmişti ve şimdi de onlardan istediği gibi yararlanma hakkının tanınmasını istiyordu.

Şimdi Ayşe'nin yavaş yavaş elinden kaçmakta olduğu duygusuyla tutkusunun, sahip olma hırsının en derin yerinden yaralanmaktadır. İçinin rahat olması için Ayşe'nin uysallığına ihtiyacı vardır. Oysa şimdi hakkında kafa bozucu şeyler anlatıldığını duyuyor. Mme de Ferriol şövalye d'Aydie'nin gittikçe sıklaşan ziyaretlerini, deyim yerindeyse "yutmamıştır": Belki de kendi entrikaları açısından Ayşe'nin, efendinin gözdesi olarak kalması daha çok işine geliyordu. Öyle veya böyle, bu konuda kayınbiraderinin kafasında kuşku uyandırmış olmalıdır ki efendi kendini kandırılmış hissetmektedir. Ayşe'nin çekinserlikleri, beklenmedik keyifsizlikleri ve yeğenlerinin Ayşe'yi güldüren esrarengiz imalı sözleri aklına geliyor. Hayalgücü, Ayşe'nin

son zamanlardaki bazı hareketlerini, ani sevinç nöbetlerini, gizlice evden çıkışlarını yeniden anımsayıp üzerinde çalışıyor, bunları yengesinin uyarıları ışığında yeniden değerlendiriyor. O zaman korkunç ve dayanılmaz bir kıskançlık, *İran Mektupları*'ndaki Usbeck'in kıskançlığı, "birden parlıyor ve ruhunda korku, kuşku, kin, nefret ve hüsran ateşleri yakıyor." Malının elinden alınması korkusu ve bundan doğan kızgınlık tüm benliğini sarıyor.

Yazdığı bu mektupla "vaftiz kızına" gözünün her yerde üstünde olduğunu, bütün yaptıklarını izlediğini hatırlatıyor; her ne kadar [eski sahibinden] satın alınmış olsa da kaderinin hâlâ kölelik ve sonsuza dek kendisinin [Charles de Ferriol'ün] kararına bağlı olduğunu ve bu kararın da Tanrı'nın yazdığı yazgıda içerildiğini ve vaktiyle çocuğu satın almak için ödediği bedelin kendisini bugünkü davranışında haklı kıldığını aklından çıkarmaması gerektiğini anlatmayı amaçlıyor. Fakat mektup aynı zamanda zaafını da ele veriyor. "Bizi çözülmez biçimde birbirimize düğümleyen özel bağlar": Bu sözler Ayşe'yi başka bir erkeğin aşkının erişim alanının dışına koyuyor. Olası bir rakibi yenmek için, Ferriol [adına kaydettirmiş olduğu] serveti istediği gibi kullanma hakkını önererek genç kadını bir kez daha satın almak zorunda. Ayrıca, mektubun sert ve kırıcı tonu yaşlanmakta olan erkeğin yalnızlık korkusunu da gizleyemiyor. Sonundaki senli benli hitap tarzı hakkındaysa, denebilir ki bu, hem bir zamanlar duyduğu baba şefkatini hem de bir an önce gerçekleşmesini istediği tensel birleşmeyi ifade ediyor.

Sophie mektubu Ayşe'ye sabah tuvaletini yapmaktayken vermiştir. Gözlerinin önünde dans eden sözcükler duygularını baskı altına alıyor, ona itaatten başka seçenek bırakmıyor. İlk tepkisi öfkeye kapılmak olmuştu, fakat çok geçmeden tekrar sükûnet buluyor. Şövalye d'Aydie'nin aşkı kendisini elçinin emirlerinden bağışık kılmıyor mu?

Birkaç zaman önce böyle bir mektup onu umutsuzluktan bitirirdi; oysa şimdi orada kendisini de şaşırtan bir güç kaynağı buluyor. Aklı fikri şövalyeyle dolu olarak, vaftiz babasının arzularına karşı gelmeye ve kalbindeki yeni aşkı bütünlüğüyle yaşamaya karar veriyor. Elçinin bir mal sahibi edasıyla verdiği buyruklar şimdi ona tahammül edilmez kaprislerden ibaret gibi görünüyor. Aşk, "Ağa"nın yasalarında da reform yapacaktır. Ayşe kalbinin temiz olduğunun bilincindedir ve artık ruhu da bağımsızlık âleminde yaşamaktadır. Yine de [ilk coşkunun ardından] hemen tekrar kavuştuğu serinkanlılığı, ihtiyatlı olmasını öğütlemektedir. Vaftiz babasının fantezilerine başkaldırmış da olsa, hareket ve eylem özgürlüğü hâlâ maddi geçim kaynağının kırılganlığıyla ölçülmektedir.

Onunla yüz yüze konuşması gerekiyor. "Bundan böyle davranışlarıma sadece evlat saygısı ve size borçlu olduğum minnettarlık ve şükran duygusu yön verecektir."

Elçiyi birbirlerine karşı ortak ödevlerini yerine getirmeye çağırmakta kararlı olan Ayşe, onunla baş başa görüşme iznini koparmıştır ve şimdi de onun isteklerine meydan okumaktadır. Yaşlı adam aşağılandığını hissediyor. Hemen ardından öfkesi dalga dalga kabarıyor, Ayşe'nin üzerine boşanıyor ve kendisini bitkin düşürüyor, ama boşuna: Ayşe artık onun sözel gazabından ürküp şaşırma aşamasını geçmiştir. Gösterdiği delillerden de etkilenmemektedir. Elçi, Ayşe'nin, genç kadını kendisinin kurgulamış olduğu peri masalı senaryosunun dışına çeken garip bir gücün etkisi altında hareket ettiğini hissediyor. Kekelemeye başlıyor, bastonu titreyen parmaklarından kurtulup yere düşüyor. Koltuğuna yığılıyor ve vaktiyle İstanbul'da başına gelmiş olan o zihinsel ve bedensel yıkılış haline tekrar düşüyor.

Ferriol'ü yatağa düşüren beyin sarsıntısı kamuoyunu da alarma geçirecek kadar şiddetli olmuştur. O devre ait

birçok tanıklık elçiyi son saatlerini yaşıyormuş gibi anlatır. O andan itibaren Ayşe, ona öz babası gibi bakar. Lucie-Charlotte'la nöbetleşe başucunda bekler, bir yandan nakışlarını işleyerek onu gözetimde tutarlar. Giderek aklı yerine gelir; Ayşe, ona kitap okur. Elçi yavaş yavaş adeta yeniden doğar. Vaftiz kızının özenli bakım ve ilgisine fit olur, etrafında pervane olunmasını isteyen huysuz ve kaprisli bir ihtiyara dönüşür. Sahip olma arzusundan sadece, Ayşe'yi, görüp işitme mutlululuğundan başka bir şey istemeksizin kendine bağlama iradesi kalmıştır.

Krizleri bazen aldatıcı iyileşme halleriyle kesintiye uğrar. Böyle zamanlarda Charles de Ferriol eski kibir ve gururuna tekrar kavuşur ve büyük projeler kurmaya kalkışır. Türk Sultanı'nın olağanüstü bir elçi göndereceği haberi Fransa'ya ulaştığı zaman, Mme de Tencin'in *abbé* Dubois nezdinde gözde oluşundan yararlanarak bu nazırla görüşmeyi başarır. Bizim ihtiyar III. Ahmed'in bu niyetinden son derece memnun olmuştur; Dubois'ya Türk temsilcilerini reddetmeyi, onun yerine bir Fransız elçilik heyeti oluşturmayı önerir; tabii bunun başında olağanüstü büyükelçi sıfatıyla kendisi İstanbul'a gidecektir. Marazi bir yaşlılık rüyasıdır bu: Şark'ı tekrar görmek, eski ihtişamı yeniden yaşamak... Sosyete ve politikada geleceğin yolları böylece tekrar açılınca, bu kez dikkati kendi evine çevrilir. Hâlâ efendi olduğunu kanıtlaması gerekmektedir. Ayşe'yi "sadece kendisini yanında tutmak" istediğine ikna etmek için, Lucie-Charlotte de Fontana'ya bir koca bulmakla uğraşır ve kızı, yirmi beş bin lira drahomayla, meslekten asker bir gençle, Fare alayında Yüzbaşı M. Méchines de Montaume'la evlendirir. O kadar uzun süre elçinin bütün isteklerini hiç sızlanmadan yerine getirmiş olan güzel Ermeni kızı, 1720 yılında Ferriol konağından ayrılır. Aynı dönemde Charles de Ferriol, Ayşe'ye vatandaşlık hukukuna göre bir gün kendi mirasında hak iddiasında bulunma imkânı ve-

recek olan uyrukluğa kabul beratını elde eder. Bu eylemle elçi kuşkusuz bir baba sıfatıyla hareket ettiğini göstermek istemiştir. Oysa 1720 yılında Ayşe yirmi altı yaşında ve çoktan evlenip yuva kurma çağındadır. Gerçek bir baba onu da Lucie-Charlotte gibi evlendirirdi. Fakat elçinin ne olursa olsun onu yanında tutmak arzusu, Ayşe'yi sonuna dek onun hizmetinde kalmaya mahkûm etmektedir. Anlaşıldığına göre, Ferriol'ün duygularındaki kargaşa akıl yürütme yeteneğine de zarar vermektedir.

Eski elçinin Dubois nezdinde çevirmeye çalıştığı entrikalar kendisini, Ayşe'ye biraz daha özgürlük bırakacak kadar meşgul etmektedir. İçinden direnmesine karşın "Ağa"sının mektubu genç kadının aşk hayatını altüst etmiştir. Önyargıların, dış koşulların ve Ayşe'nin sık sık sözünü ettiği o "kader"in dayattığı kısıtlama ve zorlamaların bilincinde olan iki genç gelecekleri için kaygılanırlar. Şövalyenin sosyal statüsü, yaşadığı çevrede geçerli davranış kuralları resmen birleşmelerine karşıdır. Kaldı ki D'Aydie'nin bir yakın akrabasının başına gelenler de onlar için ders alınacak bir örnek olabilir. Bu kişi, daha önce adı geçen Julistanne'la, yani Neuhausel yağmasından kurtarılıp Ferriol tarafından Lauzun adına Fransa'ya getirilmiş olan şu "Turquesse"le gizlice evlenen Bautru-Nogent'dır. Bir kızlarının doğması ve evliliklerinin açıkça ilan edilmesi bile ne sosyetenin alaylı dedikodularını ne ailesinin acı eleştiri ve yakınmalarını ne de miras hakları konusundaki hukuki itirazları durdurabilmiştir.

D'Aydie'nin durumu, Malta Şövalyeleri Tarikatı'na olan angajmanı dolayısıyla daha da karmaşıklaşmaktadır. Voltaire şöyle diyor: "Şövalye Malta'da [iffet] yemini etmişti; sonradan, Ayşe'yle evlenebilmek için, birkaç kez bu yeminden bağışık tutulmayı istedi." D'Aydie için evlenmek, "serdarlıklarının" gelirlerinden yoksun kalmak demekti. On dokuzuncu yüzyıl tarihçilerine göreyse şövalye, Tari-

kat yemini etmiş (*profès*) sayılmaz. Ne olursa olsun o, kendine evlenmesine imkân tanımayan bir hayat kurmuştur. Serveti de kuzeni Bautru-Nogent'ınkiyle kıyaslanabilir düzeyde olmayıp, ayrıca elinin altında da değildir; şövalye babası tarafından maaşa bağlanmıştır. 1720'de 3000 liralık bir rant senedi elde etmiştir, ama 75.000 liralık ana parayı kullanmasına izin yoktur. Ayşe'nin büyüsüne iyice kapılmıştır ve onu eş olarak almayı bütün kalbiyle istemektedir; ancak, "yüksek ve kudretli senyör" Kont d'Aydie olduğundan, bu mutluluğu kendisinden esirgeyecektir. Herhalde geleneğinin koyduğu yasaları çiğnemeyi kabullenememektedir. Belki Ayşe'ye, Julistanne'ın toplumla yaşadığı o zor ve aşağılayıcı ilişkiyi yaşatmaktan kaçınmak da istemektedir. Aşk duygularının bu işlerde hemen hiç kaale alınmaması, aristokrasinin hukuki konumu ve miras yasaları, şövalyeyi Ayşe'yle evlenmekten alıkoyan belli başlı aleyhte nedenlerdir. Ayşe ise, şövalyesinden onu sınıfının gözünde alçaltacak bir eylem istemeyecek kadar kendi konumunun bilincindedir. Soylu bir bey, bir köle eskisiyle evlenemez. Toplum, onu D'Aydie'nin metresi olarak kabul edebilir, ama meşru ve resmi eşi saymayı kesinlikle reddedecektir.

Bu yüzyılın başlarında, Mme de Tencin ve Mme de Ferriol gibi ihtiraslı kadınlar, Mme du Deffand ve Mme de Lambert gibi tiplerde temsil edilen edebiyat salonlarının bilgiç akıl hocaları, Mme de Parabère ve daha sonra Mme de Pompadour benzeri büyük saray yosmaları, Mme Dacier ve Mme du Châtelet gibi entelektüeller, kadınların özgürleşmesi bağlamında tekil örneklerden başka bir şey değillerdir. Bunların var olması, kadınların bir bütün olarak atalardan kalma sosyal, ahlaksal ve cinsel önyargıların damgasını taşıyan bir konum ve durumda tutulmalarına engel olmaz. Zina yaptığı saptanan kadın, feminizm tarihçilerinin yazdığına göre, "kocası tekrar birlikte yaşamayı reddettiği takdirde, saçları kazınıp yüzüne peçe takılarak"

bir manastıra kapatılabilir. Evlenmeden çocuk doğuran kızlar, bebek öldüğü takdirde, hâlâ ölüm cezasının tehdidi altındadır. Bu sert hükümler daha çok adı sanı pek duyulmamış ve yoksul ailelere mensup kızlara ve kadınlara uygulanır. Gerçi törelerde, anlayış ve yaşayışta meydana gelen gevşeme ve serbestleşme Naiplik Dönemi toplumuna yavaş yavaş nüfuz etmekte ve onu "zinaya pek kötü gözle bakmama" yönünde cesaretlendirmektedir; fakat insanlar hâlâ toplum yasalarının çiğnenmesi sayılabilecek her davranışa karşıdırlar. Eski "kılıç" soylularının elinden tüm kamu görevlerini kapma uğraşındaki yeni "kılık" soyluluğu,[1] yürürlükteki kurallara saygı göstermekle kalmaz, filozofların kınayarak belirttiklerine göre, bu konuda daha da yobaz, çıkarcı ve "gotikçe" davranır. Aristokratlar, örneğin -vaftiz kızının D'Aydie'yle ilişkisini kabul ettiğini varsayalım- Elçi Ferriol ya da Mme de Ferriol, toplum içindeki olumlu imaj ve önyargılarını her şeyin üstünde tutan soylular olarak, himayelerindeki kız ile şövalye arasında bir evliliği akıllarından bile geçiremezler. İkisi birden, her biri kendi tarzınca, Ayşe'yi cariyelikten ibaret olan kaderine boyun eğdirmeye çalışmışlardır.

1720 yılı başlarında *abbé* de Tencin, Melun'deki Recollets kilisesinde, John Law'un resmen dininden dönme ayinini yönetmek ayrıcalığına, Katolikliği kabul eden İskoçyalı banker de böylece Maliye Genel Denetmenliği[2] görevine talip olmak imkânına kavuşurlar. "Senyör Law'un Katolikliğe dönüşünün, armağan ettiği hisse senetleriyle M. de Tencin'e büyük kazançlar sağladığı" söylenir. Bu bolluk dönemi, Augustin de Ferriol'e Metz Parlamentosu'nun "havan başlıklı" başkanlık görevini satın alma imkânı sağlar ve böylece Marie-Angélique'e de "Mme la

---

[1] Feodal dirlikleri ve unvanları -ardından da kamu görevlerini- satın alarak "sınıf atlayan" burjuvalar (ç.n.).

[2] Maliye Nazırlığı (ç.n.).

Présidente de Ferriol" unvanını taşımanın seçkin zevk ve mutluluğunu yaşatmış olur.

Buna karşın o yıl Marie-Angélique'in başı dertten kurtulmaz. Kırk altı yaşında bir kadın olarak, Mareşal d'Huxelles'le birlikte sakin bir köşeye çekilmek herhalde ona daha iyi gelirdi. Gerçi kızkardeşinin, sonunda kendisine "baş ağrıları" getirdiğini söylediği dalaverelerinden biraz uzak durmadığı da söylenemez. Eski dostluklarını canlandırmak, Lord Peterborough'la yazışmak, Lord Bolingbroke'a tütün göndermek, Fontenelle'i ağırlamak ve evinin işleriyle uğraşmak gibi şeyleri tercih eder. Fakat kısa bir süre önce D'Argental'in aktris Adrienne Lecouvreur'e deli gibi âşık olduğunu öğrenmiştir. O devirde tiyatro dünyası yüksek sosyetenin doğal uzantısını oluşturur, Voltaire ve La Motte Houdar gibi şairlerin kendilerini ifade etmelerine imkân, "büyüklerin" komedyen ve dansözlerle gönül ilişkisine ve entrikalarına uygun ortam sağlar. "Opera kızlarının, Quincampoix Sokağı'nın hisse senetleri gibi borsada kote oldukları" söylenir. Souris kızkardeşler, Le Roy kız, kelebekler gibi bir dükten ötekine ve hepsinden Naip'e uçuşur dururlar. Dönemin en prestijli iki aktörü Thévenard ve Baron'un "gece takkelerinin birçok düşesin evinde olduğu" anlatılır. Ayrıca bu ilişkiler, bu "anlık delilikler" zamanın "gazetelerine", kabare şarkılarına ve eleştiri broşürlerine de malzeme sağlarlar. Fakat tiyatro insanlarına gösterilen bunca rağbete karşın, hiçbir aristokrat oğlunun bir komedyen kızla evlenmesine asla razı olamaz. Ne var ki yirmi yaşının tüm ateşiyle tutkun olan D'Argental, Adrienne Lecouvreur'le arasındaki aşk hikâyesini bütün hayatını altüst eden bir duygu yoğunluğu içinde sürdürmektedir. Tam ilk hukuk sınavlarını başarıyla verdiği sırada öğrenimini boşlar. Marie-Angélique oğlunun hayatını tekrar düzene sokmak için aktrisi evine kabul etmeye başlar. Kızı sıkı bir sorgudan geçirir, neleri amaçladığını öğrenmeye çalışır ve oğlunu

kemiren tutkunun gençlik heyecanından beslendiğini, kendi konumunun bilincinde olan Adrienne'inse oğlanın umutlarını kırmaya çalıştığını anlar.

Aktris genç dostuna "kendisini hiç de hoşlanmadığı sıkıcı durumlarla karşı karşıya bıraktığı için" sitem ederek onu, "Bu kadar 'espri' sahibi olduğunuz halde nasıl oluyor da kendinize bu kadar az hâkim olabiliyorsunuz?" diye azarlar. Fakat oğlanın kendisi için deli divane oluşundan da etkilenmiştir ve bu aşk dolu dostluğa önem vermektedir. Bu yüzden, sonunda yenildiğini itiraf eder: "Kalbimde size karşı bu kadar derin bir acıma duygusu varken sizinle kavga ettiğimden utanıyorum."

Oğlunun bir delilik yapmasından korkan ve aktrisin niyetlerinden de hâlâ emin olamayan Marie-Angélique, D'Argental'i Paris'ten uzaklaştırmaya karar verir. Ocak 1720'de onu İngiltere'ye göndermek üzere Lord Bolingbroke'la anlaşır. Delikanlı orada Lord'un akraba ve yakınları tarafından karşılanır; zaten Lord da ona İngiltere politikasındaki son gelişmelerden kendisini titizlikle haberdar etme görevini vermiştir. D'Argental, İngiltere'de üç ay kalır; ayrılık aşkını sınavdan geçirir ve iyice coşturur. Adrienne'i de etkiler ve kız, ona düzenli olarak Paris'ten haberler verir: "Thomas Corneille'in *Inconnu*'sü dün kralın huzurunda oynandı, kral da büyük bir zarafetle oyunda dans etti," diye yazar ona 9 Şubat'ta. Aktrisin sağlık durumu, ortak dostları Voltaire'in *Artémire*'inin sahneye konmasını geciktirmiştir. İlk temsil 15 Şubat'ta verilir, fakat Başkan Brossette'in dostu Jean-Baptiste Rousseau'ya fısıldadığına göre, Artémire "bir daha kalkamayacak şekilde düşer." 27 Mart'ta Adrienne D'Argental'e haber verir: "Kardeşinizin görevi olayı sona erdi; görevi sadece asıl sahibinden miras gibi devraldı. Ben bu pazarlıktan onun hesabına pek memnun değilim; ama o, sizin onun için olmanız gerekecek şey olmadığına memnun görünüyor... Dilerim İn-

giltere'nin güzellikleri, bana göstermekle gururumu okşadığınız, benim de arzuladığım ve aslında korumaya layık da olduğum dostluğa halel getirmez."

Ayşe'yi D'Aydie'ye bağlayan ilişkiyi D'Argental'den öğrenen aktris, sırlarını ele vermez. Onlarla bazen kendisinin de sık sık gittiği Mme de Lambert'in salonunda karşılaşır. Soğuk şaka meraklıları bir komedyenin böyle bilgiç insanlarla arkadaşlık etmesini dillerine dolayıp aktrisle alay ederler. Kıskanç diller "oradakilere hoş görünebilmek için Yunanca bilmek gerek," diye dedikodu yaparlar. Ayşe, komedyenin esprisini ve duygusal samimiyetini anlayıp takdir edenler arasındadır; onun narin kalbini ve insani niteliklerini ve son olarak sanatını över. Adrienne Lecouvreur'ü sahnede seyretmek, Ayşe'nin de değerini bildiği bir ayrıcalıktır. Tüm jest ve hareketleri, etkileyici duruş ve yürüyüşü, gerçek saraylı kılığına büründüğü zamanki görkemli görünümü, aslında kısa olan boyunu adeta uzatır. İfadesini vurgulayan çeşitli ton değişimleriyle adeta melodileştirdiği sesi, seyircileri götürmek istediği uzak ülkelere alıp götürür. Adrienne Lecouvreur, trajedi oyuncularına abartılı duygusal ve aşırı gösterişli bir tarz dayatan on yedinci yüzyıl modasını terk etmiştir; doğallığı, canlandırdığı kişiliklerin tutkularını daha da belirgin kılar.

D'Argental'e, Fransa'ya dönünce, annesi artık komedyenle görüşmemesini ve kendini öğrenimine vermesini emreder. Ama o boyun eğmez, Adrienne'in oturduğu Marais Sokağı'na gitmek için konaktan, Ayşe'nin de kullandığı bahçe kapısından çıkmanın yollarını bulur. Her ikisi de aşklarından vazgeçmiş gibi yaşamak zorunda bırakılmış olan Ayşe ile D'Argental, kendilerini, aşk ilişkilerini inatla kaçak olarak sürdürmek üzere suç ortakları durumunda bulurlar.

"Bana Ablon'u ödünç verebilir misiniz? Oraya sadece en gerekli olacak hizmet personelimi götüreceğim." Mayıs

1720'de Bolingbroke Marie-Angélique'ten yazlığını ister. Milord Aix-les-Bains'den yeni dönmüştür; Paris'te, kendileriyle gözden ırak bir yerde rahatça siyasal kumpas kurmak istediği birkaç İngilizi kabul eder. Yeni satın aldığı güzel bir malikânesi de (La Source Şatosu) vardır gerçi, ama Lord Bolingbroke, doğal olarak davetlilerinin, burada giriştiği yenileme çalışmalarından çıkan toz toprak ve molozlar içinde rahatsız olmalarını isteyemez. Orléans'ın güneyinde bulunan bu yer hakkında Lord, "Doğanın zaten pek çok şeyi bizzat yaptığı bir inziva yeri; Fransa'da kalırsam ben de ona sanatla yardım edeceğim," diye yazar. Küçük ve zarif konak, göbeğinden Loiret Irmağı'nın fokur fokur kaynayarak fışkırdığı[3] geniş ve gölgeli bir parkın içinde, iki kat üzerinde yükselmektedir. Bolingbroke şatosunu düzene koymak ve istediği konforu sağlamak için ilkbahardan yararlanır. Taraçaya açılan bir galeri-kütüphane ile şarap ve meyveleri saklamak için bir buz mahzeni düzenlemeyi tamamlar. Kabul salonunun ahşap duvar kaplamaları yerlerine konunca, Lord satın alma belgesini imzalar ve binanın cephesine armasını asar: *"Nil admirari"*. La Source çok geçmeden, İngiliz'in esprili ve konforlu konukseverliğinin çekimini hisseden ince zevkli bir topluluğun buluştuğu seçkin bir yer haline gelir. Doğal olarak Ferriol'ler, Mme de Tencin, *abbé* Alari, Matignon'lar, Lord'un ilk davetlileri olacaklardır; Lord ayrıca orada Voltaire ve Mme du Deffand'ı ağırlamakla da övünecektir.

Ayşe de, şövalyesinden fazla uzakta olmakla birlikte, La Source'un gölgeli parkının cazibesinden etkilenir, ama ev sahibinin "iyi sindirim ve sakin hava huzurlu bir yaşam için birebirdir," diyen Epikürcü felsefesini benimseyemez; ancak bu yüzden Mme de Tencin'le espri yarıştırmaktan ya da *abbé* Alari'nin öğretmenliğinde bilgi ve kültürünü

---

[3] Malikânenin adı buradan geliyor: *La Source* = Kaynak (ç.n.).

artırmaktan da geri kalmaz. Karasevdalı Ayşe, ayrılık hasretini Markiz de Villette'in yanında biraz teselli arayarak hafifletmeye çalışır. Markiz onu duyarlı bir anlayışla dinler, fakat ihtiyat ve sabır tavsiye eder: Çünkü ruhen pek narin ve korunmasız olduğunu anlar.

1720 yazı Mme de Ferriol'ün Ablon'a gitmesini gerektirir. Paris, düğmeli uzun roblar giyen şık hanımlarını Tuileries bahçelerinde ağırlar. O mevsim, kadınlarda "kısa ve arkadan kıvırcık saç tuvaletleri" modadır. Yazın sıcağında Ayşe kendini şövalyeye verir ve bir ay sonra karnında bir bebek taşıdığını korkulu bir sıkıntı içinde fark eder.

Üç yıl önce, gizlice doğum yapmış olan Mme de Tencin, evlenmeden anne olmuş kızlar için imkân dahilindeki ender yollardan birine başvurmuş, çocuğu [bir kiliseye] terk etmiştir. Yüzyıllardan beri kadın vücudunu kuşatan tabu, Ayşe'nin ve bütün kadınların bir erkek hekime sırlarını açmalarını yasaklamaktadır. 1708'de Bilgin Hocquet, "*erkeklerin kadınları doğurtmasının ayıp olduğunu*" kanıtlayan bir eser yazmıştır. Sadece kadınları ilgilendiren bu olayda, gizliliğe mahkûm edilmiş kadınların mutlu bir hamilelik sürdürmek için başvurabilecekleri fazla çare yoktur. Ayşe hemen durumu şövalyeye haber verir. Ayşe'nin samimi aşkı, aslında uçarı bir baştan çıkarıcı olan D'Aydie'yi de değiştirmiş, özenli ve dikkatli ciddi bir adam yapmıştır. Bu durumda Ayşe'ye olan sadakatini kanıtlamak ister; içinde yaşadıkları dünyada bu kadar az rağbet gören bu değerin Ayşe için ne kadar önemli olduğunu anlamıştır. Sadakat birlikteliklerini haklı kılmaktadır, çünkü bunu yapmak için başka çareleri yoktur. Birdenbire ortaya çıkan çocuk da aralarındaki bağın özgünlüğünün kanıtıdır. Şövalye Ayşe'yi yatıştırmaya çalışır; fakat o, kendilerini tehdit eden tüm tehlikeleri sayar. Elçi, durumunu öğrenirse, onu kovabilir ya da manastıra kapatabilir. Ölüm kalım sorunudur bu! Ayşe bundan sonra neler olacağı konusunda umutsuz-

dur! D'Aydie'nin sözleri onu biraz sakinleştirir. Ancak, böyle her şeyi altüst eden bir durumda bile, şövalye ona evlenme teklifinde bulunmaz. Ayşe şövalyeyi tutkuyla sevmekte; sadece aklı, onunla evlenmenin hayal âlemine ait bir şey olduğuna Ayşe'yi inandırmaktadır. Arzusu ve tutkusu da zaten Ayşe'yi hayal kurmaya götürür, ama yine de şövalyenin ileri sürdüğü delilleri kabul etmesi gerekmektedir: Bir kadın arkadaşından yardım ve öğüt arayacaktır. Şövalye böylece Ayşe'yi bir tür yalnızlığa geri itmiş olur. Yasadışı hamileliği, toplumun kınaması ve maddi durumunun zayıflığı karşısında tek başına kalan Ayşe, şimdi D'Aydie'nin de elinden alındığı duygusuna kapılmıştır. O akşam onu dinlerken kendisine yapabileceği yardımın sınırını da tam tamına ölçme fırsatını bulur. D'Aydie'nin tepkisi, erkek mantığının ve sınıfının gözünde alçalmak istemeyen aristokrat gerekçelerinin çerçevesi içinde yer almaktadır. Yine de Ayşe'yi terk etmeyi bir an bile düşünmez; ona yardım edeceğine söz verir, ki o devirde onun sosyal statüsüne sahip birinin elinden ancak bu kadarı gelir.

İki gencin telaş ve heyecanları, Paris'in o sıradaki bulanık havasıyla da uyum halindedir. Law sisteminin çöküşü bütün kafaları allak bullak etmiş; Mme de Tencin, Quincampoix Sokağı'ndaki "tezgâhını" kapatmak zorunda kalmıştır. Tedavüldeki kâğıt para bolluğu ve bunun doğurduğu enflasyon, en kurnaz borsa oyuncularını, hem de en entrikacılarını, "hisse senetlerini para olarak 'realize' etmeye" sevk etmiştir. Bourbon ve Conti prensleri, kâğıtlarına karşılık Kraliyet Bankası'ndan altın olarak milyonlar çeken ilk spekülatörler olmuş, yüklü arabalarının oluşturduğu katar bütün şehri alarma geçirmiştir. Sistem tarafından iş hayatından dışlanan, prenslerin müttefikleri banker Pâris kardeşler de simsarlarına aynı şeyi yapma talimatı verirler. O andan itibaren olaylar hızlanır. Yığın yığın hisse senedi Grev meydanında yakılır. Halk, altın ve gümüş

kapkacağını nakit paraya dönüştürülmek üzere Darphane'ye getirmeye çağrılır. Kadınların elmas ve değerli taşlardan takılar taşıması yasaklanır. Elde altın kalmamıştır; panik sokağa hâkim olur; herhalde Naip'in düşmanları tarafından parayla tutulmuş olan kışkırtıcılar, kalabalığı ayaklandırırlar. Ellerindeki kâğıt paradan kurtulmak isteyen Parisliler, Vivienne Sokağı'ndaki banka bürolarını kuşatırlar. İtişip kakışma arasında kadınlardan ölenler olur. Arabasıyla oradan geçmekte olan Law saldırıya uğrar ve Palais-Royal'e sığınmak zorunda kalır. Bu karışıklıklar "büyükler" tarafından kınanır: "XV. Louis'nin eğitimcisi M. Mareşal de Villeroy, Law'a sert konuştu." Öte yandan Parlamento üyeleri de, Hind Kumpanyası'na gereğinden fazla avantaj sağlayan bir fermanı onaylamayı reddederek memnuniyetsizliklerini dışa vururlar. Çok öfkelenen ve, Barbier'nin yazdığına göre, "boyunbağı gibi bembeyaz kesilen" Naip, Fronde Ayaklanması'nın en şiddetli döneminde olduğu gibi Parlamento'yla halk arasında bir ittifak oluşmasından korkmaktadır. Düzeni sağlamak için kuvvete başvurmaya karar verir; askeri birlikler yardıma çağrılır.

20-21 Temmuz 1720 gecesi, kral silahşörleri,[4] bir "mühürlü mektup"[5] vermek üzere, Paris Parlamentosu birinci başkanının evine gelirler. Sabah olunca iki yüz muhafız Parlamento Sarayı'nı kuşatır, Büyük Salonu işgal ederlerken silahşörler de her üyeye, kendilerini kırk sekiz saat içinde "Pontoise'da oturum yapmaya" davet eden bir mühürlü mektup verirler. Parlamento'nun Pontoise'a sürgün edilmesi bütün kafalarda sarsıcı bir etki yapar. Kabare şarkıcılarına gün doğmuştur:

---

4 *Les Mousquetaires*: Çakmaklı tüfek (*mousquet*) taşıyan özel kral muhafızları. Bilindiği gibi, bunların üç, daha doğrusu dört tanesi çok ünlüdür (ç.n.).

5 *Lettre de cachet*: Doğrudan kraldan gelen ve hemen uygulanması gereken ferman. Bir tür yargısız infaz emri (ç.n.).

Parlamento Pontoise'da
Oise Irmağı kıyısında
Naip öyle buyurdu da...
Ama geri gelir mi bizim para?
Yoo, yalnız aramak için bela
Parlamento Pontoise'da.

Tam o sırada, Naip'i alaya almak için, Prenses de Conti'nin eski içoğlanı Senyör Lagrange'a atfedilen, *les Philippiques*[6] başlıklı, birkaç kısa şiirden oluşmuş bir taşlama yayımlanır. Marsilya'yı kırıp geçiren veba salgını da Paris'teki kaynaşmayı artırır.

Ayşe bu toplumsal gerginlik anlarını fark etmemiştir bile; kendini, durumuna ilişkin en küçük bir fısıltıda mahvolacakmış gibi hisseder. Hanım dostlarından bekleyebileceği yardım, onların statüleri dolayısıyla yararlandıkları ayrıcalıklar ölçüsündedir. Örneğin, Mme de Parabère kendi gebeliklerini Düşes d'Orléans'ın[7] dairesinde bile saklamak gereğini duymaz; düşes onun tüm davranışlarına hoşgörü gösterir, "oturaklarıyla alay etmesi hariç," diye yazar Mme de Balleroy! Düşes de Duras, bütün nezaketine karşın, kendisine böyle bir sırrın açılmasını rütbesine sindiremeyecektir. Markiz de Lambert'in ahlakçı nutukları ise gizlice doğum yapmak gibi bir olayla hiç mi hiç uyumlu değildir. Ayşe, kendisini teselli edip içini rahatlatacak bir ana figürü, aynı zamanda da Mme de Ferriol'e otoritesini kabul ettirebilecek güçlü bir kadın aramaktadır. Gerçekten de durumunu Marie-Angélique'in gözünden daha uzun süre kaçırabileceğini düşünemez ve kısa vadede geleceği Mme de Ferriol'ün bu sırrı saklayabilmesine bağlıdır. Ay-

---

6 *Les Philippiques (Philippicae)*, ünlü Atinalı hatip Demosthenes'in, Yunanelini işgale hazırlanan Makedonya Kralı Philippos'a ve onun Atina'daki yandaşlarına karşı verdiği söylevlerin adıdır. Naip'in adı da Philippe olduğundan, taşlayıcı sözcük oyunu yapmış oluyor (ç.n.).

7 Naip'in eşi. Adı geçen hanım da Naip'in en gözde metresi (ç.n.).

şe, D'Aydie'yle de anlaşarak, sosyal statüsüyle Mme de Ferriol'ün de bir ölçüde saygısını kazanmış olan kadınlar arasından, o zamana kadar kendisine şefkat ve anlayış göstermiş olan tek kadına, Mme de Villette'e durumunu haber vermeye karar verir.

Markiz de Villette 1717'de yirmi yaşındaki oğlunu kaybetmiş, iki kızıyla kalmıştır. Küçüğü Constance-Louise 1724'te, Valore baronu, yüzbaşı ve Fontainebleau Avlakları'nın sorumlusu M. de Montmorin Saint-Hérem'le evlenecek, Mme de Villette de Lord Bolingbroke'la evliliğini bu düğün vesilesiyle, kızının nikâh sözleşmesini ikinci kocasının adıyla imzalayarak açıklayacaktır. Büyük kızı İsabelle-Sophie-Louise ise 1718'den beri Sens'taki Notre-Dame Manastırı başrahibesinin yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Bu rahibe, Markiz'in en sevdiği kızıdır ve onu görmek için sık sık Sens'a gider. Kızının yanında kalırken daha rahat olmak ve otellerle uğraşmamak için, Sens'ın içinde, Notre-Dame de la Pommeraie Tekkesi'nin hemen yanında, kendine küçük bir ev yaptırmıştır. Marcilly Malikânesi'nden başka Paris'te iki evi daha vardır: Saint-Dominique Sokağı'ndaki konağı ve Cléry Sokağı'na yakın Gros-Chenet Sokağı'nda bir küçük ev. Bütün bu ikametgâhlar Mme de Villette'i sık sık yer değiştirmek zorunda bırakmaktadır. Ayşe sırrını, kaygılarını ve içinde bulunduğu çaresiz durumu ona, ancak Paris'te bulunduğu bir sırada itiraf edebilir. Mme de Villette umutlarına uygun biçimde tepki gösterir, Ayşe'nin endişelerini yatıştırır, ona yardım edeceğine söz verir. Hatta çok geçmeden anneden sonra çocuğu da himayesine almaya karar verecektir. Bu, böyle doğan bebeklerin terk edilmesini tavsiye eden devrin göreneklerine aykırı bir karardır; fakat Mme de Villette, hakkında yaptıklarına göre hüküm verilmesini ister. Yine de çağının bütün kadınları gibi onun da analık duyguları pek gelişmiş değildir. Mme de Maintenon'a emanet edilen

eğitimi ve onun tarafından ayarlanan evliliği, onu da mensup olduğu sınıfın kadınlarınca izlenen alışılmış şemanın içine fırlatmıştır; daha önceki yaşanmışlığında onu böyle duyarlı ve insanların yardımına koşan bir kadın olmaya güdüleyecek hiçbir unsur yoktur. Kaderin cilvesiyle koca bağımlılığından kurtulunca, çocuklarının geleceğini güvenceye alarak iyi bir anne olduğunu göstermiş ve malını mülkünü iyi yönetebildiğini de kanıtlamıştır. Şimdi, kadının özgürleşmesi fikrinin saçıp savurmadan başka kendini ifade yolu bulamadığı bir ortamın dış kenarında yaşamaktadır. Herkese, bu seven kadın mutluluğunu kurulu düzenin dışında ele geçirmiş gibi gelmekte, Mme de Villette, toplumun modalarından kurtulmuş olarak, La Source'ta, 1740'tan sonra erdem yandaşlarının savunacakları mutluluk kavramının ön örneği olan bir aile mutluluğu yaşamaktadır. Bu somut koşullarda, Ayşe'ye verdiği yardım ve destekle, Mme de Villette yüzyıl sonu düşünürlerinin yadsıyamayacakları bir yüksek ahlaki nitelik göstermektedir. D'Holbach, "her iyi eylem, insan türüne açılmış bir kredidir," diyecektir.

Markiz böylelikle yalnızca eylemlerini duyarlı doğasına uydurma ihtiyacını gidermiş olmamakta, bu kadar doğallık ve içtenlikle sevmeyi bilen genç Çerkez kızına karşı gerçek bir sevgi ve şefkat de beslemektedir. Ayrıca genç kadının nasıl bir kafa karışıklığı içinde bulunduğunu da tahmin edebilmektedir. Ayşe ani kopmalara, sert kırılmalara tahammül edemez; geçmişi onu, tutkuyla, belleğini düzene koyacak nirengi noktaları peşinden koşmaya, uydurma Şark imgelerinin, çeşitli ihtiras ve entrikaların elinden aldığı, kendine ait bir yaşam öyküsü ve bir kimlik aramaya koşullandırmıştır. Karnında taşıdığı çocuk ona köklerini kazandırır, varlığına istikrar getirir; onun en derin yaşamına ait bir şeydir, bir yerde onun özgür kalışını, elçinin isteklerinden kurtuluşunu ifade eder.

Yine de durumu Mme de Ferriol'e haber vermek uygun olacaktır. Ayşe'nin gebeliği Marie-Angélique'in dertlerine bir dert daha ekler. Fakat tepkisi, tüm planı yöneten Mme de Villette'in dileklerine uygun olur. Ayşe'nin durumu, her sabah hanımının tuvaletine yardım eden Sophie'den saklanacak gibi değildir. Ancak Ayşe'ye candan bağlı olan Sophie kimseye bir şey demeyeceğine söz verir. Mme de Villette, onlardan başka kim olursa olsun hiç kimseye bir şey çıtlatmamak gerektiğini belirtir; Ayşe'nin hamileliği kadınlar için sır olarak kalmalıdır. Sonra, sırası geldiğinde elçinin kuşkularını da giderecek bir senaryo hazırlar. Fakat onu şimdiden Ayşe'nin yokluklarına alıştırmak lazımdır. Mme de Ferriol, Ayşe'nin Mme de Villette'le olan dostluğunu ve onun sağlığı için duyduğu endişeyi öne sürerek, elçiden, evden eve taşınırken ara sıra Markiz'e eşlik etmesi için izin koparacaktır. Marie-Angélique bu görevini en iyi şekilde yerine getirir. Elçi, Markiz söz konusu olunca hiçbir şeyi reddetmez.

Mme de Ferriol, Ayşe'nin sırrına ihanet etmemekle kendini bağlamıştır, zaten çıkarı da ihanet etmesini imkânsız kılar; yoksa Bolingbroke'larla arası, hiç işine gelmeyecek biçimde, iyice bozulacaktır. Fakat doğumla ilgili hazırlıkların ve çocuğun beslenme ve bakım işlerinin dışında tutulmasını ister.

O devirde çocuk dünyaya getirmek, özellikle gizli doğumlar söz konusuysa, riski yüksek bir olaydır. Hekimler doğumu gelmiş kadınla ilgilenmeyi reddederler. Sadece bir hanım, kadın-kardeşlerinin kaderini dert edinen Mme Ducoudray, "eklemli bir kuklayla" Fransa kırsalını dolaşıp hamileliğin çeşitli aşamalarını açıklamaya çalışır. Kadınların büyük çoğunluğu bu konuda tümden cahil kalmış ve işi az çok bilen yaşlı kadınların insafına bırakılmışlardır. O döneme ait, bu ebelerin nasıl gizlilikten faydalanarak iğrenç bir sömürü sistemi kurduklarını anlatan acıklı kadın

tanıklıkları vardır. Bunlar, sağ doğan bebeği Bulunmuş-Çocuklar yurduna vermekte, fakat hayali bir sütnine uydurarak bunun için ücret talep etmektedirler. Annelerin durumunun güçlüğü ve nezaketi, şikâyette bulunmalarına engel olur, ama zaten şikâyet edilse de her türlü hukuki süreç boşuna olacaktır, zira kız-annelerin tanıklığı ender olarak dikkate alınır.

Mme de Villette, Ayşe'yi böyle bir felaketten esirgemek ister; Mme de Ferriol'e, genç kadına yardım edeceğine, ebe ve sütnine bulacağına dair güvence verir. Bu sıcak ilgi sayesinde içi rahatlayan Ayşe, hamileliğini güvenli denebilecek koşullar içinde sürdürür. Zaman zaman üstüne gelen keyifsizlikler de gittikçe kötüleşen kendi sağlığının derdine düşmüş olan elçide merak uyandırmaz.

1720 sonbaharında Paris yaldızlı tonlara bürünür. Annesi kendisini Adrienne Lecouvreur'den mümkün olduğu kadar uzaklaştırmak istediğinden, D'Argental La Source'tadır. Şövalyenin, serdarlıklarını teftiş için Périgord'a gitmesi gerekmiş; Ayşe, Paris'te yalnız kalmıştır. Değişmeye başlayan bedenini gözler. Sophie artık giysilerini o kadar sıkı bağlayıp düğmelemez. Ayşe endişelenir, fakat Sophie onu yatıştırır: O kadar ince yapılıdır ki eteklerini kabartan "sepetler" durumunu kolaylıkla gizleyebilmektedir. Böylece, Mme de Parabère'le birlikte şu İtalyan ressam Rosalba Carriera'nın evine gidebilir. Pastel portrelerde uzmanlaşmış olan bu kadın, o sırada Sultan'ın[8] portresini yapmaktadır.

D'Aydie, Paris'ten ayrılmadan önce, bir gece La Source'ta konaklamak niyetini D'Argental'e yazmıştır. Ne var ki Bolingbroke'un evinde inşaat işleri devam etmektedir. Ya çekingenliğinden ya da dostunu daha samimi bir ortamda

---

[8] Yanlışlık olmasın! "Sultan", Mme de Parabère'den başkası değil! Bkz. önceki notlar (ç.n.).

karşılamak istediğinden, D'Argental şövalyenin mesajını ev sahibine iletmez, bunun yerine şövalyeyle buluşmak üzere mola yerindeki hana gider. Bolingbroke'un mesajdan haberi olunca, şövalyeyi ağırlayamamış olmaktan canı sıkılır. Yarı küskün yarı üzgün bir halde Mme de Ferriol'e, aşırı sakıngan ve çekingen karakteriyle biraz eğlenmek için, oğluna yeni bir ad koyduğunu haber verir. 1 Ocak 1721'de ona şöyle yazar: "Günaydın sevgili Madam, ömrümde gördüğüm en berbat ve saçma yılı çok şükür tamamladık. Girmekte olduğumuz yeni yılın, geçen yılki zararlarımızı biraz olsun telafi edeceğini ummak gerekiyor... İnsanlara takılan lakapları çoğu zaman bedensel ve ruhsal özellikleri belirler... D'Argental adıyla tanımak şerefine erişmiş olduğunuz kişi şu anda bütün Orléanais bölgesinde Senyör Sakıngan adını taşımaktadır... Eğer ev halkınızdan biri Şövalye d'Aydie'ye yazacak olursa, benim ve Markiz'in de selamlarımızı iletsin ve dönüşte handa yatacak yerde buraya gelmesini ve sırlarını Senyör Sakıngan yerine bana anlatmasını rica etsin."

"Senyör Sakıngan", 10 Ocak'ta La Source'tan ayrılır. Babası, kendi Parlamento üyeliği görevi boş kalmış olduğundan, buraya kabul edilmek için başkente dönmesinin mutlaka gerekli olduğunu bildirmiştir. D'Argental döner dönmez, Adrienne Lecouvreur ona bir mektup yazar: "Beni görmeye karar vermeye çalışın. Ailenizi kızdırmanızı istemiyorum, ama yemeğe gelin." Marie-Angélique oğlunun evden çıkışları konusunda artık aldanmaz; dostlarını yardıma çağırır. Jean-Baptiste Rousseau ve Bolingbroke, birbiri ardı sıra, kendisine çizilmiş olan yolu şaşmadan izlemeye teşvik etmek üzere, D'Argental'e mektup yazarlar. "Görüyorum ki *conseiller* olarak Parlamento'ya kabul edilmek üzeresiniz. Bu, bütün meslekler arasında, hakikati araştırırken yanılgıya düşmenin en tehlikeli olduğu meslektir..." diye yazar sürgündeki şair. Fakat Mme de Ferriol

çabalarının ne denli boşuna olduğunu, Adrienne'in cazibesinin oğlunu ne derece ödevlerinden saptırdığını hissetmektedir. Elçinin yardımını istemeye karar verir. Aile kararı hiç gecikmez. Elçi yeğenlerinden birinin, mirasçılarından birinin, kendisine denk olmayan bir kızla evlenmesine izin verecek adam değildir. D'Argental'e ültimatom verilir: Ya doğru yola girecek ya da Saint-Domingue Adası'nın[9] yolunu tutacaktır. Karayib'lerdeki bu ada, çocuklarından memnun olmayan ana-babalar tarafından sık sık tehdit aracı olarak kullanılır. Zamanında büyük Rameau[10] da, Diderot'nun ünlü yapacağı "Yeğeni"ni bu şekilde korkutacaktır. Soylarına layık biçimde davranamayan oğullar gidip orada plantasyonlar işletir, köleler satın alır ve bazen servet yaparlar. Korkudan ödü patlayan D'Argental hemen durumu Adrienne'e haber verir, o da Mme de Ferriol'den bir görüşme koparır. Fakat "Madam"ın karşılayışı soğuktur, kızın cesaretini kırar ve aktris, D'Argental'in davasını savunmaya fırsat bile bulamadan ayrılır. O zaman, Mme de Ferriol'e bir mektup yazarak, duygularının gerçek mahiyetini bir kez daha açıklar ve hiçbir zaman oğluyla evlenmeye çalışmayacağına dair güvence verir: "Kendi oğlunuz olmasaydı ona hayran kalırdınız. Sizi çok rahatsız ettiğini bildiğim ve -ne derseniz deyin- benim suç ortağı olmadığım bir zaafını gidermek için, lütfen benimle işbirliği yapmak tenezzülünde bulunun." Aktris bir daha D'Argental'i görmemeye, taşraya çekilmeye bile hazırdır. "Ama lütfen artık onu dünyanın öbür ucuna göndermekle tehdit etmeyin. O vatanına yararlı olabilir, dostları içinse en büyük mutluluk kaynağı olacaktır... Sizi de memnuniyete ve şöhrete boğa-

---

9 Santo-Domingo: Bugün Haiti ve Dominik cumhuriyetlerinin bulunduğu, Batı Hind Adaları'nın büyüklerinden biri; o devirde Fransa sömürgesi (ç.n.).

10 Jean-Philippe Rameau (1683-1764): Büyük Fransız bestecisi. Filozof Diderot'nun *Le Neveu de Rameau (Rameau'nun Yeğeni)* adlı felsefi romanı Türkçeye de çevrilmiştir (ç.n.).

caktır... Sözün kısası, Madam, onun gelecekte benim için ve benim yüzümden acı çekmesine katlanmaktansa, dünyadan el-etek çekeceğime ya da onu daha çok seveceğime emin olabilirsiniz..." D'Argental, sevdiğinin bu girişiminden habersizdir. Mektubunu elli yıl sonra annesinin eski bir mobilyasında bulacak ve birisine okutacaktır. Gerçi Adrienne Lecouvreur ailenin gazabını tam olarak yatıştırmayı başaramaz, ama D'Argental amcasına, ödevinin gereklerine sıkı sıkıya uymayı vaat eder. Öfkesi yatışınca elçi de barışmaya eğilim gösterir; tehdidini askıya almayı ve yeğenini iş başında sınamayı kabul eder.

O dönemde Ferriol konağı az çok ironik bakışların odaklandığı bir yerdir. Marie-Angélique'in ağabeyi Başkan de Tencin'in Mme de Rancourt'la aşk ilişkisi, kötü niyetli bir sosyetenin dedikodularını besler; aynı sosyete, *tonsure*'lü[11] bir kilise mensubu olan ve Merlou'daki Sainte-Marie-Madeleine *prieur*'lüğünün dirliğinde yeğeni adına hak iddia eden Senyör de Vessière tarafından başkana karşı açılmış bir din sömürücülüğü davasını da eğlence konusu yapar. Bir tanığın ifadesine göre, "Bu dava aileyi umutsuz duruma düşürür, fakat kimse onlara acımaz ve Parlamento da onları yargılama durumunda kalmaktan dolayı üzgün değildir". Evinin uğraşmak zorunda kaldığı bu güçlükler elçinin girişimlerine köstek olur ve kızkardeşinden de pek destek bulamayan Mme de Ferriol'ü son derece sinirlendirir. Haziran 1720'den beri Mme de Tencin, Cambrai Başpiskoposu Dubois'nın bütün yemeklerinin gediklisidir; gözdeliği doruğuna varmıştır. İsviçreli Diplomat Schaub ve Paris'e dönmüş olan, "büyük bezgin" lakabını taktığı Kont de Hoym'la birlikte entrika çevirir. Fakat Claudine-Alexandrine, erkek kardeşinin çıkarlarını hiçbir zaman

[11] Kafasının tepesinde saçı kazınmış küçük bir yuvarlak olan. Rahiplik işareti (ç.n.).

gözden kaybetmez. Hoym'a, "Besançon, Nantes ve Marsilya'yı hatırdan çıkarmamanızı rica ederim," diye yazar. Bu boşalmış veya yakında boşalacak olan piskoposluklar Mme de Tencin'in hayallerini süslemektedir. Kardeşini piskopos olarak görmeyi o kadar ister ki!...

Türk Sultanı'nın olağanüstü elçisi Mehmed Efendi'nin[12] Fransa'ya geliş haberi, bizim elçiye işte bu telaş ve kargaşa ortamı içinde ulaşır. Entrikaları hiçbir sonuç vermemiş; Naip, Türk elçisini kabul etmeye razı olmuştur. Elçi 1721 yılı başlarında Fransa kıyılarına varmıştır. Charles de Ferriol uğradığı başarısızlığın etkisini üzerinden atar ve resmi kabul törenlerine katılmak ister. Geçirdiği son bunalım vücudunun salgı dengesini bozmuş, huyunu suyunu daha çekilmez hale getirmiştir. Emir üstüne emir yağdırır: "Tören giysilerimi elden geçir, son mektuplara cevap yaz, bana *Mercure*'ü oku, tabakama tütün doldur, beni koltuğuma kadar götür..." Büyük salona kısa bir süre için iner. Fakat Ayşe'nin özgürlüğü bu nedenle artmış olmaz. Zaten en çok ondan yakınır, bağırıp çağırır; en küçük bir yavaşlığından, gecikmesinden küplere biner.

Ayşe'nin gebeliği vücudunu çiçek gibi açar, tazeler; fakat o, bunu her zaman bu hale yakışan bir duygu zenginliğiyle yaşayamaz. Vaftiz babasının her an kuşku ve sorgu dolu gözlerinden, Mme de Tencin'in beklenmedik iğnelemelerinden, Mme de Ferriol'ün homurdanırken ağzından bir şey kaçıracağından korkar. Bu korkular sinirlerini hep gergin tutar, bu gerginlik de onun bazen şiddetli sinir krizleri geçirmesine neden olur. Şövalyeye karşı davranışları da bundan etkilenir; kaprisli ve gittikçe daha çok şey ister hale gelir; onun sabrını sınar, mektuplarına yanıt vermez. "Ne var, ne oluyor? Yoksa memnun değil misiniz?..." diye

---

[12] Yirmisekiz Mehmed Çelebi. Fransa'da gördüklerini anlattığı *Sefaretname*'si bu alandaki ilk eserdir (ç.n.).

yakınır şövalye. "Yazdığım mektuplar bununla üç olduğu halde hiçbirine yanıt vermediniz..." Ve uşağını gönderir; uşak kısa bir yanıtla geri gelir: "Matmazelin sağlığı iyiymiş." Şövalye yine yazar: "Beni hırpalıyorsunuz kraliçem, ama bunu neden yaptığınızı bilmiyorum." Ferriol konağına koşar ve görüşme isteği Ayşe tarafından iki kez reddedilir. Bu hakaretten yaralanır, ama "aşkın insanı ne hallere düşürdüğünü" bilir. Bunlara karşın, gururunu incitmeksizin, kendi süklüm püklüm kapıdan çevrilen âşık durumunun insanların gözünde ne denli gülünç olduğunu Ayşe'nin anlamasını sağlamaya çalışır. "Böyle giderse benim bağlılığımın gururunuzu okşayacak hiçbir yanı kalmayacak. Politika gereği olsun, bana biraz haklılık ve özgürlük gerekçesi bırakın. Benim sizi gayet bilinçli bir seçim sonucu canımdan çok sevdiğime ve bağlılığımın kaynağının da benim karakterimden çok sizinkinde olduğuna her zaman ve haklı olarak inanılmıştır. Ama şimdi siz akla uymayan kaprisli bir kadın olursanız, insanların kafasındaki her zaman doğrucu, yumuşak huylu, şefkatli ve dengeli Ayşe fikri uçup gidecektir." Fakat şövalye mektubunu Neuve-Saint-Augustin Sokağı'na göndereceği ulağa verirken ne olursa olsun onu daha az sevmesinin mümkün olmadığını düşünür. Ayşe'yi daha az sevilecek, daha az seven biri olarak tasarlayamaz. Nihayet Ayşe kendisini kabul ettiği zaman, gözleri "Ben size ne yaptım kraliçem?" sorusuyla doludur. Sadakatine yeminler eder. "Bir an bile sadece size bağlılıktan ayrılmadım. Siz de beni hiçbir yapmacıklığa yer vermeden sevin." Ayşe'nin taşıdığı çocuk artık orada olduğunu duyurmaktadır, fakat vuruşlarının verdiği duygu kimseyle paylaşılamaz. Ayşe, şövalyeye yorgunluğunu ve yalnızlıktan duyduğu korkuyu anlatır. Şövalye yumuşar ve coşar: "Kraliçem, başınızda bir tel saç yok ki bana dünyadaki kadınların topundan daha çok zevk ve mutluluk ilham etmesin!" Ayşe onu yatıştırır, ihtiyatlı olmaya çağırır;

ama o, Pont-de-Veyle'i, D'Argenttal'i ve Ayşe daha kimi isterse onu çağırıp bağlılığını onların önünde de haykırmak ister.

Babıâli'nin elçisi Şubat 1722'de Orléans'a varır. Lord Bolingbroke, "elçi bütün komşularımızı çıldırtıyor," diye anlatır. Mehmed Efendi'nin maiyetinde, Charles de Ferriol'ün İstanbul'da bulunduğu sırada dil oğlanı olan Senyör Lenoir da vardır. Bolingbroke, Mehmed Efendi'yi La Source'a davet eder ve birlikte "sayın Büyükelçi de Ferriol'ün" anısını yad ederler; bunun haberini alan Ferriol, son derece gururlandığını belirtir. 16 Mart'ta Mehmed Efendi, Paris'e resmi girişini yapar. Charles de Ferriol de kendisini, elçinin Naip'i ve çocuk kralı selamlayacağı Kraliyet Meydanı'na[13] taşıtmıştır. Alay meydana girerken Ferriol belleğine üşüşen nostaljik anılardan adeta fenalık geçirir. Sol elinde gümüş bir kandil tutan genç bir Türk, önden giderek sarıklı bir adama yol açar; onun ardından, eyer takımları altın yaldızlı atlarını uygun adım süren on iki seyis gelir. Onları, kurdelelerle süslü mızrakları ve tüfekleriyle yirmi sekiz Türk askeri[14] izler; nihayet, Mareşal d'Estrées ve elçilerin karşılayıcısı M. Raymond'un yanında, at üstünde, Mehmed Efendi gözükür. Törenin sonunda, Senyör Lenoir gelip Babıâli nezdindeki eski Fransa büyükelçisini selamlamayı ihmal etmez. Mehmed Efendi'nin ziyareti, Kont de Ferriol'ün halk içine son çıkış vesilesi olmuştur. Paris'teki bu yeni Şark temsilinin perdesi açılıp kapandıktan sonra, onu bir daha evinin dışında gören olmaz.

Lord Bolingbroke, Mme de Ferriol'e, "Büyük Perhiz'in sonunda sizi mutlaka burada görmek isterim," diye yazar. "Dini görevlerini" onunla birlikte yerine getirmek istemektedir. Yolculuğunun rahat geçmesi için de, rüzgârdan

---

[13] Bugünkü *Place de la Concorde* (ç.n.).

[14] Kurdelelerden kasıt tuğlar olabilir. Askerlerin sayısı ise... elçinin lakabıyla ilgili olsa gerek (ç.n.).

ve tozdan korunmak üzere, ona "körüğünü"[15] gönderecektir. "Benimle teklif gösterişçiliğine kalkışmayın, yoksa sizi bağışlamam," der. Lord Bolingbroke ayrıca, Parlamento'nun Dördüncü Soruşturmalar Dairesi'ne *conseiller* olarak kabul edilmiş bulunan D'Argental'in de gelmesini bekler: "Senyör Sakıngan'ı uzun biniş içinde görme arzusuyla yanıyorum!"

Marie-Angélique bu yolculuktan elçiyi haberdar eder, bunu Ayşe'yle birlikte yapacağını da söyler. Oysa martta genç kadın sekiz aylık hamiledir. Yorgunluğu artık iyice dışa vurmaktadır. Giysileri hâlâ tombulluğunu gizlemekle birlikte, artık daha ağır hareket eder ve ara sıra sırt ağrılarından yakınır. Onu kışın delik deşik ettiği yollardan geçirerek La Source'a götürmek söz konusu olamaz. Böylece, nisan başında Mme de Ferriol, herkesin gözü önünde, D'Argental, Ayşe ve Sophie ile birlikte, Milord'un "körüğüyle" yola çıkar. Fakat Cléry Sokağı'nın ucunda, araba Mme de Villette'in evinin önünde durur; Şövalye d'Aydie ile bir İngiliz uşak orada beklemektedirler. Birkaç dakika sonra Marie-Angélique tekrar yola koyulduğunda, yanında sadece D'Argental ile arabacı vardır. Böylece, Mme de Villette'in emirlerine uyarak yaptığı sözleşmenin bir bölümünü yerine getirmiştir, ama bozuk La Source yolları üzerinde kızgınlığını içine atmaya çalışır. Enıştesine karşı çıkmak, yakınmalarına tahammül etmek, Ayşe'nin güzel mevsime kadar Orléans eyaletinde Markiz'in yanında kalacağını söyleyerek yalancılık yapmak zorunda kalmıştır. Zaten Charles de Ferriol de, Ayşe yola çıkmadan önce veda etmeye geldiğinde, aksiliğini ve huysuzluğunu açıkça göstermişti.

Küçük eve sığınan Ayşe ile D'Aydie üç haftalık mutlu bir sabırsızlık dönemi yaşarlar. Genç kadın kendini tuhaf

---

[15] Üstü körük gibi açılıp kapanabilen araba; bugünkü faytonlar gibi (ç.n.).

bir huzur içinde hisseder. Şövalye orada, yanındadır ve onu sevgi dolu bir ilgiyle kuşatmaktadır. Çift nihayet tam bir uyum içindedir. Dış dünyayla tek bağları şu Fransızca bilmeyen ve bu yüzden meraklıların sorularına yanıt verme riski taşımayan uşaktır. Sophie, hanımının geçici yuvasını düzenleyip yönetir; Mme de Villette'in referansıyla tutulan sütnine ile küçüğü sütten kesilmek üzere olan iki çocuğunu eve yerleştirir. Sütninenin beslenmesini titizce bir özenle kontrol eder, rahatına ve temizliğine göz kulak olur.

Mme de Ferriol 17 Nisan 1721'de oğluyla birlikte Paris'e döner. Gerçekten rahatsız olan Lord'un sağlık durumu hakkında kaygılandırıcı haberler verir ve Ayşe'nin Mme de Villette'in yanında bulunmasının yararına onu ikna eder. Hemen ertesi gün de Gros-Chenet Sokağı'na gider ve Ayşe'nin gebeliğinin iyice ilerlemiş olduğunu görür. Ebeyi getirtir, o da doğumun çok yakın olduğunu doğrular. O zaman Sophie, Marie-Angélique ve şövalye endişelenmekte yarış ederler, fakat yaşlı kadın sağduyusuyla onları yatıştırır; deneyimlerini ileri sürer ve Sophie'yi azarlar.

Oda hizmetçisi o sabah Şövalye d'Aydie'den alelacele karalanmış bir pusula getirdiğinde, Marie-Angélique henüz tuvaletiyle uğraşmaktadır: "Célinie dünyaya geldi." Derhal Ferriol konağından iki ulak yola çıkar. Biri La Source'a, vaftiz işini ayarlamak için oradan geleceğini vaat etmiş olan Mme de Villette'e, öbürü Ablon'a, bağcı Gilbert'e kızının anlaşmış oldukları gibi Paris'te beklendiğini haber vermeye gider. 25 Nisan akşamı Mme de Villette, Marie-Angélique'e Paris'e gelmiş olduğunu haber verir. Ertesi gün, 26 Nisan'da, Saint-Eustache Kilisesi'nde, Paris burjuvalarından Jacques Valet ile bağcı Jacques Gilbert'in kızı Marie-Catherine Gilbert, vaftiz babası ve anası olarak, aynı gün bahriye subayı Blaise Le Blond'la "Vieux-Augustins Sokağı'nda oturan" Charlotte Méri'den doğduğunu beyan

ettikleri küçük Célinie'yi vaftiz havuzunun üstünde tutarlar. "Vaftiz babası ve vaftiz anası, adlarını yazmayı bilmediklerini söylerler."

Üstünden büyük bir yük kalktığı için rahatlayan, ama normal rolünün dışına çıkmış olmaktan dolayı hâlâ birilerine içerleyen Marie-Angélique, mareşalin yanına sığınır. Cléry Sokağı'ndaki evde Ayşe, kucağında çocuğuyla, biraz dinlenme fırsatı bulur. Célinie'nin doğumunu saran gizlilik perdesi çocuğa, anası ile babasını benzersiz bir şekilde birbirlerine bağlayan bir önem kazandırmıştır. Célinie birlikteliklerini resmileştirir, tutkularının karmaşasını yatıştırır ve duygularını derinleştirir. Ancak Şövalye ile Ayşe, Markiz'in şefkatli, ama itiraz kabul etmez bir tonla aralarındaki anlaşmayı hatırlatışını biraz korkuyla dinlerler. Konumları doğumu açığa vurmalarına imkân vermediğinden, Ayşe tekrar elçinin yanında yerini alacak ve anne olduğunu unutacaktır. Célinie sütten kesilinceye kadar sütninenin bakımıyla ilgilenebilir ve bebeği okşayıp mıncıklayabilirler, ama Célinie on sekiz aylık olunca, eğitimini sağlamak üzere Markiz onu alıp götürecektir.

Ayşe bu planın mantıklı olduğunu kabul etmiştir. Milady'nin en iyi yardımcı olduğuna samimi olarak inanır, çocuğunu ona emanet etmekle yavruya daha kolay bir gelecek sağladığını düşünür. Böylelikle, iyi bir anne gibi davranmış olur. Güçsüz bir kadın olduğundan, annelik kaderini yaşamak hakkından yoksun bırakılmayı kabul eder. Aralarındaki bağı Célinie'ye hiçbir zaman açıklamayacak, ama bir gün, kızını manastırda ziyaret ettiği sırada, kız ondan bir şey isteyecektir: "Rica ederim, lütfen benim annem olun!..." Sevgiden yüreği kabaran, ama heyecanına hâkim olan Ayşe, o zaman şöyle yazacaktır: "Huyu ve simasıyla pek şirin olan bu küçük kız, doğurduğuma pişman olmamı engelliyor."

SEKİZİNCİ BAŞLIK

"Saray, şehir, kadınlar yok, erkekler yok..."

Şövalyenin dürüst ve onurlu tutumu, doğum sırasında gösterdiği candan ilgi ve özen, bu zor sınanmadan sonra hâlâ olduğu gibi kalmış olan sevgisi, Ayşe'ye huzur ve güç verir. Ferriol konağında tekrar ortaya çıkan kadın, artık daha olgunlaşmış, daha dinginlik kazanmış bir kadındır.

Elçinin sağlık durumu artık hiçbir etkinlikte bulunmasına izin vermez. Çalışma koltuğundan yatağına bile güçlükle gidebilir. Ayşe de dadı ve sekreter rolüne tekrar kavuşur. "Ağa"sı ondan artık sadece yakın ve sıcak ilgi istemektedir. İhtiyarın bakışları bulanmış, batıcı konuşma tarzı titrekleşmiş, gururlu ve dik omuzları çökmüştür. Ayşe'nin deyimiyle "zavallı elçi" artık bakışlara çok yıpranıp erimiş bir adamın acıklı görüntüsünü sunmaktadır. Ama yine de efendi hâlâ odur. Para işlerini yoluna koymak ve karmaşık sorunlar içinde evlerinin çıkarlarını kollamak için, kardeşiyle birlikte saatlerce bir odaya kapanır. Sonra vasiyetnamesini hazırlar ve 8 Mayıs 1721'de eve çağrılan

noteri Bay Chèvre'in önünde imzalayıp mühürler. Belgeyi kardeşine verir ve onu, ölümünün ertesi günü üstat Chèvre'in bürosuna teslim etmekle görevlendirir. Ayşe'nin endişe etmesine gerek yoktur: Verdiği söz uyarınca ona gereken payı ayırdığını bir kez daha söyler.

Ayşe fırsat bulur bulmaz evden kaçıp şövalyenin yanına gider, sonra da çocuğunu ziyaret eder. Mme de Villette'in düzenlediği senaryo tıkır tıkır işler. Bütün uşak ve hizmetçiler yerlerindedir. Célinie onlara Lord Bolingbroke'un, annesi doğumda ölmüş bir akrabası olarak tanıtılmıştır ve Ayşe'nin sık sık onu görmeye gelişi de çocuğun durum ve gelişimi hakkında Markiz de Villette'e bilgi vermek içindir. Sütnine, kendisi ve Célinie için özel olarak hazırlanmış dairede, evin kâhyasından başka hemen hiç kimseyle görüşmez, kâhya ise herhalde oyunun içindedir. Çocukların günlük hayattan uzak tutulması âdeti, böyle doğumlarda sırrın saklanmasını kolaylaştırmaktadır. Zaten en yüksek sosyetede bile, ailede birdenbire ortaya çıkan, nereden geldiği belirsiz, gerçek kökenlerini bilmeyen ya da efendilerinin açıklamalarını olduğu gibi kabul eden hizmetliler tarafından bakılıp büyütülen esrarengiz "bulunmuş çocuk" olayları nadir değildir. Dolayısıyla Célinie de Markiz de Villette'in koruması altındaki bir küçük hanım olarak gerekli bütün bakımı görür.

Haziran 1721'de Mme de Ferriol, Ayşe'yi Ablon'a götürür; Seine Vadisi'ne hâkim Athis Tepesi'ne kadar dört fersah yolu yaya gider, nehir kıyısına varmak için de bağlar ve tarlalar içinden geçerek yamaçtan aşağı inerler. Bu "gezi", Bolingbroke'un sitemlerine sebep olur. Marie-Angélique'i böyle alışılmadık fiziksel güç sınamalarına iten, içinde bulunduğu aşırı heyecanlı ve sinirli haldir. Kardeşi *abbé*, din sömürüsü davasında kendini mükemmel biçimde savunmuşsa da yalan söylediği sabit olmuş ve Parlamento, onu dini nüfuzunu kendi yararına kullanmaktan suçlu bulma-

makla birlikte, on iki lira para cezası ödetmiştir. Apaçık bir hakaret olan bu hüküm Mme de Ferriol'ü son derece kızdırmıştır. Neyse ki Tanrı'nın lütfu hâlâ evin üzerindedir. Kardinal olmak ihtirasıyla yanıp tutuşan Dubois, Papa XI. Clément'a halef seçmek için kardinaller kurulunun toplanacak olmasından yararlanarak, Roma'ya göndermek üzere, kralın çıkarlarını savunmaya yetenekli, ama asıl kendi kişisel davasına bağlı bir adam seçmiştir. Palatine prensesinin "tavus kuşu gibi kendini beğenmiş, kafası uçuk fikirlerle dolu, entrika ve dalavere düşkünü" olarak tanımladığı Kardinal de Bissy, kurula katılmak üzere Kardinal de Rohan'a eşlik etmekle görevlendirilmiştir. Dubois her ikisinin de, kendi çıkarları açısından bir şey kazanmadıkça emirlerini tam olarak yerine getirmeyecek kadar yüksek senyörler olduğunu bilmektedir. Bu yüzden, Kardinal de Bissy'ye, "konklavist" sıfatıyla, yanına *abbé* de Tencin'i almasını önerir. "Kardinal, John Law'un özel rahibi olan ve Quincampoix Sokağı'ndan çıkan birinin yanına katılmasını sindirmekte biraz güçlük çekse de" hayır diyemez. Bu atanma ve uyandırdığı umutlar *abbé*'yi ve kızkardeşlerini büyük bir heyecan ve coşkuya boğar.

Abbé, Nazır Dubois'ya, "İşte kuruldayız, Monsenyör ve burada uzun süre kalma korkumuzdan başka derdimiz yok", diye yazar. Papalık makamı için, Dubois'dan önce yeni kardinal atamamaya söz vermiş olan Kardinal Conti lehinde kulis yapmakla görevlidir. 8 Mayıs 1721'de Conti, XIII. Innocent adıyla papa seçilir. Fakat yaz başında Dubois'nın işi hâlâ sürüncemededir. Roma'da kalan *abbé* de Tencin, akıllı bir gayretkeşlikle nazırının dileğine en uygun sonucun alınması için çaba gösterir. Nihayet temmuzda, Rohan Dubois'ya haberi verir: "Artık kardinalsiniz, endişe edecek hiçbir gecikme süresi veya korkacak engel kalmadı." Bu "Dubois'nın şapkası" olayı, sarayda çok eleştirilen bir gergin beklenti ortamı yaratmıştır. Rütbeyi aldı-

ğı haberi Paris'e ulaşınca, Palatine prensesi yeni kardinali oldukça soğuk bir tavırla kutlar, yüksek sosyete bıyık altından güler, manzum taşlama yazarlarına gün doğar.

Yine de Dubois, "Kilise'nin Prensi" makam ve rütbesine yükselişini kutlamak için görkemli bir resepsiyon verir. Claudine-Alexandrine de, mutlu ve muzaffer, orada arzı endam eder. Roma görevinin beklenen sonucu çok geçmeden doğrulanır. *Abbé*, Papalık makamı nezdinde Fransa'nın işlerini yürütmekle resmen görevlendirilir. Temmuz sonunda Marie-Angélique olayı büyük bir akşam yemeğiyle kutlar; Lord Bolingbroke ile Markiz de bu toplantıyı huzurlarıyla onurlandırırlar.

Çocuğuyla ve Ferriol konağındaki görevleriyle meşgul olmadığı zamanlarda, Ayşe, o sıra biraz gözden düşmüş olan Mme de Parabère'i ziyarete devam eder. Palais-Royal'in yeni "sultanı", Mme d'Averne adını taşımaktadır. Naip onun onuruna Saint-Cloud'daki sarayında görkemli bir şenlik düzenlemiş, araba kuyruğu Boulogne ormanında, Passy'ye, hattâ Auteuil'e kadar uzamıştır. Bahçeleri aydınlatan yirmi bin mum, şelaleler ve fıskiyeler, gayet sanatkârane su ve ışık oyunları ve ayrıca Tokay şarapları, şampanya ve diğer seçkin içkiler olağanüstü bir sarhoşluk ortamı yaratmış, olay uzun süre belleklerden silinmemiştir. Bu geceye genç Markiz du Deffand da davetlidir. Evliliğinde çektiği sıkıntılar, önce Naip'le, sonra da onun *"roué"* lerinden Kont de Fargis'le yaşadığı geçici aşk maceraları, kronik yazarlarının dikkatini üzerine çekmiştir. Ayşe onunla Mme de Parabère'in evinde karşılaşmış, hayatına bir anlam vermek için büyük bir zevkle en çılgınca maceralara atılmaktan çekinmeyen bu genç Markiz'e bağlanmıştır. Onu "çok akıllı ve esprili" bulur. O kadar ödünsüzce sadakat peşinde olan Ayşe'yi, düşünülebilecek en sadakatsiz ve en tensel zevk tutkunu, hayatlarını kalplerinin çarpıntısına göre sürdüren bu iki hanım dost arasında gör-

mek gerçekten ilginç bir paradokstur. Onların ahlakdışı davranışlarından irkilmez, belki onların neyin peşinde olduklarını anlar, ama bunu ne paylaşır ne de yargılar. Aralarındaki bu karakter yakınlığı, Ayşe'nin her iki kadının da sevgilerine önem vermesini, bu duyguyu canlı tutmasını sağlayacaktır.

1721 yazı boyunca Tuileries bahçeleri ve parkın gür yeşil yapraklı ulu ağaçları, sosyetenin yeni vakit geçirme âdetine çerçeve oluştururlar: Hanımlar ile sevgililerinin pek samimi "gönül gezintileri". "Bahçe genel bir randevu yeri oluyor," diye yakınır bir "haberci": "M. le Dük ile yeni metresi de orada bin türlü yakışıksız davranışlarda bulunuyorlar." Gece, kadınların uzun elbiseleri, takılmasına yeniden izin verilen elmas ve diğer taşlarla pırıl pırıl ışıklar saçar. Sistem çökmüştür, kurucusu sürgüne gönderilmek üzeredir ve ölçü edep tanımayan sefahat hayatı tekrar başlamaktadır. D'Aydie ile Ayşe de aşktaki suç ortaklıklarını Tuileries gecelerine emanet eder ve karanlık bulvarlarda gezerken "aşkın küçük bir oyunbozan olduğunu" söyleyen dostları Mme de Parabère ve Mme du Deffand'la karşılaşırlar.

Ekim ayında D'Argental, Bretagne Parlamentosu'nun eski "havan başlıklı" başkanlarından birinin oğlu, "kötü huy ve alışkanlıkları olmayan" dostu Génonville'le birlikte, bir süre La Source'ta Lord'a konuk olur. Fakat Bolingbroke'un yazdığına göre, Senyör Sakıngan ani bir rüzgârın başından alıp götürdüğü şapkasını kaybetmekten teselli edilemeyecek kadar üzülmüştür. "Neyse ki Türk elçisinin oğlunun buradan geçerken bıraktığı bir kavuk bulduk da..." diye ekler Lord. Böylece o yaz, Sologne patikalarında kavuklu bir Parlamento üyesinin dostlarıyla birlikte dolaştığına tanık olunur. Ertesi ay Paris'e döndüğünde, D'Argental ailesine Milord'un, herkesi Noel bayramını La Source'ta geçirmeye çağıran bir davetini iletir.

Ayşe bunun dışında tutulmak istemektedir, fakat bunun bir görev olduğu söylenince razı olur. Milord bundan memnuniyetini bildirir: "Matmazel Ayşe'nin de kafileye dahil olmak ve bir süre Paris'in zevklerinden vazgeçmek lütfunda bulunduğunu görmek bizim için hoş bir sürpriz oldu. Bir eyaletin ücra köşesindeki dostlarını, bazılarının annelerini ziyarete gittikleri gibi, ziyaret etmek herhalde kötü bir şey değildir. Bize bu zevki tattıran gerekçe ne olursa olsun, kendisine minnettarız." Lord böylece, sırası gelmişken genç kadının Markiz'e karşı evlat ödevi niteliğinde sorumlulukları olduğuna da imada bulunmadan geçmez.

Fakat bu şenlikler onun aşka ayırmış olduğu zamanından çalmaktadır ve kırların kışa özgü hüzünlü görünümü ayrılık acılarını daha da şiddetlendirecektir. Bundan böyle, Paris'ten ayrılmak durumunda kalmamak için elçiye bakmak zorunda olduğunu ileri sürmeye karar verir. 1722 baharında Lord Bolingbroke davetini yenilerken "Gelin, buz mahzenleri dolu, bizim inziva yuvamızda huzur bulmaya geldiğinizde, içkileriniz soğuk olacak," dedikten sonra, muzipçe bir dokundurma yapar: "Mme du Deffand'ı burada göreceğim için kendimi kutluyorum; Matmazel Ayşe'ye gelince, onun [gelemeyişinin] özrü Türk, gerçek nedeni ise tanıdığım bir Hıristiyan." Ama yine de Lord Bolingbroke bu yüzden ona küsmez. Ayşe'nin düşüp kalktığı, sarhoş olup gerçekliği unutma tutkusunun içine kapalı kendini beğenmiş toplum, Milord'un durmadan güzelleştirmekle övündüğü bir manzarayı veya bir doğa köşesini seyretmenin verebileceği güzel duyguların farkında bile olmaz. Dostları gibi Ayşe de zamanının bu zihniyetini tam anlamıyla paylaşır: Salon hayatına bayılır.

Kadınlar ziyaretçilerini aynalarla dekore edilmiş, hafif konulu heykeller ve *"rocaille"* üslubunda süslemelerle bezeli özel sohbet odalarında kabul ederler. Buralarda şöval-

yeleri ve *abbé*'leri, seçkin saray dalkavuklarını, yani kendi deyimleriyle "lüzumlu eşyalarını" ağırlar, birlikte bulmaca çözer, bilmece (*charade*) oyunu oynar, *Mercure de France*'ın "muamma"larını yanıtlamaya çalışırlar. Sonra "haberciler" gelir, bunlar zevkten dört köşe olarak günün dedikodularını, anlatılan fıkraları ["gazete"lerinde] halka yayarlar. Daha sonra ellerinde, makas, yüksük ve ipliklerini içeren küçük çantaları ("fileleri") ile "yakışıklılar ve kendini bir şey sanan hödükler" gelir; bu aletlerle paravanaları, hanımların tuvalet masalarının üzerine koydukları abajur ve ekran gibi şeyleri süslemek için estamplardan resim kesecek ve düzenleyeceklerdir. Moda da evrim içindedir; o bahar kadın giysileri açık renkli, hafif ve gerdanı büyük ölçüde çıplak bırakacak şekilde dekoltedir; bu durum en cüretkâr kadınlara, derinin altındaki damar ağlarını mavi çizgilerle belirtme gibi garip fikirler verir. Saç tuvaletleri gittikçe yükselir, incilerle süslenir, üstüne bir de sorguç takılır. Güzel havada üstüne bir tür rahibe başlığı geçirirler; bir tür hotoz ya da "çember" de (*mantille*) onları yağmurdan korur. Erkeklerin işlemeli "çakşırları" bacakları gittikçe daha sıkı sarar; başlıkları da değişikliğe uğrar; enseye sarkan peruka üç lüleye bölünür; yanlardaki ikisi karga kanadı biçimi yukarı kaldırılırken üçüncüsü ensede düğümlenir.

Erguvan kardinal binişi Dubois'nın başnazırlığa ve özellikle hanedana mensup prens ve düklerin arasında Naiplik Kurulu'nda bir koltuğa talip olmasına imkân verir. Villeroy, Noailles ve D'Huxelles'in düzenledikleri bir komploya karşın, kardinal emelini gerçekleştirmiş de olur. Neye uğradıklarını şaşıran senyörlerin durumu kabul etmeleri rica edilir. İtaati reddedenler Naiplik Kurulu'ndan atılmak ve malikânelerine sürülmek cezasıyla karşılaşırlar. En sadık *"roué"*lerden Kont de Nocé bu akıbete uğrar. D'Huxelles -Dubois' ya göre "peruka"- Ivry'ye sığınır. O

bahar olayların "durgu notası", Tuileries'de birtakım düzeneklerle salvolar halinde atılan havai fişekler, Paris'e kralın sözlüsü olarak üç buçuk yaşında bir İspanyol prensesinin gelişini kutlar.

Haziranı Paris'te geçiren Bolingbroke, dostlarını, içinde babasının akrabalarından Mme Calandrini'nin de bulunduğu küçük Cenevreliler cemaatiyle tanıştırır; bu hanım, 1668'de Lord'un babası Vikont de Saint-John'la ikinci evliliğini yapmış olan Angélique de Pélissary'nin kızkardeşidir.

Voltaire'e bakılırsa "akıllı ve hesapçı" insanlar olan Cenevreliler, Paris'te, Law sistemi sayesinde servet yapmaya çalışmış gayet aktif işadamlarından oluşan bir tür koloni teşkil ederler. Zaten daha önceki 1709 krizinden de hayli etkilenmiş olan bu topluluğun spekülatif operasyonları, içlerinden bazılarının önemli ölçüde zarar etmelerine sebep olmuştur. Ayşe, Mme Calandrini'nin iki kızıyla pek çabuk arkadaşlık kurar. Büyüğü Julie gayet çekingen ve içine kapalıdır. Çok güzel bir kadın olan küçüğü Marie-Madeleine Rieu'nün o sırada Célinie'yle yaşıt Henri adlı küçük bir çocuğu vardır. Mme Calandrini, Mme de Ferriol'e normal ziyaretlerini yaparken, iki kızı ve dostlarından iki genç, Robert ve François Tronchin de ona eşlik ederler. Bunların sempatik gençliği Mme de Tencin'i de etkiler; onlara, "doğruyu söylemek gerekirse ahlakın yanı sıra bir hayli neşenin de hâkim olduğu" felsefi konuşmalar önerir. D'Argental ile Pont-de-Veyle çok geçmeden yeni gelenleri Comédie-Française'e sürüklerler; orada François'nın gözüne, siyah elbisesi içinde bir deri bir kemik, "durmadan gidip gelen ve acı çeken" Voltaire çarpar. Genç Tronchin'lerin bir dostu, ilahiyat öğrencisi Jacob Vernet, Ayşe'ye tutulmuş olduğunu ilan eder. Hayranlığını kanıtlamak için ona, zamanın modasına göre şu küçük güzellemeyi yazar:

Ayşe güzelliğini tüketmiş Yunan'ın,
Sonra çekiciliğini almış Fransa'nın
Ruhunun, dilinin ve de havasının...
Kalbine gelince, ben bir şey anlamadım;
Acaba onu nerelerden gitti aldı?
Yok artık dünyada onun kalbi gibisi
Altın çağlardan ya da Astrée'lerden beri.

Marie-Angélique hastadır, "başında birtakım kıpırdamalardan" şikâyet eder. Lord Bolingbroke, kararsızlığını zorlamak için, "Ablon'a gidin, Ivry'ye gidin, La Source'a gelin" tavsiyesinde bulunur. Mme de Ferriol su kenarındaki yazlığını seçer, oraya oğlunun eski ve yeni dostlarını da davet eder. Su oyunları, yelken ve kürek, yüzme bütün bu gençliği çok eğlendirir. Etekleri esmerleşmiş bacaklarına yapışarak ırmaktan çıkmak ya da şövalyenin dümencilik ettiği kayığın içine sere serpe uzanmak Ayşe'ye derin bir rahatlık ve huzur verir, Mme de Lambert'in bir sözünü aklına getirir: "Size söylemiştim kızım, mutluluk ruhtaki huzurdadır."

Irmakları ve gölleriyle, yosunları ve yamaçlarıyla Ablon... "Versailles'da alenen hüküm süren çılgınca sefahatin" yankıları buraya kadar ulaşıyor muydu? Önceki haziran ayından itibaren büyük-büyükbabasının şatosuna yerleşmiş olan on üç yaşındaki genç kral ile akranları diğer senyörler, yeşil korulukların keyfini ve geniş parkın suç ortağı gölgeliklerini keşfederler. Bu yeşillik okyanusu içinde zevkten sersemleyen, aralarında Mareşal de Villeroy'nın iki torununun da bulunduğu yeniyetme gençler, genç *abbé* Clermont'un üzerinde, yaşları için normal, ama sarayda son derece kötü gözle görülen cinsel oyunlara kalkışırlar. Kralın balkonunun altında, "ay ışığında", "ahlaksızlıklarını" icra etmekteyken muhafızlar tarafından yakalanırlar. Genç senyörler derhal sürgüne yollanır. Kralın eğitmeni Fréjus piskoposu Hercule de Fleury, onların yokluğuna

şaşıran öğrencisine, arkadaşlarının "bazı çitleri söktükleri için" cezalandırıldıklarını söyler. Torunlarının mahkûm olması, Mareşal de Villeroy'yı da "valilik" görevinden istifa etmek zorunda bırakır; mareşal, ağustos ortasında Versailles'dan ayrılır. Dubois tüm eski saray çevresine karşı zafer kazanmıştır ve nihayet, 22 Ağustos 1722'de Başnazır unvanını alır.

Elçinin sağlığında meydana gelen ani ve sert bir kötüleşme, Marie-Angélique ile Ayşe'nin mutlu yaz tatillerini yarıda keser, apar topar Paris'e dönmek zorunda kalırlar. Charles de Ferriol'ün geçirmekte olduğu beyin kanaması bilincini kapatmıştır. Geçtiği zaman da onu, konuşma yeteneğinden tamamen yoksun kılan bir yarım-inmeli halinde bırakacaktır. Bu olay üzerine Mareşal d'Huxelles, XV. Louis'nin taç giyme törenine katılmak için Paris'e döner. Ferriol'leri de kendisiyle birlikte Reims'e[1] gelmeye davet eder, fakat elçinin durumunun ağırlığı, aileyi bu onuru reddetmek zorunda bırakır. Charles de Ferriol 25 Ekim 1722'de ölür. Aynı gün Reims Katedrali'nde Fransa kralı kutsal yağla "meshedilir". Birinci sırada, yüksek devlet görevlileri arasından üç mareşal: d'Estrées, de Tessé ve d'Huxelles, altın işlemeli brokar yastıklar üzerinde, krallık görevinin üç simgesini krala sunarlar: Taç, Asa ve Adaletin Eli.

Elçi, Augustin de Ferriol'ün 1713'te altı bin liraya satın almış olduğu, Saint-Roch Kilisesi'nin bir şapeline gömüldü. Noter onaylı belgeye göre, bu şapel "orta sahından gelirken koro yerine göre sağ kanatta, M. Le Nôtre'unkinin tam karşısındaki ilk şapeldir. Arkalıksız, mihrapsız ve kapısız olup sadece karo kaplamalı ve camlıdır. M. de

---

[1] Fransa kralları geleneksel olarak, -Merove soyunun ilk kralı Clovis'in beşinci yüzyıl sonlarında Hıristiyan olup vaftiz edildiği- Reims Katedrali'nde kutsanır ve taç giyerlerdi. Otuz Fransa kralının on sekizi bu kralın adını taşır: Hlodovicus - Clovis - Louis (ç.n.).

Ferriol'e, hanımına, çocuklarına ve yakın akrabalarına kabir işlevi görecektir".

Mercure de France, gerektiği ve beklendiği gibi, "yetmiş yaşında vefat eden" Charles de Ferriol'ü saygı ve minnettarlıkla ulular: "Yetmiş yıllık ömrünün elli yılını Haşmaetmeap'ın hizmetinde, ordularda ve müzakerelerde geçirmiş; yirmi yıl Osmanlı Sarayı'nda Olağanüstü Daimi Elçi sıfatıyla bulunmuş ve orada kişiliğini büyük bir irade, onur, haysiyet ve ihtişamla yüksekte tutmuştur. Evlat bırakmadan ölmüştür; sadece Metz Parlamentosu "Havan Şapkalı" Başkanı olan bir erkek kardeşi ile Annonay Manastırı Başrahibesi bir kızkardeşi vardır. Kendi adını taşıyan yeğenlerini mirasçıları olarak tayin etmiştir..."

Charles de Ferriol'ün istediği gibi, vasiyetnamesi ölümünün ertesi günü Noter Chèvre'in bürosuna teslim edilir ve 22 Aralık 1722'de açılır. Augustin, vasiyetnamenin resmi uygulayıcısıdır. İki yeğenin her birine, ana parası 22.725 lira olmak üzere hatırı sayılır birer rant tesis edilmiştir.

"Charlotte-Elisabeth'e, namı diğer Haïdé'ye, Paris Belediye Sarayı ve Batı Hind Kumpanyası üzerinden bağladığım maaşların ötesinde, benim isteğimle benimsediği toplumsal konum uyarınca rahatça yaşama imkânına sahip olabilmesi için, 30.000 liralık bir meblâğ bırakıyor ve veriyorum. Ayrıca, bütün verdiklerime istediği gibi tasarruf edebilmesini istediğimden ve artık yirmi beş yaşında ve malını mülkünü idare edebilecek yetenekte olduğundan, bu 30.000 liranın ölümümden sonra hemen ve bir defada kendisine verilmesini emrediyorum; yani: Paris Belediye Sarayı sözleşmeleri olarak 20.000 ve nakit veya diğer sağlam kâğıtlar olarak 10.000 lira. Ayrıca kardeşimden ona öğütleriyle yardımcı olmasını ve onu korumayı sürdürmesini rica ediyorum, zira ben kendisini Kâfir'in ellerinden dört yaşında alıp getirdiğim için, dünyada tanıdığı hiçbir

akrabası yoktur. Akıllı ve sağduyulu olduğunu bildiğimden, kardeşimin, yengemin ve benim, ona her zaman gösterdiğimiz büyük sevgi ve bağlılığa onun da gerektiği gibi karşılık vereceğini umuyorum."

Gelen 4 Şubat'ta, üstat Chèvre'in bürosunda, Elisabeth-Charlotte-Ayşe lehinde ilk rant tesisi gerçekleştirilir; diğer rantlar, aile üyelerinin ve hizmet personelininkiler 9 Şubat'ta kayda geçirilir. Augustin de Ferriol ile karısı, kendi rantlarının bir bölümünden oğulları lehine feragat ederler. Bütün bu noter belgeleri imzalanıp kaydedildikten sonra, Ayşe'nin eline yılda 4000 liralık bir gelir kaldığı görülür. Bu yüksek bir tutar değildir; bir kolej öğretmeninin, bir konak vekilharcının ya da bir tercümanın ücretine denk gelir. O devirde 1000 lira ancak kıtı kıtına geçinmeye imkân veriyordu. Ferriol'ler 100.000 liraya yaklaşan bir soyluluk gelirinden yararlanmaktadırlar. Demek ki elçi himayesindeki kızın konumunu bir soylu konağın vekilharcınınkine denk tutmuştur: Sade bir hayat sürmek böyle birinin durumuna daha uygundur. Charles de Ferriol belki de Ayşe'yi daha yükseltmek istemiştir; fakat kız, onun iradesine karşı geldiğinden onu geçmişine ve konumuna uygun bir sosyal seviyede tutuyordu: Konağının uşak ve hizmetçilerinin başında bir tür kâhya veya dadı. Ayşe'nin tek geliri olan bu rant, elbette kapısında arabası, tiyatro ve Opera'da locası olan, ayrıca kumar ve tuvaletinin masraflarını da karşılayabilen bir sosyete hanımının hayatını sürdürmesine imkân vermemektedir. Ferriol konağından özgür kalmış filan değildir Ayşe, sadece oradaki görevi için ücret almış olmaktadır. Bir gün çocuğunun eğitimini sağlamak umudu yoktur. Şövalyeye, "Suçlusu kader olunca, yoksullukta utanılacak bir şey yoktur," diye yazar. D'Aydie ise "izinli" yaverliğe atanmıştır, yani terfi etmiştir; ama bu terfiden gelecek gelirleri alamamaktadır: Krala hizmeti bu onura layık görülmesini sağlamıştır; ama kralın Hazinesi, onura geliri de ekleyecek kadar zengin değildir.

Elçinin ölümünden sonra Lord Bolingbroke dostlarını ziyarete gelmiştir. Onlara La Source'taki ufak tefek olaylardan ve IV. Henri konulu şiiri üzerinde çalışan M. de Voltaire'i birkaç gün misafir etmekten duyduğu memnuniyetten söz eder. "Kendisini de, eserini de çok sevdim. Her ikisinde de geniş bir hayalgücü bulmayı zaten bekliyordum, ama ne yazarı bu kadar bilge ne de şiiri bu kadar dengeli bulmayı beklemiştim." Öte yandan Voltaire de Bolingbroke'u çok sevmiştir; "bu ünlü İngilizde kendi ülkesinin tüm derin bilgisini ve bizim ülkemizin tüm nezaketini" görmekten, "eski Mısırlıların da, bugünkü İngiltere'nin de tarihlerini bilen, Virgile'de de, Milton'da da uzman, İngiliz şiiri gibi Fransız, İtalyan... şiirinden de anlayan" bir adam bulmaktan çok memnun kalmıştır. Ev sahibinin bilgi ve beğenisinden çok etkilenmekle birlikte, kendisini bu coşkunluğa kaptırmaz ve klasik çağın tek epopesi *Henriade* olacak olan şiiri üzerinde çalışmaya devam eder. Mme de Ferriol, Mareşal d'Huxelles'in sağlığından çok endişe duyduğunu söyler: "Murabit" karın ağrıları çekmektedir, fakat tavsiyelerini dinlememekte inat eder. Onu, Mme de Villette'e o kadar iyi gelen Aix kaplıcalarına gitmeye nasıl ikna etmelidir? Aralık 1722'de Prenses Palatine'in ölümü Paris'e karalar giydirir ve Dük de Gesvres, Paris valisi olarak Belediye Sarayı'nı büyük yas içinde teslim alır. Tören alayı boyunca "halka altın paralar saçtırır".

Ocak ayında *Mercure de France,* "Babıâli'de kralın elçiliğini yapmış olan M. de Ferriol'ün kızkardeşi, kralın danışman-sekreteri M. Blondel'in zevcesi Marie-Madeleine de Ferriol'ün" ölümünü haber verir.

16 Şubat 1723'te reşit olduğu ilan edilen XV. Louis, Parlamento'da ilk *"Lit de Justice"*[2] oturumunu gerçekleşti-

---

[2] *Lit de Justice*: "Adalet Yatağı". Parlamento'da kralın altından oturumları izlediği sayvan, kral locası. Anlam genişlemesiyle, kral tarafından buradan izlenen olağanüstü Parlamento oturumları. Genellikle kraliyet fermanlarının onaylanması söz konusu olduğunda yapılırdı (ç.n.).

rir. D'Aydie de, tören kurallarınca kendilerine "kâtipler tarafındaki" sıralar ayrılan Tarikat Şövalyeleri'nin arasında bu oturuma katılır. Orléans dükü iktidarı korumaktadır; Naiplik Kurulu'nun yerini "Yukarı Kurul"[3] alır. Kralın yakın çevresi Philippe d'Orléans, Dubois ve Fleury'den oluşur; krallığı "devlet sekreterleri" yönetir. Naiplik Dönemi'nin siyasal yenilikleri sona ermiştir.

Ayşe yakınır: "Onun bu yokluğu yüzünden ne kadar acı çekeceğimi bir anda hissettim." Şövalye Ayşe'ye, görevinin kendisini Litvanya büyük-dükalığındaki Vilna şehrine çağırdığını haber vermiştir. D'Aydie'nin 1723 baharındaki bu Polonya misyonu hâlâ esrarını korumaktadır; olasılıkla Kardinal Dubois tarafından yürütülmekte olan "Kuzey işleri" çerçevesinde bir görev söz konusudur.

Başnazır, Mme de Tencin'in evinde birçok kez Kont de Hoym'la görüşmüş, kont ona, Rusya ve Prusya'nın iddialarından dolayı kendini tehdit altında hisseden Saksonya'nın Silezya'ya doğru genişleme hayalleri kurduğunu fısıldamıştır. Bu proje Dubois'yı sevinçten çıldırtmaz, fakat kurnaz kardinal bundan Fransa'ya bir pay çıkarma yolu görür. Dolayısıyla Saksonları caydırmaya kalkmaz, fakat Fransa'nın şartlarını ortaya koyar: Polonya hükümdarı da olan Saksonya Seçici Prensi Auguste-II, kral unvanını korumakla birlikte, Polonya tahtından Orléans hanedanı lehine feragat edecektir. Bu, Fransa gizli diplomasisinin eski bir rüyasıdır. Saksonlarla kurulan ilk temaslarda bir güçlük ortaya çıkar: Saksonya, bu projeye elbette karşı çıkacak olan İmparator'la arasını açmayacaktır. Yine de Ruslar-

---

[3] *Le Conseil d'en-Haut.* XIV. Louis döneminde kurulan merkezi yönetim organlarının en yükseği. Bu kral, bizim Tanzimat'tan itibaren -belki de onlardan esinlenerek- yaptığımız gibi, belli başlı devlet görev sektörleri için birer "*conseil*" (karş. bizdeki "divan"lar) kurmuş, buralara güvendiği kişileri atamıştı. Hepsinin eşgüdümünü sağlamakla da başında kendisinin bulunduğu bu "Yukarı Kurul" görevliydi (ç.n.).

la yapılan görüşmeler bir başka yaklaşım yolu ortaya çıkarır: Çar'ın kızı Elisabeth ile Naip'in oğlu ve Polonya tahtının adayı Dük de Chartres arasında aileleri de birleştirecek bir evlilik. Ruslar bu fiyata girişimi destekleyebilirler. O zaman Şövalye d'Aydie, Polonya'yla birleşik olan ve prensi de gelecek yılın başında Varşova'daki Diyet toplantısına gidecek olan Litvanya büyük-dükalığında bir araştırma görevi için seçilir.

Şövalye, Fransa'dan 1723 Nisan'ı sonunda ayrılır ve Diderot'dan elli yıl önce Saint-Petersburg'a giden yolu tutar. Zor bir yolculuktur bu; onu önce Francfort-sur-Oder'e[4] götürür. Krallık pasaportu konaklama yerlerinde iaşe ve barınma ile at değiştirmeleri kolaylaştırır. Pembe şafaklarda, büyük Prusya'nın sınırlarında yer alan Drossen ve Posen üzerinden tekrar yola koyulur. Nihayet Klodowa, ona Polonya ovasını açar. Varşova'ya vardığında ilkbahar son karları eritmiştir. Şövalye, Paris'ten hareketinden beri dört yüz yirmi yedi fersah yol katetmiştir. Vistula kıyılarında fazla eğlenmez, kuzeye saparak Grodno, İrtcholno ve Lida'yı geçer. Nihayet, çıkışından hemen hemen üç hafta sonra, Vilna'ya girer. Esrarlı bir ülkenin başkenti olan şehrin evleri, on altıncı yüzyılda Cizvitlerin kurduğu bir kolejin çevresine sıkışmıştır. Bu tarikata mensup rahipler, hâlâ büyücüleri yakan ve Protestanlara baskı uygulayan bu ülkede Latin kültürünün ve Katolikliğin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. O sırada Vilna'nın nüfusu yirmi beş bin kadar olup, birkaç aristokrat aile kültürlü ve okumuş bir toplum oluşturur.

---

[4] "Oder kıyısındaki Frankfurt". Ortaçağ sonlarından itibaren zengin burjuva toplulukları para karşılığında feodal beylerden kentleri için belli bir özerklik koparıyorlar, o zaman bu kentler *franc fort* (Alm. *Frank-furt*), yani "serbest kent veya kale" oluyorlardı. Avrupa'da bunlardan bir hayli vardır ve birbirlerinden ayırt etmek için adları böyle ek bilgilerle birlikte kullanılır (ç.n.).

Paris'te Ayşe ayrılık acısına dayanmakta güçlük çeker. "Öyle korkunç bir acı içindeydim ki gözyaşlarımı boşandırmasaydım ölecektim," diye yazar. Artık bir dadının elinde olan Célinie'nin yanında biraz huzur bulur. Onun yüz ifadeleriyle oyalanır, gezintilerinde yanında gider.

Elçinin ölümü gerçi Ayşe'yi sürekli bir keşfedilme tehlikesinden ve aşkını yaşayabilmek için söylemek ve savunmak zorunda olduğu yalanlardan kurtarmıştır, ama buna karşılık Marie-Angélique'le ilişkilerinde kaybı vardır. Eskiden kendisine efendinin gözdesi gözüyle bakılmaktaydı, şimdi ise güven isteyen çeşitli görevlere uygun bir nedimeymiş gibi davranılmaktadır. Mme de Ferriol isteklerini söyler, sık sık istek değiştirir, emirler verir, sonra geri alır. Hal ve hareketlerini Ayşe dayanılmaz bulur ve bazen yakınır: "Madam hep telaş içinde çırpınır, başkalarının ne yapacaklarını bilmelerine izin vermez." Madam çağırdığında itaat etmeyen konağın köpeklerine kadar uzanır bu tutum. Marie-Angélique yavaş yavaş konağın tüm organizasyonunu Ayşe'nin üzerine yıkmıştır; olağan veya olağanüstü bütün alışverişlerden onu sorumlu tutar. Bir gün, koşumlu ve rahat bir "*chaise de ville*"[5] satın almak gerekmiş, ama Ayşe satışa yetişememiştir. İşittiği azarın haksızlığı onu bu alışverişten sorumlu Banker Tronchin'den hakkını aramaya sevk eder: "Bu tahtırevan yüzünden başıma kocaman bir dert açıldı. Mme de Ferriol bu şeye sahip olmasını benim engellediğimi iddia ediyor. Ama ben anlaştığımız gibi büronuza bir ulak göndermiştim. Oysa adamlarınız koltuğu daha önce satmışlar. Ne yapmamı istersiniz?..." Daha sık olarak Ayşe işinin ehli olduğunu gösterir, her gün arı gibi çalışan yirmi kadar uşak ve hizmetçiyi güdüp yönetir. Münasebetsizliğini hoşgörmedi-

---

[5] İki yandan birer "ok"a asılı, önde ve arkada birer at veya hamal tarafından taşınan bir tür kapalı koltuk veya tahtırevan; kent içi ulaşımda yaygındı (ç.n.).

ği yaşlı uşağı paylar. M. de Ferriol'ün ve oğullarının uşakları, temizlikçi kadınlar, bahçıvan ve aşçılar, arabacı ve kapıcı, hepsi ondan korkar ve onu sayarlar. Fakat Mme de Ferriol onları durup dururken, bir hiç yüzünden, "yerli yersiz azarladığı" zaman Ayşe'nin hemen kendilerini teselli edivermesinden de pek memnun kalırlar. Marie-Angélique hantallaşmış ve huysuzlaşmış, pimpirikli ve cimri olmuştur. Bir akşam, kim bilir hangi nedenle, vaftiz babasının Ayşe'ye bıraktığı mirasın tutarını başına kakmak çiğliğinde bulunur. Önce çok kızan genç kadın gözlerinin yaşla dolduğunu hisseder; ama kendini tutar. Onuru derin bir yara almıştır ve o zaman, Mme de Ferriol'e karşı beslediği minnet duygularının bundan böyle sadece "saygıya" dayanacak olduğunu anlar. Fakat hiçbir şey ona, "ödevini yapmak için onun ödev oluşundan başka neden bulamamaktan" daha üzücü gelmez.

1723 Haziranında İngiltere kralı, Bolingbrok'u affeder. Hemen haberi alan dostları sevincini paylaşırlar. Londra'yı tekrar görmek için o kadar sabırsızlanmaktadır ki yola çıkışından önce D'Aydie'yi belki de göremeyecektir. Neuve-Saint-Augustin Sokağı'na gelişinde "Vilna'dan haber var mı?" diye sorar. Kötü hava gemiye binmesini geciktirir. Temmuz başında Londra'dadır, ama dönüş izni henüz sadece biçimseldir, malı mülkü hâlâ el konmuş durumdadır; hatta toprakları üç hafta sonra ihaleyle başkalarına devredilir. Çıkarlarını savunmak, eski ilişkilerini yeniden kurmak için bir süre İngiltere'de kalmak zorundadır. Herhalde Ayşe de yazın bir kısmını, Célinie'yle birlikte, Mme de Villette'in yanında, La Source'ta veya Marcilly'de geçirmiştir.

Kardinal Dubois 10 Ağustos 1723'te ölür. Mme de Tencin son nefesine kadar yanından ayrılmamıştır. "Mme de Tencin'le birlikte odasına girdim," diye yazar başkan Hénault; "onu, çalışma masasının yanındaki yatağının per-

desine sarınmış olarak yatar durumda bulduk." Cenaze töreni 19 Ağustos'ta Saint-Roch Kilisesi'nde yapılır. Taşlamacı şairler, âdetten olan mezartaşı epigramını yazarken üsluplarına net ve acımasız bir yıkıcılık verme konusunda birbirleriyle yarışırlar:

Burada yatan Kardinal Dubois,
Yeteneği, soysopu olmasa da
Pis işlerle uğraşa uğraşa
Çıktı şırıngadan kardinalliğe.
Bizi kurtarmak için bir ustura
Nihayet geri verdi toprağa
Bu asil eczacı evladını,
Anasının karnından çıktığı
Andakinden bile daha yoksul.

Kardinalin ölümünden sonra, Claudine-Alexandrine evine çekilir. Fontenelle, Marivaux, La Motte Houdar en gözde davetlileridir. Üzerlerindeki etkisi sayesinde, yapılan edebi konuşmaları tatlı bir otoriteyle o yönetir. Yine de bu dönemde henüz şiir ve tiyatro türünden uğraşlarla tatmin olmaz. Bir şeyler yapmak ihtiyacı hiç körelmemiştir ve edilgin kalmaktan derin bir sıkıntı duyar. Kişiliğinin hâkim öğesi olan enerji, onu büyük bir başarıda kendini gerçekleştirmek istemeye güdüler. Gerçi kardinalin ölümü girişimlerine büyük bir darbe vurmuştur; ama o, hâlâ bu kez kardeşi aracılığıyla, belirleyici bir rol oynamaya niyetlidir.

Şövalye d'Aydie, nihayet Fransa'ya döndüğünde, zaten çocukluğundan beri zaman zaman soluğunu kesen astım nöbetlerinden biri yüzünden son derece rahatsız bir haldedir. Bu nöbetler onu, Ayşe'yi kaygılandıran kaba şiddet tavırlarına sürükler. Ayağının tozuyla bu kez Périgord'a gitmek istediğini söyler. Ayşe beklemesi, biraz dinlenmesi

için yalvarır, şövalye baştan savma kabilinden söz verir. Birkaç gün sonra da Ayşe'ye, ertesi gün şafakla yola çıkacağını bildiren bir mesaj gönderir. Gerçi Ayşe'yi sevdiğini ısrarla belirtir, ama bu umursamazca gidiş her bakımdan bir kaçışa benzemektedir. İsyan eden Ayşe acılara boğulur. Yeniden, şövalyenin hal ve tavrının daha da güçlendirdiği bir yalnızlığa kapanmakta olduğunu hisseder. Şövalye mesajında penceresinin altından geçeceği saati de belirtmiştir. Kırgın, ama dayanılmaz bir merak da duyan Ayşe, o saatte pencereye yaklaşır: Şövalye orada, Mareşal d'Huxelles'in evinin önündedir. Ayşe, sarılar giymiş olduğunu fark eder. Ayşe sarıdan nefret etmekte, şövalye de onun kendisini Dragons-Dauphin alayının yeşil üniforması içinde görmek istediğini bilmektedir. Şövalyenin kendisinden "bu önemsiz jesti" bile esirgeyecek kadar zalim olması mümkün müdür! Ondan da, kendinden de hoşnutsuzluk içinde yazı masasına oturup, her defasında kalbini ve bedenini sarsan bu ayrılıklardan ne kadar altüst olduğunu ona da anlatmak ister. Şövalyenin çıktığı bu yolculuğu gereksiz, hatta belki sahte bulmaktan kendini alamaz: "Bütün bunlar bana keyifle uydurulmuş bir masal gibi geliyor; siz fazla derin bir tutkunun acılarını gözardı edebilmek mutluluğuna sahipsiniz." Ona kendini beğenmişliği yüzünden sitem eder: "Görüyorum ki aklımın gücünden çok aşkımın şiddetine güveniyorsunuz. Hoşunuza gitmek için sanıyorum sadece birincisini bilmek gerekirdi, ama her ikisini de tatmin etmek daha iyi değil mi?" Onun "Gaskonluklarına"[6] bu kadar safdilce aldanıp uyutulduğu için kendine kızar. Aklı başından gider, göğsüne saplanan şiddetli ayrılık acısı içinde erir: "Hiçbir zaman delirmeye bu kadar yaklaşan olmamıştır. Bunun bir abartma olduğunu sanacaksınız. En kutsal ne varsa hepsinin üstüne yemin ederim ki tamamiyle ger-

---

[6] *Gasconnades:* Övünme, böbürlenme, palavra atma, kendini abartma (ç.n.).

çektir. Belki on kez aklımı yitirmek üzere olduğumu hissettim, o kadar büyük bir acıyla ki o halde bir saat bile yaşayamazdım." Şövalyenin her yola çıkışında tekrar içinde beliren o tanıdık iç sıkıntısını ve sinsice içine sızan o kıskançlığı tanımaktadır. Ayşe şövalyeden aşırı ve sürekli bir ilgi ve özen ister; birbirlerine duydukları çekim onun için hâlâ esrarlıdır ve buna tutkuyla kendini bırakırken bile, bazen bu bırakışta eşitlik yokmuş, unvanı, soyu sopu ve atalarının zengin geçmişiyle özdeşleşen şövalye tam olarak kendisine ait değilmiş gibi gelir; mutlakçı ve kırılgan, adsız ve belleksiz kendisi ise, kendini ona sadece benliğini dolduran aşklarını yaşamak arzusuyla vermektedir.

Yokluğundan duyduğu acıları yazmak Ayşe'yi neredeyse yatıştırır; tekrar ümit etmeye başlar. Eninde sonunda onun büyücüsü değil midir? Tüy kalem, şövalyenin elinde tutacağı kâğıdın üstünde tekrar koşmaya başlar. "O kadar güçlü dileklerde bulunacağım ki belki bana acılarıma denk zevkler tattırmaya mecbur kalacaksınız. Haber veriyorum, o kadar sık yazacağım ki sizi bunaltacağım; belki de artık yazdıklarımı okuyamadığınız için gelip söyleyeceklerimi dinlersiniz! Ne dediğimi bilmiyorum galiba, ama içinde bulunduğum durumda bu bağışlanabilir. Hoşça kal öyleyse, sevgili şövalyem." Fakat nasıl olur da böyle ilk vedada ayrılınabilir? Ferriol oğulları aklına gelince kalem tekrar koşmaya başlar: "Hoşça kalın ve ayrı kaldığınız her şeyi düşünün, dünyanın hiçbir yerinde dostlarınız gibi iki dost ve benimki gibi bir aşk bulunmaz." Artık aşk acısını, kıskançlığını da hissetmez olur, şövalyeye inancını yeniden bulur, ilişkilerinde her şey tekrar yoluna girer: "Size yazmış olmanın zevki sayesinde kazandığım biraz dinlenme fırsatını kullanmaya çalışacağım. Bunalmış durumdayım. O kadar şiddetli bir karın ağrısı çektim ki görseydiniz bana acımaktan kendinizi alamazdınız. Ama şimdi geçti." Son sözler şövalyeyi sakinleştirecektir, Ayşe böyle olması-

nı ister: Kendini bırakışla birlikte, bağışlama da onun için tekrar mümkün hale gelmiştir. Şövalyenin, ona hissettirmeyi bildiği tüm sevgiyle yoğrulmuş yanıtını alınca, uyuklayan konakta yaşamaya devam etmek için ihtiyaç duyduğu enerjiyi tekrar kazanmış olacaktır.

Edebiyat insanları, yavaş yavaş Mme de Ferriol'ün salonunu bırakıp kendilerine içten ve akıllıca bir ilgi gösteren Mme de Tencin'in salonuna yönelirler. Marie-Angélique'in salonu artık özellikle Parlamento mensuplarını, Dördüncü Soruşturmalar Dairesi'nde D'Argental'in dostu ve meslektaşı Berthier de Sauvigny gibi üyeleri kabul etmektedir. Berthier sıkı bir kurla Ayşe'nin peşinden ayrılmaz; genç kadın, nazik bir şekilde, "bu beğenmeyi normal bir dostluğa dönüştürmeye" çalışarak karşılık verir.

Prens de Bournonville hastadır, "felç olmuştur". Augustin de Ferriol başlangıçta onu pek sık ziyaret etmiş, fakat sonra işlerinin çokluğu nedeniyle ziyaretlerini seyrekleştirmiştir. Bu ilgi azalması sosyetede yorumlara neden olmuştur. Voltaire de mektuplarından birinde buna imada bulunur ve acı bir ibret dersi de çıkarır: "İnsan felaket kurbanlarından yavaş yavaş tiksinmeye başlıyor. Bana öyle geliyor ki M. de Ferriol, Prens de Bournonville'i eskisi kadar sevmiyor."

1723 sonbaharına bir salgın dönemiyle girilir. Çiçek hastalığı başkenti kasıp kavurur, dost ve tanıdıklara ölüm saçar. Genç Génonville eylülde, yirmi altı yaşında ölür; ölümü D'Argental ile Voltaire'i son derece üzer. Şair de Başkan De Maisons'un evinde kaldığı sırada aynı hastalığa tutulur, fakat bu kötü hummayı atlatmayı başarır. Yeni trajedisi *Marianne*'ı Adrienne Lecouvreur'e göndermiştir; aktris bunu tiyatronun fuayesinde okuyacaktır; D'Argental'e, kardeşiyle birlikte okumayı dinlemeye gelmesini yazar ve Şövalye d'Aydie, Paris'te olmadığından, Ayşe'yi de davet eder: "Dostumuzu da getirin, ama bu pusulayı göstermeyin. Bu gö-

rüşmeyi, beni hoşnut etmek isteyen işbilir bir adam olarak olumlu sonuçlandırın."

Derken "Naiplik Dönemi'nin en güzel gösterisi" 2 Aralık 1723'te Dük d'Orléans'ın ani ölümüyle sona erer:

Philippe öldü gürültüsüzce:
İndi cehennemin dibine.
Amacı Proserpine'i kaçırmak mı,
Yoksa Lucifer'i yok etmek mi?

Dük de Bourbon başnazır olarak onun yerini alır, fakat genç hükümdarın yanındaki en güçlü ve nüfuzlu kişilik, eğitmeni[7] Hercule de Fleury'dir.

Marianne'ın okunmasıyla oyuna hayran olan komedyenler, D'Argental'den sahneye koymak için sabırsızlandıkları piyesin tamamlanmış versiyonunu kendilerine vermesi için Voltaire'i sıkıştırmasını isterler. Ancak şair eserin yapı ve yazılışını daha da geliştirmek istemekte, İngiltere'den dönmüş olan Bolingbroke eşliğinde Ablon'un sakin ortamında birkaç gün geçirmeye hazırlanmaktadır; orada da eser üzerinde çalışmak niyetindedir. Kumpanya adına aracılık yapan D'Argental'e şöyle yazar: "Saygıdeğer komedyen efendilerimize, Dük d'Orléans'ın Parlamento üyelerine söylediği o güzel sözle karşılık vereceğim: 'H...tirin gidin!' Ben *Marianne*'ı onlardan çok seviyorum, gece gündüz çalışıyorum. Yoksa beni her gün evinizde ya da Mme de Ferriol'ün evinde görürdünüz, lütfen bunu ona da söyleyin. Bütün diyebileceğim, ikinci perdeyi yeniden çalışmaya başladım. Rica ederim siz benden daha sert ve sıkı olun, yalnızca kusurlarımı hoşgörün, ama dizelerimi asla..." Bu, Voltaire'in, "sevgili meleğin" fikirlerini sorduğu

---

[7] Yani "lala"sı: tıpkı bizdeki gibi. Piskopos, kardinal ve Académie-Française üyesi de olan Fleury, devrin Fransa ve Avrupa politikasında önemli bir rol oynayacaktır (ç.n.).

ilk mektubudur; meleğin her zaman dikkatli ve isabetli tavsiyeleri, elli yıllık bir tiyatro kariyeri boyunca hep yazarın yanında olacaktır. *Marianne*'ın prömiyeri 6 Mart 1724'te Comédie-Française'de yapılmıştır.

Lord Bolingbroke kesin olarak İngiltere'ye dönebilmek için mal varlığının hiç olmazsa bir kısmını kurtarmak zorundadır. Karısı adına Londralı bir bankere on bin sterlin bir yatırım yapmıştır, ama şimdi adam bunu kralın izni olmadan Mme de Villette'e ödemeyi reddetmektedir. Mi-Lord, işlerini yoluna koyması için karısını İngiltere'ye göndermeyi düşünür. Yanında günlük dert ve kaygıların yükünü biraz olsun üzerinden alacak güvenilir bir yardımcı bulundurmak isteyen Markiz de Villette, Marie-Angélique'ten Ayşe'yi de götürmek iznini koparır. Böylece, 30 Mayıs 1724'te Ayşe, İngiltere'ye gitmek üzere yola çıkar. Amiens'de bir gece otelde kaldıktan sonra Calais'ye varır ve İngiltere'ye geçişlerle ilgili rüsum ve kayıtlarla görevli hazine görevlisi M. Dunoquet'nin evine inerler. M. Dunoquet, Ayşe'ye dikkat çekici, hatta karısına göre aşırı (kadın bundan alındığını söyleyecektir) bir ilgi gösterir. Gravesend'e ayak basan yolcularımız, şimdi Lord Bolingbroke'un "yüzer ada"sındadırlar. Ayşe açık gökyüzünü seyreder, güzel Lecouvreur'ünü unutması için vaktiyle buralara gönderilmiş olan D'Argental'i düşünür. Onun gibi ya da Voltaire gibi "espri" insanları için, bu topraklar "düşünenlerin ülkesi" olma yolundadır. Londra'da *"free-thinkers"*ten söz edilmektedir, yakında Paris'te de *"libres-penseurs"* denecektir. Manş geçişi bayağı zor olmuş, Mme de Villette baş dönmesinden kurtulamamış, "Ayşe yemeğini balıklara ikram etmiştir".

Londra'da yolcular Milord'un babası Vikont de Saint-John ile eşi Angélique de Pélissary'nin evine konuk olurlar. Bu kadın Ayşe'nin Paris'te karşılaştığı Mme Calandrini'nin kızkardeşidir. Ayşe orada Paris'ten daha büyük bir şehir

bulur, sokakların daha iyi çizilmiş olduğunu fark eder. Yanında Mme de Villette ya da Milord'un çok sevdiği üvey kızkardeşi Henrietta olmadan hemen hiç dışarı çıkmaz. Henrietta ona dayanılmaz derecede huysuz, en küçük aksilikte tepinmeye başlayan bir şımarık çocuk gibi görünür. "Asaletine çok önem veren" vikontun evinde, Ayşe'yi etkileyen kasıntılı ve resmi bir hava hüküm sürmektedir.

Mme de Villette işlerini tıkır tıkır yürütür. "Sarayda çok nüfuzlu" bir hanım olan ve Lordun çıkarlarını kuvvetle destekleyen Henrietta Howard'la tanışır. Ayşe, yelpazelerini sallayan sessiz soylu hanımların etrafında dört dönen kibirli ve resmi davranışlı genç Lordlara eğlenerek bakar; onlara "küçük İngilişkolar," der. Whig'ler, Bolingbroke'a karşı silahlarını bırakmamışlardır; onu hâlâ kendi ülkesinde istenmeyen adam olarak görürler. Yürüttükleri dedikodu ve iftira kampanyası Lordun gönderdiği kadınları da içine alır. Mme de Villette, üzerine yağan düşmanca yazı ve risalelerde bir gün, iğrenç bir şekilde, yanındaki genç ve güzel kadını Kral George'un yatağına sokmaya çalışmakla suçlanır. Matthew Prior ile Lord Peterborough'un imalı gevezeliklerinin, heyecanlandırıcı Çerkez kızı efsanesini Manş'ın ötesine taşımış olduğu görülmektedir. Ayşe, Fransa'da, kişiliğini kendinden alan bu uydurma zevk nesnesi imgesini etkisizleştirmeyi başarmıştı. Ama şimdi burada tekrar bu tuzağa yakalanmıştı işte; salonlara ya da tiyatroya girişlerde üzerine dikilen bakışlardaki ağır anlamı hisseder. Ama bütün bu insanlar gelişini gözledikleri otuz yaşındaki genç kadın hakkında ne bilirler ki? Onu "yollu" ve "yere bakıp yürek yakan" bulurlar, oysa bütün hal ve tavrında, aynı zamanda Şövalye d'Aydie'ye sadakatinin de ifadesi olan bir ciddiyet ve utangaçlık sezilir. Onun duyarlılığı, kendine karşı mutlak sorumluluğu hakkında hiçbir şey bilmezler. "Bu dünyada benden başka sevmeyi bilen yok

mu?" diye sorabilirdi Ayşe, Julie de Lespinasse'la[8] birlikte. Özellikle Lord Bolingbroke'un akraba ve dostlarıyla görüşür ve onları pek ilgisine değer bulmaz. Örneğin, "küçücük ve dümdüz ağzını yamultmadan dört kelime söyleyemeyen", Lordun küçük yeğeni "kıskanç Milady Jersey" gibi... Bu kibir kumkuması soğuk kadın onları, yani Milady Villette ile Ayşe'yi, ağırladığı zaman, Ayşe bilir ki "iltifatları en koyu zehirle sarılmıştır" ve "edayla sözler birbirini tutmamaktadır". Milady Jersey, ona göre, Voltaire'in betimleyeceği İngiliz kadınlarının imbikten çekilmiş özüdür: "Kasıntılı ve soğuk... ağızlarından tek söz çıkmaz, ama başkalarını çekiştirmek söz konusu olunca hep birden bağırmaya başlarlar."

Fransa'da olduğu gibi İngiltere'de de salonlar vardır. Fakat burada kadınlar erkeklere karışmaz, yemek sona erer ermez odayı terk ederler; erkekler Oporto (Porto şarabı) ile degüstasyon yaparken, onlar "aile, klan ya da cemaatle ilgili dedikodulara dalarlar". Ayşe, Henrietta'nın Markiz'e tercüme ettiği gazetelerin okunuşunu dinler. Kaçınılmaz çay ritüelinden önceki bitmez tükenmez kadril partilerine katılması gerekir. Daha sonra genç kadın Henrietta'yı daha olumlu değerlendirmeyi öğrenecektir, fakat bu insanın üstüne kâbus gibi çöken İngiliz sosyetesi onun için her zaman "küçük İngilişkoların" temsil ettiği topluluk olacaktır.

Fransa'da Lord Bolingbroke sıkılmaktadır. La Source'ta Voltaire'le felsefe yapar. Markize yazmak isterse, mektuplarını sadık sekreteri Brinsden'e göndermesini tavsiye eder. Ama uyarır da: "Haberiniz olsun, merak çok büyük, yazacağınız her şey başkaları tarafından okunacaktır." Bolingbroke dostlarına yazmadığı zaman, akşamlarını, kom-

---

[8] Ayşe'nin arkadaşlarından Mme du Deffand'ın nedimesi; oradan kovulduktan sonra o da bir "salon" açmıştır (ç.n.).

şularından seçkin bir bilgin olan Levesque de Pouilly'yle birlikte, inziva yerinde geçirir.

Bu arada Mme de Villette'in hukuki girişimleri olumlu sonuca ulaşır. Markiz, İngiltere Parlamentosu'nda davasını kazanmıştır; fakat o kadar yorulmuştur ki Fransa'ya döner dönmez Aix'e kaplıcalara gitmesi gerekir.

Ayşe, Paris'e ve sevdiklerine tekrar kavuşur. Şövalye ona büyük bir sevgi ve şefkat gösterir, onu kaybedeceğine dair çocukça korkularından bahseder. Ayşe güler ve şövalye ayrılırken geçirdiği kendi umutsuzluk krizlerini hatırlatır. Sonra Gros-Chenet Sokağı'na koşar. Célinie onun geldiğini görünce önce dadısının arkasına saklanır, sonra çabucak kendini anne öpücüklerine bırakır. Şövalye de birlikte gelmiştir, çocukla eğlenir, oyalanır. "Çok sevimli," diye düşünür Ayşe; "yüzü gittikçe güzelleşiyor." Genç kadın şimdi kendini düzene girmiş hisseder; toplumun ve şövalyenin kendisine biçtikleri rolü üstlenmiştir; bu, sevgilisiyle arasındaki aşk ilişkisinin belirlediği bir roldür. Bu rolü yeniden bulduğu şu anda, aşkın verdiği bağımlılık ona sınırsız görünür. Markiz de Lambert'in övmeyi pek iyi bildiği bu dinlendirici dinginlik içinde yaşamaktan başka özlemi yoktur.

Abbé de Tencin, gerek ölen XIII. Innocent'ın yerine XIII. Benoît'nın papa olduğu Roma'da, gerek Ekim 1724'te Embrun piskoposu olarak döndüğü Fransa'da, yetenek ve becerilerini konuşturmuştur; Embrun, Alpler'in dibinde yuvalanmış küçük bir kasabadır. Marie-Angélique bu dönüşlerin çakışmasından yararlanarak ailesini Ablon'a götürür. Gelip onlara katılan Mme de Tencin, vaktinin çoğunu en iyi arkadaşı, Ablon'da bir "kır evi" de bulunan çok zengin bir mültezimin eşi Mme d'Ogny'yle birlikte geçirir. Evin üst tarafındaki Ferriol bağlarında, Ayşe bağbozumunun son çalışmalarına katılır. Sonbahar, ırmak kıyılarındaki söğüt ve karaağaçları sarartmaktadır. Akşam üstü hâlâ

sığ olan sularda ağlarını sürükleyen balıkçıları seyreder. Irmak insanları, bağcılar ve şarap tüccarları Ablon'a Ayşe'nin hoşuna giden o sevimli canlılığı getirirler.

Ayşe, Paris'e dönüşüyle, Neuve-Saint-Augustin Sokağı'ndaki konakta geçen hayatın tekdüzeliğine yeniden dalmış olur. Kendini mutsuz hissetmez, "hattâ aşk konusunda son derece mutludur bile". Fakat Mme de Ferriol'le ilişkilerinde ne zaman ne yapacağını asla bilemez. Yanında kalırsa, Marie-Angélique onu baskıda tutmayı uygun bulur, "surat eder". Çıkacağını haber verince, sinirlenip ölçüsüz ve dayanılmaz nutuklar atar. Marie-Angélique her gün biraz daha huysuz ve hırçın olmaktadır ve Ayşe'nin varlığı onu rahatsız eder. Genç kadını aşağılayan, yaralayan çiğlikler yapar, hemen sonra rahatsız olan vicdanı kendisini öbür aşırı uca atar, Ayşe'i "bazen yeter dedirtecek derecede" iltifatlara, okşayışlara boğar. Ayşe'deki hayatiyet, Mme de Ferriol'ün ruhunu ve bedenini istila eden gevşeklik ve ataletle uyuşmaz; bir zamanların kaprisli ve çapkın kadını, son derece buyurgan ve aksi huylu bir anaç kadın olma yolundadır. Neyse ki Ayşe kendine bir özel hayat alanı ayarlamayı başarır. Mme de Ferriol dayanılırlık sınırlarını aştığı zaman, kendinde, "Madam'a" büyük bir açık kalplilik ve saygıyla karşılık verecek kadar otorite bulur. Kendinden emin sükûnetinin, "sorun çıkarmadan duramayan" hanımı yatıştırarak konaktaki herkesin ilişkilerini kolaylaştırmak gibi bir etkisi vardır. Ayşe şom ağızlara, özellikle Mme de Tencin gibilere karşı güvensizlik besler. İkiyüzlü ve kötü niyetlileri görmemezlikten gelmeyi ve "kendi kirli kabukları içinde bırakmayı" tercih eder. Kaldı ki Mme de Ferriol de onun mutlak sadakatini bilmez değildir ve her işte gittikçe daha çok ona yaslanmaktadır.

Ayşe bir kaçamak yapabildiğinde, dostlarına gider, Mme Calandrini'yle tekrar buluşur. Önce, Cenevreli kadının sık sık ikamet etmiş olduğu İngiltere'den, sonra daha

kişisel konulardan, hayatından, geçmişinden söz edilmiş, Ayşe yavaş yavaş Mme Calandrini'nin ciddiyet ve ağırbaşlılığından etkilenmiştir. Ona yaptığı ziyaretlerden, Mme du Deffand ya da Mme de Parabère'in yanında asla hissetmediği bir huzur bulmuşluk duygusuyla döner. Cenevreli kadın da ona sürekli bir ilgi gösterir, sorular sorar, sadece torununun neşe içinde ortaya çıkışlarıyla biraz hareketlenen sakin aile ikindilerinin rahatlığını sunar. Mme Calandrini, etrafında kızlarıyla, küçük Henri'nin ortada koşuşturmasına hiç müdahale etmez. Ayşe de Célinie ve şövalyeyle birlikte böyle sakin ve huzur dolu saatler yaşamak isterdi doğrusu!... O 1725 kışı boyunca iki kadın gerçekten samimi dost olurlar. Ayşe, Mme Calandrini'yi ara sıra bir dost olarak kendisini ziyarete davet eder, o da ilk ziyaretinde muhteşem bir süt çömleği getirerek karşılık verir. Ertesi sefer hediye, eski koltuk için güzel bir kumaş ve genç kadının köpeği Patie için bir "loca"dır. Ayşe sırrını ona açmıştır ve bir gün onu Gros-Chenet Sokağı'na, Célinie'yi görmeye götürür. Gayet ilgili ve dikkatli olan Mme Calandrini çocuğa küçük elbiseler, oyuncaklar ve öteberi getirir.

Ayşe, hayatında ilk kez karşılığında bir şey istemeden kendisiyle ve yaşayışıyla ilgilenen bir dost bulmuştur. En baştan beri Mme de Ferriol'ün iradesine tabiyken, Markiz de Villette'le daha doygunluk verici olan, ama belli bir resmiyeti de koruyan bir ilişki kurmuştur. Milady, sosyal statüsü ve açıkça beyan edilmiş himayesi nedeniyle, haklı olarak, baskıcı olmasa da birtakım hizmet ve sorumluluklar isteyen bir hâkimiyet de icra etmektedir: Bir bagajı eve getirtmek, Paris'e uğrayacağı zamanlar için alışveriş gibi bazı hizmetleri önceden düşünmek, bozuk olan sağlığını dikkatle gözaltında tutmak, yorucu işler söz konusu olduğunda onun yerine yapmak... Ayşe zamanını ve gücünü daima başkalarının arzuları, ihtiyaçları ve istekleri arasında paylaştırmıştır. Şimdi Mme Calandrini ile yeni bir

tür ilişkiye girmektedir. Daha da öte, Cenevreli kadının yaşayış tarzı, aile içi özel mutlulukları yeğlediğini açıkça belirtmesi, Ayşe'ye, uzun süre nasibi olmuş olan "o çekilmez korku ve endişe hali" dışında başka değerlerin de bulunduğu fikrini verir. Mme Calandrini'nin tutumu, konuşmaları, Ayşe'ye o zamana dek kimsenin ona duygusunu veya deneyimini veremediği bazı derin düşünceler de esinler. Mme Calandrini, Mme de Lambert'i hatırlatır; ama Markiz'in kavram ve tasarımları "sosyetik" ve aristokratik bir şema içinde yer alırken, yeni dostunun seçimleri sade bir burjuva erdeminden esinlenirler.

"Sanki yeryüzüne ait hiçbir şey onu kasıp kavuran sevgi ihtiyacını doyurmaya yetmiyormuş gibi," diye yazacaktır Jean-Jacques Rousseau, *Nouvelle Héloïse*'inin kahramanı Julie'yi betimlerken. Mme Calandrini, Ayşe'de işte böyle bir kadın bulur: Her zaman her şeyde aşırı, bir tutkunun içinde kıvranan, ama o tutkunun bütünleyemediği bir kadın... Erdem üzerine kurulu bir ahlakı benimsemiş olan Cenevreli, elde edilebilen ve hak edilebilen bir mutluluk tablosu sunmaya önem verir; tutkulardan gelen altüst oluşu reddedip hayatını evliliğin ve Hıristiyanlığın doğal yasasına tabi kılmaktan yanadır. Ayşe heyecanlı ve dikkatli, belki bir gün böyle bir mutluluğu tadabileceğini umarak dostunun derslerini dinler.

1725 baharı ve kışı boyunca, geleceklerinden hâlâ emin olamayan Bolingbroke'lar önce Marcilly'de, sonra da La Ferté-Allais'de otururlar ve Lord buradan kızkardeşine, hukuki durumunun kargaşasından yakınır. Dönem, Mme de Ferriol ile Ayşe'nin flüt sanatçısı Philidor tarafından düzenlenen küçük "spiritüel" konserlere katıldıkları dönemdir. Bu konserlerin ilki ocak ayında Tuileries Sarayı'nda İsviçreli muhafızlar salonunda verilmiş, bir sahanlığın üzerinde yer alan altmış müzisyen, en seçkin kişilerden oluşan dinleyici kitlesini adeta büyülemiştir.

Saray'da, M. le Dük'ün metresi Mme de Prie hükům sürmektedir. 1714'ten beri Markiz de Prie olan Agnès Berthelot de Pléneuf'ten daha güzel bir şey yoktur. Ayşe onunla Mme du Deffand'ın evinde karşılaşır. Markiz, canlı ve şen gözlerle aydınlanan narin yüzlü, uzun boylu ve edalı bir kadındır. Sırasında klavsenin başına geçmeyi sever ve özellikle İtalyan müziği hayranıdır; nitekim bu müziğin modasını başlatacaktır. Bourbon dükünün yanında ortada dolaşırken aralarında göze çarpan karşıtlık gerçekten şaşırtıcıdır; Prenses Palatine'in dediğine göre Dük de Bourbon "tek gözlü, uzun boylu ve leylek gibi sıskadır". Markiz de Prie'nin ihtirası da eksik değildir, nüfuzunu genç krala kadar genişletmek ister. Ancak tasarılarına, öğrencisi genç kralı gerçekten ve içtenlikle seven, ama iktidarı da isteyen Fleury tarafından karşı çıkılır. Siyasi nedenlerle, krala kendi niyetlerine daha uygun bir eş bulmak için, dük ile metresi fazla genç buldukları İspanya prensesini geri gönderirler; bu yüzden hakarete uğrayan V. Philippe'in tepkisini umursamazlar bile.[9] O zaman Mme de Prie daha yumuşak huylu ve krallığa bir veliaht verebilecek bir prenses araştırmaya başlar. Tercihi, 1709'da tahtından indirilmiş olan Polonya Kralı Stanislas'ın kızı, Polonya Prensesi Marie Leczinska üzerinde kalır. 27 Mayıs 1725'te XV. Louis sarayda Marie'yle evleneceğini açıklar. Ondan sonra, diye anlatır Voltaire, "öpsünler diye M. d'Epernon'a ayağını uzatır, M. de Maurepas'ya da kıçını döner".[10]

Ayşe, Eylül 1725'te kralın düğününe katılamaz; Fransa'da değildir. Bolingbroke'larla İngiltere'ye gitmek üzere, birkaç gün önce Manş'ı tekrar geçmiştir. Milord nihayet Londra'ya yerleşir. Doğa sevgisi ve Londra entrikalarından

---

9 Bu İspanya kralı da aslen Fransızdır; Fransa tahtındaki genç XV. Louis'nin büyük dedesi olan önceki kral XIV. Louis'nin torunudur (ç.n.).

10 Bu jest nanik yapmanın kaba biçimidir. Mabeyinden sorumlu devlet sekreteri olan Maurepas, İspanya prensesinden yana çıkmış olmalıydı (ç.n.).

uzak kalışı kendisini bir malikâne satın almaya sevk eder. Bundan sonra hep Londra'da yaşayacağını düşününce, Mme de Villette'in zaten netameli olan sağlığı büsbütün bozulmuştur; Markiz o sıralar nöbetler halinde gelip giden bir yüksek ateşle boğuşmaktadır. İngiliz kadınların beceriksiz ve içtenliksiz hal ve tavırlarından gittikçe daha az etkilenen Ayşe, Milady'nin dairesini pervasızca kendi tekeline alır. Mme de Villette fazla konuk kabul edince onu azarlar. Böyle anlarda Milady de Mme de Ferriol kadar mızmız ve çocuksu davranır, "nazik Ayşe'nin" tatlı-sert çıkışmalarına ise kuzu kuzu boyun eğer. Milord'un araştırmaları, Londra'dan otuz fersah uzakta, Middlesex'teki Dawley Malikânesi üzerinde karar kılar. Çok geçmeden oraya Ayşe'yi de götürür; Ayşe ilk ev düzenleme işleri için Markiz'in yerine geçecektir. Lord onunla birlikte geniş malikâneyi dolaşırken ilerisi için tasarladığı zevkleri sanki şimdiden yaşar: Çiftçilik işlerine bizzat nezaret etmek, koruluklarda dolu dizgin at sürmek, sonra, akşam olunca, seçkin dostlarla birlikte koca kütüklerin çatırdadığı şöminenin önüne postu serip İrlanda viskisinin ve Burgonya şaraplarının tadını çıkarmak... Bolingbroke, Ayşe'nin neşesini hiç kaybetmeden her işin üstesinden gelişine bayılır. İnsanlara lakap takmak Lordun garip âdetlerindendir. Ayşe'ye taktığı hiç de özgün değildir, ama bir bakıma onun orada ve Paris'teki rolünü iyi tanımlar: "dadı". Ayşe ekim sonunda döneceği için, Lord kendisine Paris'te bir uşak ve bir aşçı bulmasını rica edecektir.

Markizi kaplıcaya götürdüğü Aix'ten, Bolingbroke kasımda D'Argental'e, "nazik dadısından" haber alamadığından yakınır: "Sizi görünce beni hatırlıyor, beni görünce de sizi hatırlayacak diye korkumdan ölüyorum. Ama ne yazık! Sarmat'ı görünce ne siz kalıyorsunuz aklında ne de ben! Kalbinde olup bitenlerden haber verin bana; onu yalnızca sizin önünüzde açıyor." Sarmat, başka deyişle "Po-

lonyalı", Şövalye d'Aydie'dir; bu lakap Vilna'daki görevi nedeniyle takılmıştır. Hiçbir rakip Ayşe'nin kalbini ondan çalmaya kalkışamaz. Fakat D'Argental'e beslediği sıradışı, ayrıcalıklı dostluk da dikkate değer: Kalbi onun yanındayken "içindekini döker".

Ayşe, D'Argental'den kızının drahoması için uzman tavsiyesi istemiştir. D'Argental elçinin kendisine bırakmış olduğu "sağlam kâğıtları" Célinie'nin adına yatırmasını öğütler. D'Argental ayrıca Belediye Sarayı senetlerinden gelecek 12.000 liralık rantı realize etmek konusunda da işe karışır; Ayşe bununla da 500 liralık bir gelir karşılığında yatırım yapacaktır. Öte yandan D'Aydie de geliri Célinie'ye hasredilmek üzere 3000 liralık bir senet almıştır. Ayşe, böylece kızlarının geleceği için çalışmaktan yeni bir sevinç duyar. Bu işlemlerin, Mme Calandrini'nin onun üstlenmesini istediği makul sorumluluk çerçevesinde yer aldığını hisseder.

1726 yılının başları, haksız yere gadre uğrayan kahramanı Voltaire olan üzücü bir olayla tarihe yazılır. Voltaire her türlü övgü ya da yergiyi her durumda doğaçlamadan yapabilen bir şair olarak ün yapmıştır; düşüncesindeki korkusuzluğu, fikirlerinde beliren dehası son derece takdir edilir. En yüksek sosyeteye kabul edilen şair, toplumsal statü ve ayrıcalıklara bağlı kibirli ve küstahça önyargılara karşı onur ve haysiyetini vurgulamaya ve yüksek tutmaya önem verir. En büyük senyörler, hatta prensler bile bundan alınmaz, onu çevrelerine kabul ederler. Fakat kafasız ve hödük bir soylu, şair de olsa, soylu olmayan birine karşı ancak küçümseme duyabilir. Voltaire ile Kardinal de Rohan'ın kuzeni Şövalye de Rohan arasındaki atışma, soylıların bu dışlayıcı tutumlarının bir örneğidir. Şövalye bir akşam Opera'da rastladığı şaire, "Sizin adınız ne, De Voltaire Efendi mi, yoksa Arouet Efendi mi?" diye sorar. Birkaç gün sonra aynı soruyu Adrienne

Lecouvreur'ün locasında yineler. Bu kez Voltaire, "ardında büyük bir ad sürükleyerek dolaşmadığını, ancak taşıdığı adı onurlandırmayı bildiğini" söyleyerek ağzının payını verir. Rohan bastonunu kaldırır, fakat aktrisin tam zamanında bayılması olaya son verir.[11] Üç dört gün sonra Şövalye de Rohan, Başkan Hénault'un deyimiyle "büyük bir ağacın çürük dalı",[12] parayla tuttuğu serserilere sokakta şairi dövdürür ve olayı karşıdan seyreder. Olay Dük de Sully'nin evindeki akşam yemeğinden çıkışta meydana gelir. Yaralanan ve incinen şair, davetlilerin ve bizzat dükün tanıklık yapmasını ister. Hepsi yan çizerler. Blois piskoposu, "şairlerin omuzları olmasaydı ne yapardık!" diye aklınca şaka yapar. Kimseden destek bulamayan Voltaire, bir Rohan'a karşı dava açabilecek durumda değildir. Ancak, öcünü gerekirse düelloyla almaktaki kararlılığında değişiklik olmaz. Kılıç kullanmayı öğrenir ve herkese de bildirir. Bunu öğrenen şövalye soluğu şairin erişemeyeceği yerde, kuzeni kardinalin yanında, Versailles'da alır.

Mart ayının başında Voltaire, İngiltere'ye gitmek niyetini açıklar. "Saray insanları gerçekten alçak yaratıklar," diye yazar Montesquieu; "Arouet'ye kapıyı kapattırdılar. O da İngiltere'ye, birinci sıraya gidiyor. Bolingbroke'tan kalacak yer istedi, ama Lord reddetti. Hayran olunacak insanlar doğrusu! Elinden alçakgönüllülüğünü alıyorlar, sonra da bundan dolayı cezalandırıyorlar..." Aslında Bolingbroke önce olay hakkında Mme de Ferriol'den bilgi istemiştir. "Zavallı çocuğa bütün kalbiyle acımaktadır", ama yardımına koşmadan önce Parisli dostlarının fikrini öğrenmek

---

[11] Bir başka anlatıya göre olay şöyledir: Rohan, "Voltaire mi, Arouet mi, her neyse, sizin bir adınız var mı kuzum?" diye alay ederek sorar. Şair adeta tokadı yapıştırır: "Siz taşıdığınız adı bitiriyorsunuz, benim adım ise yeni başlıyor!" Şövalye deliye döner (ç.n.).

[12] Fransa'nın en köklü feodal ailelerinden olan Rohan'lar, kibir ve gururlarıyla ün salmışlardı. Ailenin "şiarı" şöyleymiş: "Tanrı olamam, kral olmaya tenezzül etmem, sadece Rohan'ım" (ç.n.).

istemektedir. Tüm Paris bu dayağın yankılarıyla çalkalanmaktadır, Fleury bile yorumunu esirgemez. Ayşe ile Ferriol'ler, kurtlarla birlikte ulumayıp şaire dostluklarını gösterirler. Bolingbroke aynı mektupta Ayşe'yi de ister; onun bir evi yönetme yeteneği ve otoritesi Lorda Dawley'de gerekli görünür, üstelik Mme de Villette hâlâ hastalıktan şikâyet etmektedir. "Ayşe bizi henüz tam olarak düzene girmiş bulamayacaksa da, her şeyi son yolculuğundakine göre biraz daha iyi durumda bulacaktır," diye ısrar eder. Fakat tam o sırada Ferriol ailesini vuran bir skandal bütün projeleri silip süpürecek ve konakta hüküm süren uyuşukluk havasında bir yıldırım gibi patlayacaktır.

6 Nisan 1726 sabahı saat ona doğru, Parlamento Büyük Kurulu üyesi, Mme de Tencin'in kardeşi *abbé* Roma'dayken ikisinin arasında mali aracılık yapan, Law sistemi döneminin azılı spekülatörlerinden Charles-Jean de La Fresnaye'in Mme de Tencin'i görmeye geldiği haber verilir. Evde, ev sahibesinin yanında kızkardeşi Kontes de Grolée ile oğlu, Embrun başpiskoposunun özel rahibi *abbé* Veyret ve *abbé* Gailland bulunmaktadır. Kurul üyesi büyük bir telaş içindedir. Mme de Tencin ile dostlarını selamlar, oturur ve konuşmaya başlar, fakat aniden kalkıp bitişikteki küçük sohbet odasına geçer. Davranışından kuşkulanan salondakiler onu gözleriyle izlemişlerdir, fakat müdahaleye fırsat bulamazlar. Aniden patlayan silah sesini duyunca, başta *abbé* Veyret olduğu halde odaya koşarlar. "Kendini vurmuş! Ölmüş!" diye haberi verir *abbé*, afallayan dostlarına. Heyecan doruğa çıkar, Mme de Tencin ile kızkardeşi bayılırlar. Abbé Veyret koşup yakın bir dairede oturan başpiskoposa haber verir; başpiskopos olay yerine gelince hemen Büyük Kurul'un birinci başkanını ve savcısını[13] çağırtır.

---

[13] O devirde Parlamento'nun özellikle kamu harcamalarını denetleyen, bizim Sayıştay gibi, bir yüksek mahkeme olduğu hatırlanmalı (ç.n.).

Charles de La Fresnaye, Claudine-Alexandrine'i 1722'den beri tanıyordu. Birlikte borsada oynamışlar ve herhalde bir ara Claudine, onun metresi de olmuştu. Kafası karışık bir adam olan La Fresnaye, Mme de Tencin'in proje ve entrikalarında yer alacak çapta bir kişi değildi. Küçük bir bankacılık şirketinin başındayken beceriksiz bir banker olduğunu göstermiş ve eski ortağından borç almak zorunda kalmıştı. 1724'te onun zararını karşılamak için 45.000 liralık yüklü bir senedi üzerine alabilmiş, fakat başka batak işler kendisine yatırılan büyük meblağları yutmuştu. Tamamen batan, Mme de Tencin'e 72.000 lira borçla can çekişme haline düşen La Fresnaye, böylece sabırları tükenen alacaklıları yumuşatmak için son girişimini yapmış oluyordu: Claudine-Alexandrine'den ilk ortaklıklarının eski yatırılmış sermayesini geri istemek. Bu isteğin artık temelsiz hele geldiğini o da biliyordu, nitekim Mme de Tencin isteği reddetmişti.

Dramdan sonra ablasının evine sığınan Mme de Tencin yıkılır. Aynı derecede sarsılmış olan Mme de Ferriol de ona yardım edecek durumda değildir. Başkan, Tencin'in acele Paris'e gelmesi için Ayşe'ye bir mektup yazdırır. Başpiskopos kızkardeşlerinin kaygılarını gidermeye çalışır, herkesin kendini toplamasını ister. Bu intihar elbette skandal yaratacaktır, fakat ailenin şerefine halel getiremez.

Sabahın birine doğru La Fresnaye'in cesedi Mme de Tencin'in dairesinden kaldırılır. Büyük Kurul'un yargıçları, olayı baştan savma bir soruşturmayla geçiştirerek kendilerinden birinin intiharını gizlemek istemektedirler. Fakat Châtelet,[14] hemen ertesi gün, birçok beyanat ve elkoyma işlemleriyle, tam prosedürü başlatır. O andan itibaren iki büyük yargı organı, Châtelet ile Büyük Kurul, bu olayı durmadan birbirinin elinden almaya çalışacaklardır. Bü-

[14] Hükümete bağlı Polis ve Adliye (ç.n.).

yük Kurul, La Fresnaye'e karşı intihar ettiği için ve kendisini defterlerinden silmek üzere soruşturma açar. Fakat Châtelet ölenin vasiyetnamesini öğrenince işler karışır. Bu belge umutsuz ve çaresiz birinin eseridir, başına gelenlerin öcünü mezar ötesinden almak için Mme de Tencin'e yüklendikçe yüklenir. Claudine-Alexandrine, La Fresnaye'i öldürtmek istemekle ve aynı cinayeti M. de Nocé için de planlamakla suçlanır; ve adam ekler: "Bu sefil kadın bana karşı en kabul edilemeyecek davranışlarda bulundu. Bu büyük kinin nedeni, bir yıl önce kendisini yaşlı âşığı Fontenelle'le sevişirken yakalamış olmamdır; aynı ilişkiye benimle ve yeğeni D'Argental'le de girmiştir..."

12 Nisan 1726'da, son derece sarsılmış olan Mme de Tencin tutuklanıp uzun bir sorgudan geçirilmek üzere Châtelet'ye götürülür. Ertesi sabah da Bastille'e nakledilir.

Kardeşleri, oğulları ve Mareşal d'Huxelles'le çevrili Marie-Angélique, dünyanın sonunun geldiği duygusuna kapılmıştır. Mme de Tencin'in başına gelenler Ayşe'yi de çok üzer; Ayşe "dert kumkumasının" tutuklanmasını haksız ve aceleci bulur. Ferriol'lerin dostları da aynı fikirdedirler; Avukat Barbier *Günlük*'ünde genel görüşü dile getirir: "Cinayet masası şefi oldukça tedbirsiz davrandı, zira kimse bu kadının cinayetten suçlu olduğunu sanmıyor. La Fresnaye'in davranışlarında da yalnızca akli dengesizlik görülüyor."

İngiltere'den Bolingbroke, Alari'ye yazdığı bir mektupta işi şakaya vurur: "La Fresnaye'in ölümü bu ülkede bile yankı yaptı. Galiba bu trajedide bizim nazik Fontenelle'e en güzel rol düşmüş." Fakat Marie-Angélique'e yazdığında, Milord onun kaygılarını gidermeye çalışır ve tavsiyelerde bulunur: "Sağlığınıza tekrar kavuşmak için ne lazımsa yapın ve gerisini dert etmeyin. Toplum sizin hakkınızı tanıyacak, kardeşinizin geçmişte işlediği hataları size yüklemediği gibi, şimdiki deliliklerini de yüklemeyecektir.

Güzel dadıma bana kendinden haberler vermesini söyleyin, bunlara ne kadar meraklı olduğumu bilir ve benden bu kadar büyük bir teselliyi esirgemeyecek kadar dost canlısıdır. Bana sık sık yazmasını istiyorum."

16 Nisan'da, adalet işlerinden sorumlu Nazır Maurepas, Bastille yetkililerine hitaben şu emri imzalar: "Mme de Tencin, Bastille'de sadece Châtelet'de sürmekte olan dava nedeniyle bulunduğundan, Embrun başpiskoposuyla konuşmasına izin verebilirsiniz. Ancak hakkında bana bilgi vermeye devam etmeyi de savsaklamayacaksınız." Mme d'Ogny, iki kızkardeşi, Fontenelle, La Motte Houdar ve La Fresnaye'in vasiyetinde adının geçmesinden herhalde hiç memnun olmayan D'Argental, mahpusu ziyaret için izin alabilirler. Onu yıkılmış, bitkin, bir daha geçmeyecek bir sinir hummasına tutulmuş bulurlar.

Hırkayı atmış rahibe eskisi, cüretkâr borsa spekülatörü, özgür ve kışkırtıcı sevgili, vicdan tanımayan entrikacı; doğrusu görünüm hiç de Mme de Tencin'den yana değildir. Yüksek sosyete, her zaman yeteneklerini ve entrikadaki ustalığını kanıtlamak için sabırsızlanan bu başkaldırmış kadının başına gelen rezaletten belki de o kadar üzüntü duymamıştır. 20 Nisan'da Maurepas, Bastille "guvernörü" Launay'ye bildirir: "Mme de Tencin hapishanenin kulelerinde ve bahçelerinde gezinmeye izinlidir."

Aşağı yukarı aynı döneme rastlayan Voltaire'in dövülme olayı da sosyete içinde dedikoduları beslemektedir. Kendisine saldıranı bizzat cezalandıracağına dair yinelediği tehditler yüzünden, Rohan ailesi ondan kurtulmaya karar verir. Bir ihbar kampanyası düzenlenir ve 17-18 Nisan gecesi Maurepas, Voltaire'in tutuklanmasını emretmek zorunda kalır. Bu haksızlığı açıkça ve yüksek sesle protesto eden şair, *Candide*'deki o hoş tanıma göre, "son derece serin ve insanın güneşten hiç rahatsız olmayacağı bir daireye" konur. Raslantı eseri, bu hücre Mme de Tencin'in hüc-

resine bitişiktir. "Pyrame ile Thisbé[15] gibiydik," diye yazacaktır Marie-Angélique'e; "aramızda sadece bir duvar vardı; ama duvardaki yarıktan öpüşmeye çalışmıyorduk." D'Argental teyzesine yaptığı ziyaretlerden yararlanarak dostuna da merhaba der ve ailesine hakkında haber götürür. Bu gürültülü patırtılı kargaşa döneminde Marie-Angélique artık gerçeklikten kopar. Konaktaki hayatın yönetimini ele almış olan Ayşe, ortak zamanın kullanımını, geliş ve gidişleri yoluna koyar, mektuplara yanıt verir, resepsiyonları düzenler. Fakat önce "felaket kurbanlarına taş atanlardan olmadığından", sonra da bu olayla son derece sarsılan Mme de Ferriol'e saygısı yüzünden fikrini açıklamaktan ısrarla kaçınır.

Bu arada, görevdeki nazırlar için bile, Voltaire "kollanması gereken bir dehanın sahibi" olduğundan, Maurepas sonunda onu serbest bıraktırır. Voltaire 2 Mayıs'ta Bastille'den çıkar, ama bir sürgün emriyle birlikte... Aynı merhametten yararlanamayan Mme de Tencin, Châtelet'deki davasının sonunu hücresinde bekleyecektir. Voltaire, İngiltere'ye geçmeye karar vermiştir. Marie-Angélique, ona, Calais'de M. Dunoquet'nin evinde mola vermesini tavsiye eder. Gerçekten de üç gün sonra şair oradadır ve yemekte ortak tanıdıklardan bahsedilir. Voltaire evsahibine, Londra'da Lord Bolingbroke'u görmek niyetinde olduğunu söyler; Dunoquet Usta o zaman vaktiyle denizi geçmeden evvel evine şeref vermiş olan iki kadın yolcuyu, Mme Bolingbroke ile Ayşe'yi hatırlar. Ayşe'nin canlı güzelliğinin tatlı izlenimleri hâlâ belleğindedir. Pek kıskanç bir kadın olan Mme Dunoquet mide bulantılarından şikâyet ederek bütün yemeklere burun kıvırır, isteksizce birkaç lokma alır. Voltaire kadının hamile olduğunu anlar ve kocasının rahatsız edici anı hikâyelerini biraz frenler. M.

---

[15] Pyramos ile Thisbé: Mitolojiden bir sevgili çifti; Romeo ile Juliette çiftinin önörneği (ç.n.).

Dunoquet'nin hatırladıkları kendi anılarını da canlandırmıştır. Kendini tekrar Parisli ve Ablonlu dostları arasında görür, Ayşe'nin kafasında masal görünümleri ve şiir hayaletleri uyandıran oynak silueti üzerinde duraklar. Onu Ablon'da, Seine suyunun içinde, bir su perisi gibi adacıkların kenarında beliriverirken hatırlar. Voltaire onun imgesini ırmak ve göllerin perileriyle özdeşleştirmekten zevk alıyordu. Şövalye d'Aydie'nin kolunda karaağaçların altında gezinti yaparken de sanki bir masal bahçesinin tanrıçasıydı. Bu akşam Ferriol konağındaki tüm dostlarına iyilikleri için teşekkür etmek üzere kalemi eline aldığında, kalbinde hâlâ başlamakta olan sürgünlüğün acılarını hafifleten o tatlı duygulardan bir şeyler bulunacaktır: "M. veya Mme de Bolingbroke için bana vereceğiniz bir emir yok mu?" diye yazacaktır Marie-Angélique'e. "Bir görev vermeye tenezzül edesiniz diye Calais'de bekliyorum. Burada M. Dunoquet'nin evindeyim ve beni ağırlayışına bakınca, sizin beni dostluğunuzla biraz olsun onurlandırdığınıza inandığını hissediyorum."

Şiiri seven, ama şairleri tutmayan bir toplumdan duyduğu derin düşkırıklığı içinde, Voltaire şimdi, yardım ve destekleri asla eksilmemiş olan gerçekten dost evleri ayırt eder: "Bana yaptığınız iyilikler," diye devam eder, "başıma gelen felaketler kadar büyük ve ben, onları [felaketlerimden] daha canlı olarak hissediyorum. Bana karşı beslediğinizi gördüğüm iyilikseverlikte her zaman sabit kaldınız; size temin ederim ki Fransa'da en çok özlediğim sizlersiniz. Keyfime göre yaşayabilseydim, kesinlikle hayatımı sizin çevrenizde geçirirdim. Ama benim kaderim mutsuz olmak, dolayısıyla sizden uzak kalmak..." Voltaire belki de övgüyü biraz ileri götürüyor, fakat sadakat gerçekten Mme de Ferriol'ün temel karakterlerinden biridir. Sevdiklerine karşı dostluğu onların gözden düşmeleri veya felaketleriyle sona ermez. Jean-Baptiste Rousseau'ya da Bolingbroke'a

da aynı doğrulukla davranmıştı; şimdi Voltaire'e karşı da aynı ilgi ve dikkati göstermeyi bilir. D'Argental de bu açıdan anasına çekmiştir: Adrienne Lecouvreur'e ve kızlarına, Ayşe'ye ve Célinie'ye, nihayet Voltaire'e sadakati hiç zayıflamayacaktır.

Voltaire, Pont-de-Veyle ve D'Argental'in kendisine karşı sevgilerini hatırlattıktan sonra, Ayşe için de şunları ekler: "Ve siz, Çerkez ellerinin ve özellikle karısını kıskandırdığınız M. Dunoquet'nin perisi, size yemin ederim ki eğer Fransa'da sizin gibi sadece üç kişi olsaydı, o ülkeden çıkmak gerektiğinde umutsuzluktan kendimi asardım. Başıma gelen felaket içinde aldığım tesellileri doruğa ulaştırmak istiyorsanız, bana kendinizden haberler vermek ve emirlerinizi göndermek onurunu bahşedin."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Matmazel Ayşe

DOKUZUNCU BAŞLIK

"Ölüm bundan daha kötü değildir"

Mme de Tencin'in baharı Bastille'in bahçe ve hendeklerinin hüzünlü renkleriyle bezenmekteyken, Ayşe için bu aylar, gönlünün can dostu olarak seçtiği Mme Calandrini'nin Cenevre'ye hareketinin hazırlık aşamasını oluşturmaktadır. Bu gidişin haberi Ayşe'yi adeta can evinden yaralamıştır. Tam bir yıl boyunca Mme Calandrini'de öğütler, sıcak bir ilgi ve özen, hayatında sahip olamadığı bir anne ihtiyacını içinde büsbütün derinleştiren dikkatli bir dinleyici kulak bulmuştu. Mme Calandrini kısa sürede Ayşe'nin güvenini kazanmayı başarmış ve onu sırlarını kendisine açacak kıvama getirmişti. Oysa koyu bir erdem ahlakıyla yoğrulmuş sade ve ağırbaşlı Cenevreli kadın ile birçok Paris salonunun paylaşamadıkları seçkin ve gözde genç salon kadını arasında böylesine bir yakınlaşmayı tahmin ettirebilecek hiçbir ipucu yoktu. Mme Calandrini, Ayşe'de bir ahlak duygusu, Mme de Lambert'in de katkıda bulunduğu bir iyi-kötü bilinci geliştirmeyi başarmıştır. Fakat Ayşe, D'Aydie'ye

karşı özenli ve ödünsüz bir sadakat göstermek suretiyle aşk ilişkisini daha otantik kılmaya çalışırken Mme Calandrini, ona, bir yasadışı aşk günahına düşmüş olmaktan dolayı pişmanlık ve vicdan azabı duymayı gerektiren bir manevi kurtuluş yolu önermektedir. Böylece, bundan sonra Ayşe'nin hayatına egemen olacak bir tartışma, belki de bir dram açılmış olmaktadır.

Fransa Kraliyet Bahriyesi genel hazinedarı Georges de Pélissary ile Madeleine de Bibaud'nun üçüncü çocuğu olarak 1668'de doğmuş olan Mme Calandrini'nin kızlık adı Julie de Pélissary'dir. Annesinin salonu, zamanında Furetière, Perrault, Gilles Boileau, Charpentier ve Akademi üyesi ve beğenilen şair Etienne Pavillon'un da dahil olduğu pek çok ünlünün devam ettiği bir buluşma yeriydi. Mme de Pélissary ile Etienne Pavillon, hayatlarında meydana gelen her olayı kutlamak için birbirlerine "stanza"lar yazarlardı. Örneğin şair, Saint-John'un eşi olan madamın büyük kızının doğum yapması vesilesiyle şunu yazmıştı:

İşte nine oldunuz Aminthe, hayırlısıyla...
Diyebilirim ki, bildiğim kadarıyla
Oldukça hoştur nine olmaya çalışmak,
Fakat hiç de hoş değildir gerçekten olmak...

Pavillon'un övgü ve stanza'ları üslupça "*précieux*" [yani biçimsel-yapmacıklı] türe aittir. Öte yandan Mme de Pélissary çağdaşları gibi sırasında yeni sözler uydurmayı da bilirdi. Bu atışmada dostuna şöyle yanıt verdi: "İşte nine oldum, evet, sayenizde ve Saint-John'un sayesinde!... Ne var ki Saint-John bu çocuğu sessizce yaptığı halde, siz açıkça ve yüksek sesle ilan ediyorsunuz, hem de dünyanın öbür ucundan duyulacak biçimde... Artık kaderimi bilmeyen kimse kalmadı, beni bir daha altından kalkılamayacak şekilde *nineleştirdiniz* işte..."

Böylece, Julie de Pélissary bu aydın ve kültürlü ortamda ve Reform'un ahlak kurallarının uygulanışı içinde yetişti. Etienne Pavillon ona da küçük şiirler yazdı. Zaten vaftiz kızıydı. Bu kızda biraz sert bir kişilik, belli bir duygusal kuruluk mu fark etmişti? Yeni yıl hediyesi olarak bir kristal aynayla birlikte gönderdiği şu dörtlükler bunu düşündürüyor:

Size verdiğim bu kristal
Mücevherlerimden çıktı,
Sizin gibi değer verdiğim
Bir kişiden geldi bana.

Nihayet bu sadık tanık
Diyecek kulağınıza
En güzel olduğunuzu
Kadın kısmı arasında.

Ama demem gerek size,
İyi sakınmanız için,
Bir kusuru ki, açık söz
Uyarmaz sizi o konuda.

O da şu: Siz zalimsiniz
Size derdini açana,
Ve ey Güzel, kalbiniz de
Katı sanki o ayarda.

M. de Pélissary, 1685'ten itibaren Protestan aileleri darmadağın eden ve Fransa'dan kaçırtan, Nantes Fermanı'nın geri alınması olayından önce öldü. Mal varlığına el konan Mme de Pélissary çok güç bir durumla karşı karşıya kaldı. Angélique daha önce İngiltere'de evlenmiş olduğundan, öbür çocuklarını Cenevre'de yerleşmiş olan ve artık

onların velileri ve vasileri olan kardeşlerine, "asil Henry ve Aymé de Bibaud"ya emanet etti. Julie, Lucques kökenli ailesi on altıncı yüzyıldan beri Cenevre'de yaşamakta olan Jean-Louis Calandrini'yle evlendi. Genç damat *Günce*'sine, "9 Aralık 1690 günü, dualar arasında (Tapınak'ta) sevgili eşim Julie de Pélissary'yle nikâhlandım," diye yazmıştı. Barhélemy de Pélissary 1695'te Cenevre Cumhuriyeti Kurulları'nın üyesi oldu. Son olarak, en küçük kızkardeşleri Anne de Pélissary, Vaud kantonundan bir asilzade, M. de Chandieu ile evlendi.

Calvinci düşüncenin başkenti olan Cenevre, on altıncı yüzyılda burjuvalara "kutsal evanjelik reformun ilkelerine göre" yaşamayı zorunlu kılıyordu. On sekizinci yüzyıl başlarında da Calvin'in zihniyeti, hâlâ Kurullar iktidarında bütün kamusal görevleri elinde tutan ve kuşaktan kuşağa aktaran bir yüksek burjuvazi tarafından yönetilen şehrin "yurttaşlarının" tutucu ahlakının başlıca esin kaynağıdır. Onların dini ve ahlaki ilkelerini uygulayan Cenevreliler, gevşeklikten ve boş dünyevi zevklerden kaçınmaya dikkat ederler; sağlam erdemler üzerine kurulu mutluluk usulleri geliştirmeyi öğrenmişlerdir. 1726'da Mme Calandrini'nin, vaktiyle bir şairin, yüreğini yumuşatmak ve ruhunu şenlendirmek için, aynasına bakmayı tavsiye ettiği küçük Parisli kızla hiçbir benzerliği yoktur. "Kutsal dogmanın gayretkeş koruyucu ve savunucuları" tarafından ele alınan, çevresi ve yakınları tarafından doğru ilkelere bağlılık konusunda tüm tereddütleri giderilen, İkiyüzler Kurulu üyelerinden biriyle evli, Pélissary salonunun "Julie"si, Cenevre alçakgönüllülüğünün ideal formülüne göre, "nazik ve erdemli bir yurttaş" olmuştur. Şimdi, elli sekiz yaşında, otuz yıl sonra Jean-Jacques Rousseau'nun yüceltip öveceği o "kadınlara özgü doğal edep ve tevazunun" tipik bir örneğidir. Cenevre'nin manevi havasından etkilenerek, on sekizinci yüzyılın sonlarında ve sonraki yüzyılın tümünde

egemen olacak olan, toplumun istediği nitelikleri kazanmıştır. "Çocuklarıyla çevrili olarak, uşak ve hizmetçilerinin çalışmalarını düzenleyen ve evini akıllı ve bilgili bir şekilde çekip çeviren ve böylece kocasına mutlu bir hayat temin eden "aile anası"nın dokunaklı görünümünü sunar.

Bu güçlü ve kendinden emin, konuşmaları sade ve yararlı kadına, monden hayatın işve ve cilvelerinden, içi boş hoppalıklarından bıkkınlık getirmiş ve hakikati arayışında da henüz doygunluk bulamamış olan Ayşe'nin, yavaş yavaş nasıl hayranlık dolu bir sevgiyle bağlandığı anlaşılır. Ayrılırken, artık bir arada bulunamayışlarını sık ve düzenli biçimde yazışarak telafi etmek konusunda anlaşmışlardır.

Mektup yazmak, seçkin sosyete insanlarının düzenli, bazen gündelik uğraşlarından biridir. Ayşe'nin Mme Calandrini'ye yazdığı mektuplar görgü kurallarına titizlikle uyar; hatır sorar, bilgi ister, sıcak bir "ötekine ilgi" ifadesi taşırlar. "Kendinizden haber verin bana Madam. Yol yorgunluğunu atabildiniz mi? [Siz yoldayken] havanın bozmaması için bir âşığın edebileceğinden daha çok dua ettim. O bile sizin gidişinizi benim kadar dert etmez, benim kadar üzülmezdi..." Ayşe'nin, Paris hayatının irili ufaklı olaylarını anlatırken kullandığı üslup dolaysız, yalın ve doğaldır; en toksözlü içtenlik hemen kendini belli eder. Abartmalardan ve sahteliklerden nefret ettiğini, sadece doğru şeyler yazdığını söyler. Cümleleri çoğunlukla kısa ve net, deyiş tarzı canlı ve nüktelidir: "M. de Prie[1] geçen gün Kralın yatak odasındaymış, bir masaya abanıyormuş; masadaki mum perukasını tutuşturmuş. Bu durumda o da birçoğunun yaptığını yapmış, perukayı yere atıp ayağıyla üstüne basarak söndürmüş ve tekrar başına takmış. Odaya kuvvetli bir koku yayılmış. Tam o sırada Kral odaya gir-

[1] Başnazır Bourbon Dükü'nün metresinin kocası (ç.n.).

miş, kokudan rahatsız olmuş ve olup biteni bilmediğinden hiçbir kötü anlam kastetmeksizin, 'Burası çok kötü kokuyor, galiba yanık boynuz kokusu bu...' demiş. Oradakilerin bu söze ne kadar güldüklerini tahmin edersiniz. Kral ile oradaki soylu topluluk makaraları koyuvermişler. Zavallı boynuzlu ise kuvveti bacaklarına verip sıvışmaktan başka çare bulamamış..." Ayşe mektuplarında sık sık kendi derin duygularını da açığa vurur; o zaman ifade tarzı, ortalıkta dolaşmaması gereken pasajlar için daha samimi, daha candan ve dostlara özgü bir nitelik kazanır. Ayşe'nin Mme Calandrini'ye yazdığı mektuplar, sosyal ama aynı zamanda gizemli, şefkatli ve ağırbaşlı, samimi ve yapmacıksız bir eylem olarak, bazen kaprisli ve hafif, ama tutkuyla kendini gerçekleştirecek bir hakikatin peşinde koşan bir kadın portresi çizer.

1726 Haziranında, politikası büyük hoşnutsuzluk uyandırmış olan Dük Hazretleri'nin Chantilly'deki şatosuna çekilmesi rica edilir. Onunla birlikte Versailles'dan, Normandiya'da Courbépine'e sürgün edilen Mme de Prie de kaybolur. Samimi dostuna onu çok yıpratan bu acı sınavda yardım etmek isteyen Mme du Deffand da kısa bir süre yanında kalmak üzere ona eşlik eder. İktidar artık Haşmetmeap'ın başnazırı Kardinal de Fleury'nin elindedir.

3 Temmuz 1726'da, "M. de La Fresnaye'in ölümüne ilişkin Mme de Tencin davası, Parlamento Büyük Kurulu önünde görülüp kesin karara bağlanır". Karar tutuklunun lehinedir; La Fresnaye adı Büyük Kurul'un kütüklerinden silinir; Mme de Tencin kendisine yüklenen bütün suçlamalardan masum bulunarak serbest bırakılır. Gerek bedensel gerek ruhsal olarak çok yıpranmış ve örselenmiş olan Claudine-Alexandrine, kaynak sularının iyileştirici özellikleriyle ünlü bir köy olan Passy'ye çekilir. Fiziksel çökmüşlüğü görenlerin içini sızlatır. Örneğin Matthieu Marais şöyle haykırır: "İşte masum olduğu anlaşıldı, ama

yaşayamayacak ki!..." Embrun başpiskoposu kızkardeşini Passy'ye yerleştirip ailesinde huzurun geri geldiğine inandıktan sonra, görev bölgesine döner. O yaz Şövalye d'Aydie hizmetini, kralın av partilerinin keyfine göre, Meudon, Rambouillet ve La Muette arasında dolaşarak ifa eder. Ayşe, Mme de Ferriol'le birlikte Ablon'a gider, iki kadın "küçük kuş avına" çıkarlar. Ayşe ayrıca tek başına yürüyüş yapmayı da sever. Gezinti, D'Aydie'den ve Mme Calandrini'den ayrı kalmanın getirdiği yalnızlık boğuntusu benliğini kavradığında başına üşüşen "buharlara" karşı tek çaredir. Yürüyüşlerinden, "ayakları yere basamaz olmuş, iştihadan ve uyku isteğinden başı dönmüş" olarak eve gelir. Aklına bir fikir gelmiştir, buna sımsıkı sarılır ve Mme de Ferriol'e de açar: Dauphiné eyaletinde Pont-de-Veyle malikânesine bir seyahat projesi söz konusudur; bu yolculuk her ikisine de ihtiyaçları olan dinlenmeyi ve ayrıca Mme Calandrini'yi "gidip görmek mutluluğunu" sağlayacaktır. Marie-Angélique pek aşırı itirazda bulunmadığından, Ayşe "sözünü ede ede sonunda" onu tamamen ikna edeceğini "ummaktadır".

Ayşe, Paris'e döndüğünde başkent *Unigenitus* olayını tazeleyerek zihinleri ve vicdanları bölen yeni bir dini tartışmayla çalkalanmaktadır. 1715'e kadar, Roma'da rafızî [sapkın], Versailles'da siyaseten yıkıcı olarak görülen Jansenizm'le savaşmak konusunda, Roma ile Versailles arasında yakın bir anlaşma hüküm sürmüştü. 1713'te Papa XI. Clément tarafından imzalanan *bulle* [ferman] *Unigenitus*, Oratoire tarikatından Pasquier Quesnel'in *Réflexions Morales* adlı kitabındaki, Jansenist fikirlerden esinlenmiş yüz bir önermeyi mahkûm etmişti. Paris Parlamentosu, yürürlüğe girmesi için onaylamak ve kayda geçirmekle görevli olduğu Papalık otoritesinin bu eylemini gayet olumsuz karşılamıştı. Ruhban sınıfına gelince, birçok yüksek rütbeli kilise yetkilisi de Roma'nın Fransa'nın işlerine ka-

rışmasına karşı çıkıyorlardı. Hayatının son yıllarında XIV. Louis, fermanı hâlâ onaylamayan Parlamento üyelerine karşı öfkeden kuduruyordu. O zaman Fransa Kilisesi'nin yetkilileri arasında iki hizip oluşmuştu: "Temyizciler" Roma'nın mahkûmiyet kararını reddediyor, "Kabulcüler" ise destekliyorlardı. İkincilere ayrıca "kurucu yasa yandaşları"[2] ya da "Molinistler" de deniyordu, çünkü bunların başında Roma'ya bağlı Cizvitler vardı. Kardinal de Bissy ve Kardinal de Rohan fermanı kabul etmişler, fakat Kardinal de Noailles muhalif kalmıştı. Bir "mühürlü mektup" onu görev yerine sürgüne gönderdi.

Güneş-Kral'ın ölümünden sonra, zihinleri yatıştırmak kaygısındaki Naip, Fransa Kilisesi'nin işlerini çekip çevirmek için Kardinal de Noailles'ı görevlendirmişti. Fakat Cizvitler bundan alındılar ve alttan alta gizli bir kavga kaynamayı sürdürdü. Sorbonne tarafından da desteklenen Paris ruhbanı, Kardinal de Noailles'ı "temyizci" konumunda sıkı durmaya teşvik için imza topluyordu. Yine de *Unigenitus* fermanı sonunda, Aralık 1720'de, Pontoise Parlamentosu[3] tarafından onaylandı. Ancak, Ağustos 1726'da Senez piskoposu Jean Soanen, Pasquier Quesnel'in eserini tavsiye eden bir piskoposluk yönergesi yayımlayarak kavgayı tekrar başlatır. Senez piskoposluğu Embrun'e bağlı olduğundan, Marie-Angélique'in kardeşi [başpiskopos de Tencin]'den bu konudaki bilgileri Versailles'a ve Kilise Yüksek Kurulu'na iletmesi rica edilir. Kardinal de Fleury yeni karışıklıklardan sakınmak istemektedir; dolayısıyla Pierre de Tencin'e Embrun'de bir eyalet dini kurulu (*concile*) toplamasını ve Senez piskoposunu bunun önüne çıkarmasını emreder.

---

[2] *Les constitutionnaires*: Bugün "anayasa" anlamına kullanılan *constitution* sözcüğü, burada Fransa Kilisesi'nin resmi statüsünü belirleyen -ve tabii Roma yanlısı olan- temel yasayı (*Constitution civile du Clergé*) gösteriyor (ç.n.).

[3] Bkz. yukarıda, Parlamento'nun zorla Pontoise'a sürgün edilmesi.

O sırada Temyizci ve Molinist diye iki hizbe eşit olarak bölünmüş olan Paris sosyetesi bu olayla gayet yakından, adeta tutkuyla ilgilenmektedir. Tuhaftır, normal durumda olaylar karşısında o denli kayıtsız ve sessiz kalan Augustin de Ferriol bile bu büyük tartışmaya coşkuyla katılır. Kayınbiraderinin dostları Cizvitler konağa gelirler; onlarla saatlerce bir odaya kapanıp "aydınlatıcı ve öğretici" görüşmelerde bulunur ve çok geçmeden ikna edilerek "aşırı bir Molinist" olur. Her yemekte ailesine bu konuda vaaz verir. Bu saplantı onu o kadar telaşlandırır ki uykudan kesilir. Ayşe, onun gidip geldiğini, konuşmalar yaptığını işitir. Her sabah, sekiz sularında, son düşüncelerini herhangi bir kutlu pedere anlatmak üzere konaktan çıkar ve büyük bir telaş ve heyecan içinde döner. "Gel de gülmekten kırılma!" diye şaka eder Ayşe; ama aslında "dünyanın en iyi insanı," dediği bu adama karşı kalbi hoşgörüyle doludur. Marie-Angélique bu olay hakkında gayet ılımlı davranır; arada bir mesafe bulundurmak ve belayı kardeşine sıçratmamak ister. Yakın geçmişteki La Fresnaye rezaleti onu ihtiyatlı bir çekimserliğe yöneltmiştir. Ayşe de, duyarlılığı kendisini "temyizcilere" yaklaştırsa da, onu örnek alır.

Buna karşılık, Notre-Dame'ın saygın *chanoine*'larından ve Sorbonne'un ciddi ve ağırbaşlı ilahiyatçılarından ünlü bir Jansenistin karıştığı garip bir macerayla açıkça eğlenir. Ayşe'nin anlattığına göre, bu M. de Montempuis, insana saygı telkin eden yetmiş yaşında, nihayet tiyatro seyretmek arzusuna yenik düşer. Dostlarına sık sık, durmadan lafının edildiğini duyduğu bu şeyin ne olduğunu pek merak ettiğinden, ölmeden önce en az bir kez tiyatroya gideceğini söylemiştir. Uzun süre şaka ettiği sanılır. Fakat M. de Montempuis dayanılmaz arzusuna boyun eğerek, bir akşam uşağından, ninesinden kalma eski elbiseleri giymesine yardım etmesini ister. Şaşıran uşak din adamlarının

da tiyatroya kendilerini gizlemeden gittiklerini ve bu eski giysilerle kendini ele vereceğini söyleyerek uyarıda bulunur. Fakat bizim *chanoine* küçük öğrencilerinin kendisini tanımalarından korkmaktadır. Dolayısıyla geçen yüzyılın beyaz kolalı başlıklı, kıvrık etekli ve dantelli-fırfırlı kılığını iyi kötü üzerine uydurup Comédie'ye gelir ve bir yere oturur. Kılığı şaşkınlığa sebep olur, yanındakiler fısıldaşmaya başlarlar, mırıltılar artar. "Mösyö, sizi tanıdılar," der bir aktör yanına gelerek, "beni dinlerseniz çabuk sıvışın. Acayip kılığınız tüm parteri güldürüyor, korkarım bir rezalet çıkacak." Zavallı adam şaşkın, aktöre teşekkür eder ve çıkmasına yardım etmesini rica eder. Fakat yanlış merdivenden iner, yolunu kaybeder ve kendini polis görevlisinin durduğu küçük salonda bulur. Bu olağandışı garip tip karşısında afallayan astsubay, karşısında bir maceraperest serserinin bulunduğunu sanır, onu tutuklar ve polis şefi M. Hérault'ya götürmek ister. M. de Montempuis kendini tanıtır ve kimseye söylememesi için görevliye yüz *louis* rüşvet önerir. "Fakat," diye devam eder Ayşe, "bu alçak kerata Nuh der peygamber demez: Ömründe ilk kez bir rüşveti reddetmiştir..." Rezalet bayağı büyük olur. Cizvit partisinin sadık adamı olan Hérault alışılmış tekdir cezasıyla yetinmez; zavallı tiyatro heveslisi *chanoine*'ı Paris'ten altmış fersah uzağa sürmek için bir "mühürlü mektup" isteğinde bulunur ve bunu elde eder. 1764'te Voltaire bu hikâyeyi tekrar ele alarak şöyle sonuca bağlayacaktır: "Eğer M. de Montempuis, *Zamana uy!* diyen o güzel ilkeyi aklında tutmuş olsaydı, dünyaya böyle bir oyun seyrettirmemiş olurdu."

Bolingbroke, Ayşe'ye kızkardeşi Henrietta'nın Güney Denizleri Kumpanyası'nın veznedarı M. Knight diye biriyle evlendiğini haber vermiştir. Bu evlenme Ayşe'ye garip gelir: Soyluluğuna toz kondurmayan M. de Saint-John nasıl olmuş da bir *pair*'e sözü kesilmiş kızını böyle önemsiz bir

sözde soyluya verebilmiştir? Voltaire, "matmazelin bu adam için deli olduğunu" kaydedecektir. Fakat bu dengi dengine olmayan birleşme M. Knight'ın servetiyle de açıklanabilir. "Ah, para, para! Ne çok kibiri boğuyorsun! Ne büyük gururlara boyun eğdiriyorsun! Ne çok dürüst düşünceyi silip yok ediyorsun!..." der Ayşe.

Güz başında Şövalye d'Aydie Périgord'dadır; Ayşe'yi özlemektedir ve bunu sevgi dolu mektuplarda ona yazar; Ayşe bunları, bu aşkın kendisini ne denli muradına erdirdiğini anlatmak için, "Mme Calandrini'ye de göstersem mi acaba?..." diye düşünür. Fakat Cenevreli hanım daha önce pişmanlık ve vicdan azabı gibi fikirleriyle kafasını karıştırmıştır: "Mektuplarının kopyalarını memnuniyetle size gönderebilirdim, ama olmaz, hoşunuza gitmeyecek şeyler de var içlerinde ve ben utanırım..." Ayşe, Mme Calandrini'nin kendisini nasıl bir manevi ve vicdani deneyime doğru götürdüğünü pek iyi anlayamamaktadır. Daha az dağınık ve daha mazbut bir hayat fikrini kabul eder, fakat eşine dostuna karşı Cenevrelinin ciddiyet ve katılığını paylaşmaya karar veremez. Yine de Mme Calandrini, ara sıra D'Aydie'ye olan tutkusunun tüm düzen-dışılığını ona fark ettirmeyi başaracak kadar becerikli çıkar. Fakat Ayşe buna isyan eder: Yaşamakta olduğu aşk onun hayatındaki tek kesinliktir. Korkuya ve pişmanlığa kapılarak, "doğru davranmamış olabileceğini" kabul eder; ama karşılığı hazırdır: Erdemli kalarak aşkı tanımak fırsatı ona verilmemiştir ki!... Kendini haklı çıkarmaya kalkmaz, hattâ [Madamın haklılığını] kabul eder: "Erdemlisiniz, seviliyor ve sayılıyorsunuz ve ben de dünyada iyi olan tek şeyin erdem olduğuna her gün daha çok inanıyorum." Elçinin arzularına boyun eğmemezlik edemediğine pişmandır, fakat D'Aydie'ye olan aşkını sorgulamaya hazır değildir. Bu aşk onun hakikatidir, hayatına bir anlam veren şeydir. Paylaşılan bu sevgi ona düzen ve iç huzuru vermektedir. Akıldışı tutkusu bü-

tün bağımlılıkların hakkından gelir. Dolayısıyla, yaşantıları bu denli farklı iki kadın arasında, bu denli temel konulardaki bu diyalog, bayağı güç bir alışveriştir. Sadece ahlakıyla yoğrulmuş olan Mme Calandrini, tutkusal pürüzlerden temizlenmiş ideal bir yol izlemektedir; aşkın neden olduğu altüst oluşları dışlayan bir mutluluğu över; Ayşe'yi hayatını [erdeme göre] kurma noktasına getirmek, monden sosyete kadınını düşünceli ve ilkeli bir kadına, âşık günahkârı sadece ruhunun selametini düşünen bir Hıristiyan kadına dönüştürmek için, onun kendisine karşı hissettiği evlat duygularından yararlanır. Ayşe için zor bir mücadele başlamıştır: Kendisini özgür kılan bu sevgi, trajik bir duyguya mı dönüşecektir?...

Mme Calandrini'nin mektuplarını D'Aydie'ye göstermiştir; "çok merak ediyordu," der. D'Aydie, Ayşe'nin huzurunu kaçıran bu dostluk konusunda biraz tereddütlü görünmüşse de hemen işe karışmayacak kadar göreneklere saygılıdır. Ayşe, Cenevrelinin karakterini o kadar övmüş, iyiliklerini o kadar heyecanla anlatmıştır ki Şövalye bu kadar ilgiden şeref duyduğunu bile ifade etmiştir. Ancak Ayşe'nin içinde bulunduğu zihin karmaşası onu kaygılandırmaktadır ve artık Mme Calandrini'ye karşı bazı eleştiriler dile getirmekten çekinmez.

Cenevreli dostunun kınayıcı öğütlerine karşın, Ayşe büyük bir zevkle Mme de Parabère'i ziyarete devam eder. Madam bazen onu azarlar, fakat aralarındaki dostluk böyle gariplikleri hoşgösterecek düzeydedir. Mme Calandrini'ye, "Onu hiç görmemenin gülünç olacağını düşünmüyor musunuz?" diye sorar. Sultan'ın davetlerine sırt çevirmek için hiçbir neden göremez. Opera'ya onun arabasında gider. Son olarak "iki küçük keman" Francoeur ve Rebel'in eseri *Pyrame* ile *Thisbé* oynanmıştır. Opera sezonunun başlamasıyla yeni bir şarkıcı, Matmazel Pélissier, iyice keyfe gelmiş bir seyirci kitlesinin önüne çıkacak ve tabii rakiple-

riyle karşılaştırılacaktır: Matmazel Antier ve özellikle "sahnemizin onuru ünlü Le Maure". Bu sezon başı, Mme de Parabère ile Düşes de Duras'ya, şantözler aracılığıyla nüfuz yarışına girme fırsatı verecektir. Mme de Parabère, Matmazel Le Maure'u tutar, Ayşe de onun görüşünü paylaşır. Bu şarkıcının oyunu ve incelikle cümlelere dökülen söyleyişi, Düşes de Duras'nın gözdesi, Thisbé'yi canlandıran, fakat Ayşe'ye göre "fazla hacimsiz" olan sesi biraz zorlama izlenimi veren Matmazel Pélissier'ninkinden daha çok doygunluk sağlar. Aslında Ayşe, onun da "iyi bir pandomiması", biraz fazla vurgulanmış da olsa doğru ve soylu jestleri olduğunu kabul eder. İşin inceliğini bilen birinin ifadesiyle, şöyle yazar: "Bana öyle geliyor ki âşık kadın rollerinde, durum ne kadar şiddet içerirse içersin, ağırbaşlılık ve kendine hâkimiyet gereklidir; tüm tutku sesin tonlarında ve iniş çıkışlarında belli olmalıdır. Şiddetli ve ölçü dışı jest ve hareketleri sihirbazlara ve erkeklere bırakmak lazımdır." O akşam, Matmazel Le Maure halkı selamlamak için salonda göründüğünde, tüm parter arkaya dönüp ona tam bir zafer töreni yapar; o da bunu uzun reveranslarla kabul eder. Buna kızan Düşes de Duras, Ayşe'ye loca değiştirip kendisini bulmasını işaret eder. Düşes küplere binmiştir ve Ayşe'ye hoşnutsuzluğunu belirtir: Ona, "ellerini çırpmaları" ve Matmazel Le Maure'u alkışlamaları için bazı kimselere para verenlerin kendisiyle Mme de Parabère olduğu söylenmiştir. Ayşe heyeçanla böyle bir şey yapmadığını söyleyip çekilir. Parterin ertesi gün de Matmazel Le Maure'a aynı coşkun sevgiyi gösterdiğini öğrenmekten bir ölçüde zevk alır; "Matmazel Pélissier kıskançlıktan çatlayacak gibi oldu," diyerek sözü bağlar.

1726 Noel kutlamaları, Mme de Ferriol'ün birçok tanınmış kişiyi davet ettiği Ablon'da yapılır: Güzelliğiyle ünlü Matmazel de Villefranche, Mme de Mimeure'ün kardeşi Mme de Servigny, M. de Fontenay, M. de la Mésangère, M.

de Clémencey ve son olarak Périgord'dan dönmüş olan Şövalye d'Aydie. Bu kır şenlikleri Ayşe ile Şövalye için yoğun bir mutluluk anıdır; ilişkilerini olduğu gibi kabul eden dostların yanında, aşklarını hiçbir engel veya zorlama olmaksızın birbirlerine serbestçe ifade ederler. Ayşe'nin ateşli duyarlığı, D'Aydie'yle birlikte çıktığı uzun ve üşütücü gezintilerde daha da coşar. Nehirden buram buram yükselen soğuk sisle ve tepeciklerin nemli patikalarında adımlarının çıkardığı seslerle kendine anılar yaratır. Ayşe'nin "kır meyhanesi," dediği eve döndüklerinde, ocakta koca bir ateşin çatırdadığını duyarlar. Mme de Ferriol, yanında M. de Fontenay ve M. de Clémencey olduğu halde, iğneleyici nüktelerinden çekindiği M. de la Mésangère'in havasında olup olmadığını gözleyerek esprili bir şekilde sohbet eder. Matmazel de Villefranche, Pont-de-Veyle ve D'Argental'le ve evde özgürce oradan oraya koşuşturan iki iri köpekleri Champagne ve Clément'la eğlenir.

Paris'e döndüklerinde Prens de Bournonville'in durumunun çok kötü olduğunu öğrenirler. Prens 5 Ocak 1727'de ölür; kendi kaderiyle de ilgilenmiş olan bir dostu kaybetmekten son derece üzülen Ayşe, onun "çok genç ve çok yaşlı öldüğünü" söyler, insanlık niteliklerini över: "Ruhu bedenini terk etmekte hayli güçlük çekti, çünkü bütünüyle oradaydı"; yine de o felçli, sözü ve soluğu kesilmiş haline göre, şimdi içinde dinlendiği bu ölüm yeğ tutulmalıydı. Kötü niyetli dedikodulara karşı hâlâ savunmasız olan Ayşe, artık prensin vasiyetnamesinde yer almadığını öğrenince çok sevinir: "Yoksa halk bir sürü şeyden kuşkulanırdı." D'Aydie'nin sevgilisi artık hakkında kuşku duyulan bir kadın olarak görülmeye katlanamamaktadır. Prensin dostları arasında, acısını dile getiren nadir kişilerden biri olmuş gibi görünüyor. Mme de Bournonville'in ailesi bu olayda gerçekten çok yakışıksız biçimde davranır. "Daha prens can çekişirken," der Ayşe, Mme de Bournonville'in

amcası Kardinal de Noailles, yeğeninin, dostlarından Mme de Saint-Simon'un oğlu Dük de Ruffec'le evlenmesini ayarlamıştır bile. "Bu, bir gönül evliliği değil; içinde hiç sevgi yok, bu da bir sürü laf edilmesine neden oluyor"; özellikle de, "dul hanımı ziyaretlerinde, giysisinde bir parmak ruj gördükleri için" alınmış olan, ölen prensin kızkardeşleri Düşes de Duras ile Markiz de Mailly dillerini tutmazlar.

Kral 2 Ocak'tan beri Marly'de ikamet etmektedir. Akşamları sofrası dostlarına açıktır, fakat saray halkını ve sosyeteyi asıl eğlendiren, kraliçenin de sabahları aynı şekilde dostlarına sofra açmasıdır. O zamana kadar hiçbir Fransa kraliçesi böyle hanımlarla birlikte topluca yemek yememişti. Mme de Ferriol'ün salonu yalnızca saraydaki protokol yenilikleriyle eğlenmekle kalmaz, 1727 Şubatında İspanya'nın Cebelitarık kuşatmasından beri gittikçe somutlaşan savaş tehlikesi karşısında ürperir. Fransa, Hollanda, İsveç ve Danimarka, İmparator'a, Çar'a ve İspanya'ya karşı İngiltere'yi desteklediklerini bildirirler. Ayşe, "şövalyeler savaşı çok istiyorlar," diye yazar, "hanımlarsa pek fazla üzülmüyorlar; uzun zamandan beri korkunun, sefere çıkma zevkinin tuzunu biberini tatmamışlar, şimdi sevgililerinin yokluğuna nasıl tepki vereceklerini görmek istiyorlar."

Savaş, Opera cephesinde de daha az kızışmış değildir. Matmazel Le Maure ile Matmazel Pélissier'nin yandaşları artık iyiden iyiye kapışmışlardır. Kavga Mme de Parabère'in salonunu da kaynayan bir kazana çevirir ve sahne dünyasına pek beğenilen bir çeşni getirir; daha temsil sırasında tartışmalar patlak verir, erkekler ellerini kılıçlarına atarlar, iki as şarkıcı arasındaki rekabet ve yarışma son haddini bulur. Ayşe bu iki hanım kahramanın "birbirlerinden kara kurbağaları gibi nefret ettiklerini" ortaya atınca, Mme de Parabère'in konukları kahkahayı basarlar.

Pyrame ile *Thisbé* yerini, Quinault ve Lully'nin, Mme de Montespan ile XIV. Louis'nin aralarının açılması ola-

yından esinlenen operaları *Proserpine*'e bırakır. Ayşe eserin prömiyerinde, Mme de Parabère ve bu hikâyeyi çok merak eden M. de Nocé'yle birlikte hazır bulunur. Pek etkilenmeyen Ayşe, "eseri bütünüyle uyutucu ve yavan" bulur.

– Hiç de değil! diye haykırır M. de Nocé, bu dünyanın en güzel operası, pek sevimli bir alegori var!

– Hiç tanımadığım Mme de Montespan'ın dertleri ve üzüntüleri beni etkilemiyor, diye karşılık verir Ayşe.

1727 Martında Ayşe kendine birkaç günlük bir özgürlük tanıyıp Célinie'yi Sens'a götürür. Mme de Villette'in kızı Notre-Dame de la Pommeraye manastırına başrahibe olmuş, Milady de Célinie'nin eğitimine burada devam etmesini önermiştir. D'Aydie bundan çok memnun olduğunu belirtmiştir; "küçüğün", bir genç kızın eğitiminin tamam olması için temel önemde saydığı müziği de öğrenmesini arzu etmektedir. Sens'ta Ayşe ile kızı, Célinie'nin doğumundaki sırrı bilen Sophie Le Valois de Villette tarafından kabul edilirler. Başrahibe, Ayşe'yi sıcak bir sevgiyle karşılar, dinlenmeye ve çocukla birlikte tüm çiçekleri açmış olan geniş parkta gezinti yapacak kadar kalmaya davet eder. Célinie manastır cemaatine Lord Bolingbroke'un yeğeni Miss Black olarak, Ayşe de Milord'un, küçük kızın gelişmesi ve yaptığı ilerlemeler hakkında kendisine bilgi verecek olan bir yakını olarak tanıtılır. Manastırdan ayrılırken Ayşe'nin yüreği kederden ağırlaşmış, daralmıştır; altı yaşında bile olmayan Célinie de "can dostunun gitmesine çok üzüldüğünü" söyler.

Fakat benzer bir endişe o sırada bütün özel kişilerin üzerine çökmüştür. Kasım 1726'da Maliye nazırı M. Pelletier des Forts hayat boyu rant gelirlerini düşürmüştür. Barbier'nin *Journal*'inde yazdığına göre, bu önlem, "fonlarını, geçinecek birer gelir sahibi olsunlar diye çocuklarının adlarına paylaştırmış olan hemen hemen bütün aile baba-

larının" hesaplarını altüst eder. Uygulaması şimdi başka geliri olmayanlara da erişmiş ve Ayşe'nin durumunda, Célinie'nin geleceği de riske girmiştir. Ayşe bu önlemden bağışık tutulmak için bir girişimde bulunur, dilekçeyi yazmasına D'Aydie yardım eder, dilekçe doğrudan başnazır Kardinal de Fleury'ye hitap etmektedir. Ayşe "durumunun özelliğini" öne sürer, kendisine "sert davranılmaması" için Kardinal Hazretleri'ne yalvarmak cüretini gösterir. 4000 liralık rantı yarıya indirilirse, eski günlerden saklamış olduğu birkaç elması bozdurmak ve hayat seviyesini daha da düşürmekten başka çaresi kalmayacaktır. "Bana en çok zevk vermiş olan şeylerden hiç üzülmeden ayrılmayı düşünüyorum," diye yazar.

Bunlar olurken yüksek sosyete hanımları ve [o çevrenin] "makbulleri" eğlenirler. "Dük Hazretleri Chantilly'de keyfine bakar." "Hâlâ malikânesinde sürgünde olan Mme de Prie, o güzel rant fermanını okuyarak avunmaya çalışır." Kral yine av partilerinden memnun, kraliçe ise hamiledir. "Onu eğlendirmek için saray hanımları bir komedi oynamak istemiş ve tartışmışlardır." Doğru havayı bulmak ve jestlerini düzene sokmak için gerçek bir aktrisin yardımına ihtiyaçları vardır. Birisi, 1721'de Comédie'den emekli olmuş, Naip'in eski metresi, ünlü aktris Desmares'ı önermiş, hanedan çocuklarının gelecekteki mürebbiyesi Mme de Tallard buna karşı çıkmıştır: "Kraliçe de oynamadıkça bir aktrisle birlikte oynamayacağını kesinlikle belirtti." O zaman, küçük Markiz de Villars, onun önyargılarıyla alay eder: "İmparator Crispin rolünü oynamadıkça kendisinin de sahneye çıkmayacağı karşılığını verdi." Gücenen Mme de Tallard oyundan çekilir. Desmares tarafından yönetilen amatör komedyenler işi pek iyi başarırlar. Ayşe, bir süre ortamı canlandıran "bu küçük gevezelikleri" eğlendirici bulur. O gün, [mektubunda] sözü şöyle bağlar: "Sizin şehriniz ile bu dünya arasında ne büyük fark var! Orada ahlak

ve göreneklerde saflık, iyi ve doğru zihniyet hüküm sürüyor; buradaysa bunları bilen yok." Mme Calandrini'nin de bırakıp gittiği "bu dünyadan" gelen haberleri okumaktan zevk aldığını kabul etmek gerek.

Şövalye Paris'te olduğu zaman, Ayşe onunla, Ferriol konağının sıkıcı ve tekdüze hayatıyla tezat oluşturan, sevgi ve neşe dolu bir hayat sürer. Bütün o kış boyunca kendini yorgun hissetmiştir. Çeşitli dertler, şövalyenin astımı, rantların azaltılması ve tabii sık sık gelen ayrılıkların neden olduğu üzüntüler sağlığını bozmuştur. Hafif giysiler mevsiminin tekrar geldiği şu sıralarda, dediğine göre "kaygılanacak derecede" zayıflamış olduğunu fark eder. Hemen hacamat yaptırır ve eğe tozu almaya başlar. Londra'dan Bolingbroke ona "şu sıra son derece ender bulunan ilaçlar olan" ravend ve kınakına gönderir. Biraz dinlenmek için evden çıkışlarını seyrekleştirir. D'Aydie, ona *Gulliver'in Seyahatleri*'ni getirmiştir. Bu kitap o sırada çok rağbettedir ve Saint-Jacques Sokağı'ndaki kitapçılarda kapışılmaktadır. *Gulliver'in Serüvenleri*, D'Aydie ile Ayşe'yi de büyüler; bunlarda "güçlü bir zekâ, geniş bir hayalgücü ve ince bir alay" bulurlar. Merak ve ilgileri o derecededir ki Ayşe, bunu Mme Calandrini'yle de paylaşmak ister: "İlk fırsatta size *Gulliver'in Seyahatleri*'ni göndereceğim. Yazarı Doktor Swift. Abbé Desfontaines tarafından İngilizceden çevrilmiş." Fakat Voltaire'in "İngiltere'nin Rabelais'si" adını verdiği yazarın nazik taşlamaları Mme Calandrini üzerinde pek etkili olmaz. Ayşe "Gulliver hakkında hiçbir şey demiyorsunuz..." diyerek şaştığını ifade edecektir.

1727 Haziranında Şövalye d'Aydie yine Périgord'a iner; ablası Marie'nin Marki d'Abzac'la evlenmesi orada bulunmasını gerektirmektedir. Yeni evlileri Périgueux'den birkaç fersah ötede, Mayac'taki şatolarında ziyaret eder. Ayşe'yi oyalamak için oranın şairane bir betimlemesini yapar: Isle Irmağı'nın kıyısına yükselen ev, bakışlara zarif

alınlığını sunmaktadır; on beş pencere ön cepheye gayet hoş bir biçimde ritim verir ve daire şeklinde bir taş teras ziyaretçileri karşılar. Büyük odalar kubbeli, şömineler derin ve uzun masalarda sofra her zaman kuruludur. Irmak kıyısındaki çiçekli kameriyenin altında gezinirken, şövalye içinden, şık ve zarif hayatı ve bol yiyip içme imkânları ehlikeyf biri için biçilmiş kaftan gibi olan bu Mayac malikânesini inziva yeri olarak seçmekten kendini alamaz. Ayşe'ye tatlı tatlı mektuplar gönderir, o da bunları "gayet iyi yazılmış" bulur. Şövalyenin sevgi ve şefkatini mektuplarında hissetmesine karşın, yalnızlığı, "dalgalı bir denize benzeyen" Mme de Ferriol'le takışmalarının yarattığı baskıyı daha da şiddetle duyurur. Pont-de-Veyle yolculuğunu yapmaya söz vermişti, ama şimdi masraf ve yorgunluk bahanesiyle bu umut başka bahara kalmıştır. Ayşe bundan "alınır". "Benim sırtımı sıvazlıyorlar, ama sanıyorum bu yolculuğu yapmamak için kesin bir karar alınmış." Bütün dileği Mme Calandrini'yi görmektir; ona aşkının hakikatini açıklamayı ve -son mektupları mutlaka onu da ikna edecek olan- şövalyenin samimiyetini kanıtlamayı o kadar ister ki...

Neyse ki Mme de Tencin artık konağa gelmez. Mahpusluğunun etkilerinden henüz tam kurtulmuş değildir. Ziyaretçileri yalnızca hekimler ve rahiplerdir. Bu durum zaten onu görmeye hevesli olmayan Ayşe için yakınılacak bir durum değildir. D'Argental artık âşık değildir; Ayşe, onu daha aklı başında bulur. Bu sezon Voltaire'in *Oedipe*'ini tekrar sahneye koyan Comédie-Française'e onunla gitmekten büyük zevk duyar; Jocaste rolünde hâlâ yerini dolduran Adrienne Lecouvreur'ü alkışlar. *Proserpine* operasına gelince, "olmuyor, beğenilmiyor, uzun süre oynanmayacak," der; Mme de Parabère'in evinde oymabaskı minyatür ve süsleme keserken. Bu resim kesme modası "çılgınlığa varmıştır". Küçüklü büyüklü, erkekler ve kadınlar deku-

pajla uğraşırlar. Sonra "kesikleri" kartonlara yapıştırılıp verniklenir. Sarayda kadınlar ve kraliçe de kendilerini bu işe vermişlerdir. Fakat Ayşe, çok değerli oymabaskı sanat eserlerini de kesmekten çekinmeyen bu tutkunun aşırılığını onaylamaz. "Bu gidişle yakında Raphael'leri de keseceksiniz," diye arkadaşlarına sitem eder.

Fakat kendisi de, düşünüp taşınınca, bu vakit geçirme usulünü Marie-Angélique'in dört gün için Ablon'da bulunduklarında önerdiği dörtlü kâğıt oyununa tercih eder. Iskambil partilerinden kaçıp yüzmeye gider. Zaten doğanın verdiği zevkleri öteden beri sevmektedir. Mme Calandrini de onu bu yönde teşvik eder: Hıristiyan için uygun olan, basit ve doğal eğlencelerdir; gezintiler, insanın masumluk içinde yaşadığı kırlar ve köyler, insan ruhunda oyunların ve baloların kokuşmuş eğlencelerinden daha gerçek heyecanlar yaratır. Ayşe küçük yaştan beri yüzer, sağlıklı bir hevesle yürüyüş yapar. Yazışma arkadaşına, "Kır evinizin yanında bir ırmak var mı?" diye sorar. Manzara seyretmek vücudunu dinlendirdiği gibi ruhuna da huzur verir. Kendisinde içgüdüsel olan bu zevk ve beğenilerle, yüzyıl boyunca ruhlarda ve sanatlarda gelişip yerleşecek olan duyarlılık ve duygusallık hareketlerinin bir tür öncüsü olmaktadır.

Kraliçe 14 Ağustos 1727'de iki kız doğurur. Notre-Dame'ın çanları olayı müjdelerken, Ayşe "Aralarında bir de oğlan olmaması ne kötü!" der. Krallığın bir veliahta ihtiyacı vardır. Ayşe, Parislilerin zaten pek de coşkun olmayan sevincine katılmaz. Temmuzda Paris'e gelmiş olan D'Aydie, kısa bir süre sonra tekrar Périgord'a döneceğini haber verir. Bu haber Ayşe'yi o kadar derin bir üzüntüye boğar ki ağlamaya başlar.

– Bu nasıl aşk böyle? Sayın Şövalye, bu gidişle beni ancak yılda üç dört defa görmekle yetineceksiniz galiba! Hoşunuza gitmek için ne yapmak lazım acaba?

Şövalye, Ayşe'de gittikçe derinleştiğini hissettiği bir çaresizlik duygusunun verdiği acıyla içi burkularak zihninde ona yanıt olabilecek sözler arar. Onu teselliye çalışır ve bir an için çekingenliği bırakarak ona evlenme teklif eder. Ayşe gözyaşlarının arasından gülümser.

– Bir düşünün hele dostum, Ferriol ailesinin verdiklerinden başka geçim kaynağı olmayan isimsiz bir kadınla evlenirseniz, toplum bu yaptığınıza ne gözle bakar...

– Ama siz benimle evlenmek istiyorsanız, bir sözünüz yeter.

– Ben sizin ün ve onurunuzu, aynı zamanda kendi gururumu da, böyle bir aptallık yapmanıza izin veremeyecek kadar yüksekte tutarım.

– Ne yapalım, öyle ya da böyle pekâlâ bir arada yaşayabiliriz...

– Bunu aklınızdan çıkarın. Böyle bir şey bana ağır gelir.

– Ne sizi üzmek ne de dürüst olmayan niyetler beslemek istediğime göre, bu kararda da tam yetkili olan sizsiniz.

– Siz çılgın tutkunuzun yolundan gittiğiniz için ileride pişman olursunuz, bense sizin felaketinize sebep olmanın ve artık sevilmemenin acısına dayanamam.

– Hiç olmazsa, ne sizin ne de benim yerine getirilecek ödevlerimiz kalınca, ömrünüzün geri kalanını birlikte geçireceğimizi söyleyin bana...

Şövalye, Ayşe'yi öper, göğsüne bastırır, abuk sabuk sözler söyler.

– Ailemden de hiç memnun değilim, mal varlığımı kullanmama hâlâ izin vermiyor. Ama birlikte yaşamaya başlayınca, büyük bir kısmını sizin üstünüze yapacağım...

– ...

– Ben sizi siz olduğunuz için seviyorum.

– ...

– Malımızı mülkümüzü de ikimizden son hayatta kalacak olana bırakırız.

– Siz bu işten hiç kazançlı çıkmazsınız dostum, diye haykırır Ayşe, benim varım yoğum birkaç eski etekten ibaret!

Görüşmeleri böyle şakalar ve sevgi dolu itiraflarla sürüp gider.

Mayac'ın doğal ortamından etkilenmiş olan D'Aydie, "sabahın içmek ve yüzmekle, yemek sonrasının sohbet, kumar ve gezintiyle geçirildikten sonra gözlerden uyku akarak gidilip yatıldığı" böyle bir yerin hayalini kurar. Kendini orada Ayşe'yle birlikte görür; Ayşe yerin çekiciliğine kendi güzelliğini de katacaktır. Fakat bu öneri genç kadına bir tür tuzak gibi görünür; şövalye üzerindeki etkisinden yararlanmaya kalkmayacak kadar ince fikirlidir Ayşe, kendisini geri dönülmez biçimde D'Aydie'ye bağlayacak olan o "sözü" telaffuz edemeyeceğini bilmektedir.

M. le Duc de Gesvres hastadır, "bütün Fransa Saint-Ouen'a onu ziyarete gider". Ayşe de bir gün oraya giden Mme de Ferriol'e eşlik eder. Bir pencerenin yanında, ayakta, biraz şaşırmış bir halde, eski âşığını seyreder; dük, kurdeleler, danteller ve çiçeklerle süslü, perdeleri kaldırılmış oldukça yüksek bir yatağa uzanmıştır. Hepsi yeşiller giymiş yirmi asilzade çevresinde dört döner. Sevgili dostu M. d'Epernon "ev halkından"dır. İki senyör birlikte "çok konuk ağırlarlar", her gün yirmişer kişilik iki mükellef sofra kurulur. Hastaya yapılacak ziyaretler için saptanmış ritüel yeşil giyinmeyi zorunlu kılar: "Yeşil giysi, çorap, ayakkabı ve şapkalarla, Dük Hazretleri'nin evine en yakın dostuymuş gibi girilebilir." Ayşe dükün giysi konusundaki tuhaf zevklerine ve diğer garip davranışlarına şaşırmaz; bunları, artık bildiği eşcinselliğine yorar. Ancak birkaç gün sonra bir ortak dosttan "M. d'Epernon'un cerrahlığa heveslene-

rek önüne geleni hacamat ettiğini veya kafatasını deldiğini" öğrenince, bu çılgınlığa isyan eder. Dükün arabacılarından biri kafasından ağır yaralanınca, M. d'Epernon adamın kafatasını açmıştır. "Kurtulabilir miydi bilmem, ama [bu operasyondan sonra] zavallı adam çabucak öbür dünyaya yollandı." Birkaç zaman sonra, iki soylu senyör "kendilerine bir köy şenliği düzenlemek" isterler. Bu iş için dük, köylülerinden bir kızın çeyizini düzüp yine kendi adamlarından bir de damat seçer. M. d'Epernon gerdek gecesi genç güveyi hacamat etmek niyetindedir. M. de Gesvres genç köylüye yüz ekü vererek bu işe razı olmasını sağlamış, o da efendileri ne isterlerse yapmaya söz vermiştir. Bu düğünü ayarlarken iki senyör bir tek amaç gütmektedirler: Gerdek gecesi yatağın dibinde gözleme yatarak, en önemli anda, güveyin arzusunun en şiddetli olduğu sırada, olayı yarıda kesip güveyden kan almak. Bu garip mizansen, o sırada kanda bulunduğu varsayılan hayali birtakım güçlerle ilgilidir. Dostuna özgüven vermek isteyen D'Epernon'a göre, bu ideal koşullarda alınan hayat sıvısı, artık iktidarsız ve iyice arık olan dükün eksilmiş olan erkeklik hıltlarını yerine getirebilecektir. Ayşe, M. d'Epernon'un bu kanı dostuna nasıl aktardığını anlatmıyor. Zamanında XI. Louis de banyo suyuna Yeşilburun Adaları'ndan getirilen kaplumbağaların kanını karıştırıyordu. Dük de Gesvres, bütün bir sınıfın ahlaksal çöküşünü simgeler. Suç teşkil eden aşırı davranışları iktidar, ailesi ve "sınıftaşları" tarafından bilinir. Bunlar doğru bulunmamakla birlikte ne açıkça karşı çıkılır ne cezalandırılır; bunlara gerekli bir kötülük gibi ister istemez tahammül edilir. Bütün bu "çirkin şeyler" Ayşe'de infial yaratır; fakat çevresindekilerden "bu canavara yaltaklanmayı hâlâ sürdüren" herhangi birine fikrini söylediği zaman, "Dük asil düşünceli ve herkesin hizmetine koşan bir insandır" yanıtını alır. Gerçek duygularını Cenevreli dostuna açacaktır: "Sizler yasaları gevşemeden uygulamak

ve sert davranmakla ne denli akıllılık etmiş oluyorsunuz! Bundan masumiyet doğuyor. Ben burada işlenmekte olan ve insan kalbinin taşıyabileceğine inanamadığım binlerce kötülükten her gün şaşkına dönüyorum." Bir gün şu karanlık öngörüde bulunur: "Bu monarşide bütün olup bitenlerin, onun yıkılışını haber verdiği bir gerçek."

Yaz sonuna doğru, Ablon'a gitmeden önce, Ayşe odasında önemli değişiklikler yapar. Yataklığını açıp dönemin zevkine göre düzenler. Gardrobunun içini açık renkli pamuklu basmayla döşer, sade "ama en iyi ustaların elinden çıkma" küçük mobilyalar yerleştirir. Etrafına, vaktiyle vaftiz babasından aldığı birkaç güzel Osmanlı porseleni ve tütün tabakası koleksiyonu gibi en sevdiği nesneleri serpiştirir. Mme Calandrini'nin hediyesi güzel çömleğe özel bir yer ayırır. Yine onun sayesinde yenilenmiş olan eski koltuğu da pencerenin yanına koyar. Konağa gelen ziyaretçiler, yeniliklerini görüp değerlendirmek için ona da uğrarlar. Her zaman meraklı olan M. de la Mésangère porselenleri ve çömleği öve öve bitiremez. Ayşe artık Cenevreli dostunu örnek almaktan çekinmez ve gözlerinin önündeki güzel tükrük hokkalarına aldırmayarak oraya buraya, hatta porselenlerin içine tükürenleri azarlar.

Ayşe, Mme de Ferriol'le birlikte Ablon'a gittiğinde sonbahar gelmiştir bile. Şövalye d'Aydie'den gelen haberler de iyi değildir; astımı yüzünden hâlâ düzelmeyen sağlığından şikâyet eder. Ayşe sevgilisi ve dostlarıyla sürdürdüğü yazışmanın ritmine göre yaşar. Bağbozumu başlar, ürünün bol olacağı anlaşılır, bağcılar "bol miktarda iyi şarap" sözü verirler. "Üzüm topluyorum, kendime gömlek yapmak için iplik eğiriyorum ve kuş avlıyorum," diye yazar kendini dünyanın bir ucunda hisseden Ayşe...

Embrun Konsili'nin ilk toplantısı 16 Ağustos 1727'de yapılmıştı. Konsil 27 Eylül'de, Senez piskoposunun kesin

mahkûmiyetiyle sona erer. Çok geçmeden bir "mühürlü mektup" piskoposu La Chaise-Dieu Manastırı'na sürgüne gönderir. O andan itibaren, Jansenistler onu davaları uğruna verilmiş bir kurban konumuna yükseltirlerken, Embrun başpiskoposu da Molinistlerin kahramanı olur. Tekrar başlayan polemikler tüm "gazetelere", salonlardaki konuşmalara ve kafelerdeki tartışmalara malzeme sağlar. Herkes bir tarafı tutar. "Gasteciler", "M. d'Embrun'ün tutumu Molinistlerce 'gayet iyi ve akıllıca' olarak değerlendirildi," diye yorumda bulunurlar; fakat yaşlı piskoposun mahkûm edilmesi "temyizcileri" öfkelendirmiştir, bu öfke Roma'dan onay belgesi gelince daha da kızışır. Avukat Barbier zihinlerdeki bu kaynaşmayı iyi kavramıştır: "Bu konsilin saygıdeğer olmamasının ve saygı da görmemesinin nedeni, Embrun başpiskoposunun başkanlığında yapılmış olmasıdır; bu kişi, Law'un dostu, sarayın has adamı, tutum ve davranışları pek de ilkeli olmayan ve entrikacı kızkardeşi La Fresnaye'le ilgili o pis olaya karışmış olan *abbé* de Tencin'dir. Jansenist partisi daha güçlü ve katır gibi inatçıdır. Kadınlar, kadın yürekliler, hatta temizlikçi kadınlara kadar hepsi bu uğurda kendilerini kıyma yaptırırlar." Mme de Tencin, oldukça zayıf ve düşkün haline karşın, en inançlı Molinistleri evinde kabul eder; bunlar arasında Augustin de Ferriol en ılımlısı değildir. Ayşe bu tartışmalara katılmaz; ayrıca, "başpiskopos döndüğünde mutlaka istemedikçe" Mme de Tencin'le görüşmemeye kararlıdır. Jansenistlerin kardeşine karşı yürüttükleri kampanyaya çok üzülen Marie-Angélique de kenarda durur ve kızkardeşini ancak yalnız olduğunu bildiği zaman ziyaret eder.

6 Ekim 1727'de Mme de Prie Courbépine'de, bir yıldan az bir süre önce etrafında koşuşturup kur yapan bütün yaltakçılar tarafından terk edilmiş olarak ölür. Yalnızlığını taşıyamamış ve kendini zehirlemiştir. Acil olarak

çağrılan [saray hekimi] Chirac hastaya gitmemiş, çağırana "alt tarafı bir komedyen," diye yanıt verdirtmiş, can çekişme dört gün sürmüştür. Her zamanki kayıtsızlığından çıkan Mme du Deffand bile haberi Ayşe'ye verdiği sırada etkilenmiş görünmektedir.

Mme de Parabère'in gönüller fethetme ateşi hâlâ küllenmemiştir. Âşığını bırakıp "bu görevi D'Alincourt'a vermiştir". Mareşal de Villeroy'nın torunu olan D'Alincourt daha Naiplik Dönemi'nden beri her yerde kendinden söz ettirmektedir. Mme d'Averne'in, sonra Mme de Prie'nin âşığı olduktan başka, Mme de Nesle ile Mme de Polignac'ın uğrunda bıçak bıçağa dövüştükleri kişi de odur. Mme de Parabère yürürlükteki toplum kurallarına boş vererek onu evine yerleştirir. Ayşe'ye karşı da hâlâ aynı dostluğu gösterir. Çerkez kızı da, "N'aapayım, onu beğeniyorum," diyerek duygularını itiraf ederken bir yandan Mme Calandrini'ye hoş görünmek için ziyaretlerini seyreltmeye çalışır. Ama ekim ayında, Destouches'un *Evli Filozof*'unun temsilinde yine onun locasındadır. Oyun büyük bir başarı kazanır. Mme de Parabère'le etrafındaki küçük hayran topluluğu, oyunun adındaki kişiliği oynayan aktör Quinault'ya el çırpar. Ayşe daha çekinserdir: "İnsan sahnede Berthier de Sauvigny'yi gördüğünü sanıyor! Aynı duruş, aynı jestler, sadece ses daha gür çıkıyor." Dalkavukluğa ve övgülere alışık olan Mme de Parabère, Ayşe'nin, "dostluğunu aratan çekici yönlerinden biri olan" bu doğal açıksözlülüğünü takdir eder.

Balo mevsimi açıldığında Ayşe salonlara dönmez. Buna karşılık, D'Aydie'nin dönüşünde onunla birlikte, *Bir annenin oğluna öğütleri* adlı kitabı yayımlanmak üzere olan Markiz de Lambert'i ziyarete gider. Havaya hâkim olan ahlaki ve vicdani duyarsızlık ve umursamazlığa karşı, Mme de Lambert'in düşünceleri belli bir onur ve erdem fikrini yaymaya çalışmaktadır. O devirde bütün bakışlar,

entelektüel bakımdan diğer kulüplere üstün olan bu salona yönelmiştir. Fontenelle, artık gözleri görmez olan La Motte Houdard'la birlikte, buranın kahramanıdır. Burada, Ciceron'un *Mektuplar*'ını çevirmiş olan *abbé* Mongault, Mühendis Mairan ya da Rose Delaunay gibi kişilere rastlanır; Rose orada bir bakıma yüksek statüsü kendi deyimiyle "saygıdeğer ve etkileyici Salı toplantılarına" bizzat katılmasına engel olan Maine düşesini temsil etmektedir. Mme du Deffand'ın fikrine göre "aydın ve dakik değerlendirme yetisi ve yanılmaz beğenisi" için aranan D'Aydie, fikir tartışmaları ve edebi yenilikleri okuma seansları şeklinde uzayıp giden bu akşamlarda sık sık yer alır. 1727 yılı sonunda, Markiz de Lambert'in salonunu kutlamak için, La Motte Houdard "hepsi de soylu Lambert'i izlemekten mutlu olan" Salı toplantılarının katılımcılarını sahneye koyan bir "sosyete Noel'i"[4] yazar. Burada çoban Fontenelle'i, sonra bilgin Mongault'yu, derin fikirli Mairan'ı, nazik Delaunay'yi ve son olarak Şövalye d'Aydie'yi terennüm eder:

Taburumuzla birlikte
Dindar bir şövalye gelir,
Babıâli'yi korkutan,
Ve onuru bu mesleğin.
İstemelidir o tütsülediği Çocuk'tan,
Iyi bir kutsama, ma, ma,
Doğar mutlak bundan, dan, dan,
Bir bolluk hayırlısıyla.

Bu akşamların birinde, Markiz, şövalyeye, Mme de Tencin'in kendisinden şikâyetçi olduğunu ve kendisini "şu La Fresnaye olayı nedeniyle" eleştirmekle suçladığını haber verir. İhtiyatlı bir adam olan D'Aydie dedikodulara ka-

---

[4] Noel: İsa'nın doğumunu kutlama vesilesiyle söylenen halk şarkısı (ç.n.).

tılmamıştır; Mme de Tencin'i de pek tanımaz. Ayşe'ye ve Mme de Ferriol'e saygısından dolayı bu olay üzerinde hiçbir zaman durmadığına dair güvence verir. Ama canı çok sıkılmıştır ve Ayşe'den Mme de Tencin'in yakınmalarını susturmasını rica eder. Durumu öğrenen Mme de Ferriol kızkardeşini makul olmaya davet eder.

– Ayşe'nin, sizin evinizde olduğu halde, gelip benim hatırımı sormaması bayağı garip, diye karşılık verir Claudine-Alexandrine.

Mme de Ferriol bu öfkeyi yatıştırmaya çalışır.

– Onu altı aydan beri yalnızca bir kez gördüm, diye devam eder Mme de Tencin; ama artık gelmese de olur. Ancak sizinle birlikteyse evime alırım. Kapıya buna göre emir verdim: Yalnız gelirse kapım ona kapalı kalacak.

Bu kavgaya kafası kızan Mme de Ferriol konan yasağı Ayşe'ye bildirecek, Ayşe de o zaman Mme Calandrini'ye şöyle yazacaktır: "Bir sürü hakarete maruz kalmak istemediğimden, bunu aklımdan çıkarmıyorum."

1728 yılı başlarında Paris'te yenilikler görülür. Her sokak köşesine, "aşağı yukarı on ayak yüksekliğe" teneke levhalar çakılır. Böylece herkes geçtiği sokağın iri harflerle yazılmış adını okuyabilecektir. Gezintilerde hanımların giydikleri beyaz "damas" ya da işlemeli saten roblar daha dekolte olacaktır. Moda, etek "sepetlerinin" daha bol, kurdelelerin daha enli olmasını istemektedir. Ayşe bu değişikliklere ayak uydurmakta biraz zorluk çeker. Zaten otuz dört yaşında olduğuna göre, "artık yaşlanmış olduğundan, modaların üzerine hemen kalıp gibi oturmadığını" düşünür. Şövalye d'Aydie, kralın "geyik, domuz, karaca ve ceylan" avladığı Marly'dedir.

Paris kafelerinde, Embrun Konsili'nin yeniden alevlendirdiği kavganın gürültüsü her şeyi bastırır. Eleştirilerin odağında başpiskopos bulunmaktadır. Bir "gasteci", "kendi piskoposluk bölgesinde bile ortalıkta görünemediği

söyleniyor," diye yazar. Martta, aralarında Kardinal de Noailles'ın da bulunduğu on iki yüksek Kilise yetkilisi, krala, Embrun Konsili'nin geçersizliği sonucuna varan bir mektup yazarlar. Temyizcilerin bu mektubu korkunç polemiği daha da azdırır. Ayşe, Mme Calandrini'ye, Senez piskoposunun mahkûm edilişinden beri Paris'i istila eden bütün yazıların bir derlemesini göndermeyi önerir. "Ancak," diye ekler, "o kadar da meraklı olmanızı tavsiye etmem. Sadece on iki piskoposun son mektubu güzel. Geri kalanlar tam anlamıyla dökülüyor ve geçen yüzyılda Mme Cornuel'in dediği gibi, uşaklar için kahraman, çağdaşlar arasında da Kilise Babası yok."

Mme de Ferriol kardeşinin hedef olduğu saldırılara o derece üzülür ki hastalanıp yatağa düşer. Ayşe "onun hesabına çok korkar". Özverili ve dikkatli bir bakıcı olarak, Marie-Angélique'in yanında, elçiye bakarkenki jest ve hareketlerini tekrar bulur. Sabah erkenden hastaya, şifalı etkisi olduğu söylenen Balaruc suyundan içirir; terini almak için göğsüne yumuşak bezler koyar, sonra Cerrah İssez'yi getirtir, o da hastadan bol bol kan alır. Mme de Ferriol'ün abuk sabuk söylenmeleri bazen sabrını taşırır, "fakat bir an düşününce, minnettarlığının tüm canlılığıyla tekrar uyandığını" itiraf eder. Nekahat dönemi gelince, Ayşe, Pont-de-Veyle yolculuğu fikrini tekrar ortaya atar. Yolda, Forges'la birlikte en çok rağbet gören termal merkezlerden biri olan Bourbon'da, kaplıcaya girmek için mola verilecektir. Fakat hâlâ tereddütlü olan Marie-Angélique aynı itirazları tekrarlar: Kocası onlarla birlikte gelmeyecek ve tek başına Paris'te kalırsa fazla masraf yapacaktır; Mme de Villette'in Fransa'ya gelmesi söz konusudur ve görgü kuralları onu karşılamak için burada olmayı gerektirmektedir. Oysa Augustin de Ferriol, "posta arabası ya da tahtırevanla" onların yanına Pont-de-Veyle'e geleceğini belirtmiş, üstelik Milady de Ayşe'nin mektubuna, gelecek kışın başlarından

önce Fransa'ya gelmek niyetinde olmadığı yanıtını vermiştir. Mme de Ferriol'ün mutlaka bir başka nedeni vardır ve Ayşe bunu çok geçmeden anlar: Madam Mareşal d'Huxelles'den uzaklaşmak istememektedir.

Konakta hava bozulur. Edebiyatçılar şimdi Mme de Tencin'de ya da Mme de Lambert'de toplanmayı tercih etmektedirler. Marie-Angélique iktidarını yitirmiş, pek yalnız kalmıştır. Artık kimse Mareşalin lütuflarını elde etmek için ona başvurmaz, kaldı ki Mareşal de iyiden iyiye kötülemiştir. D'Argental ve Pont-de-Veyle ıssızlaşan kasvetli evden gittikçe daha sık kaçmaktadırlar. Berthier de Sauvigny, Mme de Ferriol'ün ziyaret saatlerini onurlandıran nadir kişilerden biridir. Biraz moral bulmak için, Marie-Angélique her gün bahçesinden geçerek eski sadık dostu Mareşalin yanına gider.

Ne bir hayat projesi ne de gelecek üzerinde gerçek bir etki imkânı olan, çocuğunun yanında bulunmasına da izin verilmeyen Ayşe, o devirde yaşlanmakta olan kadınlarn korkunç ruhsal boşluk halleri içine atan o korkutucu can sıkıntısını hissetmeye başlar. Cenevre'deki dostuna, "Keyifsizlikten ve üzüntüden boğuluyorum," diye yazar. O 1728 ilkbaharından itibaren, gittikçe daha aksileşen Marie-Angélique'in yanında konakta mahpus durumda, kendini çok yalnız ve çaresiz hissettiği zamanlar ruhsal dengesi de artık bozulmaya başlar. Yavaş yavaş Mme Calandrini'nin kendisine gösterdiği ilgiyi de daha iyi anlamıştır; giderek beklentiye ve talebe dönüşen bu [itiraf] dinleme olayının gerçek anlamını keşfeder: Aşkından vazgeçmek, doygunluğa ulaşamamış arzusuyla savaşmak zorundadır. Sanki Cenevreli hanımın öne sürdüğü ilkelerin tutkusunu daha da şiddetlendirmesi gerekiyormuş gibi, hemen "Şövalyeden ayrılmam mümkün değil!" diye itirafta bulunur. D'Aydie'yle ilişkisi gibi en kişisel ve özel bir konuyu ele aldığında, sorularıyla muhatabını adeta sıkıştırır: Şövalye onun kalbi-

nin hâkimi eşi değil mi ve onları birbirine bağlayan arzu da manevi düzeyde sayılmaz mı? Karşılıklı sadakatleri ve bağlılıklarının bu saflık ve lekesizliği hayatlarına bir gerçeklik vermiyor ve ortak erdemlerine tanıklık etmiyor mu? Ayşe, D'Aydie'den ayrılmayı aklına sığdıramaz, ona karşı beslediği duygular buna izin vermeyecek kadar şiddetlidir. Hanım dostunun içinde yaktığı pişmanlık ateşinin acısını yaşar, ama böyle bir fedakârlığın mümkün olduğuna inanabilmesi için kendisine yardım edecek gücü nerede bulacağını bilemez. "Yanımda olsaydınız beni desteklerdiniz," diye yazar Mme Calandrini'ye, "bana öğütler verirdiniz ve böylece, sizin öğütlerinizle benim pişmanlığım belki de bana, aklımın mahkûm ettiği, ama yenemediği bu tutkuya hâkim olabilmem için gerekli cesareti verirdi."

Bu acı dolu mektuplara Mme Calandrini, Ayşe'yi ilişkisinin nasıl bir "skandal" olduğu üzerine tekrar düşünmeye davet ederek yanıt verir: Buna bir son vermek, ya bu ilişkiyi yasallaştırmak ya da koparmak gerekmektedir; düşüncesi bile Ayşe'yi hâlâ isyan ettiren vazgeçişin ötesinde, başka yaşama nedenleri aramak gerekmektedir. Ayşe, Mme Calandrini'yle yazışmasını kesmeyi düşünmemiş görünüyor; içindeki mutlak hakikat ihtiyacıyla sırlarını açmakta iyice ileri gitmiş ve dolayısıyla [Cenevrelinin suçlu saydığı] bu tamamlanmamışlık duygusunun daha etraflı araştırılmasına çanak tutmuştur.

Mme Calandrini'nin yeğeni ve kızı Henrietta Knight ve Madeleine Rieu'nün Paris'teki ikametlerinde Ayşe kendisi için çok zevkli ve değerli saatler yaşar, fakat Mme Knight'ın evinde [İngiltere'den tanıdığı] o oyunbozan ve "dört kurt kadar obur" Milady Jersey'le tekrar karşılaşmaktan hiç memnun kalmaz. Sık sık ortada görünmeyişi, can sıkıcı yemek sonralarından dolayı kendisine sitem eden Berthier de Sauvigny'yi hayal kırıklığına uğratır. "Görünüşe göre ona karşı sık sık bu haksızlıkta bulunacağım," diye

durumu kabul eden Ayşe, o zaman bu uyuşuk âşığından, onu Mme du Deffand'a takdim ederek kurtulmayı düşünür. Güzel Markiz'e, ahlak hocalığı taslayan bu ukala hukukçu kadar uzak hiç kimse yoktur. Ayşe'nin niyetini öğrenen Mme du Deffand işi alaya alır; Berthier'yi kabul etmeye bir koşulla razı olur: Dostu, yargıcın Büyük Yüzyıl[5] usulünce taktığı perukasının düğümlerinden bir kademlik kısmını kesecektir. "Bu büyük operasyonu denemek isterim elbette," der Ayşe, "ama korkarım başaramam. Adamcağızın bütün ağırlığı, yeteneği ve zarafeti o muhteşem düğümlerde zaten!..."

Yeni maliye nazırı, Pelletier des Forts'un kemer sıkma politikasından vazgeçerek, rant gelirlerindeki kesintilerden en çok etkilenen özel kişilerin durumunu düzeltmeye ağırlık verir. Sophie, Ayşe'nin onun adına yatırmış olduğu ana para üzerinden yüz elli lira daha fazla gelir elde eder. Ayşe de kendisine "sekiz yüz kırk lira geri verildiğini" yazar. Ancak memnuniyeti, Ferriol'lerin geri ödemelerden yararlandırılmaması yüzünden yarım kalır. Bu "unutkanlık" Mme de Ferriol'ün biraz safrasını kabartır. Mme de Tencin'e gelince, "akla gelebilecek tüm önlemlere", nazır M. de Machault nezdindeki tüm entrikalarına karşın, "ona sadece üç yüz lira geri ödenmiştir". Öfkesinden yanına varılmıyor, diye ekler Ayşe ve hırçınlık ve terslikleri "gözdesi" Mme d'Ogny'yi bile esirgemiyor...

Güzel hanımlar arasında yeni bir moda peyda olur. Arabalı uşaklı, ama makyajsız ve sade giysiler içinde, kiliseye gitmek için biraraya gelirler. Hep yeni heyecanlar peşinde olan bu sosyete kuşları, böylelikle bir ölçüde Hıristiyan ahlakıyla barışmaya çalışmaktadırlar. "Mme de Gontaut, Mme d'Alincourt, anne ve gelin de Villars, Mme Ma-

---

[5] On yedinci yüzyıl; özellikle Kral XIV. Louis'nin dönemi. "Klasik yüzyıl" (ç.n.).

reşal d'Estrées, hepsinin suratları dindarlıktan buruş buruş," diye alay eder Ayşe. Kendisi sahiciliğe çok önem verdiğinden bu tür gösteriş sofuluğuna kalkışmaz. Hele bu gösteriş dindarlığının adı geçen hanımları her zamanki entrika ve dedikodularını yürütmekten alıkoymadığı da ortada olduğuna göre... Örneğin, Düşes de Duras, Théverard ile Matmazel Antier'den, Chassé'yle birlikte söylemesine izin koparmak suretiyle, Matmazel Pélissier'yi Opera'ya kabul ettirmeyi başarmıştır. Fakat temsilden sonra düşes büyük merdivenden inerken "yuhalandı," diye anlatır Ayşe, ayrıca "Matmazel Pélissier'nin oyununun bir felaket olduğunu" da belirtmeden geçmez.

1728 Haziranında D'Aydie, XV. Louis'nin bir süre kalacağı Compiègne'dedir. Ayşe ile Marie-Angélique birkaç günlüğüne Ablon'a gitmişlerdir. Paris'e dönünce Ayşe, D'Argental'e annesinin oğlunun yokluğundan yakındığını ve kendisini hemen o akşam yemekte görmek istediğini haber verir.

– Kendisini boşlamanıza üzülüyor.

– Bu akşam ertelemeyeceğim çok önemli bir işim var, der D'Argental.

– Bazen ödev eğlenceden önce gelmek zorundadır, anneniz Madam'ın yemeğinde mutlaka sofrada bulunun.

Fakat Ayşe'nin ısrarı çok aksi ve kırıcı bir yanıtla karşılık görür. Ayşe bunun ne olduğunu söylemez, yalnızca kendisini perişan durumda bulan Pont-de-Veyle'e olayı, "Bana öyle sert ve ters bir şekilde yanıt verdi ki kafama bir şeyle vuruldu sandım," diye anlatır. "Bundan böyle," diye ekler gücenmiş olarak, "M. d'Argental'i kendisi için değil, kendim için seveceğim."

Dargınlık sekiz gün sürer; sonra bir akşam sofrada Ayşe, kadehini D'Argental'in sağlığına kaldırır ve hiçbir şey söylemeden onu öper. "O zamandan beri aramız çok iyi." Dostluklarında meydana gelen bu tökezleme, artık yaşadı-

ğı aile hayatının tadı tuzu da iyice kaçmış olduğu ölçüde Ayşe'yi daha derinden etkilemiştir. Mme de Ferriol "zavallı elçiden bile daha geçimsiz olmuştur".

Temmuzda Embrun başpiskoposunun kardinalliğe terfi edeceği söylentisi yayılır. Fakat Konsili izleyen olaylarla ruhen yıpranan başpiskopos hasta düşer. "Büyük bir üzüntüye kapıldık. Kardinal şapkasını almak üzereyken ölmek çok yazık olurdu doğrusu," der Ayşe ve hasta iyileşince de "Umarım onu kardinal olarak görürüz," diye ilave eder. Ayın sonunda Bourbon dükünün Charlotte de Hesse-Rheinfeld'le düğünü yapılır; gelinin gençliği ve cana yakınlığı -henüz on dört yaşındadır- Ayşe'yi adeta büyüler. 28 Temmuz'da kraliçe, "Madam Üçüncü"yü doğurur. Ayşe bir "mektup-gazete" için "muhabirlik" yapar: "Kral küçük prensesi cesaret ve kibarlıkla karşıladı. Kraliçeye, 'Hiç üzülmeyin kadınım, nasıl olsa on ay sonra bir oğlumuz olur!' dedi." Comédie-Française'de Pradon'un trajedisi *Régulus* sahneye konmuştur. Baron'un duygulandırıcı oyunu Ayşe'yi gözyaşı dökecek derecede heyecanlandırır. Aktör yetmiş beş yaşında, hâlâ benzersizdir. "Onun yaşlılığını içim burkularak düşünüyorum: Onun parladığı bu rolleri ileride kimler oynayacak acaba?..." Dine dönen sosyete hanımlarının Hıristiyanlık ödevlerini yerine getirmelerine yardımcı olmak üzere, üst üste, bir *Iyi Günah Çıkarma Talimatı* ile bir *Sofuluk El Kitabı* yayımlanır. Ayşe, "artık ruj sürünmüyorlar, bu da onlara pek yakışmıyor," diye hükmünü verir.

Sabah tuvaletini yaparken aynası onunla başka türlü konuşur. "Beni görseydiniz çok değişmiş bulurdunuz Madam, ama ben bu yüzden hiç tasalanmıyorum. Eğer bütün kadınlar güzelliklerinin uçup gidişini görmekten, benim azıcık güzelliğimi kaybettiğim için duyduğum üzüntüden daha fazlasını duymasalardı, bayağı mutlu olurlardı," diye yazar 1728 yazı sonunda. Oysa Ayşe şimdi hiç de daha az

güzel değildir; aksine, doğal güzelliği olgunluğuna erişmiştir. M. de Ferriol de aynı kanıdadır ve tanıdığı en güzel altı kadının portrelerini yaptırmaya karar verdiğinde, Ayşe de listesindedir. Konağın efendisinin bu hoş ve şaşırtıcı kararı, uyuklayan konağa bir süre için tekrar belli bir canlılık getirecektir. Böylece ev sahibi en yüksek beğeniye göre dayanıp döşenmiş özel dairesine Mme de Noailles, Mme de Parabère, Mme de Montbrun, Düşes de Lesdiguières ve Ayşe'yi davet eder; Paris'te olmadığı anlaşılan altıncı seçilmiş güzel Matmazel de Villefranche için de on beş yaşındayken yapılmış bir portresinin kopyasını ısmarlar. Şen şakrak genç kadınlar Augustin de Ferriol'ün projesine memnuniyetle katılırlar: Sıra ile bir masaya dayanarak poz verirler, ressamın çalışmasını seyrederler, renklere bayılırlar. Hepsi aynı boyutlarda olan tablolar tamamlanınca, M. de Ferriol bunları güzel modellerine armağan eder. Herhalde Paris üzerinde esen sofuluk rüzgârının etkisiyle olacak, M. de Ferriol, Ayşe'nin "bir Vesta rahibesi ya da manastıra yeni girmiş bir rahibe çırağı" olarak resmedilmesini istemiştir. Perukasından kurtulup serbest kalmış saçlarını mavi bir başörtüsü toparlar. Gözleri göğe dönük, bir yerden esin alıyormuş gibi gülümser. Sonuç Ayşe'nin hoşuna gider, sevinir, resmi kendine çok benzer bulur ve ressamdan, Mme Calandrini'ye göndermek üzere bir kopyasını yapmasını rica eder.

Güz başlarında Ayşe, Ablon'da, Mme de Ferriol ve şövalyeyle birlikte avcılık yapmaktadır. Yeniden kendini hemen hemen mutlu hisseder. "Onu vicdanım rahat olarak sevebilseydim ne kadar mutlu olurdum!" D'Aydie tekrar evlenmekten bahseder. Onu kendine bu denli yakın hissedince, Ayşe de hayal kurmaya başlar. Ama çok geçmeden güçlükler tekrar aklına gelir, yenilmesi imkânsızdır bunların ve Mme Calandrini'nin telkin ettiği vazgeçme ödevi de yine bilincine çıkar ve onu "sıkıntı ve kaygıya

boğulmuş" bir halde bırakır. "Cesaretim yok," diye yazar dostuna ve hâlâ inanmak ve kendini savunmak için ekler: "Benim aklım, sizin öğütleriniz, Tanrı'nın lütfu, tutkumdan çok daha az etkili oluyor. Tanrı her şeyin hâkimidir, ben umudumu ona bağlıyorum." İlk olarak D'Aydie, Paris'e döner, alayı kraliçenin Paris'e giriş törenine katılacaktır. 4 Ekim 1728'de Ayşe, kraliçenin kenti ziyaretinde hazır bulunur. Dük de Gesvres, kraliçeyi Conférence kapısında karşılar. Marie Leczinska, Paris'i ilk kez görmektedir. Bir "muhabirin" deyimiyle "kısa boylu, tombuldan çok zayıf", ama nazik ve güleryüzlü genç kraliçe yolunun üzerinde toplanmış kalabalığın gönlünü fetheder. Yine de alkışlar gözlemcilere hayli ılımlı görünür ve polisin ajanı "gasteciler", âdet uyarınca halkın üzerine para saçıldığında homurtular yükseldiğini rapor edeceklerdir. "Bol para saçarak halkı aldatmak istiyorlar." Buna karşın, kraliçenin nazik tavırları etkisini göstermiştir. Notre-Dame'da durur, büyük törenlere özgü başlık ve asasıyla Kardinal de Noailles tarafından karşılanır. Sonra Fransa Krallığı'na yakında bir veliaht ihsan etmesi için Tanrı'ya yakarmak üzere Sainte-Geneviève Kilisesi'ni ziyaret eder. Kardinal de Noailles da üç günden beri inananlardan dualarını kraliçeninkilerle birleştirmelerini istemiştir. Paris başpiskoposu o sırada yeniden göze girme, en azından kabullenilme durumundadır. Birçok kez saf değiştirdikten sonra Kardinal de Fleury'nin isteklerine nihayet boyun eğmiş ve *Unigenitus* yasasını tanımıştır.

28 Ekim'de genç kralın çiçek hastalığına tutulduğu haberi gelince, Paris derin bir endişeye kapılır. Salgının 1723'teki kadar şiddetli olmadığı anlaşılır. D'Argental de Ablon'da bulunduğu sırada hastalığa yakalanmıştır. Ayşe büyük bir korku içinde ona kardeşi gibi bakar. Hasta çabuk iyileşir, ama yüzünde korkunç hastalığın izleri kalır. "Burnu yara izlerinden delik deşik, biçimsiz ve küçücük

kaldı." Neyse ki kaşları ve kirpikleri zarar görmemiştir. Ayşe hastalık boyunca başucundan ayrılmaz, "sanki Aşk tanrısıymış gibi" etrafında dört döner.

M. de Ferriol'ün bacanağı M. Blondel de Jouvencourt birkaç gün konakta kalır. Martinique'ten gelip yeni atandığı "Kralın Kadırgaları'nın[6] vekilharçlığı" görevinin başına geçmek üzere Marsilya'ya gitmektedir. Onun uğramasının yarattığı telaştan yararlanan Ayşe memnuniyetle ortadan çekilip ev aramakta olan Mme du Deffand'a yardıma gider. Birkaç eve bakarlar, fakat birlikte geliş gidişleri dedikodulara neden olur ve Ayşe'nin Ferriol konağını terk etmeye karar verdiği söylentisi yayılır. Söylenti D'Aydie'nin bile kulağına gider, ama Ayşe kuşkularını giderir. "Şövalye endişeliydi."

Mme du Deffand o sırada, Ayşe'nin öğütlerini dinlemiş olsaydı belki de içine düşmeyeceği, perişan ve ne yapacağını bilmez bir durumdadır. Çok serbest bir hayatın hiç olmazsa dış görünüşünü biraz ahlaka uydurmak için, babasının evine göndermiş olduğu kocasıyla tekrar ilişki kurmak, hatta bu geri çağrılışa bir tür ortak hayata geri dönüş görünümü vermek istemiştir. Ayşe ona planını uygulamakta acele etmemek ve barışmalarının açıklanmasından sonra kocaya "altı aylık bir çıraklık dönemi" tanımak tavsiyesinde bulunmaktaydı. Fakat Markiz "işi aceleye getirdiğinden", karı-koca önce "altı hafta birbirlerine dünyanın en sıcak sevgisini göstermişler", fakat sonra "can sıkıntısı", daha sonra da "tiksinme" geri gelmiş ve çok geçmeden Markiz, kocasını tekrar kovmuş, üstelik bunu bir daha barışmayı imkânsız kılacak dürüst olmayan manevralarla yapmıştır. Ayşe "kullandığı yöntemlerin ne kadar aşağılık olduğunu yüzüne vurmuş" ve ona karşı üç hafta soğuk

---

[6] *Les Galères:* Kürek mahkûmlarının çalıştırıldığı gemiler ve bunlarla ilgili idari birim (ç.n.).

davranmıştır. "Çok ağladı, ama hiç aldırmadım." Sonunda Ayşe tekrar Markiz'e dönerek düşüncesini açıkça söylemiştir: "O aşağılık tutumunuzun sonucu şu ki artık kimseyle birlikte yaşayamazsınız." Fakat ders hiç etkili olmamıştır: Markizin aşk resmigeçidine devam etmek üzere geri çağırdığı eski bir âşığı da onu hemen tekrar terk eder. "Halkın diline destan oldu kaldı," diye yazar Ayşe: "Herkes onu kınıyor, âşığı hor görüyor, hanım dostları terk ediyor ve o, bu işin içinden nasıl çıkacağını bilemiyor." Ayşe ilk kez böyle, gözler önünde sergilenen bir uçarılık örneğinde, paradoksal bir beğenilme arzusunu analiz etmektedir.

Aynı zamanda yine sırdaşı olduğu Mme de Parabère'e karşı daha hoşgörülüdür. "Sultan", belki duyguca daha sığ olduğundan, Mme du Deffand'ın düştüğü çelişkilerden kaçınabilir. Âşığı D'Alincourt onu bir başkası için terk etmiştir. Bu yüzden tam sekiz gün kırılan izzetinefsinin acısıyla atıp tuttuktan sonra, daha önce Düşes de Duras ve Matmazel Antier'nin âşığı olan M. de La Mothe-Houdancourt'un kollarında kendini avutur. Adamı Parabère konağında tekrar görmüş olan Ayşe, "Kolu bacağı oransız upuzun bir adam, yaşlı bir ata benziyor," diye yazar. Adamı "geveze ve Adonis gibi kendini beğenmiş, fakat aslında oldukça iyi bir insan" olarak değerlendirir. Ayşe'nin ünü ise artık akıllı ve erdemlidir.

– Metresimin değil de karımın arkadaşı olmanızı yeğlerdim, der yeni Adonis, biraz endişeli bir tavırla.

Mme de Parabère, sevgilisinin içini rahatlatmak için, Ayşe'yi "iltifatlara" boğarak gülümser:

– Matmazel Ayşe asla kimsenin etlisine sütlüsüne karışmaz ve ben, onu çok çok severim.

D'Aydie de oradadır ve daha da açık konuşur:

– Dostumuz ne yobazlara danışmanlık ne de diğerlerine yargıçlık yapar.

Ayşe, böylece Sultan'ı ziyarete tekrar geldiğinde, La Mothe-Houdancourt daha rahatlamış gözükür.

Mme de Villette, Paris'e gelmiştir; sağlık durumu sık sık bakım gerektirmektedir. Ayşe çabalarını iki ev arasında paylaştırır. Milady ona "küçük hanım" hakkında haberler de getirmiştir, küçük kız "gayet nazik" olmayı sürdürmektedir ve Ayşe çocuğunu görmek için şiddetli bir arzu duyar; fakat boş kesesi bu umudu ister istemez erteletir.

Mme de Tencin taşınmıştır, artık Vivienne Sokağı'nda oturmaktadır. Ayşe'ye hıncı hâlâ derindir. Ferriol konağına her davet edilişinde, karşılaşmamak için Ayşe'nin evde olup olmadığını sorar. Bu "açık savaş" Mme de Ferriol'ü rahatsız eder, Ayşe'yi kardeşiyle barışması için sıkıştırır.

– Bunu ben de isterdim madam, zira sizinle ilgili olan her şey benim için saygıya layıktır; ancak Mme de Tencin'le barışmak için işte bu dediğimden başka nedenim yok.

– Ondan özür dileyin, diye ısrar eder Marie-Angélique.

– Kendimi öbür yanağımı da uzatacak kadar dindar hissetmiyorum. Bana kapısını kapattığı için mi ondan özür dileyeyim?

– Herhalde şu La Fresnaye olayı hakkında düşüncesizce konuşmuş olmalısınız..

– Sadece bunun dünyanın en talihsiz olayı olduğunu ve hiç kimsenin bir delinin gelip kendini evinde öldürmesine karşı güvencede olmadığını söyledim, diye inatlaşır Ayşe.

– Ama herhalde hakkında kötü konuştuğunuza dair bir şeyler Mme de Tencin'in kulağına gitmiş olmalı...

– Öyleyse üzgünüm; çünkü bu, onun hain ve sinsi dostları olduğunu gösterir.

Ayşe ile Mme de Tencin'in ilişkileri her zaman karışık ve olaylı olmuştur. Ayşe anılarında nereye kadar yoklarsa yoklasın, Claudine-Alexandrine'in kendisini hiçbir zaman

sevmemiş olduğunu pekâlâ hisseder. Şimdi bu antipatiye gerekli karşılığı verebilecek durumdadır. Gösterdiği direnç, "hayatın dikenleri," dediği şeye karşı geliştirmeyi başardığı irade gücünün kanıtıdır. Artık şunun bunun elinde maniple edilen, istemediği şeylere zorlanan biri olmayı reddetmektedir. Mme de Ferriol'e karşı ödevlerinin son derece bilincindedir; onu yalnız bırakmamak için sık sık D'Aydie'ye ya da Mme de Parabère'e ziyaretlerini kısa keser. Onun hırçın "sayıklamalarına" tahammül edemez, geçmişteki entrikalarından üzüntü duyar, fakat Marie-Angélique çocukluğunun en başta gelen kadın simasıdır. Dolayısıyla, huy ve mizaç taşkınlıklarından, iyi-kötü "hava" olaylarından olabildiğince korunmaya çalışarak, "yerini bu evin saçaklarının altında seçmeyi" kabul etmiştir. Fakat öbür kızkardeşe gelince, o kadar haince entrika ve kuşkulu manevradan sonra, onun kaprislerine boyun eğmeyi kesinlikle reddedecektir.

D'Aydie onu elinden geldiğince teselli etmeye çalışır, fakat birlikte oluşları sık sık Ayşe'nin görevleri yüzünden zarar görür.

– Sadece hayatınıza keyif ve rahatlık vermek isterdim, der Ayşe bazen, ki başka hiçbir şeyi tercihe değer bulmayasınız...

– Tek istek ve amacım hayatımı sizin yanınızda geçirmektir, diye yanıtlar şövalye.

"Bunu ikimiz de o kadar istiyoruz ki," diye içini döker Cenevreli dostuna, "ama şövalyenin mal varlığının durumu aşılmaz bir engel!" Eğer D'Aydie evlenmek için yeminini geçersiz saydırırsa, Malta Şövalyeliği'ne bağlı gelirlerinin kaybını ailesi asla karşılamayacaktır. Oysa Ayşe iyi bilmektedir ki şövalyenin sosyal statüsünü koruması lazımdır. D'Aydie'nin *alter ego*'su Şövalye de Froulay'e, "onu, benimle evlenmesine katlanamayacak kadar seviyorum," demiştir. Fakat içinde "savaşılması çok zor isyan duyguları" da kaba-

rır. "Belki de Tanrı halimize acır," diye umut eder, Tanrı'nın bir inayetiyle D'Aydie'nin ana-babasına onların yardımına koşmak fikrini ilham etmesinin hayalini kurarak... Ayşe'nin din duygusu pek gelişmiş değildir, sadece hayatını bir başkasının gözetimi altına koymak ve haklı ve huzurlu bir insan ilkişkisi için de Tanrı'ya bel bağlamak ister.

1729 yeni yıl hediyeleri onun için üzücüdür: "Herkes bana hediye veriyor, bense kimseye veremiyorum." Yine de Mme Calandrini için "ateş rengi" küçük bir bağa kutu seçmiştir. "Bir gün bu kutudan bir tutam tütün [enfiye] çekmek zevkinden kendimi alıkoyamadım, siz de çektiğiniz zaman, onun dünyada sizi en çok seven kişi tarafından da kullanılmış olduğunu söyleyesiniz diye..."

Sophie'yi Sens'a göndermeye ocak ayında karar verir; kendisi de gitmek ister, ama Sophie'nin tek başına gitmesi daha az masraflı olacaktır. Hizmetçisinin yokluğuna, teyzelerinden birinin hastalığını bahane gösterir. Sadık Sophie on beş gün sonra döner. D'Aydie ile Ayşe onu çocukları hakkında soru yağmuruna tutar, anlattıklarını can kulağıyla dinlerler. Sophie tüm manastırın sevgilisi olmuş şen şakrak, nazik ve uysal bir küçük kız portresi çizer. Dört dişinin çekilmesi gerekmiş, Célinie operasyonda büyük bir cesaret örneği vermiş ve rahibeler kendisini kutladıklarında, "Neden ağlayayım ki onları çekmek nasıl olsa gerekli değil miydi?" diye karşılık vermiştir. Ayrıca Sophie'ye "büyük dostunu" görememekten dolayı ne kadar üzüldüğünü de fısıldamıştır. Fakat ona bütün iyiliklerinden dolayı teşekkür etmekte ve "uslu bir çocuk olup derslerini iyi öğrenmek için elinden geleni yapacağına" söz vermektedir. Ayşe özlemle içini çeker: "Zavallı küçüğüm, galiba şimdiden insanlara sevgiyle davranmak ihtiyacını hissediyor.."

Célinie'nin uzakta oluşu ana-babasında, içinde yaşadıkları toplumda rastlanandan daha iyi dışa vurulan, hatta

daha güçlü bir şefkat ve özen duygusu geliştirmiştir. Mme de Villette sayesinde Célinie'ye bir soy ve bir statü vermişlerdir; küçük kız toplum için Lord Bolingbroke'un yeğeni "Miss Black" olarak kalacaktır. Fakat gelecekteki durumu onları kaygılandırır; önceden güvenceye almak için ona bir drahoma oluşturmayı görev edinirler. Bununla daha çok D'Aydie uğraşır. Bu drahoma kıza, "rahibe olmak istemediği takdirde taşrada iyi bir evliliğin yolunu açacaktır". Ayşe aslında kızının rahibe olup manastırda kalmasını istemez; ona, kaderin kendisinin gerektiği gibi yerine getirmesine izin vermediği eşlik ve annelik rolünü uygun görür. "Tanrı ömür verirse kırk bin lira rantı olacak. Şövalye şimdiden sadece onun adına iki bin ekü yatırım yaptı. Ama belli olmaz ki! Bizi kaybetmek felaketine uğrarsa, onu D'Argental'e emanet ederim."

1729 kışı olağanüstü sert geçer. Seine Nehri buz tutar. Paris'te meydanlarda, sokak kavşaklarında ve büyük caddelerde, esnaf kethüdası[7] ve belediye görevlileri büyük ateşler yakturırlar. Ferriol konağında şömineler yanar, koca Alman sobaları sıcaklığı her yana dağıtır. "Madam" her zamankinden de "çekilmez"dir; fakat Ayşe "mutlu olmak için büyük bir ciddiyetle artık hiçbir şeyi kendine dert etmemeye çalışır". Arkadaşlarıyla birlikte, "Kraliçe Gezisi'nin ağaçlı yollarında", "Polonya usulü kürklere bürünmüş güzel hanımları dolu dizgin uçuran" sekiz atlı kızağın katıldığı bir yarışmayı seyreder.

Soğuk, Tuileries'deki konserlere ara verdirmiştir, fakat daha marttan itibaren hanımlar beyaz tafta veya muslinden volanlı roblarını tekrar çıkarırlar. Ayşe saçlarını ensesinde toplar, alnını açar ve saçına yeniden moda olan sorguçlardan takar. Hanım arkadaşları saçlarını "uyuyan kadın" ya

---

7 *Prévôt des marchands*: Belediye başkanı. Kentin yönetimi ticaret ve zanaat erbabının elinde (ç.n.).

da yüzü çevreleyen dört lüleyle, "ikircimli" tarzında yaptırırlar. Ayşe'nin bu dönemden kalma bir portresi daha vardır; onu ince ve narin bir kadın olmuş haliyle gösterir. Hâlâ ahenkli olan yüz hatları biraz gergindir, onların vaktiyle yumuşak ve neşeli olan ifadesini dizginler gibi görünür; bir tür yorgunluk ve bezginlik çukura kaçmış gözlerini şakaklara doğru çeker ve bakıştaki gülümseyişi gölgeler. Vaktiyle rahat ve ihtişamlı olan duruş ve edası sanki biraz daha tereddütlü olmuştur. Sadece saçına takılmış sorguç, içindeki acıyı güçlükle saklar gibi görünen bu siluete somut ve sağlam bir unsur ekler.

Martta Kardinal de Fleury, Cizvitlere 1716'dan beri ellerinden alınmış olan vaaz verme ve günah çıkarma yetkisini yeniden tanır. Fakat bir "gasteci", "iki taraf arasında barışın samimi olmadığını" kaydeder. Perhiz ayı da geldiğinden, kürsüler ve günah çıkarma hücreleri ateşli çekişmelere konu olur, bu da inananları oldukça eğlendirir.

Mme de Tencin ile Ayşe'nin ilişkilerinde değişen bir şey yoktur. Ayşe "sessiz" ve "özür dilememekte kararlı" durur. "Zaten yeteri kadar efendisi varken gönül rızasıyla bir tane daha edinmesi anlamsızdır." Mme de Ferriol bu aile içi anlaşmazlığı yatıştırmasını o sırada Paris'te bulunan Embrun başpiskoposundan rica eder. Piskopos bir gün Ayşe'ye bu konuda öğüt vermeye başlayınca, Ayşe şaşırır: "Bütün bu can sıkıcı olayların size kadar gideceğini düşünmemiştim Monsenyör!" Fakat doğal otoritesi kendisini irkiltmeksizin etkileyen başpiskoposu dinler. Onun, durumuna gösterdiği ilgi güvenini yerine getirir ve çekmiş ve çekmekte olduğu bütün sıkıntı ve dertleri yavaş yavaş ona açıklamayı başarır. Piskopos, kızkardeşiyle konuşup bir daha Ayşe'yle uğraşmamasını isteyeceğine söz verir. Mme de Tencin'in içerleyişi şiddetli, ama aynı derecede belirgin bir temelden yoksundur. Kardeşi, davranışlarının kendisi için ne denli küçültücü ve Mme de Ferriol için ne denli

üzücü olduğunu açıkça önüne koyar. "Bütün bunlar yersiz ve gereksiz. Elbette Ayşe karakter sahibi bir insan, ama dürüst ve sözünün eri de..." Claudine-Alexandrine karşılık vermek ister. Piskopos bütün yakınmalara son vermek için onu susturur. Bu görüşmede aralarında neler geçtiği, bilmediğimiz biri tarafından kendisine anlatılan Ayşe, bunu Mme Calandrini'ye de aktarır ve sözü bağlar: "Başpiskopostan memnunum, kalbinin iyi olduğunu biliyorum, onu hayatım boyunca sevecek ve takdir edeceğim."

Uzaktaki dostuna sık sık eski hayatındaki ahlaki dağınıklık ve gevşeklikten yakınır: "Keşke siz Mme de Ferriol olsaydınız, bana erdemi öğretirdiniz. Dostum olmanıza ne kadar seviniyorsam, sizi elimden kaçırmış olmama da o kadar üzülüyorum; bu iki duygu beni harap ediyor." Bazen basit çıkarcı davranış ve yalanlardan bıkmış olarak derin bir buruklukla konuşur: "Beni o kadar zor beğenir ve zor geçinilir yaptınız ki hep öfke içindeyim. Neden bütün bu kalpler sizinki gibi yaratılmamış? Ne sarsılmaz bir dürüstlük var bunlarda ne bilgelik ne de tatlı bir söz veya adalet... İnsanlarda her şey görünüşten ibaret: En küçük vesileyle maske düşüveriyor. Dürüstlük sadece havası için takındıkları bir sözcük. Adaletli görünüyorlar; ama bu, yalnızca başkalarının davranışlarını eleştirmek için... Tatlılıkları aksilikten, cömertlikleri müsriflikten, sevgi ve şefkatleri zaaftan başka bir şey değil." Ayşe kafasında bayağı önem verdiği bir proje kurmuştur: Sens'a, manastıra çekilmek. Böyle bir inziva ona, Mme Calandrini'nin dindarca öğütlerine uygun gibi gelir; hem sonra, Célinie de yanında olunca, belki D'Aydie'den ayrılmayı taşıyabilecek cesareti de bulacaktır. Aslında tam bir kopma değil, kendisini Mme de Ferriol'ün zorlayıcı isteklerinden kurtaracak bir başka yaşama biçimi düşünmektedir.

Mayıs 1729'da [Paris başpiskoposu] Kardinal de Noailles ölür, yerine Kardinal de Vintimille geçer. Molinistler du-

rumlarını sağlamlaştırmış görünürler. Ancak o ilkbahar Embrun başpiskoposunun konumu nazikleşmiştir. Birkaç aydan beri kardinallik adaylığı için destek kazanmaya çalışmaktadır. Fakat Fleury de onun bütün planlarını boşa çıkarmaya uğraşır. Tencin'i *"Unigenitus* yasasını iman ilkesi olarak ilan etmek için diğer bazı piskoposlarla birlikte komplo kurmakla" suçlar. Roma'ya şöyle yazar: "Ondan daha az yaka silkilmeyen bir de rahibelik kaçkını kızkardeşi vardır; bu kadın dünyanın en entrikacı yaratığıdır. Şimdi de Paris'te tamamen yasadışı toplantılar düzenlemektedir." Gerçekten de yine bir şeyler yapma ihtiyacının etkisine kapılmış olan Mme de Tencin, yeni bir *bréviaire*[8] formülünün yerinde olup olmadığını incelemek üzere bazı yüksek rütbeli Kilise yetkililerini ve ilahiyatçıları etrafına toplamaktadır. Bu Molinist meclisleri Jansenist protesto gösterilerini tahrik eder; bunlar, o sırada gizli olarak yayımlanmakta olan *Kilise Haberleri* adlı dergilerinin sayfalarında, her hafta hükümetin tarafgirliğine dair sert taşlamalar yayımlarlar. Kafası kızan Fleury, Mme de Tencin'in evini polis hafiyeleriyle gözaltına aldırır; bunlar eve girip çıkan herkesin adlarını kaydederler: "Sayın Başkan de Ferriol saat bir ile iki arasında eve girdi... Şair M. de La Motte, sonra M. de Fontenelle orada yemek yediler..."

Rezaletten korkan Mme de Ferriol, o kadar zamandır geri attığı Pont-de Veyle seyahatini bu kez öne almak ister. Fakat sağlığı iyice bozulmuş olan Mme de Villette ağustos sonunda geleceğini haber verir. Onun gelişi Dauphiné'ye gidiş planını bozar. Sonunda Milady, Ayşe'ye, ekimde orada olmayı umduğu Sens'a, yanına gelmesini önerir. Ayşe, Mme Calandrini'ye, "Böylece sizi görmek mutluluğuna kavuşacağım," diye yazar.

---

[8] Her gün her saat okunacak metin ve duaları, yapılacak ibadetleri gösteren "ibadet el kitabı" (ç.n.).

Nihayet, 10 Ağustos'a doğru yola çıkarlar. İlk mola, Mme de Villette'in gerektiği gibi karşılanmaları için adamlarına emir verdiği Marcilly'dedir. Sonra, Troyes, Dijon ve Châlon-sur-Saône molalarında otellerde konaklarlar. Buralarda kendilerine çok iyi davranılır ve hizmet edilir, fakat yol yorgunluğunu pek üzerlerinden atamazlar. Pont-de-Veyle'e vardıklarında Ayşe ateşinin çıktığını hisseder. Cenevre'ye doğru yola devam etmek istemektedir, fakat Mme de Ferriol onu caydırır. "Hastasınız, ya humma ya da çiçek, burada biraz dinlenin." Böylece Ayşe, Mme de Ferriol'ün yerleşmesini sağlamak ve aile evinde onlarla buluşacak olan Antoine de Pont-de-Veyle'in gelişini beklemek üzere bir süre oyalanır. Antoine'ın geldiği akşam Mme Calandrini'ye, "artık serbestim, yakında yanınızda olacağım," diye yazar.

Lyon'da, hanımı vaftiz annesi olan *sénéchal*[9] de La Ferrière'in evine konuk olur; oraya, kendisi için Périgord'da bulunan D'Aydie'den bir mektup gelmiştir bile. Şövalye mektupta Mme Calandrini için nazik, ama biraz resmi bir kibarlık ifade eden sözler kullanmaktadır. "Dostunuza derin saygılar... Sizin düşünüş tarzınızda ve benimkinde o kadar duygudaşlık var ki, emin olsun, sizin ona karşı beslediğiniz duyguları ben de paylaşmamazlık edemem."

Tarafsız kalmaya ve Mme Calandrini'nin söylemine asla ters düşmemeye çalışırsa da Ayşe'nin Cenevre'ye yaptığı bu ziyaretten endişe duymuyor değildir. Ayrılık da tereddütlerini derinleştirmektedir ve sevgilisine ikinci mektubu daha büyük bir kaygıyı açığa vurur: "Mme Calandrini'ye deyin ki anısının bıraktığı etkiler için kendisine büyük bir minnettarlık duyuyorum. Erdeme duyulan ilgi ve

---

9 Bazı illerde senyör veya kral adına bizdeki kadınınkilere benzer hizmetler gören yetkili (ç.n.).

sevgi gösterilen saygının ölçüsünde olmalıdır. Onun, sizin bana duyduğunuz sevgiyi mahkûm etmeyecek kadar haksever ve duygulu olduğuna inanıyorum. Ah, sevgili Ayşe'm, size olan bağlılığımı ona gerektiği gibi anlatabilseydiniz!... Söyleyin ona, hayatımda şimdiye dek sizi sevmediğim bir an bile olmadı, bundan sonra da olmayacak. Cenevre'de kalabildiğiniz kadar kalın, yokluğunuza daha az üzülürüm. Orada sağlığınızın güvenlikte olduğunu tahmin ediyorum. Ama dönüşün yorgunlukları beni düşündürüyor. Kendine iyi bak sevgili Ayşe'm ve beni sev; hayatımın mutluluğunun gerçek temeli bu."

Lyon ile Cenevre'nin arası otuz fersah kadardır; normal yolculuk iki gün sürer. Nantua'daki geçit en tehlikeli yerdir. Mola verdikleri Bellegarde'da, Ayşe ile Sophie çektikleri korkuları üstlerinden atarlar ve hemen ertesi gün posta arabasına binerler. Châtelaine'den sonra araba yavaş yavaş Cenevre'ye doğru iner. Yolcular gün batımından önce gümrük kapısından geçmek zorundadırlar, çünkü gece bastırır bastırmaz kentin kapıları "acımasızca" kapanır. Araba Rhône'u geçip kentin güzel konakların yükseldiği yamaçlarına ulaştığı zaman, Ayşe yorgunluğunu hissetmez olur. Puits-Saint-Pierre Sokağı'nda, ortaçağdan kalma eski bir evin önünde iner. Aileden biri gibi karşılanır. Ayşe bu ilk anı her zaman hatırlayacaktır. Dostunu "çevresinde kızları, bir kanapeye oturmuş" bulur. İlk kucaklaşmalar çok heyecanlı olur. Ayşe, Mme Calandrini'yi bağrına basar ve nihayet sevinçten ağlar, ağlar.

Ayşe'ye Cenevre güzel görünür. Hepsi sıra sıra ağaçlı olan sokak ve meydanların kenarlarında dar binalar sıralanır. Leman Gölü'nden esen rüzgâr kente doluşup han ve dükkânların işlemeli tabelalarını salladığı zaman buralar canlanır. Ayşe dinlenir; kendini genç ve masum gibi hisseder. Sanki "dertsiz, tasasız ve kaygısız" tekrar dünyaya girmektedir. Mme Calandrini ziyaretçisine o kadar arzu et-

tiği bu sakin ve huzurlu ortamı ruhuna sindirecek zaman bırakır; burjuva erdemlerinin gerçekleştiği mutlu ve rahat bir hayat tablosu sunar.

Ayşe'yi Chouilly'deki kır evine götürür. Hafif dalgalı tarlalar boyunca gezinti yaparlar. Ayşe küçük Rieu'lerle oynar; hele üç yaşındaki küçük Julie'ye bayılır. Mme Calandrini de onu gözler. Ayşe'ye duyduğu sevgi samimidir ve onu sevdiği için doğru yola yöneltmek istemektedir. Bir bakıma Ayşe, kurtarması gereken ruhu temsil eder. Gençliği elçinin sapık alışkanlıkları ve çevresinin çürümüş ahlakı yüzünden heba olmuş bir köle olan Ayşe, bir başkasına göre günaha daha eğilimli olmasıyla da uygulamak istediği ahlaki katılığı haklı kılmaktadır.

Gezintilerde ve yatmadan önceki saatlerde, sohbetleri daha güven verici olmuştur. Bir akşam Mme Calandrini genç kadını kendisiyle özel odasında dertleşmeye davet eder. Yakında ayrılacak olmanın heyecanı içinde Ayşe kendini koyverir. D'Aydie'ye olan aşkından, bu duygunun karşılıklı olduğundan, ona karşı sorumluluğundan, üstünden atamadığı bu sadık dostluktan uzun uzun söz eder. Adeta çırılçıplak soyunur, tüm ruhunu dostuna teslim eder. Gün ışığı azalmış, mobilyaların biçimleri gölgelerde erimektedir. Mme Calandrini hayatını Tanrı önünde düzene sokma vaadini hatırlatır.

– Ne yazık ki Madam, bunun için gösterdiğim çabalar beni öldürüyor.

– İlişkinizin skandal niteliğini sona erdirmek için hiçbir şeyden çekinmemelisiniz kızım.

– Şövalyeyle evlenmek çok uzak bir umut. O zamana kadar belki ihtiyarlıktan ölürüm. Dünyadan el etek çekebilirim.

– Dünyadayken de aynı şekilde, hatta belki daha iyi davranabilirsiniz; hem minnet borcunuz da Mme de Ferriol'ün yanında kalmanızı gerektiriyor.

Birdenbire bir soğukluk, buz gibi bir soğukluk Ayşe'nin yüreğini dondurur.

– Size bütün vaat edebileceğim Madam, zaaflarıma hâkim olmak için hiçbir şeyi esirgemeyeceğimdir. Ama Madam, bu, belki de benim hayatıma mal olacak!

Ayşe insanların, kendi kafasında tasarladığı doğruluk ve erdem fikirlerine uygun olarak yaşadıkları bu ülkeden ayrılırken anlatılmaz bir keder içindedir. Mme Calandrini' den ayrılmanın acısı derindir. Katı istekleri yüzünden ona darılmamıştır. Bu iyi dost, ona ilkelerine bağlı biri gibi görünür. Ayşe'nin gözünde o sıradışı bir varlıktır, en saygıdeğer erdemlere sahiptir ve kimseyi aldatamaz. Gel gelelim, yine de bu kadın onu umutsuzluğa düşürmektedir işte...

Ayşe hâlâ D'Aydie'ye olan aşkının esiridir. Célinie birlikteliklerini bütünler, taçlandırır. Bunun son aşaması ancak şövalyenin yanında yaşlanmak olabilir. Mme Calandrini'nin işe karışması bunu tartışma konusu yapmaktadır, ama "sonsuz erdeme sahip olmadıkça" direnemeyeceği bir aşkın gerçekliğini değil. Arabada titreyerek Sophie'ye sokulur; kız, hanımının kederini yola çıkışa atfeder.

Akşam tekrar Bellegarde konak yerine varınca, Ayşe otel odasında o korkunç görüşmeyi kafasında daha derinlemesine inceler. Mme Calandrini'nin kendisinden istediği fedakârlığın gerçekliğini görmemezlikten gelmesi artık mümkün değildir: D'Aydie'yi terk etmesi, evlenme hayaliyle oyalanmaktan vazgeçmesi, ivedilikle selametin yoluna girmesi gerekmektedir. "Bu kadar şiddetli bir tutkuyu, en tatlı ve en sağlam temelli bir dostluğu, böyle tüm canlılığı içinde kesivermek! Korkunç bir şey bu! Ölüm bile bundan daha kötü değildir!..." Dayanılmaz boğuntuyu yazıya dökmek onu biraz, çok az, yatıştırır. "Çaba göstermeye" söz verir, fakat "bu işten onuruyla veya sağ olarak kurtulabileceğinden" kuşkuludur. Ölüm fikri kafasını pek meşgul

etmez, fakat için için bilinçaltına yerleşmiştir. Ölüm sonsuz karanlık, unutma ve unutulma, ayrılmanın dayanılmaz acısı içinde başvurulacak son çaredir. Paris'e dönmekten korkar. Kendisini şövalyeye yaklaştıran her şeyden korkar, ama aynı zamanda ondan uzak kalmaktan mutsuzdur da. "Ne istediğimi bilmiyorum," diye yazar. "Neden benim aşkım yasak oluyor? Neden masum sayılmıyor?" Sorularına sadece sessizlik yanıt verir. O zaman, yüreğindeki derin yarayla, fakat dostunun erdemli isteğine direnmekten vazgeçerek, mektubunu bitirir: "Ayşe'nizi hatırlayın ve onun bağlılığından ve size duyduğu bütün saygıdan emin olun, o saygının sonu yoktur."

ONUNCU BAŞLIK

"Kendimle birlikte olamıyordum"

Ayşe, Pont-de-Veyle malikânesine tekrar kavuşunca, "Bilseniz buraların insanları sizinkilerden ne kadar farklı!" diye [Mme Calandrini'ye] Cenevre özlemini ifade eder. Başpiskoposun da Pont-de-Veyle'de bulunuşu, havaya Cenevre'de bilinmeyen bir resmiyet vermektedir. Sabah ayininden sonra Pierre de Tencin, bazı Cizvitlerle halvet olup uzun görüşmeler yapar. Yemekten sonra konuklar birkaç el *quadrille* oynamak için toplanırlar; Ayşe bunu, "beş on para için çekişme ve küsüşme" olarak yorumlar. Akşam, başpiskopos, Cizvit konukları ve Antoine yörede gezinti yaparlar. Ayşe ile Marie-Angélique, "biri okuma öbürü örgü için" evde kalırlar. Gezinenler dönünce, yerel müzisyenlerin "insanda kulak diye bir şey bırakmayan" konserini dinlemek üzere salona yerleşilir. Nihayet, Pont-de-Veyle senyörlerini ziyaret etmek için üşüşen "şehirli takımı" da

"hiç eğlendirici değildir". Dauphiné kethüdası[1] onuruna düzenlenen resepsiyon da en ağır ve sıkıcı tören havası içinde geçmiştir.

Fakat başpiskopos, Ayşe'ye dostça davranır; Sophie'yle birlikte kente indiklerinde araba ücretlerini ödemeyi teklif eder. Cenevre yolculuğu ve Mme Calandrini hakkında onunla uzun bir görüşme de yapmıştır. Ayşe bundan dolayı ona minnet duyar, çünkü sorduğu sorularla tekrar dostundan bahsetmesine vesile olmuştur. Fakat "kuşbeyinlilere, konserlere, pire ve farelere ve hele eski topraktan değil yeni topraktan insanlara" o kadar zor katlanmaktadır ki bu yerlerden bir an önce kaçmak ister. Pont-de-Veyle arazisi, vadisinin sükûneti, havasının tazelik ve temizliğiyle, yine de Célinie ve D'Aydie'yle tekrar buluşmasından önce kendini biraz olsun toparlamasına yardım eder. Gerçekten de Mme Calandrini'nin katı isteklerinin içinde yarattığı kırılma sonucu uğradığı şok sürmektedir. Çaresiz perişanlığı, bedensel rahatsızlıklar, yine Ferriol'lerin evinde bulunmanın can sıkıntısından geldiğini sandığı "mide sancıları ve baş ağrıları" şeklinde kendini gösterir. Memleketin rutubetinden, içilmeye elverişsiz bulduğu sularından şikâyet eder. Kentteki doktora danışır, doktor hacamatını yapar, fakat baş ağrılarını dindiremez.

Mme de Ferriol kışın bir bölümünde Embrun'de kardeşinin yanında kalmayı düşünmüştür; fakat Ayşe, Milady ile buluşmak zorunda olduğundan, Ablon'da kısa bir mola vererek Paris'e dönmeye karar verir.

Kızına gidiyor olmanın mutluluğu, Ayşe'nin yüreğini sıkıştıran "acı verici duyguyu" hafifletir. Mme de Ferriol'ü kır evine bıraktıktan sonra Sens'a varınca, Célinie ona coşkun bir sevinç gösterir. Ayşe'nin heyecanı da bundan aşağı kalmaz, fakat bunun kendisini sürükleyip götürme-

---

[1] *Intendant*: Eyaletlerde, feodal senyörden bağımsız, doğrudan kral adına iş gören resmi görevli. Bir tür "kralın valisi" (ç.n.).

mesine de dikkat eder; yüreğinin yumuşadığını gizlemesi, Célinie'yi okşayış ve öpücüklere boğmak arzusuna kapılmaması gerekmektedir.

Ayşe kendisini tekrar arkadaşlarının yanına gönderdiğinde, "kızcağız" giderken "Bu en güzel gün, bu en güzel gün," diye şarkı söylemektedir. Yaşına göre ince yapılı ve hareketli, benzi biraz solgun ve edası soyludur. Ayşe bu iri iri açılan canlı gözlerde kendini görüp tanır. Célinie'nin zekâsı da yerindedir. "Gayet yumuşak huylu bir çocuk," der başrahibe, "fakat öyle bir dalgınlığı var ki..."

Ayşe on beş gün kızının yanında kalır. Kendilerine tanınan bu süre içinde onunla gerçek bir yakınlık, derin bir samimiyet kurmaya çaba harcar. Günlük hayatı saat saat düzenleyen manastır programının zorlayıcı hükümleri Célinie için kaldırılmıştır; geniş parkta hiç kimsenin kendilerini rahatsız edemeyeceği bir özgürlük içinde gezinti yaparlar. Ayşe parkın içinde kaybolmuş gibi yapar, kızı ona yolu gösterir. Yan yana kitap okur, iplik bükerler, birlikte oyunlar oynarlar. Célinie şirin diliyle manastır hayatının ufak tefek olaylarını anlatır, annesi ifadesindeki düzgünlüğe de dikkat ederek dinler ve ara sıra bir konu açarak onu esprili bir sohbete yöneltir. Çocuğuyla birlikte yaşamanın verdiği bu mutluluk içinde, Ayşe ileride Mme d'Epinay'nin söz edeceği, "anne sevgisinin kalbe daha büyük bir enerji ve kuvvetle nüfuz ettiği ve giderek yerini dokunaklı ve direnilmez bir tutkuya bıraktığı" o anın değerini de ölçmüş olur.

Bir sabah Ayşe yorgunluğunun son haddine vardığını hisseder. Yolculuğu esnasında ortaya çıkmış olan bir romatizma akut hale gelmiş ve bütün vücudunu sarmıştır. O zaman Célinie, "hiç ayrılmak istemeksizin tam beş saat başucunda kalarak", ona hemen hemen bir evlat sevgisiyle bağlı olduğunu gösterir. Ayşe uykuya dalınca, yavrucak "kımıldamaktan, hatta soluk almaktan bile" korkar.

Milady'den gelen bir mektup birdenbire sakin hayatlarını yarıda keser. Sens'da beklenmekteyken sağlığındaki ani bir bozulma yüzünden Reims'de durmak zorunda kalmıştır ve bu kez ziyaret edemeyeceği kızı başrahibeyi yanına çağırmaktadır. Demek ki dönüş yolculuğunda kendisine yardım edecek olan Ayşe ile birlikte doğrudan Paris'e geçecektir. Bu ayrılma anneyle kızı perişan eder.

– Gitmenize çok canım sıkılıyor... diye tekrarlar Célinie, hazırlanmakta olan bavulların etrafında dönerek.

– Milady'nin bana ihtiyacı var ama...

– Yanında olmanız mutlaka ona iyi gelecektir, ama bu korkunç bir aksilik, sevgili dostum...

Célinie gözyaşları içinde oturur; çocuk yüreğindeki acıya artık hâkim olamaz. Ayşe onu öpüp okşar, eskiden olduğu gibi pışpışlar.

– Ne annem var ne babam. Lûtfen benim annem olun... diye hıçkırır yavrucak, neredeyse kendini kaybedip aralarındaki derin bağı küçük kıza itiraf edecek hale gelen Ayşe'ye sarılarak...

"Ama ben durumu gayet iyi idare ettim," diyecektir Ayşe, Mme de Bolingbroke'a. Milady'nin bakımını üstlenir, başka şey düşünmemek için kendini bu işe iyice verir. Kendisinin de, ad koyamadığı bir yorgunluk ve heyecan bitkinliği içinde, hasta olduğunu hisseder. Döndüğünü öğrenen ve kısa süre önce kralın muhafız birliğinin sancaktarlığına terfi etmiş olan D'Aydie, kralın av partileri nedeniyle çağrılmış olduğu Marly'den bir kaçamak yapar. Ayşe'yi tekrar görmekten duyduğu mutluluk derindir, tutkusunu hâlâ eskisi kadar heyecanla dışa vurmaktadır. "Eğer rol oynuyorsa gerçekten iyi oynuyor," diye yazar Ayşe Mme Calandrini'ye, belki de onun aklına getirmiş olduğu bazı kuşkulara yanıt olarak... D'Aydie, Ayşe'yi Célinie hakkında soru yağmuruna tutar; çocuk için deli olmakta, Sens'a koşup onu kucaklamak istemektedir. Ayşe buna karşı çıkar. Şövalye,

Milady'nin İngiltere'ye dönerken Célinie'yi de götürmek niyetinde olduğunu öğrenince çok üzülecektir. Sonra Ayşe, ona Cenevre ziyaretini, orada tanıdığı insanları anlatır. Fakat sıra Mme Calandrini'yle yaptığı konuşmayı anlatmaya gelince D'Aydie'nin suratı asılır.

– Bana olan sevgin bu yüzden azaldı mı yoksa? diye sorar, yarı küskün yarı kaygılı.

– Yoo, hayır! Tabii ki hayır sevgilim.

– Ama olabilir, değil mi? Sizinki gibi bir dost arada oldukça ben ciddi tehlike altındayım. Bu kadın bizi ayırmaya çalışmıyor mu?

– Onu böyle korkunç bir niyetle suçlamayın lütfen...

D'Aydie üstelemez; onun da endişelerini yatıştırmaya ihtiyacı vardır. "Dünyanın en dokunaklı tavrıyla, kendisini hâlâ sevdiğimden dolayı bana teşekkür etti," diye yazacaktır Ayşe. Tekrar Marly'ye dönerken D'Aydie, Ayşe'nin kafasında o korktuğu fikirlerin oluşmasına meydan bırakmamak için arayı soğutmadan hemen tekrar gelmeye kararlıdır. Kral, [özel avlaklardaki] uzun ve zahmetli sürek avlarıyla, saray erkânının adeta canını çıkarmaktadır. Şövalye izin için doğrudan krala başvurmak zorundadır. Dilekçesini verince, XV. Louis "Paris'te bu kadar ne işiniz var?" diye sorar. Şaşıran D'Aydie kızarır, kekeleyerek bazı işleri olduğunu söyler. Paris'ten yüksek ateşle ve sevgilisini hâlâ kaygılandıran astım krizlerinden biriyle döner, fakat çabuk iyileşir. O yıl sonlarında, Ayşe özellikle Gros-Chenet Sokağı'ndaki evinden hiç çıkmaz olan Mme de Bolingbroke'a bakıcılık edecektir. Hemen hemen bir yıl boyunca Markiz mide sancısı, kalp çarpıntısı, nöbetli humma gibi bütün tanıları boşa çıkaran sinir hastalıkları çekecektir. Ayşe, Milady'nin gününü organize eder, ziyaret saatlerini düzenler, uşak ve hizmetçileri idare eder. "Sabahın üçünde" yattığı olur. Sonra genç kadını Mme de Ferriol tekeline alır. Mareşal d'Huxelles, resmen sağlık ne-

denleriyle, fakat aynı zamanda Fleury'nin politikasına muhalif olduğunu belirtmek ve kasımda imzalanan ve İngiltere elçisi Horace Walpole'ün zaferini ilan eden Sevilla Antlaşması'nı protesto etmek için iş başından ayrılmıştır. "İhtiyar Mareşal Şarlken gibi," diye yazar Ayşe, "bazen kararına pişman oluyor ve kral tarafından tekrar göreve çağrılmaktan umudunu kesemiyor." Mareşalin ortadan çekilmesi Marie-Angélique'i çok üzer; bir iktidar ve onurlanma döneminin sonudur bu.. Dostuna sadakatle destek verir, fakat evine dönünce uyuşuk bir edilgenliğe kendini kaptırır. O şen şakrak ve salon kibarı Marie-Angélique çok değişmiş, elli yedi yaşında canlılığını yitirmiş, Ayşe'nin ifadesiyle "her yerde uyuyup kalan ve koltuğundan kaldırılması gereken" şişman bir kadın olmuştur.

Ocak ayı dönemecinde, sert rüzgâr ve yağmurlar tüm rahatsızlıkları yeniden canlandırır. En önce Ayşe, odasından çıkmasına izin vermeyen "oldukça rahatsız edici bir nezleye" tutulur. Bu zorunlu dinlenme, içindeki artık hâkim olamadığı duygusal mücadeleden doğan depresyonu derinleştirir. Mme Calandrini'ye yakınır: "Bedenim, kafamdaki kargaşaya yenik düşüyor, sağlığım son derece bozuk. Aklım ile kalbim arasında kavganın bitmesini çok isterdim!" Milady'nin hastalığı onu tekrar Gros-Chenet Sokağı'na çağırır. Mme de Ferriol "beyin kanaması ve dokularda su toplanması (*hydropisie*)" tehlikesi altındadır: Yüzü şişmiş, şişme yayılmıştır. Aniden hastalanan yaşlı mareşal de çok geçmeden kritik duruma girer. Bu sürmenaj, evden eve koşarak insanların huysuzluk ve umursamazlıklarının, itiraz kabul etmez isteklerinin muhatabı olan ve ayrıca gerçekten sevdiği kişilerin acı çektiklerini görmenin ıstırabını yaşayan Ayşe'nin dayanma gücünü aşar. Biraz dinlenecek zaman bulabildiğinde, kendini kendi hastalıklarına, romatizmasına, gücünü kesen "mide sancılarına" bırakır. İyice bitkin düştüğü bugünlerden birinin akşamında, bir

mektubun sonunda Mme Calandrini'ye şu çağrıda bulunur: "Beni hâlâ biraz olsun sevin!" Mme de Ferriol'ün başucunda beklemekte olduğu bir gün, Mme de Tencin'in geldiğini haber verirler. Claudine-Alexandrine odaya girdiği sırada aralarında zaman durmuş gibi olur. Birkaç saniye birbirlerini süzerler. İlk olarak Mme de Tencin sessizliği bozup Ayşe'nin elbisesini över; bu zekâ ve espri kumkuması kadın için, böyle bir söze giriş, bir bakıma ne diyeceğini bilememe işaretidir. Zaten Ayşe'ye yanıt fırsatı bırakmadan sözüne kızkardeşinin durumuyla devam eder. Sonra tekrar Ayşe'ye dönerek, Pont-de-Veyle'de geçirdiği yaz ve Cenevre'ye yaptığı seyahat hakkındaki izlenimlerini sorar. Kendine güvenini ve ataklığını yeniden kazanmıştır ve Mme Calandrini'den kaygılanır.

– Bu hanımdan bahsedildiğini duymayalı çok uzun zaman oldu.

– Mme Calandrini, der Ayşe, bana yazdığı bütün mektuplarda size de iltifatlarını yolluyor. Fakat ben sizi görmek onuruna erişemediğim için, Madam, bunu size haber vermekle D'Argental'i görevlendirmiştim.

– Hatırlaması benim için zevktir, zira kendisini çok severim. Saygın ve soylu davranışlara bu kadından daha yatkın kimse yoktur.

Konuşmaları iki saat sürer; bu barışma Mme de Ferriol'ü de memnun eder. Ayşe ise hâlâ çekinceli kalır. "Sanki eskiden aramız bozuk değilmiş gibi tekrar görüştük," diye yazacaktır kısa süre sonra Cenevre'ye. Fakat bu görüşme Mme de Ferriol'ün kızkardeşine yaptığı bir ziyaret vesilesiyle olmuştur.

Martta, Voltaire'in *Œdipe*'i, Jocaste rolünde Matmazel Lecouvreur'le tekrar sahnelenir. Bir akşam Ayşe, Mme de Parabère'le birlikte bulunduğu locadan, sahneye giren aktriste son derece büyük bir bitkinliğin belirtilerini görür ve bunu arkadaşına da söyler. Comédie-Française'de bir gös-

teri, bir trajediyle "küçük piyes" denen ve aktörlerin sonradan oynadıkları bir komediden oluşur. "İki oyun arasında Matmazel Lecouvreur'ün rahatsız olduğunu haber verdiler," diye olayı anlatır Ayşe. Herkes aktrisin programdan çekileceğini düşünür. Fakat o, La Fontaine'in bir perdelik manzum komedisi *Le Florentin*'de de oynamak üzere tekrar sahneye çıkar. "Seyirciler ona minnettar kaldılar." Perde inerken bütün salon ayağa kalkıp komedyeni alkışlar. O zaman öğrenilir ki "şiddetli bir dizanteriye yakalanmış olan aktris, aralarda yirmi kez ayakyoluna gidip saf kan çıkarmıştır". Dört gün sonra da herkes tehlikeyi atlattığını sanırken Adrienne Lecouvreur ölür. "Yatağında çırpındı," diye anlatır Ayşe, "oysa böyle şey dizanterilerde asla görülmezmiş... Ve bir mum gibi söndü gitti." Bu ani ve ıstıraplı ölüm halkı şoka uğratır ve başta Voltaire ile D'Argental olmak üzere aktrisin dostlarını derinden yaralar. Ayşe olayı Cenevre'deki dostuna anlatırken ölümün hemen ardından söylentisi yayılan zehirlenme tezinden yana gözükür. Voltaire onu yalanlayacaktır: "Bir barsak iltihabından benim kollarımda öldü, cesedini de ben açtırdım. Matmazel Ayşe'nin tüm dedikleri halk arasındaki dedikodulardan ibaret..."

Kilise, nedamet getirmemiş komedyenlerin Hıristiyan olarak gömülmelerine, en azından meslekleri nedeniyle aforoz edildikleri son ülke olan Fransa'da izin vermiyordu. Matmazel Lecouvreur de ortak kaderden kaçamadı: Cesedi Bourgogne Sokağı'nın köşesinde toprağa atıldı. Dahi aktrisi ululamak için yazdığı dokunaklı bir şiirde, Voltaire öfkesini haykırdı:

Ne diyeceksiniz acaba, gelecek nesiller,
Zalim insanların bu zavallı sanata ettikleri
Aşağılayıcı hakareti öğrendiğinizde?...
Mezardan yoksun bırakıyorlar burada

Adına sunaklar dikilecek kişiyi Yunan'da...
Henüz dünyadayken hepsi âşıktılar ona;
Kul köle olurlardı, dört dönerlerdi başında.
Dünyadan gider gitmez suçlu mu oldu?
Dünyayı büyüleyişinin cezası demek bu!

Dini yasaklar yazarın şiirini en çarpıcı şekliyle yaymasına engel olmuş olsa da, bu dizelerin, Ayşe'nin, D'Argental'in ve Adrienne Lecouvreur'ü sevmiş olan herkesin yüreklerine yağ bağlattığına kuşku yoktur. Komedyenin dostları için bu yara uzun süre kapanmadı. Neredeyse otuz yıl sonra bile, Voltaire *Candide*'de, Fransa'da komedyenlere yapılan muamelenin tutarsızlığını hatırlatırken aklında bu olay vardı: "Güzelken saygı gösteriyorlar, ölünce sokağa atıyorlar..." D'Argental de 1786'da, aktrisin gömüldüğü yer için bir anı plaketi kazdıracak ve bunu derin bir heyecan içinde, Adrienne'in vücudunun hâlâ yatmakta olduğu Grenelle Sokağı 115 numaraya koyacaktır.

Mareşal d'Huxelles 10 Nisan 1730'da ölür. Ölümü Mme de Ferriol'ü kederlere boğar. Otuz yıldan beri hayatını güzelleştiren bir dostluğun sonudur bu. Bolingbroke uzun bir teselli mektubu yazar, burada "dadı Ayşe'nin" sağlığına olan ilgisini de belli eder. Mareşalin ölümü Marie-Angélique'i, ancak dindarlık nöbetleri vesilesiyle ara sıra çıktığı bir atalete düşürmüştür. Zaten Mme de Tencin'in evinde kiliseyle ilgili toplantılar da yapılıp durmaktadır, öyle ki 1730 Haziranında Fleury, Molinistler ile Temyizciler arasındaki gerginliği azaltmak için, Mme de Tencin'e "hiç sorun çıkarmadan Paris'ten en az on beş yirmi fersah uzaklaşması" emrini verdirir. Madam hemen itaat ve Ablon'a hareket eder, yaz içinde ablası ile Ayşe de onun yanına giderler.

Bu sırada Ayşe, Cenevre'den kendisini verdiği sözü tutması için sıkıştıran mektuplar almaya devam etmekte-

dir. "Beni seviyorsanız benim düşünüş tarzımı benimsemelisiniz," diye üsteler Mme Calandrini. Sitem ile sevgiyi, rehberlik ile dostluğu bir araya getiren mektupları, Ayşe'yi ruhsal dengesini altüst eden bir tür evlat rolüne sokar.

"Tutkum çok güçlü, her şey bana hak veriyor," diye yanıtlar bunları. Belki de bazen yaşadığı hayat içinde aşırı uysallıkların taşıdığı ağırlığı ölçebilir. Hayatı boyunca elçinin iktidarına ve Mme de Ferriol'ün iradesine tabi olmuştur. Eğer tutkusu kendisine "hak verdiriyorsa", bu orada D'Aydie'yi sevme özgürlüğü ile Célinie'nin sorumluluğunu bulduğu içindir. "Bu sevgili yavrucak için şövalyenin dostluğunu korumalıyım, bana öyle geliyor ki bunu yapmazsam nankörlük etmiş olurum. O bizim aşkımızı diri tutan bir bağdır. Bu bağ sık sık o aşkı bir ödev gibi düşünmeme neden oluyor." Durumu bu gözle görünce, kendini savunur, zalimce yüreğini yaralayan ahlak öğütlerine isyan eder. Mme Calandrini'nin katı ve duygusuz dostluğunun kendisini mahkûm ettiği bir tür ruhsal ölümden kaçmaya çalışarak günlerce ve gecelerce çırpınmış olduğu anlaşılır. "Haktanır bir insansanız, sizi şu anda sevdiğimden daha fazla sevmemin mümkün olmadığına inanın," diye yalvarır bir gün. "Bağlılığım bütün duyguları içeriyor. Bu yüzden yüreğimi dağlayan şeyler söylemeyin bana."

Ayşe'nin itirazlarının tonu fazla yükselince, Mme Calandrini hünerle isteklerini çeşitlendirmeyi bilir. Örneğin, Cenevreli bir avukat ve büyük bir sosyete dedikodusu koleksiyoncusu olan M. Beddevole'dan Ayşe'nin Gesvres düküne karşı sadece nezaket icabı olmayan bir bağlılığı bulunduğunu öğrenince, bir gün ona bayağı sert ifadelerle sitem eder. "Hiddetinize ve size borçlu olduğum saygıya karşın, Madam," diye yazar Ayşe, "kabul ediyorum ki M. Dük de Gesvres'e karşı hayli derin bir beğenme duygusu beslediğim oldu. Hatta bu büyük günahı günah çıkarma hücresine bile götürdüm... Bu büyük tutku başladığında

sekiz yaşındaydım... Ben dindardım, o başka şey, ama ikimiz de pek masumduk..." Dostunun kendisi hakkında kuşkuya düşmesinden üzüntü duyar ve bu kez o, dostuna ders verir: "Her zaman beni savunmalı ve halkın gözündeki olumlu imajımı korumalısınız. Biliyor musunuz ki hakkımdaki kuşkularınıza gerçekten alınıyor ve öfkeleniyorum... Duruma bakılırsa beni zannettiğim kadar sevmiyor olmalısınız. Ne yani, Madam, sizi aldatabileceğimi mi sanıyorsunuz? Size bütün zaaflarımı açıkça itiraf ettim ve bunlar gerçekten büyük zaaflar. Fakat ben asla değer veremediğim kişileri sevemedim."

Mme de Ferriol ile Ayşe, gözden düşmüşlüğü hâlâ devam eden Mme de Tencin'i bıraktıkları Ablon'dan, Mme de Bolingbroke tarafından [Bolingbroke'ların] yeni kır malikânesine davet edilirler; burası, Fontainebleau ormanının kenarında Livry'de, şirin ve rahat, ama kente biraz daha uzak bir evdir. Ayşe kendini yeniden iki marazlı kadın arasında hastabakıcılık görevi içinde bulur. Bu uzun yaz günleri ara sıra D'Aydie'nin çıkıp gelmesiyle biraz aydınlanır; fakat dönüşleri Ayşe'yi tekrar yalnızlığa kilitler, umutsuzluğa daldırır. Vazgeçme çabalarına, ona ait olmanın coşkunluğuyla ket vurulur. "Aklım tutkumu yenemiyor, ama kalbim ancak erdemle kazanılabilir," diye yazar Cenevre'ye. "Kalbimden bu en şiddetli aşkı koparıp atamayacağınızı üzülerek görüyorum, ama emin olun ki size karşı bütün ahlaki görevlerimin bilincindeyim." Bu direnişi kırmak için, Mme Calandrini manevi baskısını artırır ve şövalyeyi, Ayşe'yi öğütlerinin etkisinden kaçırmak istemekle suçlar. Ayşe hemen karşılık verir: "Sizi temin ederim ki şövalye, size olan güvenimi kırma düşüncesinden çok uzaktır. Size derin bir sevgi ve saygı beslemektedir. Sizden ayrı kalmak mutsuzluğundan bahsettiğim zaman yüreği yumuşar, üzülür ve öğütleriniz yüzünden beni kaybetmekten ne denli korkarsa korksun, size verdiği değer her şeyin

üstündedir." Ahlak yolu diyaloğu artık kesin olarak acı çekme temeline yerleşmiştir; mutlak saflık ve temizlik gerekliliği, şimdi Ayşe'yi bitirip tüketme riski taşımaktadır.

Bu 1730 yazı sonlarına ait, Ayşe'nin el yazısıyla ve daha ilk bakışta insanı heyecanlandıran oldukça kısa bir mektup vardır elimizde. Bunda Ayşe, Cenevreli tanıdıklarından Robert Tronchin'i terfi ettiği yeni bir görev için kutlar. Daha altı ay önce yazısı düzgün, harfleri bitişik ve sözcükleri derli topluydu. Buradaysa yazı bozulmuştur; harfler sanki tek tek çizilmiş, bağlantılar güçlükle yerlerine konmuştur. Sözcükler ve cümleler adeta kovalanan birinin kararsızlığı içinde dalgalanır gibi görünür; oysa Ayşe burada, çoğu zaman yaptığı gibi, başkalarından söz etmektedir: "Altı haftadan beri dostlarınızdan bir hanımla, Mme de Bolingbroke'la birlikte kırlarda, dünyanın bir ucunda gibiyim. Beni size saygılarını sunmakla görevlendiriyor. Zavallı kadın hâlâ feci bir durumda; öylesine zayıf ve çökmüş ki hemen can verecek sanırsınız. Bildiğiniz gibi, çok cesur bir kadındır; ama bazen artık dayanamadığını belli ediyor ve bir kez cesaretini yitirirse mum gibi söneceğinden korkuyorum. Başından ayrılmıyorum. Mme de Ferriol de size iltifatlarını yolluyor..."

Livry'den dönüşte Ablon'dan geçerler; orada, hasta olan Mme de Tencin çamaşır yıkayan kadınların gece uyumasına engel olan gürültü patırtısından yakınır. Bunun için Vergi Tahsildarlığı'na, "sabahın ikisinden, üçünden itibaren, M. de Ferriol'ün evinden sal iskelesine kadar su kenarında oturan insanların pencerelerinin altına gelip, bu evlerde hasta olup olmadığına da aldırmadan çamaşırlarını yıkayan ve tokaçlayan bazı Ablonlu hemşehri ve özel kişilere karşı..." bir şikâyet dilekçesi verilir. Eskiden olsa bu olay Ayşe'yi eğlendirirdi; şimdi ise böyle şeylerle ilgilenemeyecek kadar yorgun ve bıkkındır. Bu iki kadına artık tahammül edememektedir. Sonbahar yaklaşırken ni-

hayet, sürgünlük koşulları rağbet gören bir hekim ve günün adamı olan Astruc'ün düzenli ziyaretleriyle oldukça yumuşayan Claudine-Alexandrine'den ayrılırlar. Hasta ile hekimi son derece sıkı bir samimiyetle birbirine bağlanmış gibi görünmektedirler. Ayşe, pek de umursamadan, "gönül eğlendirme mi, yoksa iş ciddi mi, bilmem," diye ekler.

Paris'te bütün konuşma ve dedikoduların konusu, "Eciş Bücüşler Komplosu"dur. Bunun hem kahramanları hem de oyuna gelmiş kurbanları Gesvres ile D'Epernon'dur. Mareşal de Noailles ve Kontes de Toulouse'un teşvikiyle, hükümdara krallığın durumu hakkında bir muhtıra sunmuşlardır. "Suflörler", aralarındaki özel dostluk nedeniyle, kralın bunu iyi karşılamaya eğilimli olabileceğini düşünüyorlardı. XV. Louis muhtırayı almış, hiçbir şey demeden okumuş ve kendi eliyle çıkardığı bir kopyasını bizzat Fleury'ye vermiştir. Bu muhtıra, başnazır kardinalin politikasının tüm sonuçlarını yerin dibine batıran bir muhalefet belgesidir: Pek tuzluya mal olan bir barış antlaşması, halka yüklenen aşırı ağır vergiler, durgunluğa giren ticaret, kesintiye uğrayan hayat boyu rantlar, huzursuzlaşan eyaletler ve vaktiyle XIV. Louis'nin Mazarin'in ölümünde örneğini verdiği türden kişisel bir silkinme ve toparlanmanın gerekliliği... Bunlar aslında eski aristokrasinin, D'Huxelles'lerin ve De Villars'ların bilinen eleştirileridir. Fakat Fleury sıkı durmuş, hatta olaydan iktidarı daha da güçlenmiş olarak çıkmış, "Eciş Bücüşler" ise Gesvres ile D'Epernon dirliklerine sürgün edilmişlerdir. Ayşe, "Herkes onlarla alay ediyor," diye yazar. Hatta Noailles, görevi olan Versailles valiliğinden de alınmıştır. Komplocuların küçük rütbelilerinden bir kişi vardır ki onun Paris'ten ayrılmasına Ayşe hiç üzülmemiştir: Bu, vaktiyle kendisinin Gesvres'le ilgili duyguları üzerinde kuşku yaratmış olan M. de Beddevole'dür. Ayşe bu karanlıkta iş gören "eciş bücüşün"

zorunlu ayrılışını şöyle yorumlar: "Hiç de misk ve amber kokmayan bir şöhret bırakıyor. Çok tehlikeli, hele hilekâr olduğu için daha da tehlikeli bir adam."

Ayşe 11 Aralık'ta Voltaire'in *Brutus*'ünün prömiyerinde hazır bulunamaz; Mercure de France'ın anlattığına göre piyes "son derece alkışlanmıştır". Odasında, Paris'in kurşuni-beyaz göğü altında, hemen tüm gücünü kıran bir göğüs iltihabından yavaş yavaş iyileşmeye çalışmaktadır. Bütün sonbahar yüksek ateşle yanmıştır, zihnini kuşku ve pişmanlıklarından kurtaran bir uyuşukluk yavaş yavaş bütün vücudunu sarmakta, sanki aynı ıstırap kafasından kaçmış, şimdi de vücudunu harap etmeye uğraşmaktadır. Ayşe bununla pek çekişmemiş, hâlâ üstüne çöken bu hastalığa adeta razı olmuştur. Ne olacağına kendisi yerine hastalık karar verecekmiş gibi bir duygu içindedir. D'Aydie'yi sevmesi imkânsızsa, zaten kaderi ölmek değil miydi? Fakat bu kendini bırakmışlık şövalyeyi çok endişelendirmiş, onun yüzünde okuduğu korku da Ayşe'nin uyuşukluktan yavaş yavaş çıkmasına yardım etmiştir. Şimdi hastalığına bir ad koymaya çalışmakta, "romatizmasından ve mide sancılarından" şikâyet etmektedir.

Ayşe'nin gidişatından günü gününe haberdar edilen ve kendisi de sık sık çeşitli hastalıklara tutulan Voltaire, ona "ratafia" gönderir. Bu terim, o devirde ot kaynaklı içeceklerin ortak adıdır. Şair bu ilaçla mide ağrılarını dindirir. İçecekle birlikte, bir aşk iksirine seslenir gibi yazılmış dört çapkınca dize de gelmiştir:

Git, koy onun kanına en uçucu alevi,
Yüreğindeki buzu yakıcı arzuya çevir,
Ki sıcağını hissetsin
Ruhumda yanan ateşin.

D'Aydie hâlâ endişelerinden kurtulmuş değildir. Hastanın başucunda olmadığı zamanlar, en küçük bir avuntu-

nun peşinde koşarak konağın içinde dalgın dalgın dolaşır. Marie-Angélique, Ayşe'ye şövalyesinin bu halini anlatırken "Onu büyülemişsin!" diye haykırır.

"Kullandığım büyü, irademe karşın onu sevmek ve hayatını mutlu kılmaktır," diye yazmaya cüret eder Ayşe, Mme Calandrini'ye ve gelecek vaazı da öngörerek ilave eder: "Vicdan azaplarımı burada söz konusu etmiyorum. Aklım bunları doğuruyor, ama şövalyenin aşkı ve benim tutkum onları bastırıyor." Bu dönemde, annesi de isteklerini desteklemeye çalıştığından, D'Aydie'nin maddi durumu daha iyi görünür. "Bu umut ışıkları" Ayşe'nin, kendi yazdığına göre, "tutkusunun içinde iyice yolunu şaşırmasına" yardımcı olur.

Verilen dilekçeler ve aracıların girişimleri sayesinde, Mme de Tencin, Paris'e dönmeyi başarmıştır. Âdete göre Fleury'ye teşekkür ederken kendini tutamayıp, "bir daha [kardinal hazretlerinin] hoşuna gitmeyen işler yapmaması için, kendisine bazı davranış kuralları saptamasını" ister. Bu politik "cilveleşme" girişimi kardinali kızdırır: "Sizin için özellikle belirleyeceğim bir hal ve gidiş kuralı yok," diye karşılık verir. "Ama zaten cinsiyetiniz sizi hatırlatılmasına gerek olmayan birtakım sınırlar içine doğal olarak hapsetmektedir..." Böyle tavsiyeler, hele muğlak da olursa, emir hükmündedir. Böylece Mme de Tencin siyaset sahnesinden çekilip kendini sanat ve edebiyata verir. Doğrudan sorumluluktan dışlanan kadınların elinde o devirde, ihtiraslarını tatmin yolu olarak entrika veya salon vardı; Mme de Tencin entrikanın her türlüsünü tatmış, şimdi salon kalmıştır. Entelektüellerin devam ettiği salonlar ve hemen sonra kral gözdelerinin kültürel etki ve nüfuzları -Mme de Pompadour dönemi uzakta değildir- kadınların kendilerini ortaya koyma ihtiyaçlarına tanıklık etmektedir. Mme de Ferriol ve Mme de Lambert, Akademi'ye üye seçimlerini etkilemiş, edebi alışverişlere ve beğeninin evrimine katkı-

da bulunmuşlardır; Mme de Tencin, Mme Geoffrin, Mme du Deffand ve Julie de Lespinasse'ın salonları da yeni fikirlerin gelişip yayılmasını sağlayacaktır. Mme de Tencin'in salonunda felsefi konuşmalar hâlâ makbul ve muteber sayılır. Konumu ve tutumu daha kesin ve belirgin olan Voltaire asla bu eve devam etmeyecektir. Buna karşılık Paris'in bütün "espri kumkumaları" oraya doluşurlar: Fontenelle, Marivaux, Mairan ve Duclos, 1731'deki ölümüne kadar La Motte Houdard ve çok geçmeden Montesquieu, sonra *abbé* Prévot, Mme de Tencin'in salonunu en çok tutulan bir "espri bürosu" olarak kurumlaştırırlar.

Zor geçen nekahat dönemi yüzünden Ferriol konağından çıkamayan Ayşe, orada birkaç kez Mme de Tencin'in ziyaretini kabul eder. Her defasında da hayretlere düşer. Claudine-Alexandrine, Ayşe'nin koltuğunun yanına yerleşir ve onunla dostça sohbet eder. Fakat artık çok geçtir. Eski hor görmeleri, örümcekçe manevraları Ayşe'nin belleğinde kalmıştır. Onun odaya girdiğini görünce, hâkim olamadığı belli belirsiz bir rahatsızlık hisseder: "Kendisine karşı hissettiğim soğukluğun farkına varmamasını çok isterdim. Kendimi özü sözü ayrı biri sanıyorum," diye buna üzüldüğünü söyler. Mme de Parabère'in ziyaretleriyse ona daha iyi gelir. Uçarı ve kafası dağınık salon kadını, dostluğunu ve bağlılığını belirtmesini de bilir. Yüksek sosyetenin aşk haritasını güncelleştirmekle uğraşarak Ayşe'nin yanı başında saatler geçirir. Sultan, "Benden başka kimseyi sevememeni isterdim," der, sonra gülerek ilave eder: "Şövalye hariç tabii." Fakat onun bu özverili arkadaşlığı, Ayşe'nin yanında daha güven verici bir kişilik hayal etmesine engel olmaz. "Sizin için dertleniyorum, yüreğim yumuşuyor," diye yazar Mme Calandrini'ye. "Ne zaman sizi düşünsem duygularım kalbimden taşıyor." D'Aydie'ye gelince, saray halkının, Polonyalı genç kraliçelerini eğlendirmek için, parkın buz tutmuş gezi

yollarında yeniden atlı kızak yarışları düzenlediği Marly'de kış karargâhına çekilmiştir.

1731 baharında Paris yine din kavgalarıyla çınlamaktadır. Polemikler Ayşe'ye ancak Mme de Ferriol kanalıyla ulaşır. Madam'ın kardeşi başpiskopos, içinde Parlamento'yu "ulusun ham hayal mahkemesi" olarak nitelediği "korkunç bir kilise yönergesi" yayımlamıştır. Ziyaret için Paris'te bulunan Mme de Mimeure, Jansenistler ile Molinistlerin savaşının "her gün yeniden alevlendiğini" anlatır. Marie-Angélique artık hiç düşünmeden kardeşini destekler. Jansenizme iyice kafasını takmıştır ve Ayşe, artık hep aynı lafları gevelemekten başka bir şey yapmadığından yakınır.

Mayısta Paris üzerinde esen kuzey rüzgârı nekahat dönemindeki hastanın ilk dışarı çıkışlarını geciktirir. Bütün ziyaretçileri ona *abbé* Prévost'nun yakında çıkarttığı *Soylu Bir Adamın Anıları ve Serüvenleri* başlıklı eserin yedinci cildinden söz etmişlerdir. Bu eser hakkında her yerde olumlu değerlendirmeler yapılmakta, daha o zaman "Manon Lescaut" adı verilmektedir. Bu büyük tutku ve günah öyküsü ve Manon'un güç gerçekleşen tövbe ve aklanması Ayşe'ye çok dokunur. Kitabı bir defada ve "gözyaşlarına boğularak" okumuştur. Ayrıca, Mme de Parabère'in gönderdiği ipekle bir küçük perde dokumakla da uğraşmaktadır. D'Aydie, görevinin imkân verdiği özgürlük ölçüsünde, mümkün olduğu kadar sık gelir. Ayşe hâlâ içinden, "onu bu yüzden kendimi suçlamadan sevebilseydim ne büyük mutluluk olurdu!" diye geçirir. Fakat "bunun için yeterince talihli olmamaktan" korkar. Haziranda şövalye tekrar sarayla birlikte Fontainebleau'ya yerleşir. Orada ava çıkılır, kumar oynanır, gezinti yapılır, temsiller ve konserler verilir. "Can sıkıntısından ölünüyor," der Ayşe.

Temmuzda Paris başpiskoposunun bir kilise yönergesi büyük gürültü koparır. Monsenyör piskopos, Saint-Médard

Mezarlığı'nda gömülü bir Jansenistin kutsal güçlerine atfedilen birtakım sözde kerametleri kınamaktadır. "Burada herkes sadece M. Pâris'ten bahsediyor; mezarının başında kerametler, çırpınma ve kıvranmalar gırla gidiyor," diye yazar Ayşe. Jansenistler, 1727'de aslında sofu bir Hıristiyan olarak vefat etmiş olan bu *diacre*'ın şahsında kendilerine bir evliya keşfetmişlerdir. Takibata uğrayan, sürgün edilen bu mezhep mensupları, onun mezarının başında dua seansları, tövbe ve bağışlama törenleri düzenler, kolay inanan saf halkı oraya çeken ve giderek yozlaşıp kaba ve gülünç sahnelere dönüşen bir telaş ve kargaşa ortamı yaratırlar. En önce hastalar ve sakatlar iyileşme umuduyla oraya koşar, gerçekleştiği iddia edilen birkaç sözde iyileşme de bütün hayalgüçlerini tutuşturur. Mezarlık bir dine dönme merkezi haline gelmiştir. Genç erkekler tarafından başlarına, göğüslerine ve sırtlarına vurulan genç kızlar, cezbe halinde kıvranmaya ve çırpınmaya başlarlar. Hatta yumruk ve sopanın yerini, kerpeten ve boğma kayışı gibi aletlerle yapılan daha ince işkenceler de almıştır. Kilise böyle taşkınlıkları hoş göremez. Dolayısıyla başpiskopos, M. Pâris'in mezarını ziyaret etmeyi yasaklamıştır. "Ertesi gün," diye yazar Barbier, "daha sabahın dördünden itibaren, öyle bir kalabalık toplanmıştır ki kiliseye ve mezarlığa yaklaşmak imkânsızdır." "Bir sürü saçmalık, bir sürü sahtekârlık," diye haykırır Mme de Ferriol. "Ve imanlı Katolikler için ne büyük bir rezalet!" "Öfkeden, iftiradan ve taşkınlıktan başka şey duyulmuyor," diye duruma üzülür Ayşe ve her iki kampın "her şeyi yapabileceklerini sanan" fanatiklerini şiddetle kınar.

Sıcak ve kuraklık Mme de Ferriol ile Ayşe'yi Ablon'a gitmek zorunda bırakır; D'Aydie de yanlarına gelir. Seine Nehri'nin suyu mide bulantısı yapmakta ve ağzı kurutmaktadır. Bitki çayları içilmesi tavsiye edilir. D'Aydie ile Ayşe nehrin yatağında, geçmiş yazlarda kayıkla yanaştıkla-

rı adanın yakınına kadar gezinti yaparlar. Bu özel günlerde, Ayşe bazen şövalyeye içindeki korkuları açar. Fakat şövalye sözün nereye varacağını hemen anlar ve Mme Calandrini'nin ahlakçılığına isyan eder: "Şu işe bak! Niye senden ayrılmam gereksin ki sevgilim? Senin içtenliğin, ruhunun temizliği ve erdem değil mi beni sana bağlayan?..."

Ayşe'nin kendisini nereye doğru götürdüğünü anlayamaz, sadece Mme Calandrini'nin kendilerini ayırmak istediğini bilir. Ayşe'ye duyduğu sevgi hayatının parçasıdır ve suçluluk içeremez. Fakat Ayşe tutkusundan öz iradesiyle vazgeçmeyi başaramadığından, şimdi kopuşun gerçekleştirilmesini ondan beklemektedir. Şövalye bu beklentiyi hisseder, ama ona karşılık veremez. Durmadan kalbindeki sevgiyi, kendisini Ayşe'ye götüren sadık arzuyu haykırır. "Sana olan bağlılığım o kadar güçlü ki kraliçem!... Biliyor musun ki hastalığın beni de endişeden öldüreyazdı..." Ve susturmak için onu öper.

Milady, Célinie'yi Londra'ya onların dönüşünde, eylülde götürür. Bu gidiş, şimdi vicdan azabı duymadan sevebileceği tek varlıktan da yoksun kalan Ayşe'yi yıkar. Acısı "zayıf bünyesine" de yansır. Yeniden göğsü sıkışır ve tüm gücünü tüketen uykusuzluk nöbetlerine tutulur. "Otuz yedi saat gözümü kapamadım," diye yakınır. Çoğu kez ancak sabahları, konağın ve sokağın alışılmış gürültüleri yükselmeye başlarken bitkin durumda ve titreyerek uykuya dalabilir. Sophie artık yanından hiç ayrılmaz. Geceleri panik içinde, soluk soluğa, birdenbire yatağında doğrulduğu zaman hanımını sadece o yatıştırabilir.

Mme du Deffand, Tüm Azizler Günü Théatin'lerin başı Peder Boursault'nun yüksek bir belagatle vaaz verdiğini anlatır. "Çok bilgili ve kültürlü, pek rağbet gören bir manevi rehber olmasa da dünyayı ve insan kalbini tanıyor." Markiz de, Mme de Parabère gibi, Ayşe'ye sıcak bir ilgi gösterir, bir dediğini iki etmez.

Ayşe, yeni yılı kutlamak üzere, Destouches'un operası *Callirhoé*'nin temsili için Mme de Parabère'in davetini kabul etmiştir. Onun hediyesi bindallı tafta elbiseyi tuvalet masasından alıp sırtına geçirirken eskiden aldığı zevki alamaz. Şık giysi vücudunun zayıflığını iyi gizleyemez ve "tombulken bile hep yassı ve çirkin bulduğu, şimdi ise gözüne iki kısa çalıçırpı demeti gibi görünen kollarını" fazla açıkta bırakır. Sophie omuzlarına dökülen bir saç tuvaleti ayarlamıştır, fakat Ayşe pek solgundur ve Sultan'ın yanında locada otururken gözlerinde yüksek ateşin parıltısı vardır. O dönemden itibaren yüksek sosyetede şıklık, artık Opera'ya yalnız cuma günleri gitmek olmuştur, bu yüzden salon kalabalıktır. Ayşe temsili "güzel" bulur, sonra D'Argental'in de birden ortaya çıktığı komedyenler fuayesine sürüklenir. Konuşmalar hararetlidir. "Matmazel Le Maure'u tutanlar, Matmazel Pélissier'yi tutanlardan daha çok," diye sevinir Mme de Parabère. D'Argental'i gözleyen Ayşe, hal ve tavrından Matmazel Pélissier'ye âşık olduğunu anlar. Buna biraz üzülür, hele şarkıcı kızın bu aşka karşılık verdiğini öğrenince üzüntüsü daha da artar.

– Kız ona deli oluyor, diye fısıldar vaziyeti "çakmış" olan Mme de Parabère.

– Neyse ki onu evlenme deliliğine sürükleyemeyecek kadar aptal. Umarım bizim küçük Parlamento üyesi de kızın hafifmeşrepliğinin farkına varacak kadar akıllı çıkar.

– Ama M. d'Argental'in onu şımarttığını söylüyorlar, diye üsteler Mme de Parabère.

– Ciddi bir görev sahibi aklı başında bir adam için, her zaman bir aktrise tutulmak son derece gülünç bir durum, diye kederle içini çeker Ayşe.

Fakat içinden dostunun sırrına ihanet etmemeye de karar verir. Daha az dışarı çıkmaya başlayalı beri, Ayşe yakınlarının yapıp ettiklerine daha sık dikkat eder olmuştur. Pont-de-Veyle'in Mme du Deffand'a gösterdiği yeni ilgi ve

özeni fark etmiştir ve şu Antoine'ı nihayet sağlığı yerinde ve "olabildiğince çapkın" görmek hoşuna gider. Yeni doğan ve platonik kalacak olan bu ilişki, her ikisindeki aynı bağımsızlık zihniyetinden, beğeniye ilişkin konulardaki aynı eleştirel incelikten beslenir ve hayatın olaylarına aynı uzaktan bakışı yöneltir.

– Söyleyin bana Pont-de-Veyle, dost olduğumuzdan beri ilişkimizde asla hiçbir bulutlanma olmadı, değil mi? diye sorar bir gün yaşlanmakta olan Markiz.

– Hayır Madam.

– Artık birbirimizi sevmediğimizden olmasın sakın?

– Olabilir Madam.

Tamamen entelektüel düzeyde yer alan ilişkileri asla gevşeyip duyguların ifadesi düzeyine inmeyecektir; bir yerde Mme du Deffand'ın soğuk gülümsemesi Pont-de-Veyle'inkine tam denk düşmektedir.

1732'nin sert kışı konağın içine sızar. Ayşe şöminesinin başında soğuğun iliklerine işlediğini hisseder. "Humma ve bütün vücudunu saran korkunç ağrılar" yüzünden altı gün yataktan çıkamamıştır. "Doktorlar hastalığımı anlamıyorlar," diye yazar; "tükürmesi olmayan göğüs iltihabı görülmemiştir, diyorlar." Hatta bir gün Silva, Mme de Ferriol'e bir rahip çağırmasını bile tavsiye eder. Dindar Sophie de, elinden geldiğince belli etmemeye çalışarak, hanımının ruhu için kaygılanmaktadır. Mme de Ferriol'ün kafa karışıklığı ise daha da beterdir. Ayşe'nin durumunun ağırlığının geç farkına varmıştır: "Büyük hastalık" duygusu konağın her yanına sızar; ama o bununla nasıl başa çıkılacağını bilemez. Sophie'nin ve diğer uşakların gözyaşları, D'Aydie'nin ıstırabı, kendi oğullarının kederi arasında tamamen çaresiz kalır. Hayatını, yanında kendisine her zaman güven vermiş olan bu varlık bulunmadan nasıl yaşayacağını tasarlayamaz. Ayşe'nin ölümü fikri değişmemek üzere kurulu bir düzeni bozmakta, belki de Madam'ın hiç-

bir zaman dile getiremediği, derinlere gömülü bir şefkat duygusunu da biraz yerinden kımıldatmaktadır. Yaşlı sofu kadın sonunda Ayşe'ye, günah çıkarma işini bir Molinist rahiple yapmasını istediğini söyler. "Başpiskopos bir Jansenistin elinde öldüğünüzü öğrenirse o kadar kızar ki!... Bundan beni sorumlu tutar!... Belki de mirasından mahrum eder!..."

Böyle pervasız bir dini gayretkeşliğin korkunç etkisini insan tasarlamakta güçlük çekiyor. Ayşe bu sahneyi Mme Calandrini'ye anlatırken sadece şunu yazar: "Ona, bir başkasına aklını başına toplatacak şekilde karşılık verdim." Hatta bu yaralayıcı acemiliğe açıklama bulacak kadar iyi kalplidir de. "Bu davranışını sevgiye pek yatkın olmayan bir ruha ve ne söylediğini bilmeden konuşan hasta bir vücuda veriyorum. Ama bu, ona borçlu olduğum bütün mecburiyetleri bana asla unutturamaz. Ona ödevim olan bütün bakımı sağlayacağım. Ama bir şeyi ödev duygusuyla veya sevgiyle yapmak, ne kadar farklı iki olay!..."

Aslında Ayşe günden güne zayıflamakta, bir yıl önce ortaya çıkan tüberküloz şimdi kemiklerine kadar yayılmaktadır. Dizlerinde ve ellerinde hiçbir şeyin dindiremediği ağrılar vardır. Günlerini bir kanapeye uzanmış durumda geçirir.

Mme de Parabère ile Mme du Deffand nöbetleşe başında bulunurlar. İki saraylı hanım sevgili dostlarını kaybetmek üzere olduklarını anlamışlar ve Mme de Ferriol'den farklı olarak onu sevgileriyle sarmayı bilmektedirler. Ayşe'nin hastalığından korkmaz, onunla aynı odaya kapanır, yeni dedikodularla onu eğlendirir, ilgi ve özene boğarlar. Daha insan canlısı, daha sevgi dolu ve aynı zamanda daha da varlıklı olan Mme de Parabère, Ayşe'ye hediye üstüne hediye getirir. Bir gün, bu hediye altın şasiye monte edilmiş kan rengi akikten, zarafet ve incelik harikası bir tütün tabakasıdır.

– Böyle bir mücevheri kesinlikle kabul edemem!

– Reddedersen ilk önüme çıkana veririm! diye tehdit eder Sultan.

Bir başka gün elinde bir tabloyla gelir: "Sen benim sevgili kardeşimsin!" diye haykırır Ayşe'yi öperek. Markiz du Deffand'a gelince, onu böyle hizmete hazır, iyiliksever, başkalarına da aldırış eder, ukalaca soğukluğundan ve eleştirici zekâsından sıyrılıp sadece insan kalabilir durumda görmek için, hayatının bu dönemine bakmak gerekir. Ayşe ruhunun fırtınalarını, utanma nedir bilmeyen bir skandallar döneminin simgeleri olan bu iki kadına emanet eder. Onlar yorumda bulunmazlar, "ne onaylar ne karşı çıkarlar". Mme du Deffand, kendi günah çıkarıcısı olan Peder Boursault'yu istemesini tavsiye eder.

Ölüm Ayşe'yi ürkütmez. Çektiği tüm manevi işkenceler onu bu sona doğru götürmüştür. D'Aydie'nin sevgisinden vazgeçmek gerektiğine göre, ölüm kaderinin tamamlanması olacaktır ve o buna hazırdır. Son arzusu da kopuşu kesinleştirmektir; Cenevre'den dönüşünden beri "düşüncesi bile kendisini öldüren" bu ayrılığı yaşamak istemektedir. Artık tek derdi, sevdiği erkeğin de buna razı olmasını sağlayarak, ikisinin seslerini aynı yakınışta birleştirerek, bu son fedakârlığını hazırlamaktır. D'Aydie'nin sesi önce isyan eder, sonra kabullenme yönünde Ayşe'ninkiyle birleşir.

Şövalye, Ayşe'nin sağlığının yavaş yavaş bozuluşunu korkuyla izler. Ölmek üzere olduğunu o da anlamıştır. Onu kaybetmekten duyduğu dehşet o kadar büyüktür ki Ayşe'nin hali ona insanı şaşırtan naiflikte birtakım "sihir" jestleri ilham eder. Adeta çekilmekte olan canı geri satın almak istemektedir. Konakta gördüğü herkese cömertçe bağışlarda bulunur; karşısına çıkan bir uşağa çocuğu için para verir; bir başkasına kurdele ve danteller satın alır.

– Bu, neredeyse bir deliliğe dönüşüyor, diye nazikçe takılır Ayşe. Neye yarıyor bu?

– Çevrendeki herkesi sana bakmaya mecbur etmeye...

Hatta bir gün kuru ot satın alıp, "Ayşe'nin ineğine" fazladan yem verme emriyle komşu çiftliğe gönderir. Normalde pek dalgın olmasına karşın, ilaçların bedelini ödesin diye Sophie'nin eline birkaç para sıkıştırmak için olmadık numaralar icat eder. "Bu denli şiddetli olan ve en tatlı duygularla karşılık da gören bir tutkuyu söndürmek çok zor," diye itiraf eder Ayşe, Cenevreli akıl hocasına...

Baharda Mme de Ferriol, Sens'a gider ve orada Célinie'yi tekrar manastıra getiren Milady ile buluşur. Seyahatinden "son derece tehlikeli bir hazımsızlık yüzünden çok rahatsız" olarak dönecektir. İlk kez Ayşe'ye kızından söz eder. Büyük bir zevkle yeni keşfettiği şirin çocuğu anlatır; özenli bir eğitim gördüğünün kanıtı olan kibar ve zarif tavırlarını över. Ayşe gözyaşlarına boğulur ve durmadan yeni ayrıntılar ister. Marie-Angélique onu cesaretlendirir: "Sağlığınız düzelirse birlikte Ablon'a gideriz. Hava değişimi iyileşmenize yardımcı olur." Fakat Ayşe gerçek durumunun bilincindedir: "Hep daha iyi olduğumu söylüyorlar, ama ben her gün daha halsiz olduğumu pekâlâ hissediyorum. Korkunç şeyler tükürüyorum ve ancak yapay çarelerle uyuyabiliyorum. Gittikçe zayıflıyorum ve süt bile mideme yük oluyor. Hastalığım, çaresi olan akut hastalıklardan değil: Tamamen bitmiş durumdayım."

Manevi ıstırabı da bedensel çöküşünü ağırlaştırır. Artık yaz güneşinde gülemeyecek, derelerde yalınayak dolaşamayacaktır. Ağustosta D'Argental ile Pont-de-Veyle, Voltaire'in *Zaïre*'inin kazandığı büyük başarıyı anlatırlar; oyunu birkaç kez seyretmişlerdir. Gelecek kış piyes yeniden sahneye konduğunda onu da götürmeye söz verirler. Ama Ayşe artık Comédie'ye gidemeyeceğini bilir. Eylülde D'Aydie kralın geyik avladığı Fontainebleau'da karargâhtadır; kasıma kadar Fontainebleau ile Paris arasında sık sık gidip gelir. Ayşe bu ziyaretlerinin birinde ona, artık kendi-

sine dokunmayacağına, okşamayacağına... söz verdirir. Şövalye sevgiyle itiraz eder:

– Ama kraliçem, kızımıza karşı ikimizin de ortak angajmanlarımız var. Benden uzaklaşırsan ne oluruz sonra?

– Ben sizin dostunuzum, sizi seviyorum, hayatınızda hep var kalacağım. Ama bana bu sözü vermelisiniz, yoksa vicdan azabından kıvranırım.

– Seni kendin için seviyorum ve seveceğim.

Şövalye, ona bu kadarcık bir iç huzuru ve manevi dinlenmeyi borçlu olduğunun bilinciyle, akşam olurken perişan ve ağlamaklı konaktan ayrılmıştır.

Ayşe kazandığı bu zaferi Mme Calandrini'ye anlatır: "Yaptığım fedakârlığın bana nelere mal olduğunu size anlatamam; bu, beni öldürüyor. Evden çıkacak hale gelir gelmez gidip günahlarımı itiraf edeceğim. Tanrı'nın rahmetine güveniyorum, bana kuvvet verecektir. Onu kimse aldatamaz... İyi niyetimi ve bütün hissettiklerimi bildiği için, beni bu güç durumdan çıkaracaktır. Eğer şövalye bana verdiği sözü tutmazsa, onu bir daha görmeyeceğim. İşte, Madam, kararlarım bunlar ve bunlara bağlı kalacağım. İş son kerteye gelirse, bunların hayatımı kısaltacağından hiç kuşkum yok. Hiçbir tutku benimki kadar şiddetli olmamıştır ve onunkinin de aynı derecede kuvvetli olduğunu söyleyebilirim."

D'Aydie'nin rızası onu yatıştırır, son deminde destek olur. Çok yaklaşan ölüm fikri ona "acı vermez"; aksine, gittikçe incelen ve derinleşen bir din duygusunu canlandırır. Tanrı onu tanımak lütfunda bulunmuştur: "Şimdi kalan zamanımdan yararlanmaya bakmalıyım. Aslında, sevgili dost, ha biraz erken olmuş ha biraz geç, hayat nedir ki? Benden mutlu kimsenin olmaması gerekirdi, ama ben mutlu değildim. Kötü hal ve gidişim beni sefil duruma düşürmüştü. Tutkuların oyuncağı oldum, beni onlar sürükledi ve yönetti... Ama şimdi Yaratıcıma teslim oluyorum.

Dünyada size en bağlı bu kişiyi kaybederseniz, onun öbür hayatta mutlu olması için çalıştığınızı düşünün. Çabalarınız en güçlü tutkuyu dengelemeyi başardı." Mme Calandrini bu satırları okurken herhalde eserini tamamlamış olmanın heyecanını duymuştur. Bir hayat pahasına ödevini başarmıştı.

Aralık sonunda Ayşe hâlâ kendinde, büyük salonda Pont-de-Veyle'in yakın çevresi ve samimi arkadaşlarına katılacak kuvveti bulur; oraya onun, Comédie-Française'de "küçük piyes" olarak oynanan *Complaisant* adlı komedisinin başarısını kutlamak için gelmişlerdir. Antoine biraz züppelikten, ama aynı zamanda başpiskopos amcasına karşı ayıp etmemiş olmak için, piyesin yazarı olduğunu açıklamamıştır; fakat bu ilk denemesi, onu, Ayşe'nin de paylaşmak istediği bir sevince boğmaktadır.

Ayşe vasiyetnamesini yazmıştır. D'Argental'i Célinie'nin velisi ve vasiyetnamenin uygulayıcısı olarak tayin eder. İki kardeşin her birine 17.000 lira bırakır.

Şimdi ruhunun selametiyle ilgilenmek kalmıştır. Mecalsizliği, tam ve ödünsüz olmasını istediği bu son günah çıkarma için evden çıkmasına izin vermemektedir. Marie-Angélique hâlâ iyi bir Molinist rahip çağırmak için uygun anı kollar. Mme du Deffand ziyaret veya gezinti bahanesiyle onu uzaklaştıracak, bu arada Mme de Parabère de kendi arabasıyla Peder Boursault'yu getirecektir. "Demek ki benim dine dönüşümün araçları, sevgilim ile Mme du Deffand ve Mme de Parabère olmuş olacak," diye içinden gülümser Ayşe, bu planı Mme Calandrini'ye açıklarken..

İki arkadaşı gidince Ayşe, Sophie'den, şövalyeye son bir mektup yazmak için hokka takımını ister; bu mektup elimize geçmemiştir. Herhalde bundan böyle aralarında kurulmuş olan saf dostluktan bahsetmekteydi. Mutlak hakikat arzusu uyarınca, ikisini birleştiren yeni vaat ve angajmanı yazıyla mühürlemeyi gerekli görmüştür.

Buna karşılık, şövalyenin yanıtı elimizdedir; ertesi gün bunu bizzat getirmiş ve Ayşe de onun önünde okumuştur:

"Mektubun, sevgili Ayşe'm, beni küstürmekten çok duygulandırdı; direnemediğim bir hakikat havası ve erdem rayihası taşıyor. Beni her zaman seveceğini vaat ettiğine göre hiçbir şeyden şikâyet etmiyorum. Seninle aynı ilkelerin içinde olmadığımı itiraf ederim. Ama Tanrı'ya şükür, din-mezhep gayretkeşliğinden daha da uzağım ve her insanın kendi vicdanının ışığına göre davranmasını gayet doğru ve adil buluyorum. İçin rahat etsin, mutlu ol, sevgili Ayşe'm, yolların, çarelerin benim için önemi yok; her yolu her zaman katlanılabilir bulurum, yeter ki beni senin kalbinden kovmasın. Senin iyiliklerine layık olduğumu göreceksin... ve seni aldatmadığımı da göreceksin. Bana karşı, hakikatin onu hissedebilecek yaradılıştaki insanlara her zaman esinlediği güveni besleyecek kadar iyi tanımıyor musun beni?... Şu andan itibaren, seni bir insan için ne kadar mümkünse o kadar şefkatle ve senin için ne kadar gerekliyse o kadar saflıkla sevdiğimden emin ol; ve özellikle başka angajmanlara girmekten sen ne kadar uzaksan benim de o kadar uzak olduğuma inan. Seni görmeme ve bana dünyanın sana en bağlı adamı gözüyle bakacağını ümit etmeme izin verdiğin sürece, mutluluğumdan hiçbir şeyin eksilmemiş olacağını düşünüyorum. Konuşmaktansa sana yazmayı tercih ettim, çünkü sözümü şaşırmadan bu konuyu seninle yüz yüze tartışamazdım. Hâlâ çok fazla hassasım, ama sen ne olmamı istiyorsan o olmaktan başka dileğim yok; seçtiğin yolda, akmasına engel olamayacağım, fakat -bana her zaman dostluk besleyeceğini belirttiğine göre- doğru bulmadığım gözyaşlarımı göstermeksizin, sana boyun eğdiğime ve -hangi terimlerle ifade edersen et- bağlılığımın sürekliliğine seni ikna etmek benim için yeterlidir. Buna inanmaya cüret ediyorum, sevgili Ayşe'm, sadece senin samimi olduğunu bildiğimden değil, aynı zamanda benimki kadar sevgi dolu, sadık ve narin bir bağlılığın, seninki gibi bir kalp üzerinde yapması gereken etkiyi yapmamasının imkânsız olduğundan da..."

Ayşe 13 Mart 1733'te, D'Aydie ile Ferriol'lerin arasında, ruhu sükûnet bulmuş olarak öldü. Ertesi gün Saint-Roch kilisesinde, "M. de Ferriol'e ait Saint-Augustin şapelinin mahzenine" gömüldü.

Birkaç gün önce, Mme Calandrini'ye son mektubunu yazmıştı:

> "Bugün sizinle uzun boylu konuşamam, fakat dileklerinizin gerçekleşmesi demek olan şeyi haber vereyim. Tanrı'ya şükür, benden istediğiniz şeyi yaptım ve muradıma erdim. Artık iç huzurum belki gereğinden de fazla; çünkü kendimi hâlâ günahlarıma yeterince pişman olmuş hissetmiyorum, fakat Tanrı beni hemen yanına çağırmazsa bir daha hataya düşmemeye kesin kararlıyım; artık yaşamayı sadece ödevlerimi yerine getirmek ve o iyi Baba'nın rahmetine layık olabilecek şekilde hareket edebilmek için istiyorum. Peder Boursault'ya günahlarımı itiraf edeli yarın sekiz gün oluyor. Yaptığım bu iş ruhuma, sapkınlıklarımın içinde kalsaydım asla bulamayacağım bir huzur verdi. [Orada kalsaydım], yanı başımdaki ölümle birlikte, vicdan azapları şu son anlarımda beni çok bedbaht ederdi. O denli güçsüz bir haldeyim ki yatağımdan çıkamıyorum. Her an nezleye tutuluyorum. Doktorum bana şaşırtıcı bir ilgi gösteriyor, benim dostum, her konuda mutluyum. Etrafımdaki her şey bana sevgiyle hizmet ediyor. Zavallı Sophie bedenime ve ruhuma şaşırtıcı bir ilgi ve özen gösteriyor. O kadar iyi örnekler verdi ki neredeyse beni daha akıllı ve uslu olmaya zorladı. Bana vaaz vermedi, ama verdiği örnekler ve sessizlikleri dünyanın bütün vaazlarından daha anlamlı oldu. Benim halime yüreği parçalanıyor. Ama beni kaybettiği zaman hiçbir şeyi eksik olmayacak. Bütün dostlarım onu seviyorlar ve çaresiz bırakmayacaklar. Şövalyeden söz etmiyorum, beni bu kadar kötü durumda görmekten perişan. Bu kadar şiddetli bir tutku, bundan daha büyük bir incelik, bir duygu, bir soyluluk ve bir yüce gönüllülük görülmemiştir. Zavallı küçük

yavrucak için de kaygılanmıyorum, kendisini çok seven bir dostu ve koruyucusu var. Elveda sevgili Madam, artık yazacak kuvvetim kalmadı. Sizi düşünmek hâlâ benim için son derece tatlı bir şey; fakat gözlerim dolmaksızın kendimi bu sevince bırakamıyorum sevgili Madam. Yaşadığım hayat sefil bir hayattı; bir an olsun sevinç duydum mu acaba? Kendimle birlikte olamıyordum, düşünmekten korkuyordum. Sapkınlıklarım konusunda gözlerim açılmaya başladığı andan itibaren pişmanlık duyguları yakamı bırakmıyordu. Ruhumun bedenimden ayrılmasından neden korkayım ki mademki Tanrı'nın mutlak iyi olduğuna ve asıl mutluluğu yaşayacağım anın bu sefil vücudu terk ettiğim an olacağına inanıyorum?..."

Sondeyiş

Célinie "can dostunun" ölümünü herhalde Notre-Dame de la Pommeraye Manastırı'nın başrahibesinden öğrenmiş olmalıdır. Kafası cenaze işleri ve vasiyetname sorunlarıyla meşgul olan D'Aydie'nin ona mektupla haber vermiş olduğu düşünülebilir. Ondan sonra şövalye kızını manastırda ziyaret edegeldi: "Saat dört sularında oraya varacağım, salondaki ocakta ateş ve pencerede de senin minik ve şirin suratını bulursam doğrusu çok iyi olur, zira her ikisini de beklemek zorunda kalırsam nezle oluyorum ve zaman kaybediyorum." Şefkatli ve çekincesiz şövalye, Ayşe'nin deyimiyle "küçük kızın" güvenini kazanmayı başardı. Öğreniminde ona moral verdi; on altı yaşına gelince, soylu bir genç kıza gerekli olan bir hizmetçi tutmaya yönlendirdi. Çocuğa o kadar sıcak bir ilgi ve özenle davrandı ki, o da çok geçmeden şövalyeye karşı gittikçe artan bir sevgi duymaya başladı.

1733'te kralın özel muhafız birliğinin komutanlığına terfi etti ve bu görevi yedi yıl daha sürdürdü. 1 Ocak

1740'ta kraliyet ordusunda tugay komutanı oldu ve altı bin lira maaşla "emekliliğini" elde etti. Ertesi yıl Périgord'a dönünce, evlenme yaşına gelmiş olan Célinie'ye bir eş adayı bulmak için uğraştığı biliniyor. Birkaç ziyaret ve girişimden sonra, komşularından bir asilzade Vikont de Jaubert de Nanthiat'yı seçti. Kızını manastırdan bizzat alıp atalarının yurdu Périgord'a getirdi. Kont de Saint-Aulaire şöyle yazar: "Onu bütün ailesine takdim etti. Zamanın âdetine göre onunla birlikte at üstünde şatodan şatoya gidiyor, arkalarındaki alay gittikçe kalabalıklaşıyordu, çünkü Ayşe'nin kızı hem ayrıldığı evlerin sahiplerini hem de o evlerde rastladığı tüm konukları peşinden sürüklüyordu."

D'Aydie, Célinie'ye annesinin kim olduğunu ve onları birleştiren bağı kızın Ekim 1740'taki evlenmesi vesilesiyle açıklamış olabilir mi?...

Célinie kocasıyla birlikte Nanthiat'ya yerleşti. Kısa süre sonra babasının ona Ayşe'nin bir portresini göndermesi, birbirlerine karşı hissettikleri ve artık adını da koyabildikleri duygunun derinleşmesine vesile olmuş olabilir. "M. de Buisseuil annenizin portresini yapmayı üzerine alacağına dair bana söz verdi; sizin de çok hoşunuza gideceğinden kuşkum yok. Orada onun yüz hatlarını göreceksiniz; keşke ruhunun niteliklerinin de resmini yapmak mümkün olsaydı! Annenden sakladığım sevgi dolu anılar, sizi de hayatımın sonuna dek seveceğimden emin olmanız için en sağlam güvencedir."

D'Aydie o zaman her zaman özlemini çekmiş olduğu hayata girdi: Bir taşra asilzadesi hayatı. Mayac'ta, vaktiyle yurt olarak seçmiş olduğu bu yörede, ablasının evine yerleşti. Sonra da Nanthiat yakınlarına geldi; orada, sakin bir mutluluk içinde, "karakteri tam istediği gibi olan" Célinie'yle tekrar buluşmuş oluyordu.

Grup halinde gezintiler, seçkin sofra âlemleri, D'Aydie'nin Mme du Deffand, *bailli* de Froulay ve Montesquieu

ile sıkı bir yazışma sürdürmesini engellemedi. Her zaman hiç esirgemeden verdiği fikir ve hükümleri herkesçe bekleniyordu. Bir gün Montesquieu ona şöyle yazacaktır: "Aziz şövalyem, siz benim ebedi aşkımsınız; sadakatsizliğim varsa, bazen kafanızı, bazen kalbinizi sevmekliğim yüzündendir."

Ayşe'nin ölümünden sonra aşk olayını rafa kaldırmış görünüyordu. Fakat 1749'da Kontes de Tessé'ye sıkı bir kur yaptığı görülür; ancak gerçekten bir umudu var idiyse bile boşa çıkmıştır. 1753'ten itibaren sağlığından, "sıkı bir inmeden, keyifsizlikten ve çeşitli rahatsızlıklardan" yakınmaya başladı. Ocak 1761'de bir sabah avdan dönüşte öldü. 1742'de doğmuş olan torunu Denise de Jaubert de Nanthiat mirasçısı oldu.

Célinie kocasıyla pek mutlu olamadı; 1759'da malların ayrılması kararını çıkarttı. O zaman, kendisini benimsemiş olan bu eyalette, André de Bonneval'le evlenecek olan kızının yanında yaşadı. Annesinin "aşırı sevgisini" belleğinde saklıyordu ve 1787'de *Ayşe'nin Mektupları* derlemesini derin bir heyecanla kabul etti. Hatta ikinci basımı için şövalyenin yeni bir mektubuyla katkıda bulundu.

Mme de Ferriol, Ayşe'nin ölümünden sonra iyileşemedi. Pont-de-Veyle'e bir seyahat yaptıktan sonra Paris'e döndü ve orada 6 Şubat 1733'te, kocası Augustin de Ferriol'den tam bir yıl önce öldü.

Pont-de-Veyle ve D'Argental büyük konağı sattılar. Mme du Deffand'ın pek beğendiği bir *dilettante* ve salon adamı olan Antoine de Pont-de-Veyle, şarkılar ve küçük oyunlar yazarak edebi beğenisini geliştirmeyi sürdürdü. Komedileri, 1738'de *Cezasını Çeken Hödük* ve 1739'da *Uyurgezer*, iyi karşılandı. Célinie evlendiğinde, "çok sevdiği için", Ayşe'nin bırakmış olduğu on yedi bin lirayı drahomasına ekledi. 1774'te öldü; sevgili dostu ve son demle-

rinde yanında bulunmuş olan Mme du Deffand, Mme de Marchais'nin salonuna girerken şöyle dedi: "Ne yazık! Bu akşam saat altıda öldü, yoksa beni burada göremezdiniz."

D'Argental hukukçuluk mesleğini her zaman ciddiye almakla birlikte, zamanının çoğunu tiyatroya hasretti. Voltaire'le ortak olduğu bu tutku onu şaire yaklaştırdı. Yeni piyeslerinin rollerini komedyenlere kendisi dağıtıyor, aktrisler arasındaki ufak tefek rekabetleri yatıştırıyor, temsillerin başarısından sonra yayıncılarla görüşüyordu. Böylece doğal olarak Voltaire'in "sevgili meleği" oldu.

1738'de Saint-Domingue sömürgesinde "kethüdalık" görevini reddetti. Belki de Adrienne Lecouvreur'ün aşkıyla başında kavak yelleri esen bir delikanlı olarak sürgün edileyazdığı o yerlere gitmekten tiksiniyordu. Yirmi yıl sonra, XV. Louis nezdinde İspanya veliahdı Don Philippe'in tam yetkili temsilcisiydi; diplomatik dokunulmazlığı haberleri elden yaymasını mümkün kılıyordu. 1737'de, fuaye ve loca aşklarını bir yana bırakıp Marie du Bouchet'yle evlenmişti. Evlilikleri o kadar mutlu oldu ki dostları artık karıkocaya "les d'Argentaux"[1] diyorlardı. Ölümünden önce, 1788'de, gençliğinin arkadaşı olmuş olan o dokunaklı kadının *Mektuplar*'ını o da okudu.

Şimdi, kamuoyunda "Matmazel Ayşe" figürünün nasıl oluştuğunu belirtmek kalıyor. *Mektuplar*'ının yayımlanmasından önceye ait ve oldukça ilginç bir ilk aşama, 1740 yılına kadar çıkıyor; bu, *abbé* Prévost'nun bugün fazla unutulmuş bir romanının yayın tarihidir: *Modern Bir Yunanlı Kadının Öyküsü*. Güzel Théophé'nin başından geçenler, karakteri ve portresi, *Öykü*'nün ağzından anlatıldığı babalığının ona tutkusunun söz konusu edilmesi, Ferriol aile-

---

[1] "D'Argental'ler". Şaka yollu, zira normal olarak özel adlar çoğul yapılmaz (ç.n.).

sinde belli bir heyecan yaratacak kadar [Ayşe'nin hayatıyla] benzerlik arz ediyordu. Belki bugün tam olarak kestiremeyiz, ama Mme de Staal-Delaunay'nin M. d'Héricourt'a yazdığı 3 Ocak 1741 tarihli mektubun da kanıtladığı gibi, zamanın okurlarının bu tür benzerliklere duyarlı olabildikleri muhakkaktır: "Bana söylediklerinizi nedeniyle *Yunanlı*'yı okumaya başladım. Gerçekten de insan ana fikrin Matmazel Ayşe'den alınmış olduğunu sanıyor, ama üzerinde çok işlenmiş." Daha roman çıkmadan önce, D'Argental ve D'Aydie çıkabilecek kötü söylentilerden kaygılanmışlardı. Prens de Conti'nin evinde, bizzat Prévost'nun onların önünde romanı okumasının ardından, yazarın kitaba koymayı düşündüğü "Uyarı"dan bir paragrafın çıkarılmasını istediler ve bunu yaptırdılar. Bir başka yazma kaynaktan bildiğimiz bu çıkarılan paragraf okura, "romanın kahramanını, sayısız kibar ve dürüst insan tarafından tanınmış ve saygı görmüş olan ve öyküsü bu kitaptaki öyküye hiç benzemeyen nazik bir Çerkez hanımla karıştırmamasını hatırlatmak" iddiasındaydı. D'Argental ile şövalyenin korkularını anlamak kolaydı: Bu yadsıma aslında itiraf demekti. Fakat bu değerli alıntı ve daha genel olarak Prévost'nun kitabı, ölümünden on yıl sonra bile romanesk merak ve ilgiyi körükleyecek kadar canlı bir tür "Şarklı" Ayşe imajının varlığına tanıklık etmektedir.

Öte yandan Ayşe'nin tanıdıkları da Mart 1741'de, olasılıkla kendi yazdıkları ve elyazması halinde korunmuş, roman üzerine kurulu bir komedi sahneye koydular: *Zayde veya Modern Yunanlı Hanım*. Mme du Deffand ile Pont-de-Veyle'in de bu özel temsilde rol alan oyuncular arasında bulundukları bilinmektedir. Bu, herhalde Prévost'nun kitabının kazandığı başarıdan sonra, Ayşe'nin asıl kişisel ve samimi figürünü bir tür yeniden yakalama denemesi olmuştur.

Fakat bu ölüm sonrası kaderin en belli başlı somutlaşma biçimi 1787'de ve Ferriol tarafından değil Calandrini tarafından geldi. *Matmazel Ayşe'den Mme C...'ye Mektuplar* adlı derlemenin ilk cildi, sahte "Paris" adresiyle Cenevre'de bu yıl yayımlandı; bu kitap bugün hâlâ başlangıçta çok daha kapsamlı olan bir yazışmanın hemen hemen biricik kalıntısı olarak elimizdedir. Bu mektupların nereden geldiği kolayca saptanabiliyorsa da "statüleri" biraz sorunludur.

Mme Calandrini'ye gönderilen mektupların elyazmaları onun ailesinde saklanmıştı. Bunlar önce Ayşe'nin de arkadaşı olan kızı Madeleine Rieu'ye, ondan da kızı Julie Rieu'ye geçti. Kitabımızın başına içinden bir alıntı koyduğumuz D'Argental'e yazılmış bir mektuptan öğrendiğimize göre, bu "mektup cildi" 1758'de, üç yıldan beri Cenevre yakınlarına yerleşmiş olan Voltaire'in de eline geçti. "Cilt" sözcüğünü burada "elyazması derleme" olarak anlamak gerekiyor. Belki Voltaire'in elinde Mme Calandrini'nin cevaplarıyla birlikte tüm yazışma da bulunmuş olabilir. Ne olursa olsun, tarihsel belgelerin niteliği konusunda o kadar titiz olan Voltaire'in, bu "mektupların" sahiciliğinden şüphe etmek için hiçbir neden görmediği anlaşılıyor. Ya orijinallerini görmüş ve eskiden iyi bildiği yazıyı tanımıştır ya da iletişimin koşulları ona belgelerin sahiciliğini garanti eder görünmüştür. Aslına bakılırsa, ünlü "cilde" bizzat Mme Calandrini'nin torunu Henri Rieu kanalıyla sahip olduğu da düşünülebilir. İleride görüleceği gibi, onları okurken kendi bilgilerine veya anılarına dayanarak bazı yorum niteliğinde "notlar" da kaleme almıştı. Fakat 1758 yazması, doğrudan doğruya bu "notları" içermiş olsun olmasın, asla tekrar ortaya çıkmadı.

Mutlaka Calandrini-Rieu yazmasından çıkmış olan, fakat hiçbir doğrulayıcı maddi temeli olmayan 1787 basılı metninin sorunlu niteliği buradan gelmektedir. Gerçekten

de zamanın yayıncılarının mektuplar, anılar ve buna benzer yazılar konusundaki yerleşik âdetleri bilinmektedir: Yazmalarda ahlak ve görgü, ilginçlik, güzel üslup ve buna benzer diğer iyi niyetli nedenlerle kesintiler, eklemeler, düzeltmeler yapmaktan çekinmiyorlardı. Ayşe'nin mektuplarıyla ilgili olarak, on dokuzuncu yüzyıl yayıncıları, özellikle kronoloji açısından bazı anomaliler saptamışlardır ve metnin verilerini hemen hemen çağdaş anı kitapları, "haberler" ve süreli yayınlarla daha sistemli biçimde karşılaştırmak suretiyle, birkaç tane de biz bulduk. Fakat böyle değişikliklerin yapılmış olması ihtimali, Ayşe'nin orijinalleriyle bilinen birkaç mektubunun da teyit ettiği bir temel hakikati gölgelemiyor: Ortada kendine özgü bir yazının ve kişiliğin mevcut oluşu... Eşyaya ve insanlara karşı ilgili, açıksözlü ve güçlü, yüce gönüllü ve gösterişsiz, doğal ve diri, Voltaire'in -belki 1758'de ilk okuyucu izlenimlerini D'Argental'e aktarırken- sözcüğe verdiğinden daha az muğlak, bir anlamda "naif" bir kişilik... Bu kitapta ana çizgileriyle verilen hayat öyküsü ve kadın portresini işte bu kişilik kalitesi üzerine kurduk. 1878'den beri *Ayşe'nin Mektupları*'nın hiçbir yeni basımının yapılmamış olmasına da ayrıca üzülsek gerektir.

Voltaire'in, tuhaf biçimde eserlerinin hiçbir edisyonunda yer almayan, ama burada yararlandığımız dokuz "notundan" başka, 1787 derlemesi *Mektuplar*'ın başında Ayşe'nin öyküsünün bir özetini de veriyordu. Bugüne kadar biyografik geleneğin başlıca kaynağı olan bu "anlatı", herhalde Mme Calandrini'nin anlattıklarına ve anılarına dayanılarak Rieu ailesi içinde oluşturulmuştur. Yerleşik düşünce kalıplarına bağlı sofuca söylemlerin duyarsız ve korkutucu otoritesini yansıtır; geriye dönük olarak Ayşe'nin tüm varoluşu üzerine, günahkâr kadınları son anda cehennemden kurtaran ahlak vaazlarının karanlık gölgesini düşürür.

Biz sözü bitirirken Ayşe efsanesinin daha hafif bir motifini hatırlatmayı tercih ediyoruz. 1872'de, Flaubert'in bir dostu, Louis Bouilhet Odéon tiyatrosunda, söz konusu "anlatı"yı kenardan izleyerek yazılmış *Aïssé* adlı bir piyes temsil ettirdi. Fakat piyes o kadar kötüydü ki talih eseri hiç başarı kazanamadı, başlıktaki rolü oynayan aktrisin tutkulu oyunu hariç: Bu aktris Matmazel Sarah Bernhardt'tı.

Kaynakça

Aşağıda sayılan kitaplar arasından dört eser bize özellikle yararlı oldu; bu nedenle, kaynak listemizin başında bunları zikretmeyi uygun buluyoruz.

- Fransa Tarihi için: Pierre GOUBERT, *Initiation à l'Histoire de France* [*Fransa Tarihine Giriş*], Paris, 1984.
- Niyabet dönemi tarihi için: Jean-Christian PETITFILS, *Le Régent*, Paris, 1986.
- Dönemin hâkim fikirleri, beğeni ve duyarlığı için: Robert MAUZI, *L'Idée du bonheur dans la littérature et la pensée françaises au XVIII. siècle* [*On sekizinci yüzyıl Fransız edebiyat ve düşüncesinde mutluluk kavramı*], Paris, 1964.
- Toplumdaki Şark imgesi için: Alain GROSRICHARD, *Structure de sérail: La fiction du despotisme asiatique dans l'Occident classique* [*Sarayın yapısı: Klasik çağ Batı dünyasında Asya tipi despotizm kurgusu*], Paris, 1979.

KAYNAKLAR VE REFERANSLAR

Lettres de Mlle Aïssé à Mme Calandrini qui contiennent plusieurs anecdotes de l'histoire du temps depuis l'année 1726 jusqu'à 1733, précédées d'un narré très court, avec des notes dont quelques-unes sont de M. de Voltaire, Paris (Genève), 1787. [*Matmazel Ayşe'nin Madam Calandrini'ye Mektupları*, 1726 yılından 1733'e kadar zamanın tarihine ilişkin bazı olayları ve kitabın başında birkaçı M. de Voltaire'e ait bazı notlarla kısa bir anlatıyı da içerir.]

Lettres de Mlle Aïssé à Mme Calandrini [*Matmazel Ayşe'nin Mme Calandrini'ye Mektupları*], Paris, 1788.

Lettres de Mlle Aïssé, accompagnées d'une notice biographique de Barante et annotées par L. S. Auger [*Matmazel Ayşe'nin Mektupları*, Barante tarafından bir yaşamöyküsü özeti ve L. S. Auger'nin dipnotlarıyla], Paris, 1823.

Lettres de Mlle Aïssé, revues et corrigées par J. Revenel, avec une notice par M. Sainte-Beuve [*Matmazel Ayşe'nin Mektupları*, J. Ravenel tarafından gözden geçirilip düzeltilmiş ve M. Sainte-Beuve'ün bir açıklaması eklenmiş olarak], 1846.

Lettres portugaises, Lettres de Mlle Aïssé. Notice par E. Asse [*Portekiz Mektupları. Matmazel Ayşe'nin Mektupları*. Açıklayıcı not: E. Asse], Paris, 1873.

Les Petits Chefs-d'œuvre. Lettres de Mlle Aïssé. Notice par A. Piedagnel [*Küçük Şaheserler. Matmazel Ayşe'nin Mektupları*. Açıklayıcı not: A. Piedagnel], Paris, 1878.

ELYAZMASI KAYNAKLAR

Ulusal Arşiv

Ana noter tutanakları bölümü, Büro XLV (Üstat A. Chèvre), Tomarlar 376, 377, 378, ... 396.

Seri S 7096 (Mezar).

Seri S 335 (Ölçümler ve planlar 1564-1772).

Seri S 337 (Mons-Ablon 1726-1731 kısmi tahrir defteri).
Seri S 812 (Mons-Ablon 1712 tahrir defteri).
Seri L 1048 (Paris Yeni-Katolikler Kurumunun Ana Tüzüğü).
Seri LL 1642 (Yeni-Katolikler).

Arsenal Kütüphanesi

Bastille belgeleri, MS 10253, 10255, 10256 (Fiili livata); MS 10155, 10156, 10157, 10158, 10159 ("Gasteciler"); MS 7464 M. de Gesvres ile M. d'Epernon'un Muhtırası.

Nantes Dobrée Müzesi

Mme de Ferriol'ün mektubu, katalog no. 1873.

Versailles Kütüphanesi

MS G 227, Mme de Maintenon'un Villette Markizi Marie-Claire de Marsilly'ye üç mektubu, 1708-1709-1714.
L 84 (Lebaudy MS Fol. 44), İstanbul'da Büyükelçi Charles de Ferriol.
İzmir Konsolosu Gaspard de Fontenu'ye gönderilmiş mektuplar, 1708-1711.
L 19 (Lebaudy MS 8° 69), anılar ve karar özetleri.

Bodleian Library [Oxford-Bodley Kütüphanesi].

MS French d 18, fol. 2-32, Lord Bolingbroke'un Mme de Ferriol'e mektupları, 1715-1726 yılları arasına ait 18 mektup.

Cenevre Üniversite Kütüphanesi

MS Tronchin, 209-211, Ayşe'nin Tronchin ailesine yazılmış üç mektubu.

BASILI KAYNAKLAR

AYDIE, Blaise-Marie d', *Correspondance inédite du chevalier d'Aydie*, pub. par H. Bonhomme, Paris, 1874.

BALLEFROY, Marquise de, *Les Correspondants de la marquise de Balleroy*, pub. par E. Barthélemy, Paris, 1883, 2 c.

BARBIER, Edmond, Jean, *Chroniques de la Régence et du règne de Louis XV ou le Journal de Paris*, Paris, 1867, 1. 1.

BOLINGBROKE, Henry Saint-John, vicomte de, *Lettres historiques, politiques, philosophiques*, pub. par Grimoard, 1808.

BOUHIER, Président, *Journal de la Cour et de Paris*, 1732-1733, pub. par H. Duranton, Presses de l'université de Saint-Étienne, 1983.

BRICE, Germain, *Description de la Ville de Paris*, Paris, 1717, 3 c.

BRUE, Benjamin, *Journal de la campagne du grand vizir Ali-Pacha en* 1715, pub. par A. Dumont, Paris, 1870.

BUVAT, Jean, *Journal de la Régence* 1715-1723, pub. par E. Campardon, Paris, 1865, 4 c.

CARRIERA, Rosalba, *Journal de Rosalba Carriera pendant son séjour à Paris en 1720 et* 1721, pub. par A. Sensier, Paris, 1865.

CREQUY, Renée, *Lettres inédites*, annotées par Éd. Fournier, Paris, 1856.

DEFFAND, Marie de Vichy-Cham rond, marquise du, *Lettres de Mme du Deffand*, éd. Lescure, Paris, 1865, 2 c.

DUCLOS, Charles-Pinot, *Mémoires secrets sur le règne de Louis XIV et la Régence*, Paris, 1820.

FERRIOL, Charles de, *Recueil de cent estampes*, Paris, 1713.

—, *Correspondance de Ch. de Ferriol*, pub. par E. Varenberg, Gand, 1870.

—, *Lettre du comtp. de Ferriol à Mlle Aissé*, pub. par H. de La Porte, Paris, 1828.

HOYM, Charles-Henry, comte de, *Vie de Ch-Henry comte de Hoym, ambassadeur de Saxe-Pologne en France*, pub. par le Baron Pichon, Paris, 1880, 2 c.

HENAULT, Président Charles-Jean-François, *Mémoires,* pub. par F. Rousseau, Paris, 1911.
LAMBERT, Marquise de, *Réflexions sur les femmes,* Paris, 1727.
—, *Avis d'une mère à son fils,* Paris, 1726.
—, *Avis d'une mère à sa fille,* Paris, 1728.
LA MOTTE, Houdar de, *Lettres de M. de La Motte pour servir de supplément à ses œuvres,* Paris, 1754.
LA MOTTRAYE, Aubry de, *Voyages du sieur A. de la Mottraye en Europe, en Asie et en Afrique,* La Haye, 1727.
LUCAS, Paul, *Voyage du sieur Paul Lucas au Levant,* Paris, 1704, 1.1.
MARAIS, Mathieu, *Journal et Mémoires sur la Régence et le règne de Louis XV,* Paris, 1863-1868, 4 c.
MEHMED EFENDI, *Le Paradis des Infidèles, un ambassadeur ottoman en France sous la Régence,* annoté par Gilles Veinstein, Paris, 1981.
NARBONNE, Pierre, *Journal des règnes de Louis XIV et Louis XV de l'année 1701 à l'année* 1744, Versailles, 1866.
MONTAGU, Mary Wortley, *L'Islam au péril des femmes, une Anglaise en Turquie au XVIIIe siècle,* Paris, 1987.
PAVILLON, Étienne, *Œuvres,* Amsterdam, 1747, 2 c.
PITON de TOURNEFORT, *Voyages au Levant,* Paris, 1712.
POLLNITZ, baron de, *Mémoires,* Londres, 1735, 5 c.
PRÉVOST, l'abbé, *Histoire d'une Grecque moderne,* éd. J. Sgard, Presses universitaires de Grenoble, 1989.
RAUNIÉ, Émile, *Chansonniers historiques du XVIIIe siècle,* Paris, 1879, t. I-III.
ROUSSEAU, Jean-Baptiste, *Correspondance de J.-B. Rousseau et de Brossette,* pub. par P. Bonnefon, Paris, 1910-1914, 2 c.
—, *Lettres originales de J.-B. Rousseau et du comte de Bonneval,* pub. par M. La Place, Brûksel, 1785.
—, *Lettre à d'Argental,* pub. dans *Modern Language Notes,* c. 57, 1942, ss. 652-655.
SAINTE-BEUVE, *Portraits littéraires,* Paris, 1864, 3 c.
—, *Nouveaux Lundis,* Paris, 1897.
SAINT-SIMON, Louis de Rouvroy, duc de, *Mémoires,* pub. par A. de Boilisle, 42 c.

STAAL-DELAUNAY, Marguerite-Jeanne Cordier, baronne de, *Mémoires*, prés. par G. Doscot, Paris, 1970.
TENCIN, Pierre Guérin de, *Mémoires pour servir à l'histoire du cardinal de Tencin*, Paris, 1783.
TESSE, Jean-Baptiste-René, comte de, *Mémoires et Lettres*, Paris, 1806.
TRUBLET, Nicolas, *Mémoires pour servir à l'histoire de M. de Fontenelle*, Paris, 1761.
VOLTAIRE, François Marie Arouet, dit, *Œuvres complètes*, éd. Moland, 1877-1883, 52 c.
—, *Œuvres complètes*, Oxford, 1968-1990 (publication en cours), c. 85-135 pour la Correspondance, éd. Besterman
Dictionnaire de biographie française, par Roman d'Amat *et al.*
(Journal de Verdun), *Journal historique sur la matière du temps*, puis *Suite de la Clé du Cabinet des princes de l'Europe*, jusqu'en 1718.
Mercure Galant, juillet-août 1710.
Mercure de France, de 1721 à 1733.
Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France... en Turquie, Paris, 1884.

ÇALIŞMALAR

ADAM, Antoine, *Histoire de la littérature française au XVIIe siècle*, Paris, 1948-1956.
ALBISTUR, Maïté ve ARMOGATHE, Daniel, *Histoire du féminisme français*, Paris, 1977, t. I.
ANDRIEUX, Maurice, *Mademoiselle Aissé*, Paris, 1952.
ARIÈS, Philippe, *L'Enfant et la vie familiale sous l'Aricien Régime*, Paris, 1973.
ARLAND, Marcel, "Mademoiselle Aïssé et le chevalier d'Aydie", *Le Promeneur*, Paris, 1944.
ASSE, Eugène, *Les Malheurs de l'héritière*, Paris, 1897.
—, *Les Filles d'Adrienne Lecouvreur*, Paris, 1898.
—, "Charles de Ferriol et Mlle Aïssé", *Revue Rétrospective*, t. IX, juillet-décembre 1893.

BADINTER, Élisabeth, *L'Amour en plus*, Paris, 1980.
—, *Émilie, Émilie: l'ambition féminine au 18e siècle*, Paris, 1983.
BALDENSPERGER, Fernand, *Une grande Anglaise de France, lady Bolingbroke*, Études d'histoire littéraire, t. III, Paris, 1939.
BARTHÉLEMY, *Les Amis de la marquise d'Huxelles*, Paris, 1881.
BEAUVAIS, Daniel, *Lumière et société de l'Est*, Paris, 1979.
BÉSANVAL, Baron de, *La Vérité dans le vin ou les désagréments de la galanterie*, Paris, 1846.
BLUCHE, François, *La Vie quotidienne de la noblesse française au XVIIIe siècle*, Paris, 1973.
—, Dictionnaire généalogique: *Origine des Magistrats du Parlement au XVIIIe siècle*.
BOKA, Éva, "Le marquis Charles de Ferriol, ambassadeur de France à Constantinople 1699-1703", *Acta Historica Academiae Scientirum Hungaricae*, 31, Budapeşte, 1985.
BOURGEOIS, Émile, *La Diplomatie secrète au XVIIIe siècle*, Paris, 1892.
BOUVIER, Émile, "La genèse de l'Histoire d'une Grecque moderne", *Revue d'histoire littéraire de France*, XLVIII, 1948.
BREUIL, Yves, "Une lettre inédite relative à l'Histoire d'une Grecque moderne", *Revue des Sciences humaines*, t. XXIII, 1968.
CANDAUX, Jean-Daniel, "Précisions sur Henri Rieu", *Le Siècle de Voltaire*, t. I, Oxford, 1987.
CHAUDRÉ, Christian, *Ablon, une ville, unfleuve...*, 1989.
CHAUSSINAND-NOGARET, *Gens de finance au XVIIIe siècle*, Paris, 1972.
—, *La noblesse au XVIIIe siècle*, Paris, 1969.
COURTEAULT, Henri, *Mlle Aissé, le chevalier d'Aydie et leur fille*, Paris, 1908.
COUVREU, Émile, "Lettres et portraits", *Mercure de France*, n° LXXX, 1er août 1909.
COYNART, Charles, *Les Guérin de Tencin*, Paris, 1910.

CRAVERI, Benedetta, *Mme du Deffand et son monde*, Paris, 1982.
DESNOIRESTERRES, Gustave, *Les Cours galantes*, Paris, 1860-1864, 4 c.
—, *Voltaire et la société française au XVIIIe siècle*, Paris, 1867-1871, t. I.
DUBLOD, *Les Couvents de femmes au XVIIIe siècle*, Paris, 1904.
DUJARRIC-DESCOMBES, A., "L'époque de la naissance et de la mort du chevalier d'Aydie". *Bull. Soc. du Périgord, XLIII*, 1916.
DUSOLIER, Émile, *Le Chevalier d'Aydie*. Périgueux, 1924.
ENGEL, Claire, "Voltaire est-il l'auteur des lettres de Mlle Aïssé?", *Revue-des-Deux-Mondes*, juillet-août 1953.
—, "Autour de Mlle Aïssé", *Revue-des-Deux-Mondes*, 1961.
EVES, Charles, *Matthew Prior*, Columbia University Press, 1939.
FAGE, André, *Mlle Aissé et sa descendance en Limousin*, Paris, 1928.
FERVAL, Claude, *Mlle Aissé et son tendre chevalier*, Paris, 1930.
FOULET, Lucien, *Correspondance de Voltaire de* 1726 *à* 1729, Paris, 1913.
FRANKLIN, Alfred, *La Vie privée d'autrefois*, c. 2-10-26, Paris, 1908.
GALIFFE, Jean-Baptiste, *Notice généalogique sur les familles gene voises*, Genève, 1892.
—, *Le Refuge italien de Genève aux XVIe et XVIIe siècles*, Genève, 1881.
GEFFRIAUD-Rosso, Jeannette, *Montesquieu et la féminité*, Pise, 1977.
GLOTZ, Marguerite ve MAIRE, Madeleine, *Les Salons du XVIIIe siècle*, Paris, 1948.
GRUBBS, Henry-A., *J.-B. Rousseau, his life and works*, Princeton, 1941.
HENRIOT, Émile, "Mlle Aïssé amoureuse", *Épistoliers et mémorialistes*, Paris, 1932.

HOFFMANN, Paul, *La Femme dans la pensée des Lumières*, Paris, 1977.

IBELS, Henri-Gabriel, *La Vie parisienne au XVIIIe siècle*, Paris, 1914.

IVRAY, Jehan d', *L'Étrange Destin de Mlle Aissé*, Paris, 1935.

JULLIEN, Adolphe, *Les Grandes Nuits de Sceaux*, Paris, 1885, t. IV.

JUSSERAND, J.-J., *Les Sports et jeux d'exercice dans l'ancienne France*, Paris, 1901.

LABOUISSE-ROCHEFORT, "Notice sur les lettres de Mlle Aïssé", *Mélanges littéraires*, 1805.

LAFON, Charles, "Le comte de Rions et le chevalier d'Aydie", *Le Périgourdin de Bordeaux*, 1958, n° 321, annexe 36.

—, "Recherches sur les biens qu'ont possédé les d'Aydie", *Bulletin de la Société du Périgord*, Périgueux, 1958, c. 85 ve 1959, c. 86.

LAMORAL LE PIPPRE DE NEUFVILLE, *Abrégé chronologique et historique de l'origine. du progrès et de l'état de la Maison du Roi*, Liège, 1734.

LANCASTER, H. Carrington, *The Comédie-Française 1701-1774*.

LEFÈVRE, Victor, *Histoire des chevaliers de Malte*, Paris, 1832.

LESCURE, Adolphe Mathurin de, *La Société française au XVIIIe siècle*, Paris, 1881.

—, *Les Maîtresses du régent*, Paris, 1860.

LILLE, Antony, "Mlle Aïssé a-t-elle existé?", *Artiste* 1, 1874.

MANNIER, Eugène, *Ordre de Malte: les commanderies*, Paris, 1872.

MARION, Marcel, *Dictionnaire des institutions de la France aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, 1969.

MASSON, Pierre-Maurice, *Mme de Tencin, Une vie de femme au XVIIIe siècle*, Paris, 1909.

MAUREL, André, *La Duchesse du Maine, reine* de *Sceaux*, Paris, 1928.

MAUZI, Robert, *Mme du Châtelet, Discours sur le bonheur*, Paris, 1961.

METHIVIER, Hubert, *Le Siècle de Louis XV*, Paris, 1968.

MEYER, Jean, *La Vie quotidienne en France au temps* de *la Régence*, Paris, 1979.
MONCRIF, François-Augustin, *Essai sur la nécessité et sur les moyens* de *plaire*, Paris, 1738.
MONTEIL, X. de, "Notes sur les d'Aydie et le château de Ribérac", *Bulletin* de *la Société* de *Périgord*, 1874, c. 48.
MONVAL, G., *Lettres d'Adrienne Lecouvreur*, Paris, 1892.
OLIVIER, Jean, *Voltaire* à *Lausanne*, Genève, 1842.
PIEPAPE, Léonce de, *Histoire des princes* de *Condé au XVIIf siècle*, Paris, 1911-1913.
PILON, Edmond, "Célinie Leblond", *Vieux Portraits. jeunes visages*, Paris, 1929.
POMEAU, René, *D'Arouet* à *Voltaire*. 1694-1734, Oxford, 1985.
REILHAC, Maurice, *Bourbon l'Archambault: Le grand établissement thermal.*
RITTER, Eugène, "Isaac Rousseau", *Revue internationale* de *l'En seignement*, c. 21, Paris, 1891.
—, "Notes diverses", *RHLF*, 1927.
ROULIN, Alfred, "L'édition originale des Lettres de Mlle Aïssé", *Bulletin du bibliophile*, 1954.
ROUSSEAU, André-Michel, *L'Angleterre et Voltaire, Studies on Voltaire*, c. 145-147.
SAINT-VICTOR, (Paul de), "Mademoiselle Aïssé", *Hommes et dieux*, Paris, 1867.
SAREIL, Jean, *Les Tencin*, Paris, 1969.
SA vous, A., *La Haute Bourgeoisie de Genève*, 1935.
—, *Genève au temps de Rousseau*, 1935.
—, "L'affaire Law et les Genevois", *Revue d'histoire suisse*, 1937.
SÉGUR, Pierre-Marie-Maurice de, *L'Éducation des jeunes filles au XVIIf siècle*, Paris, 1908.
SGARD, Jean, "L'Échelle des revenus", *Dix-Huitième siècle*, n° 14.
SOLMON, J.-F., *La Cour de France*, Paris, 1987.
SONNET, Martine, *L'Éducation des filles au XVIIf siècle*, Paris, 1987.

SOURY, Jules, "Le chevalier d'Aydie", *Portraits du XVIIIe siècle*, Paris, 1879.
STAROBINSKI, Jean, *L'Invention de la liberté 1700-1789*, Genève, 1964.
TARBÉ, Théodore, *Histoire de Sens*, Paris.
TISSEAU, Paul, *La Marquise de Créquy*, Paris, 1927.
TRUC, Louis, *Messieurs de Vendôme*, Paris, 1956.
VAILLOT, René, *Qui était Mme de Tencin?*, Paris, 1974.
VERTOT, abbé de, *Les Chevaliers de l'Ordre de Malte*, Paris, 1772, c. 6 ve 7.
VIALLATTE DE PRUGNES, (R.), "Mademoiselle Aïssé", *Revue hebdomadaire*, n° 10, Paris, 1905.

Les citations qui font les titres de nos chapitres sont tirées des *Lettres* de lady Montagu (I), des "Papiers Diderot" du Fonds Vandeul publiés en 1951 (II-III-IV-V et VIII), des *Lettres* de Mme d'Épinay (VI) et des *Lettres* d'Aïssé elle-même (VII, IX et X).

İMGE kitabevi

Taner Timur

Yakın Osmanlı Tarihinde Aykırı Çehreler

Osmanlı toplumu, tüm imparatorluklar gibi, farklı sınıf ve zümreleriyle, din ve mezhepleriyle, dil ve lehçeleriyle karmaşık bir toplumdu. Fakat yönetici zümre onu âlim ve vakanüvislerinin aynasında daima türdeş görme ve gösterme çabası içindeydi. İster olumlu ister olumsuz olsunlar, aykırılıklara pek yer yoktu.

Osmanlı toplumunda sansüre uğrayanlar sadece yerli ya da yabancı gayrimüslimler değildi. Mehmed Said Paşa gibi devlet hayatında çok önemli mevkiler işgal etmiş ve ülkeye matbaanın girmesinde başrolü oynamış kimi şahsiyetler bile Osmanlı konformizmine ters düştükleri anda gölgede kalmaya mahkûm edildiler. Bazı Osmanlılar ise esir pazarında bir büyükelçiye satılıp Paris salonlarının ilgi odağı haline gelen Çerkez kızı Ayşe gibi, Osmanlılar için ölmüş sayılsalar bile istemeden ve anlamadan, geldikleri ülkeye ışık tuttular.

Osmanlı Sarayı'nda beş sultana hizmet etmiş Lord Byron'un hekimi Dr. Julius Millingen ve "İngiliz düşmanı" oğlu Frederic Millingen; ismi ünlü, hayatı meçhul hekim Marko Paşa; Paris'te çıkardığı "Meşrutiyet" gazetesiyle İttihatçılara karşı haşin bir kavga veren eski büyükelçi Mehmed Şerif Paşa; "karşı-casus" Jön-Türk Yusuf Fehmi, bu kitapta öykülerini okuyacağınız bazı "aykırı" şahsiyetler... Bir toplumu layıkıyla anlayabilmek için ona ara sıra böyle "aykırı"ların gözlükleriyle de bakmak gerekmez mi?

Anne Soprani

Matmazel Ayşe

1698 yılında, İstanbul'daki Fransa sefiri Charles de Ferriol bir konakta gördüğü küçük Çerkez kızını satın alıp yetiştirmek üzere Paris'e getirir. Güzel ve ince ruhlu bir kız olan Ayşe, Naiplik Dönemi Fransasının serbest fikirli ve gevşek ahlaklı yüksek sosyetesi tarafından benimsenir; Fontenelle, Rousseau, Voltaire gibi büyük fikir ve edebiyat adamlarıyla, Madam de Parabère, Madam du Deffand, Madam de Tencin, Duras Düşesi gibi döneme damgalarını vuran entelektüel saray ve salon kadınlarıyla tanışıp dostluklar kurar; balo ve tiyatrolarda, en saygın salonlarda yıldız gibi parlar; kıskançlık ve entrikalara konu olur.

"Çerkez ellerinden gelen bir peri" olarak tanınan Ayşe, yabancı diyarlardan gelmiş bir kadın olarak Batılıların Doğu'ya ait fantazilerinin simgesi haline gelir. Onu cariyesi yapmak üzere satın alan vasisisin bu "hakkı"nı yürürlüğe koyma isteği ve Şövalye d'Aydie'ye duyduğu aşk arasında kalan Ayşe, zengin ve duyarlı bir iç dünyaya sahip olmasına rağmen, devrin kadına biçtiği konumun mahkûmu olur.

Dönemin yazılı belgelerine ve bizzat Ayşe'nin mektuplarına dayanılarak öyküleştirilen *Matmazel Ayşe*, Aydınlanma Dönemi'nin, tarih kitaplarında genellikle gündeme gelmeyen "içeriden" tablosunu vermekte; o sıralarda yoğun ilişkiye girmiş olan Osmanlı ve Fransız kültürlerinin karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır.

Kapak Resmi: *Ayşe*, Rosalba Carriera'ya atfedilen pastel portre.

KİTAP 2006

İMGE kitabevi

imge.com.tr internet kitabevi

ISBN 975-533-503-X

9 789755 335032